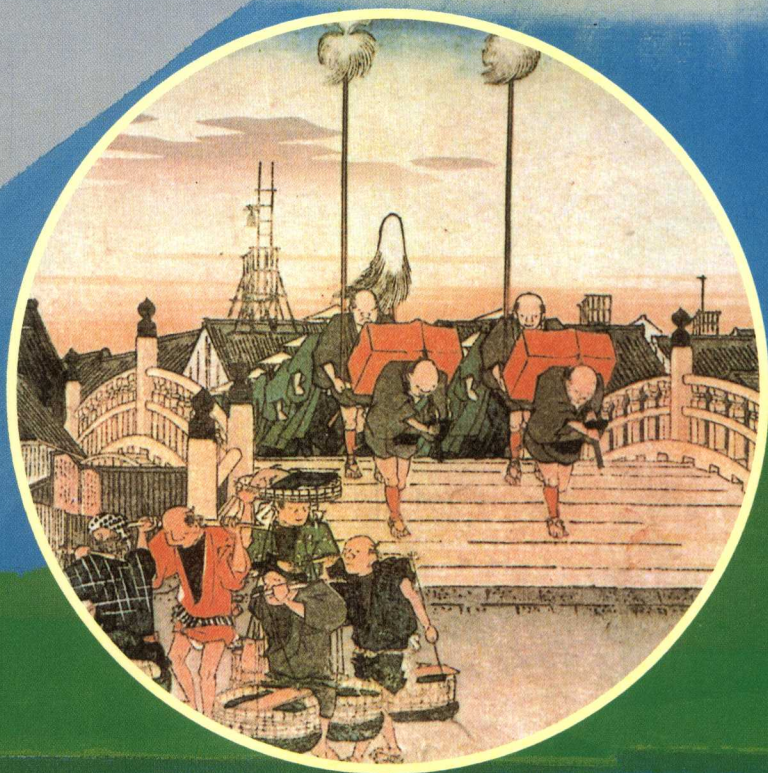

โครงการสร้าง สังคมญี่ปุ่น

บุญยง ชื่นสุขวิมล แปล

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

THE JAPAN FOUNDATION

โครงสร้างสังคมญี่ปุ่น

ดร. บุญยง ชื่นสุขวิมล ผู้แปล

NIHON SHAKAI NO KOZO

FUKUTAKE TADASHI ผู้แต่ง

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

โครงสร้างสังคมญี่ปุ่น

แปลโดย

ดร. บุญยง ชื่นสุวิมล
ภาควิชาสังคมวิทยา คณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แปลจาก

NIHON SHAKAI NO KOZO

ของ

FUKUTAKE TADASHI

พิมพ์ครั้งแรก : 2538

จำนวนพิมพ์ 2,000 เล่ม

สงวนสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2521

ISBN : 974-89018-5-8

บรรณาธิการมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

อำนวยการพิมพ์ เพชรเลิศอนันต์

พิสูจน์อักษร

สมประสงค์ เดชาวิชิตเลิศ

แบบปกและรูปเล่มโดย

ถ้ายวน เพชรแสงสว่าง

จัดพิมพ์โดย

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

413/38 ถนนอรุณอมรินทร์ บางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700 โทร. 424-5768, 433-8713

สนับสนุนการจัดพิมพ์โดย

THE JAPAN FOUNDATION

จัดจำหน่ายโดย

บริษัทสามัคคีสาร (ดอกหญ้า) จำกัด โทร. 466-0519

ราคา 125 บาท

คำแถลง

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2509 ด้วยความร่วมมือร่วมใจกันเองเป็นส่วนบุคคล ในหมู่ผู้มีความรักในภารกิจ บริหารการศึกษาจากสถาบันต่างๆ เมื่อเริ่มดำเนินงาน โครงการตำรามีฐานะ เป็นหน่วยงานหนึ่งของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ก่อนที่จะมีฐานะ เป็นมูลนิธิเมื่อต้นปี พ.ศ. 2521 ทั้งนี้โดยได้รับความร่วมมือด้านทุนทรัพย์จาก มูลนิธิร็อกกี้ เฟลเลอร์ เพื่อใช้จ่ายในการดำเนินงานขั้นต้น เป้าหมายเบื้องต้น ของมูลนิธิโครงการตำราก็คือ ส่งเสริมให้มีตำราภาษาไทยที่มีคุณภาพ เฉพาะในทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งนี้ต่างก็เห็นพ้องต้องกันใน ระบายนี่ว่า คุณภาพหนังสือตำราไทยระดับอุดมศึกษาแขนงวิชาดังกล่าวยังไม่ สูงพอ ถ้าส่งเสริมให้มีหนังสือเช่นนี้เพิ่มขึ้นย่อมมีส่วนช่วยยกระดับมาตรฐาน การศึกษาในชั้นมหาวิทยาลัยโดยปริยาย อีกทั้งยังอาจช่วยการสร้างสรรค ปัญญา ความคิดริเริ่ม และความเข้าใจอันถูกต้องในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองโดยส่วนรวม

พร้อมกันนี้มูลนิธิโครงการตำราก็มีเจตนาอันแน่วแน่ที่จะทำหน้าที่เป็น ที่ชุมนุมผลงานเขียนของนักวิชาการต่างๆ ทั้งในและนอกสถาบัน เพื่อให้ ผลงานวิชาการที่มีคุณภาพได้เป็นที่รู้จักและเผยแพร่ออกไปโดยทั่วถึงในหมู่ผู้สอน ผู้เรียน และผู้สนใจงานวิชาการ การดำเนินงานของมูลนิธิโครงการตำรา

มุ่งขยายความเข้าใจและความร่วมมือของบรรดานักวิชาการออกไปในวงกว้างยิ่งขึ้นด้วย ไม่ว่าจะเป็นด้านกาหนดนโยบายสร้างตำรา การเขียน การแปล และการใช้ตำรานั้น ๆ ซึ่งจะเป็นเครื่องส่งเสริมและกระชับความสัมพันธ์อันพึงปรารถนา ตลอดจนความเข้าใจอันดีต่อกันในวงวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง

นโยบายพื้นฐานของมูลนิธิโครงการตำราฯ คือ ส่งเสริมและเร่งรัดให้มีการจัดพิมพ์หนังสือตำราทุกประเภททั้งที่เป็นงานแปลโดยตรง งานแปลเรียบเรียง งานถอดความ งานรวบรวม งานแต่งและงานวิจัย ในช่วงแรกๆ เราได้เน้นส่งเสริมงานแปลเป็นหลัก ขณะเดียวกันก็ได้ส่งเสริมให้มีการจัดพิมพ์ตำราประเภทอื่นๆ ด้วย นับแต่ได้ก่อตั้งโครงการตำราฯ มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยความร่วมมืออย่างดียิ่งของนักวิชาการหลายสถาบัน สามารถส่งเสริม - กลั่นกรอง - ตรวจสอบและจัดพิมพ์หนังสือตำราภาษาไทยระดับอุดมศึกษาที่มีคุณภาพตามเป้าหมาย เจตนารมณ์ และนโยบายได้ครบทุกประเภท และมีเนื้อหาครอบคลุมสาขาวิชาต่างๆ ถึง 8 สาขาดังต่อไปนี้คือ (1) สาขาวิชาภูมิศาสตร์ (2) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ (3) สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ (4) สาขาวิชารัฐศาสตร์ (5) สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (6) สาขาวิชาปรัชญา (7) สาขาวิชาจิตวิทยา (8) สาขาวิชาภาษาและวรรณคดี นอกจากนี้ เรายังมีโครงการผลิตตำราสาขาวิชาอื่นๆ เพิ่มขึ้นด้วย เช่น สาขาวิชาศิลปะ ซึ่งกำลังอยู่ในขั้นดำเนินงาน และยังสามารถขยายงานให้มีการแต่งตำราเป็น "ชุด" ซึ่งมีเนื้อความคาบเกี่ยวระหว่างหลายสาขาวิชา เช่น "ชุดชีวิตและงาน" ของบุคคลที่น่าสนใจ ดังที่ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ไปแล้วบางเล่ม

ปัจจุบันมูลนิธิโครงการตำราฯ ยังคงมีเจตนาอันแน่วแน่ที่จะขยายงานของเราต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง แม้จะประสบอุปสรรคนานัปการ โดยเฉพาะอุปสรรคด้านทุนรอน เพราะกิจการของเราไม่ใช่กิจการแสวงหากำไร หาก

มุ่งประสงค์ให้นักศึกษาและประชาชนได้มีโอกาสซื้อหาหนังสือตำราฯ ใน
ราคาย่อมเยาพอสมควร

คณะกรรมการทุกสาขาวิชาของมูลนิธิโครงการตำราฯ ยินดีน้อมรับคำ
แนะนำและคำวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อ่านทุกท่าน และปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้
ท่านผู้อ่านทุกท่านได้เข้ามามีส่วนร่วมในมูลนิธิโครงการตำราฯ ไม่ว่าจะ
เป็นการสนับสนุนแนะนำอยู่ห่างๆ ช่วยแต่ง แปล เรียบเรียง หรือ รวบรวม
ตำราสาขาวิชาต่างๆ ให้เรา หรือเข้ามาร่วมบริหารงานร่วมกับเรา

เสน่ห์ จามริก

ประธานคณะกรรมการบริหาร

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

รายนามคณะกรรมการบริหาร มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

นายเสนห์	จามริก	ประธาน
นางเพ็ชรี	สุมิตร	รองประธาน
นางสาวกุสุมา	สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	กรรมการ
นายธเนศ	อาภรณ์สุวรรณ	กรรมการ
นายบรรณิณี	เศรษฐบุตร์	กรรมการ
นายรังสรรค์	ธนะพรพันธุ์	กรรมการ
นายสุลักษณ์	ศิวัักษ์	กรรมการ
นายวิทยา	สุจริตนารักษ์	กรรมการ
นายเกริกเกียรติ	พิพัฒน์เสรีธรรม	กรรมการ
นายอุทัย	ดุยเกษม	กรรมการ
นางปรีดา	เฉลิมเผ่า กอนันตกุล	กรรมการ
นางสาวศุภลักษณ์	เลิศแก้วศรี	กรรมการและเหรัญญิก
นายชาญวิทย์	เกษตรศิริ	กรรมการและเลขานุการ
นายทรงยศ	แววหงษ์	กรรมการและผู้จัดการ

รายนามคณะกรรมการดำเนินงาน
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

นายชาญวิทย์	เกษตรศิริ	ประธาน
นายรังสรรค์	ธนะพรพันธุ์	รองประธาน
นายอาทร	พึงธรรมสาร	กรรมการ
นายไชยวัฒน์	คำชู	กรรมการ
นายสุวิทย์	ภรณ์วลัย	กรรมการ
นายทรงยศ	แววหงษ์	กรรมการ
นางสุวรรณา	สถาอานันท์	กรรมการ
นางปริตตา	เฉลิมเผ่า กอนันต์กุล	กรรมการ
นายสุริชัย	หวันแก้ว	กรรมการ
นายอุทัย	ดุลยเกษม	กรรมการ
นายสัญญาชัย	สุวังบุตร	กรรมการ
นางสาวศุภลักษณ์	เลิศแก้วศรี	กรรมการ
นายธำรงค์ศักดิ์	เพชรเลิศอนันต์	กรรมการและเลขานุการ

คำนำ

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

หนังสือเรื่อง “โครงสร้างสังคมญี่ปุ่น” เป็นงานศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสังคมญี่ปุ่นก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงปัจจุบัน โดยแปลมาจากภาษาญี่ปุ่นเรื่อง “NIHON SHAKAI NO KOZO” ของ FUKUTAKE TADASHI ซึ่งพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี 1981 หลังจากนั้นก็ได้รับการปรับปรุงแก้ไข-พิมพ์ซ้ำ และเป็นหนังสือญี่ปุ่นเล่มหนึ่งที่ได้รับการแปลเป็นภาษาต่าง ๆ อย่างกว้างขวางทั่วโลก ดร.บุญยง ชื่นสุวิมล ผู้แปล ซึ่งจบการศึกษาระดับปริญญาเอกจากคณะสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยโตโย ประเทศญี่ปุ่น กล่าวได้ว่าเป็นผู้ที่เหมาะสมกับการแปลงานที่มีคุณค่าชิ้นนี้เป็นอย่างมาก และผู้แปลยังได้ทำ “คำอธิบายศัพท์” เพิ่มเติมให้การพิมพ์ในภาคภาษาไทยนี้อีกด้วย

การจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง “โครงสร้างสังคมญี่ปุ่น” นี้มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ขอขอบคุณ THE JAPAN FOUNDATION ที่ให้การสนับสนุนการจัดพิมพ์บางส่วน

ท้ายนี้หวังว่า วิธีการศึกษาเพื่อเข้าใจสังคมญี่ปุ่นจากหนังสือเล่มนี้คงมีประโยชน์ต่อการนำมาใช้กับสังคมไทย และผู้อ่านคงจะทราบถึงความคิดและค่านิยมทั้งอดีตและปัจจุบันของสังคมญี่ปุ่นมากขึ้น

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

2538

คำนำผู้แปล

หนังสือ “โครงสร้างสังคมญี่ปุ่น” เป็นหนังสือที่ผู้แปลได้ใช้ประกอบการศึกษาในระดับปริญญาเอก การศึกษาหนังสือเล่มนี้ทำให้ผู้แปลได้รับความรู้เกี่ยวกับสังคมญี่ปุ่นเป็นอย่างมาก จึงทำให้คิดว่าถ้าหนังสือเล่มนี้ได้รับการแปลจากภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาไทยแล้ว จะทำให้นักศึกษาหรือผู้สนใจเกี่ยวกับญี่ปุ่นเข้าใจสังคมญี่ปุ่นและคนญี่ปุ่นมากขึ้น

หนังสือเล่มนี้เสนอเนื้อหาเกี่ยวกับสังคมญี่ปุ่นโดยแบ่งสังคมญี่ปุ่นออกเป็น 3 ช่วง คือ ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 หลังสงคราม และญี่ปุ่นปัจจุบัน ทำให้ผู้อ่านสามารถมองเห็นการเปลี่ยนแปลงได้โดยตลอดจากอดีตถึงปัจจุบัน และสามารถเปรียบเทียบสังคมในแต่ละช่วงตามหัวข้อที่สนใจได้ โดยมีข้อมูลเป็นตารางและตัวเลขทำให้มองเห็นภาพเปรียบเทียบได้อย่างชัดเจนขึ้น

เนื่องจากเนื้อหาเขียนขึ้นโดยมีแนวความคิดทางสังคมวิทยาและคำศัพท์อื่น ๆ ประกอบ ผู้แปลจึงได้ค้นหาคำอธิบายและนำมาเขียนประกอบในเชิงอรรถท้ายบท เพื่อให้ผู้อ่านทำความเข้าใจได้มากขึ้น

ในการแปลหนังสือเล่มนี้ ผู้แปลขอขอบคุณ รศ.ดร.สัญญา สัญญาวิวัฒน์ และ รศ.สุริชัย หวันแก้ว แห่งคณะรัฐศาสตร์ ภาควิชาสังคมวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งมีบทบาททำให้ผู้แปลได้มีโอกาสศึกษาและสำเร็จการศึกษาได้ รวมทั้งช่วยเหลือให้คำแนะนำที่มีประโยชน์ในการแปลด้วย ขอขอบคุณ อ.ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ และ อ.ทรงยศ แว่วหงษ์ แห่งมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ที่มีส่วนผลักดันหนังสือเล่มนี้ให้ตีพิมพ์ออกมาได้ และขอขอบคุณมูลนิธิญี่ปุ่น (The Japan Foundation) ที่ให้การสนับสนุนการจัดพิมพ์บางส่วน ด้วยความช่วยเหลือของบุคคลเหล่านี้ ทำให้หนังสือแปลเล่มนี้สามารถปรากฏต่อสาธารณชน อันจะเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการและสังคมไทยต่อไป

บุญยง ชื่นสุวิมล

10 พฤศจิกายน 2537

คำนำของผู้แต่ง

หนังสือเล่มนี้ได้ปรับปรุงแก้ไขจากต้นฉบับที่ได้เขียนในการบรรยายทางสถานีโทรทัศน์ NHK

ภายหลังจากที่ข้าพเจ้าได้เกษียณจากมหาวิทยาลัยโตเกียวในเดือนเมษายนปี 1977 นั้น ข้าพเจ้าก็ไม่ได้สอนในมหาวิทยาลัยไหนอีกเลย แต่ถึงแม้จะมีได้เป็นอาจารย์สอนแล้วก็ตาม ข้าพเจ้าก็ยังได้ตั้งปณิธานที่จะทำการค้นคว้าวิจัยต่อไป ดังนั้นในปีนี้จึงได้ทำการแก้ไขตำรา“ทฤษฎีสังคมญี่ปุ่นปัจจุบัน” กับ “สังคมชนบทญี่ปุ่น” จนแล้วเสร็จ ฤดูใบไม้ผลิของปีต่อมาคือ 1978 ก็ได้เริ่มงานค้นคว้าต่อ แต่ทว่าหลังจากนั้นไม่นานก็ได้มีอุปสรรคทางด้านสุขภาพขึ้นมาบ้าง ถึงแม้จะไม่ถึงกับล้มหมอนนอนเสื่อก็ตาม แต่ก็ต้องกินยาและทำการพักรักษาตัวทำให้ต้องหยุดความตั้งใจนั้นไว้เสียกลางคัน

หลังจากนั้น 1 ปีกว่าคือต้นฤดูร้อนปีที่ผ่านมา ข้าพเจ้าได้รับการเชิญจาก NHK ให้เป็นผู้บรรยายทางสถานีโทรทัศน์อีก เพียงแต่ถ้าข้าพเจ้าได้มีเวลาค้นคว้าเพิ่มเติมอีกสักเพียง 1 ปีเท่านั้น ข้าพเจ้าก็คงจะรับงานนี้ได้โดยไม่ต้องเร่งรีบ แต่ด้วยเหตุผลดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นทำให้ข้าพเจ้าต้องขอถอนตัวแต่ทาง NHK ไม่ฟังคำขอของข้าพเจ้ายังคงเชื่อเชิญด้วยความมุ่งมั่นต่อไป ในที่สุดข้าพเจ้าก็ไม่อาจปฏิเสธต่อไปได้ ดังนั้นตั้งแต่ครั้งหลังของปี 1980 ข้าพเจ้าจึงได้ทำการบรรยายติดต่อกันถึง 25 ครั้ง

ในฤดูร้อนของปีที่ผ่านมา ข้าพเจ้าก็ได้เริ่มเรียบเรียงต้นฉบับของหนังสือเล่มนี้ขึ้น แต่ว่าความพยายามที่จะลองทฤษฎีที่เหมาะสมด้วยโมโนภาพใหม่นั้นยังไม่เพียงพอ ผลงานของข้าพเจ้าดังที่ได้กล่าวมาถึงขณะนี้ เป็นผลจากการรวบรวมและปรับใช้ขึ้นมาดังที่ได้บันทึกไว้ในช่วงหลัง เนื่องจากตำราเหล่านี้ทั้งหมดเป็นเอกสารของสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยโตเกียว การใช้ชื่อผู้เขียนเดิมที่ได้ทำการตกลงกันแล้วในสมาคมนั้น ทางด้านสมาคมก็ได้อนุญาต

ให้แต่ว่าต้องแก้ไขต้นฉบับ และหลังจากจบคำบรรยายทางอากาศแล้วต้องให้ทางสมาคมเป็นผู้จัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ขึ้นมา

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ในช่วงฤดูร้อนของปีนี้ ข้าพเจ้าก็ได้พักพิงที่กระท่อมที่ SHINSHU ARIAKE SANROKU ในจังหวัดนากาโนซึ่งข้าพเจ้าไปพักทุกปี ในกระท่อมดังกล่าวข้าพเจ้าก็ได้ค้นคว้าต่อในการรวบรวมคำบรรยายการจัดตารางสถิติและแก้ไขเพิ่มเติม ในกระท่อมมีแต่หนังสือตำราเท่านั้น แต่การแก้ไขก็ทำได้ไม่ดีพอ อย่างไรก็ตาม ต้นฉบับของหนังสือนี้ก็ได้อะไรลงไปในปลายเดือนสิงหาคม

ในการพิมพ์หนังสือเล่มนี้ขึ้นมาใหม่นี้ ข้าพเจ้าไม่แน่ใจว่าจะมีความหมายมากน้อยเพียงไร แต่ก็คิดว่ามันน่าจะเป็นข้อมูลส่วนหนึ่งในการมองสังคมญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการ ในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมญี่ปุ่นนี้ ความรู้ทั้งหมดที่ข้าพเจ้าได้เขียนขึ้นมาี้แม้จะเป็นประโยชน์เพียงสักเล็กน้อยก็ตามเพียงเท่านี้ข้าพเจ้าก็รู้สึกมีความสุขเป็นอย่างยิ่งแล้ว

ฤดูร้อนปี 1980
ฟุคุทาเคะ ทาดาจิ

สารบัญ

	หน้า
บทนำ	1
ภาคที่ 1 สังคมญี่ปุ่นยุคทันสมัยก่อนสงคราม	8
บทที่ 1 การเปลี่ยนแปลงสังคมญี่ปุ่นให้ทันสมัย	9
บทที่ 2 โครงสร้างอุตสาหกรรมของสังคมญี่ปุ่นยุคทันสมัย	15
บทที่ 3 ระบบครอบครัวญี่ปุ่น “IE-อีเอะ” ข้อดีและข้อด้อย	22
บทที่ 4 ลักษณะชุมชนหมู่บ้านและเมือง	30
บทที่ 5 ลักษณะทางสังคมของคนญี่ปุ่น	38
บทที่ 6 โครงสร้างสังคมแบบครอบครัวนิยม	37
บทที่ 7 ระบบโครงสร้างทางชนชั้นของสังคมญี่ปุ่น ก่อนสงคราม	53
บทที่ 8 โครงสร้างกลไกสังคมทั้งหมดก่อนสงคราม	62
ภาคที่ 2 การเปลี่ยนแปลงของสังคมญี่ปุ่นภายหลังสงคราม	69
บทที่ 9 การเปลี่ยนเป็นระบบประชาธิปไตยกับข้อจำกัด	70
บทที่ 10 ความเจริญทางอุตสาหกรรมภายใต้นโยบาย เศรษฐกิจเร่งรัด	78
บทที่ 11 การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในโครงสร้าง เกษตรกรรม	84
บทที่ 12 การขยายและการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของเมือง	92
บทที่ 13 การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างการจ้างงาน	100
บทที่ 14 การพัฒนาของสังคมมวลชน	108
บทที่ 15 การสลายตัวและการคงอยู่ของระบบอีเอะ	116

บทที่ 16	การสลายตัวของสังคมชุมชนในชนบท	124
ภาคที่ 3	สังคมญี่ปุ่นปัจจุบัน	131
บทที่ 17	โครงสร้างทางจิตสำนึกของคนญี่ปุ่น	132
บทที่ 18	โครงสร้างสังคมญี่ปุ่นปัจจุบัน	141
บทที่ 19	พรรคอนุรักษ์และพรรคปฏิวัติ	149
บทที่ 20	ฐานการเมืองของฝ่ายอนุรักษ์	158
บทที่ 21	การพัฒนาเศรษฐกิจกับการพัฒนาสังคม	167
บทที่ 22	ภาพที่เป็นจริงของมหาอำนาจเศรษฐกิจญี่ปุ่น	174
บทที่ 23	การประกันสังคมกับการสังคมสงเคราะห์	181
บทที่ 24	ปัญหาที่เผชิญหน้าสังคมญี่ปุ่นในอนาคต	189
บทส่งท้าย		198
คำอธิบายศัพท์		205

โครงสร้างสังคมญี่ปุ่น

ดร. บุญยง ชื่นสุขวิมล ผู้แปล

บทนำ

การทดลองบรรยายในหัวข้อเรื่อง “โครงสร้างสังคมญี่ปุ่น” นั้นนับได้ว่าเป็นภาระที่ลำบากไม่ใช่่น้อยสำหรับตัวผู้เขียน ข้าพเจ้าเริ่มต้นชีวิตนักค้นคว้าตั้งแต่ครั้งทำการวิจัยสังคมชนบทในระหว่างสงคราม หลังจากสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 จนกระทั่งประมาณปี 1950 ผู้เขียนได้อภิปรายแสดงความคิดเห็นหลายครั้งเกี่ยวกับสงครามญี่ปุ่นและคนญี่ปุ่นในเรื่องการเป็นประชาธิปไตยของสังคมญี่ปุ่นในหนังสือ 2 เล่ม (FUKUTAKE 1948, 1952) แต่ว่าหลังจากปี 1960 ซึ่งได้เขียนหนังสือเรื่อง “โครงสร้างสังคมญี่ปุ่น” ตามคำเรียกร้องของสำนักพิมพ์แล้ว ผู้เขียนก็ว่างเว้นจากการวิจัยในหัวข้อดังกล่าวไปนาน ภายหลังจากสงคราม ผู้เขียนก็ได้หันกลับมาค้นคว้าเรื่องสังคมชนบทญี่ปุ่นอย่างจริงจังอีกครั้งหนึ่ง ดังนั้นข้าพเจ้าจึงกำหนดบทบาทของตนเองว่าเป็นนักสังคมวิทยาชนบทเท่านั้น ดังนั้นจึงเป็นภาระที่ยากลำบากมิใช่น้อยในการบรรยายและเขียนตำราในหัวข้อนี้ดังกล่าว

แต่ทว่าหลังจากเหตุการณ์ปะทะกันในมหาวิทยาลัยโตเกียวตั้งแต่ปี 1968 เป็นต้นมา¹ บรรยากาศของการค้นคว้าได้สะดุดหยุดลง การวิจัยภาคสนามในชนบทก็ไม่สามารถดำเนินการได้ ภายในวงวิชาการจึงไม่สามารถที่จะติดตามการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมชนบทได้ทัน ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงรู้สึกขมขื่นในการบรรยายเรื่องสังคมชนบทเป็นการเฉพาะ ภายหลังจากปี 1972 เป็นต้นมา ข้าพเจ้าจึงได้หยุดการสอนที่คณะ แต่ได้มาเปิดการบรรยายในวิชาสังคมญี่ปุ่นยุคปัจจุบันในหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิตศึกษาทั้งมหาวิทยาลัย โดยเน้นการพิจารณาสังคมญี่ปุ่นในแง่มุมต่าง ๆ ในขณะที่เดียวกันก็มีความตั้งใจที่จะเสนอแนวความคิดทางสังคมวิทยาและวิธีการศึกษาให้ด้วย (FUKUTAKE 1972) ข้าพเจ้าได้บรรยายในวิชาดังกล่าวเรื่อยมาจนเกษียณจากตำแหน่งในปี 1975 การบรรยายจึงเกือบจะเป็นการเทศน์

สมัครเล่นซึ่งยังไม่สามารถเสนอการวิเคราะห์ในกรอบทฤษฎีที่หนักแน่นเพียงพอได้ แม้จะได้บรรยายมาเป็นเวลา 4 ปีเต็มแล้วก็ตาม ผู้เขียนก็ยังรู้สึกว่าจะไม่สามารถปรับปรุงเนื้อหาให้หลุดพ้นจากสภาพการเทศน์สมัครเล่นนี้ได้

หนังสือเล่มนี้เป็นงานที่เขียนประมวลขึ้นจากความคิดตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และจากการบรรยายที่ได้กล่าวมาแล้วรวมกัน จากสภาพการณ์ที่ได้กล่าวมานี้ ผู้เขียนตระหนักว่าผลงานนี้อาจไม่สามารถสร้างความพอใจให้กับผู้อ่านทั้งหลายได้ตราบใด แต่อย่างไรก็ดี หากแม้ว่าในโอกาสข้างหน้าจะมีงานที่วิเคราะห์สังคมญี่ปุ่นที่ดียิ่งขึ้น หรือแม้มีนักวิชาการเกี่ยวกับสังคมญี่ปุ่นที่ค้นคว้าอย่างจริงจังเพิ่มขึ้นมา แม้เพียงคนเดียวก็ตาม เมื่อนั้นผู้เขียนก็มีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง

แต่อย่างไรก็ตามดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ข้าพเจ้าเองได้ค้นคว้าวิจัยสังคมชนบทจีนในช่วงสงครามโลกและได้เรียนรู้เกี่ยวกับสังคมจีนมาบ้าง กล่าวกันว่าประเทศจีนมีวัฒนธรรมและเชื้อชาติเดียวกัน แต่ก็ยังแตกต่างกันอย่างมากกับสังคมญี่ปุ่น ในการเปรียบเทียบกับสังคมจีนเช่นนี้ ข้าพเจ้าคิดว่าได้เข้าใจเกี่ยวกับสังคมญี่ปุ่นมากขึ้น ในระหว่างปี 1960 ถึง 1961 ข้าพเจ้าได้ไปภาคสนามในประเทศอินเดียเป็นระยะเวลาประมาณ 2 เดือน ซึ่งได้ปลุกเร้าความสนใจในทางวิชาการมากขึ้นจนต้องออกไปอินเดียอีกเป็นครั้งที่ 2 กล่าวคือได้ใช้เวลาประมาณ 1 เดือนครึ่งระหว่างปี 1962 ถึง 1963 ที่ข้าพเจ้าได้ทำการวิจัยสังคมชนบทอินเดีย โดยได้รับความร่วมมือจากนักเศรษฐศาสตร์ TSUTOMU OUCHI กับนักมานุษยวิทยา CHIE NAKANE จากการวิจัยครั้งนี้ทำให้มั่นใจว่าญี่ปุ่นซึ่งเคยยึดความคิด "หนีเอเชียสู่ยุโรป" นี้มีโครงสร้างทางสังคมที่แตกต่างจากสังคมเอเชียอื่น ๆ จริง ๆ ในปี 1967 ข้าพเจ้าได้ตีพิมพ์หนังสือเรื่อง ASIAN RURAL SOCIETY CHINA INDIA JAPAN และครั้งนี้เป็นโอกาสที่ทำให้ได้เขียนบทความเรื่อง "บันทึกทฤษฎีเปรียบเทียบสังคมชนบทเอเชีย" (1969) ขึ้น ความแตกต่างทางโครงสร้างหมู่บ้านและครอบครัวนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงปมเงื่อนของความแตกต่างของประเทศทั้ง 3 คือ จีน อินเดีย

ญี่ปุ่น ข้าพเจ้าคิดว่า “ระบบครอบครัว (IE-อีเอะ)” กับ “หมู่บ้าน” เป็นปมเงื่อนไขหนึ่งในการพิจารณาลักษณะพิเศษของสังคมญี่ปุ่น ในการบรรยายนี้ จึงยกเอาแง่มุมดังกล่าวนี้เป็นส่วนสำคัญในการนำเสนอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับความเข้าใจสังคมญี่ปุ่นก่อนสงครามนั้น แง่มุมทั้ง 2 จึงเป็นมุมมองที่ขาดไม่ได้ทีเดียว รวมทั้งการวิเคราะห์สังคมหลังสงครามก็ไม่สามารถทำได้ หากไม่พิจารณาในส่วนที่แตกสลายและส่วนที่ยังคงเหลืออยู่ของลักษณะพิเศษดังกล่าวด้วย

ในคำบรรยายนี้ ข้าพเจ้าอยากใช้คำศัพท์ “ก่อนสงคราม” กับ “หลังสงคราม” ว่าญี่ปุ่นสมัยใหม่ (MODERN JAPAN หรือ KINDAI) กับ ญี่ปุ่นปัจจุบัน (CONTEMPORARY JAPAN หรือ GENDAI) ถ้าเป็นภาษาอังกฤษ ก็คงจะใช้คำศัพท์ว่า MODERN แต่เมื่อเข้าสู่ยุคหลังสงคราม สังคมญี่ปุ่นเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ดังนั้นการใช้คำศัพท์ทันสมัย (MODERN) กับ ปัจจุบัน (CONTEMPORARY) ก็เพื่อแบ่งช่วงเวลาที่สองนั่นเอง เมื่อพิจารณาจากความคิด “การทำให้เป็นอุตสาหกรรม” (INDUSTRIALIZATION) แล้ว สังคมญี่ปุ่นได้เปลี่ยนแปลงจากสังคมอุตสาหกรรมขั้นต้นมาสู่สังคมอุตสาหกรรมขั้นสูงขึ้นมา ดังนั้นผู้เขียนจึงอยากให้พิจารณาความแตกต่างนี้เป็นจุดแบ่งระหว่างสังคมทันสมัยกับสังคมปัจจุบันของญี่ปุ่นด้วย แต่ในที่นี้ก็ต้องพิจารณาคำว่า MODERNIZATION ด้วยเช่นกัน นักวิชาการบางคนมีความเห็นว่า คำว่า MODERNIZATION นี้มีความหมายที่คลุมเครือ และมีความเห็นว่า INDUSTRIALIZATION เป็นคำที่มีความหมายแน่นอนกว่า โดยที่เนื้อหาของ MODERNIZATION นี้ก็คือ รวมเอา INDUSTRIALIZATION กับ URBANIZATION เข้าไว้ด้วย ส่วน INDUSTRIALIZATION ยังมีความหมายถึง อุตสาหกรรมการผลิต (MANUFACTURING INDUSTRY) จากความก้าวหน้าของอุตสาหกรรมการผลิตโดยเครื่องจักรนี้ทำให้ผลผลิตแบบเกษตรกรรมได้ลดต่ำลง ขณะที่การผลิตแบบอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น ด้วยเหตุนี้พื้นที่เมืองจากที่เคยเป็นชนบทมาจึงเพิ่มขึ้นตามไปด้วย การเปลี่ยนแปลงนี้

แม้จะเห็นได้ชัดเจนด้วยตา และแม้จะประเมินหรือทำความเข้าใจเนื้อหาการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างจากสังคมก่อนทันสมัยมาสู่ยุคสังคมนิยมได้ยากก็ตาม แต่ก็ต้องถือว่าเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องศึกษา ความเป็นจริงก็คือ ในยุคหลังสงครามประเด็นที่ถกเถียงกันอย่างมากมายได้แก่ ปัญหาของการสร้างประชาธิปไตยของสังคมญี่ปุ่น ซึ่งได้รับการอธิบายว่าเป็นผลจากการที่สังคมญี่ปุ่นประสบความพินาศจากการเข้าสู่สงครามโดยปราศจากการคัดค้าน และว่าผู้นำทางความคิดเป็นต้นตอของความผิดพลาดโดยไม่สามารถหยุดยั้งการเข้าสู่สงครามได้ (TOMINAGA, 1973) แต่ผู้เขียนเห็นว่าในที่สุดแล้วปัญหาของการสร้างประชาธิปไตยซึ่งเกี่ยวพันไปถึงการสร้างความทันสมัยนี้ยังเป็นประเด็นที่มีความสำคัญทีเดียว

ในคำบรรยายฉบับนี้ ในภาคที่ 1 ผู้เขียนมุ่งนำเสนอการพัฒนาให้ทันสมัย (MODERNIZATION) ที่เริ่มในยุคปฏิรูปเมจิ (1870) โดยพิจารณาว่า ได้คลี่คลายมาในช่วงเวลาใดของประวัติศาสตร์โลก และด้วยพื้นฐานของสถานการณ์อย่างไร และมีลักษณะพื้นฐานเช่นไร หลังจากนั้นแม้โครงสร้างของอุตสาหกรรมญี่ปุ่นได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก และการที่ประเทศเข้าสู่สงครามในช่วงปี 1930 นี้ทำให้อุตสาหกรรมได้เจริญก้าวหน้าไปมากก็ตาม แต่แท้ที่จริงแล้วโครงสร้างสังคมญี่ปุ่นสมัยใหม่โดยส่วนใหญ่แล้วก็ยังประกอบด้วยครอบครัวชาวนาและผู้ประกอบการอุตสาหกรรมขนาดครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นผู้ผลิตหรือผู้ประกอบการค้ารายย่อย ด้วยพื้นฐานของโครงสร้างสังคมเช่นนี้ ครอบครัว หมู่บ้าน และเมือง จึงเป็นส่วนประกอบที่มีความสำคัญ ในพื้นฐานดังกล่าว ครอบครัวหรือระบบ IE-อีเอะ ได้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคมญี่ปุ่นทั้งในแง่บวกและแง่ลบ ต่อไปจะพูดถึงลักษณะชุมชนของหมู่บ้าน (CO-OPERATION-KYODOTAI) และ เมือง (TOWN) ในที่นี้คำว่า COMMUNITY (ชุมชน) ไม่ได้หมายถึง GEMEINDE ในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจสังคม แต่หมายถึง GEMEINSCHAFT ซึ่งก็คือเป็นสังคมที่มีความเพียงพอในตนเองในการตอบสนองความต้องการของสมาชิกในสังคมแห่งการร่วมชะตากรรมนี้

คนส่วนใหญ่ในชุมชนเกิดเติบโตเป็นผู้ใหญ่ อยู่อาศัย และกระทั่งตายในชุมชนนั้น สิ่งที่ตามมาก็คือการมีอารมณ์ร่วมในความสมานฉันท์ (HARMONY) ซึ่งถือเป็นเรื่องหลัก ซึ่งไม่ใช่เป็นการรวมตัวจากการคิดผลประโยชน์ได้เสียกันในที่นั้น สมาชิกอยู่กันด้วยระเบียบการจัดสถานภาพสูงต่ำ มีการผูกพันทางสังคมอย่างเหนียวแน่น ความสัมพันธ์ของผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองจึงเกิดขึ้น ควบคู่กับบรรยากาศของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน หมู่บ้านและเมืองของสังคมญี่ปุ่นก่อนสงครามจึงเป็นสังคมดังกล่าวข้างต้น

ลักษณะทางสังคมของคนญี่ปุ่นก่อนรูปขึ้นท่ามกลางชีวิตในครอบครัว ในหมู่บ้านและเมือง (TOWN) ซึ่งล้วนแต่มีโครงสร้างความสัมพันธ์แบบครอบครัวเป็นหลักเหมือนกัน สังคมญี่ปุ่นมีโครงสร้างแบบครอบครัว FAMILISTIC ซึ่งหมายความว่า คนแต่ละคนไม่สามารถเป็นอิสระได้จากครอบครัว และครอบครัวก็ถือว่ามีความสำคัญมากกว่าสมาชิกที่ประกอบขึ้นมาแต่ละคนที่ประกอบขึ้นมา รวมทั้งในวงสังคมที่ครอบครัวเกี่ยวข้องด้วยแล้วจะคลุมถึงความสัมพันธ์ที่มีระดับกว้างกว่าตัวครอบครัวเองด้วย คำว่า FAMILISTIC จึงเป็นศัพท์เฉพาะที่แสดงลักษณะพิเศษของแบบแผนพฤติกรรม ความสัมพันธ์ทางสังคม และระบบค่านิยมด้วย ซึ่งสามารถพิจารณาได้อย่างกว้างขวางในวิถีชีวิตแบบครอบครัวในสังคมชนบท แต่ลักษณะครอบครัวญี่ปุ่นนี้ ผู้เขียนได้ให้ชื่อเป็นลักษณะพิเศษมาแต่เดิมว่า FEUDAL FAMILISM (ครอบครัวนิยมแบบศักดินา) ในส่วนท้ายสุดของภาคที่ 1 จะอธิบายถึงความเกี่ยวพันของระบบครอบครัวนิยมกับโครงสร้างชนชั้น สังคมญี่ปุ่นโดยทั่วด้านเคลื่อนไหวในลักษณะของรัฐแบบครอบครัวนิยม จากผลดังกล่าวได้นำมาซึ่งความพินาศของรัฐจักรวรรดิญี่ปุ่นที่ยิ่งใหญ่

ในภาคที่ 2 ผู้เขียนจะเริ่มต้นบรรยายถึงการสร้างประชาธิปไตยภายหลังสงครามกับขีดจำกัดของกระบวนการดังกล่าว เมื่อพิจารณาจากการสำรวจประชามติเกี่ยวกับประชาธิปไตยหลังสงครามแล้วได้พบว่า มีผู้ตอบคำถามราวร้อยละ 60 ที่เห็นด้วยกับประโยคที่ว่า "ประชาธิปไตยควรจะนำมา

ปรับใช้ให้เข้ากับความเป็นจริงของญี่ปุ่น” กระบวนการพัฒนาประชาธิปไตย หลังสงครามได้พัฒนาไปตามความคิดของประชาชนดังกล่าว สรุปก็คือ ในยุค รัชสมัยเมจิ 1870 เป้าหมายของรัฐที่ถือนโยบาย “เศรษฐกิจรุ่งเรือง กองกำลังทหารเข้มแข็ง” นั้น เมื่อตัดครึ่งหลังของคำว่า “กองกำลังทหารเข้มแข็ง” ออกไปแล้ว ประชาชนต่างร่วมจิตร่วมใจในการมุ่งสู่ “เศรษฐกิจรุ่งเรือง” เพียงอย่างเดียว สิ่งนี้นำมาซึ่งยุคของความเจริญทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว หลังจากนั้นผู้เขียนจะบรรยายถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคมภายหลังสงครามใน ปัญหาต่าง ๆ คือ ในยุคเศรษฐกิจเจริญอย่างรวดเร็วนั้น ความเจริญทางอุตสาหกรรมได้ก้าวหน้าไปอย่างไร จากผลอันนี้โครงสร้างเกษตรกรรมได้เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วอย่างไร นอกจากนี้การกลายเป็นเมืองอย่างรวดเร็ว เกิดขึ้นได้อย่างไร จากกระบวนการนี้อัตราส่วนของลูกจ้างพนักงาน (EMPLOYEES) เพิ่มขึ้นอย่างท่วมท้น ลักษณะการจ้างงานและลักษณะแรงงาน ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ผลจากการนี้สังคมได้เปลี่ยนแปลงเป็น สังคมมวลชน (MASS SOCIETY) ไป ซึ่งแตกต่างจากสังคมก่อนสงครามอย่างไร ผลจากการเปลี่ยนแปลงนี้ ระบบครอบครัวโอเอะซึ่งมีบทบาทสำคัญในสังคม ก่อนสงครามของญี่ปุ่นนี้จะยังคงหลงเหลืออยู่บ้างก็ตาม แต่โดยรวมแล้ว โครงสร้างดังกล่าวถือว่ากำลังเสื่อมสลายลง สังคมท้องถิ่นในหมู่บ้านและในเมือง (TOWN) ได้เปลี่ยนแปลงและได้สูญเสียลักษณะชุมชนของตนเองไป

ในภาคที่ 3 จะได้อธิบายในส่วนของสังคมญี่ปุ่นปัจจุบันซึ่งผ่านการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ มาแล้ว จะอธิบายโดยจะเริ่มกล่าวถึงสภาพสังคมและคน ญี่ปุ่นปัจจุบันเมื่อเปรียบเทียบกับยุคก่อนสงครามแล้วได้เปลี่ยนแปลงไป และ ลักษณะของสังคมญี่ปุ่นก่อนสงครามส่วนไหนบ้างที่ยังคงหลงเหลืออยู่โดย พิจารณาจากผลของการสำรวจประชามติ จากนั้นผู้เขียนจึงจะวิเคราะห์ความแตกต่างโดยเปรียบเทียบโครงสร้างทางชนชั้นในสมัยปัจจุบันกับสมัยก่อนสงคราม จากนั้นจึงจะอธิบายถึงโครงสร้างทางการเมืองแบบหัวมงกุฎท้ายมังกร คือมี พรรคอนุรักษ์ที่มุ่ง “ปฏิวัติ” กับพรรคปฏิวัติที่กลายเป็น “อนุรักษ์” นี้

ตารางที่ 1 ความเป็นประชาธิปไตยหลังสงคราม

ปี	ประชาธิปไตยหลังสงคราม ควรเติบโตมากขึ้น	จำเป็นต้องปรับในส่วนที่เข้า ไม่ได้กับลักษณะญี่ปุ่น	ไม่ทราบ อื่น ๆ
1955	21	64	15
1965	23	54	24
1975	16	57	27

แหล่งที่มา: ปี 1955 1965 จากผลสำรวจประชามติของสำนักนายกปี 1975 เป็นผลจากการสำรวจของ NHK

การเมืองของพรรคอนุรักษณ์ดำรงอยู่ได้อย่างไร พรรคฝ่ายอนุรักษณ์นี้ได้เร่งให้ญี่ปุ่นกลายเป็นยักษ์ใหญ่ทางเศรษฐกิจขึ้นมา ซึ่งในความเจริญทางเศรษฐกิจอย่างใหญ่หลวงเช่นนี้กลับไม่สามารถแก้ไขปัญหาความไม่สมดุลในตัวเองได้ และต้องปล่อยให้ความไม่สมดุลของการผลิตและวิถีชีวิตของประชาชนดำรงอยู่ต่อไป ถึงแม้ความสมดุลของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมจะกลายเป็นคำขวัญที่ติดหูของคณะรัฐบาลหลายต่อหลายชุดในปลายทศวรรษ 1960 ก็ตาม แต่นำหนักของคำขวัญนั้นกลับเฉาจางลงโดยที่ไม่มีมาตรการแต่อย่างใดเลย ส่วนการประกันสังคมและการสังคมสงเคราะห์ที่ขยายตัวออกไปหลังจากที่ล้าหลังมาช้านาน โดยการทุ่มเทงบประมาณให้กับการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเร่งรุดนั้น ได้รับการหันมาพิจารณาใหม่ในปลายยุคนี้เอง นั่นเป็นเพราะการที่ต้องเผชิญหน้ากับปัญหาสังคมผู้สูงอายุ (ประชากรที่สูงอายุมีจำนวนเพิ่มขึ้นอยู่ทุกปี) ที่กำลังจะมาถึง จึงกล่าวได้ว่าสังคมญี่ปุ่นได้มาถึงจุดเปลี่ยนที่สำคัญ การบรรยายนี้จบลงด้วยความหวังว่า เราจะพบกับการปรากฏตัวของพื้นฐานชุมชนใหม่ท่ามกลางทศวรรษ 1980 แห่งการเปลี่ยนแปลงนี้

ฟุคุตะเคะ ทาดาจิ

**สังคมญี่ปุ่นยุคทันสมัย
ก่อนสงคราม**

บทที่ 1

การเปลี่ยนแปลงสังคมญี่ปุ่นให้ทันสมัย (MODERNIZATION)

สังคมญี่ปุ่นเริ่มก้าวสู่สังคมทันสมัยนับจากการปฏิรูปเมจิ ขั้นตอนการพัฒนาของสังคมมนุษย์ถือกันว่าเริ่มจากสังคมปฐมฐานไปสู่สังคมบุพกาล จากสังคมบุพกาลเข้าสู่สังคมศักดินา และจากสังคมศักดินาเข้าสู่สังคมทุนนิยมสมัยใหม่ แต่นั่นก็ได้หมายความว่าทุกสังคมจะต้องพัฒนาไปตามขั้นตอนดังกล่าวนี้ อย่างตายตัว อย่างไรก็ตามในวงวิชาการญี่ปุ่นมีเหตุผลขัดแย้งที่ยืนยันว่าญี่ปุ่นได้พัฒนาสู่สังคมศักดินา และจากสังคมศักดินานี้ได้พัฒนาเข้าสู่สังคมทุนนิยมสมัยใหม่โดยผ่านการปฏิรูปสมัยเมจิ

แต่สังคมที่เปลี่ยนเป็นสังคมสมัยใหม่นั้น มีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากสังคมยุคก่อนเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด นักมานุษยวิทยาชื่อ ROBERT LOWIE ได้เคยกล่าวไว้ว่า ถ้าประวัติศาสตร์ของมนุษย์ชาติยาว 100 ปี ช่วง 85 ปีแรกจะจัดอยู่เพียงขั้นอนุบาล เมื่ออายุ 95 ปีอยู่ขั้นประถม และ 5 ปีสุดท้ายจะเป็นขั้นมัธยมต้น มัธยมปลายและอุดมศึกษา การอุปมาอุปมัยดังกล่าวนี้แสดงถึงการพัฒนาการของสังคมมนุษย์ที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างก้าวกระโดด จากสังคมยุคกลางเข้าสู่ยุคสังคมสมัยใหม่ ซึ่งนับได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ทีเดียว

ในสังคมสมัยใหม่นี้ มนุษย์สามารถพัฒนาผลผลิตไปอย่างก้าวกระโดด เทคโนโลยีทางด้านสื่อสารคมนาคมได้พัฒนาไปทำให้การติดต่อภายในสังคมกว้างขวางขึ้น ขณะเดียวกันการแบ่งงานภายในสังคมก็ทำให้สังคมทวีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ซึ่งสิ่งนี้เป็นลักษณะพิเศษที่ทำให้สังคมสมัยใหม่แตกต่างจากสังคมดั้งเดิม ในสังคมสมัยใหม่ ผู้คนไม่ได้จำกัดตัวเองเพียงเกิด เติบโต และใช้ชีวิตไปจนสิ้นอายุขัย อยู่ในขอบเขตอันคับแคบของหมู่บ้าน

หรือเมืองเล็ก ๆ เช่นในสมัยก่อน แต่คนส่วนใหญ่เปลี่ยนการใช้ชีวิตและอพยพไปตามพื้นที่ต่าง ๆ รวมทั้งไม่ได้ถูกพันธนาการกับฐานะชนชั้นแต่กำเนิด หากสามารถเลื่อนฐานะทางสังคมทั้งในแง่เลื่อนขึ้นหรือลงได้ กล่าวคือ ผู้คนได้หลุดพ้นจากสภาพความแตกต่างทางฐานันดรอย่างตายตัวแต่กำเนิด และจากการใช้ชีวิตอย่างคับแคบที่ผู้คน เกิด เติบโต และตาย ในตำบลหมู่บ้านเดิม ดังนั้นหากกล่าวตามหลักการแล้วก็เท่ากับเป็นการสร้างสังคมที่มีเสรีภาพและมีความเท่าเทียมกันขึ้น สังคมสมัยใหม่ในความหมายดังกล่าวนี้คือสังคมประชาคม (CIVIL SOCIETY) นั่นเอง

ควบคู่กับการพัฒนาดังกล่าวนี้ ผู้คนทั้งหญิงและชายซึ่งเคยถูกพันธนาการอยู่กับฐานันดรและชุมชนหมู่บ้าน ได้เริ่มสำนึกถึงสิ่งที่ประกอบขึ้นมาจากความซับซ้อนของการดำเนินชีวิตทางสังคมที่ขยายตัวมากขึ้น ซึ่งสำนึกดังกล่าวคือ “สังคม” นั่นเอง ในยุโรปมีศัพท์คำว่าสังคมหลายคำเช่น SOCIETY GESELLSCHAFT² SOCIETE และอื่น ๆ ซึ่งล้วนเป็นคำศัพท์ที่ถูกใช้กันมาตั้งแต่หลังจากย่างเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ (MODERN PERIOD) แต่สำหรับญี่ปุ่น คำว่า SHAKAI “สังคม” แปรมาจากคำ “SOCIETY” และถูกนำมาใช้ในยุคนต้นสมัยเมจิ (กล่าวกันว่า FUKUCHI GENICHIRO (OCHI) เป็นคนแรกที่เริ่มใช้คำศัพท์นี้ในปี 1875) ผู้คนที่อยู่อาศัยมาถึงสมัยโตกูงาวะ (ค.ศ.1603-1868) นั้นถึงแม้ว่าตนเองจะรู้ถึงโลกที่กว้างกว่าก็ตาม แต่ในเมื่อชีวิตตนเองยังผูกพันอยู่แต่เพียงในระดับหมู่บ้านตำบลแล้ว การมองข้ามออกไปถึงชีวิตทางสังคมที่ซับซ้อนกว่าจึงไม่เกิดขึ้น ดังนั้นจึงยังไม่มีคามจำเป็นใด ๆ ทั้งสิ้นที่จะต้องรู้ถึงมโนภาพสังคมในเชิงนามธรรม

แต่สังคมสมัยใหม่ของญี่ปุ่นซึ่งก้าวมาถึงขั้นยอมรับว่าเป็นสังคมนั้น ต่อมาในภายหลังได้พัฒนาเป็นสังคมประชาคมอย่างราบรื่นกระนั้นหรือ เป็นที่ยอมรับกันในวงวิชาการว่า สังคมสมัยใหม่ของญี่ปุ่นนั้นพัฒนาอย่างผิดรูปผิดแบบและสังคมประชาคมก็ไม่ได้สูงงอมอย่างเต็มที่ ซึ่งถ้าเป็นอย่างที่ว่ากันนั้นแล้วทำไมถึงเป็นเช่นนั้นเล่า ในการที่จะพิจารณาเรื่องนี้ประเด็นสำคัญก็คือ

ข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์ที่ว่า ในปี 1868 ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาให้ทันสมัยของญี่ปุ่นนั้น เป็นช่วงที่ห่างจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมของอังกฤษและการปฏิวัติของฝรั่งเศสเป็นเวลาเกือบ 1 ศตวรรษ ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์อีกประการหนึ่งที่มองข้ามไม่ได้ก็คือ การคุกคามจากการปรากฏตัวของ “เรือปืน” ที่มาจากประเทศล่าอาณานิคมในช่วงก่อนกระแสการปฏิรูปดังกล่าว

โครงสร้างสังคมญี่ปุ่นสมัยปลายโตกูงาวะนั้นกล่าวได้ว่าลักษณะสังคมศักดินายังไม่ได้แตกสลายไปทั้งหมดเลยทีเดียว สิ่งที่แน่นอนก็คือระบบศักดินาโตกูงาวะได้พังทลายไปแต่ก็ยังไม่ถึงขนาดที่สังคมทุนนิยมทันสมัยจะอุบัติขึ้นมาได้ ความยากจนและการก่อการจลาจลของชาวนาซึ่งสัมพันธ์พื้นฐานของระบบนั้นสามารถเห็นได้โดยทั่วไป แม้ว่าจะไม่ถึงขอบเขตทั่วประเทศและยังไม่ถึงระดับที่จะปฏิเสธรูปแบบศักดินาโดยสิ้นเชิง เงินทุนพาณิชย์กุ่ม-ค้าขายก็ได้หมุนเวียนอยู่ก่อนแล้วในระบบเศรษฐกิจศักดินาในระดับหนึ่ง แต่เงินทุนอุตสาหกรรมที่จะแบกรับการสร้างสังคมสมัยใหม่นั้นยังไม่เติบโตเพียงพอด้วยพื้นฐานทางเศรษฐกิจเช่นนี้ ผู้คนส่วนใหญ่จึงยังคงใช้ชีวิตอยู่เพียงในขอบเขตของเมือง หมู่บ้าน และครอบครัวอันคับแคบเช่นเดิม ความคิดที่จะมองข้ามชุมชนเล็ก ๆ ของตัวเองออกไปและรับรู้ถึงสังคมที่กว้างขวางกว่านั้นยังไม่เกิดขึ้น การใช้ชีวิตในสังคมก่อนสังคมสมัยใหม่ก็ยังคงดำเนินไปเช่นเดิมท่ามกลางหมู่บ้านและเมืองซึ่งเป็นเสมือนพื้นที่ที่ถูกปิดล้อมโดยปริยาย

ด้วยเหตุนี้เองสังคมศักดินาที่ปิดตนเองมาโดยตลอดจึงได้รับความสัมพันธ์อ่อนอย่างรุนแรงจากแรงกระตุ้นให้เปิดประเทศอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้จากภายนอก ประเทศที่พัฒนาแล้วในสมัยนั้นล้วนแล้วแต่ได้ผ่านการปฏิวัติของชนชั้นกลางและสูงจนกลายเป็นสังคมทันสมัย พร้อม ๆ กันนี้ระบบทุนนิยมที่เกิดขึ้นก็ได้ขยายตัวเป็นจักรวรรดินิยมตามไปด้วย ดังนั้นผลสะท้อนต่อสังคมญี่ปุ่นจากภายนอกซึ่งมาจากการถูกบีบบังคับให้เปิดประเทศนั้น จึงแฝงไว้ด้วยอันตรายของการถูกล่าเป็นเมืองขึ้นติดตตามมาด้วย

การปฏิรูปเมจิเป็นผลที่เกิดขึ้นจากพื้นฐานประวัติศาสตร์ที่แตกต่างเป็นเวลาร่วม 100 ปี ระหว่างประวัติศาสตร์โลกกับประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น ความทันสมัยที่ผิดแบบไปของญี่ปุ่นเช่นนี้ ก่อนอื่นอาจกล่าวได้ว่ามาจากแรงกดดันของความแตกต่างที่เด่นชัดนี้เอง ในการปฏิรูปเมจิ ผู้กระทำกรก็คือกลุ่มชาмуไรชั้นต่ำกับกลุ่มแคว้นต่าง ๆ ร่วมกันทำการเคลื่อนไหว เพื่อการนี้แม้ว่าพวกเขาจะรู้สึกเสียศักดิ์ศรีของญี่ปุ่นในการเปลี่ยนนโยบายจากการไล่ฝรั่งออกไปเป็นมุ่งเน้นการเปิดประเทศแทนก็ตาม สิ่งเหล่านี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลจากแรงกดดันของความแตกต่างทางประวัติศาสตร์เช่นกัน แม้ว่ากลุ่มชาмуไรชั้นต่ำจะพยายามทำลายความขัดแย้งในโครงสร้างสังคมศักดินาก็ตาม แต่พวกเขาก็ติดลักษณะนิสัยแบบศักดินาดั้งเดิมเสียแล้วจนไม่สามารถที่จะสลัดทิ้งอย่างง่ายดายได้ พวกเขานั้นโดยสัญชาตญาณได้ฟื้นฟูระบบการปกครองสังคมแบบประเพณีภายใต้ระเบียบสังคมสมัยใหม่ เมื่อพิจารณาแล้วการ “ปฏิรูป” เมจิก็คือเหมือนกับการ “ฟื้นอำนาจ” ของการปกครองโดยจักรพรรดินั่นเอง

เส้นทางของการปฏิรูปจึงผิดรูปผิดแบบไปแต่แรก กลุ่มผู้ปกครองใหม่ซึ่งเจ็บแค้นจากการเสียหายที่ถูกบังคับให้เปิดประเทศ เมื่อสำนึกว่าญี่ปุ่นล่าช้ากว่าประเทศทางแถบยุโรปและอเมริกา พวกเขาจึงได้รวบรวมกำลังเพื่อรักษาเอกราชของประเทศให้พ้นจากการถูกล่าเป็นเมืองขึ้น และสร้างญี่ปุ่นใหม่ให้สามารถต่อต้านกับประเทศมหาอำนาจได้ การเปลี่ยนสังคมให้เป็นสังคมประชาธิปไตยสมัยใหม่นั้นแท้จริงแล้วไม่ใช่จุดหมายแต่อย่างใด จุดมุ่งหมายที่แท้จริงก็คือ การเปลี่ยนจากศักดินานิยมโดย “ไล่กวาด” เพียงจิตใจเดียวเพื่อไปสู่การเป็นจักรวรรดินิยมเสียเอง การพัฒนาความทันสมัยของญี่ปุ่นนั้นมีจุดมุ่งหมาย 3 ประการ คือ เพื่อการป้องกันประเทศ, เพื่อแก้ไขสนธิสัญญา และเพื่อ “เศรษฐกิจรุ่งเรือง กองกำลังทหารเข้มแข็ง”

เมื่อเป็นเช่นนั้น ในด้านหนึ่ง อุตสาหกรรมจึงได้พัฒนาขึ้นมาอย่างเต็มที่เพราะได้รับเทคนิควิทยาการอันทันสมัยจากอารยธรรมตะวันตก นั่นคือ “การเปิดโลกกว้างและให้การศึกษาแก่ประชาชน” เพื่อ “เศรษฐกิจรุ่งเรือง กองกำลัง

ทหารเข้มแข็ง” นั่นเอง แต่ในเวลาเดียวกัน ในด้านอื่น ๆ นั้น ประชาชนได้รับการอบรมสั่งสอนให้บูชาจักรพรรดิด้วยกายและใจ ขณะที่เขตชูเทคนิควิทยาการจากตะวันตกนั้นก็เห็นศีลธรรมตะวันออกควบคู่กันไปด้วย ความจงรักภักดีและความกตัญญูทวดที่ได้เผยแพร่อบรมแก่ประชาชนไปทั่วประเทศ จึงหมายความว่าจิตสำนึกในสิทธิของพลเมืองของประชาชนซึ่งน่าจะมาพร้อมกับความทันสมัยนั้นกลับถูกปิดกั้น ตรงกันข้ามความคิด “ประเทศของเทพเจ้า” ซึ่งอนุรักษ์ระบบครอบครัวแบบศักดินาไว้ และโฆษณาชวนเชื่อถึงลักษณะความเป็นเลิศของ “จักรวรรดิญี่ปุ่นที่ยิ่งใหญ่” ในฐานะ “รัฐแบบครอบครัว” กลับได้รับการส่งเสริมแทน ประชาชนซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ในชนบทห่างไกลที่ไม่รู้ถึงการพัฒนาความทันสมัยของประเทศ ก็ได้รับการสั่งสอนให้ภาคภูมิใจในลักษณะพิเศษของชนชาติญี่ปุ่น ซึ่งเป็นความคิดที่ไร้เหตุผลโดยสิ้นเชิง ความคิดในการเสียสละและพลีชีพซึ่งได้ถูกสอนอย่างฝังหัวมาในสมัยศักดินานั้น บัดนี้ถูกปรับให้มุ่งรับใช้จักรวรรดิที่ยิ่งใหญ่แทน แต่แน่นอนที่ว่าจิตสำนึกส่วนบุคคลกับจิตใจรักชาตินี้ไม่ได้ไปในแนวเดียวกันเสมอไป เพราะเหตุที่ว่าคนส่วนใหญ่ยังไม่ได้เข้าใจเลยว่าชุมชนเล็ก ๆ ที่ตนอาศัยอยู่นั้นสัมพันธ์กับชุมชนประชาชาติได้อย่างไร ดังนั้นความรู้สึกรักชาติจึงถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นสะพานเชื่อมทดแทนส่วนที่หายไปนั้น

ด้วยความพยายามดังกล่าวนับได้ว่าประสบความสำเร็จขั้นหนึ่ง แม้ว่าความขัดแย้งจะฝังตัวอยู่อย่างกว้างขวางก็ตาม การปลดปล่อยชาวนาซึ่งควรจะเป็นสิ่งที่มาก่อนการปฏิวัติสังคมนิยมใหม่ นั้น ไม่ได้ดำเนินการโดยตลอด ตรงกันข้ามชาวนายังคงอยู่ในสภาพสังคมศักดินาแบบเดิม กล่าวอีกอย่างก็คือระบบทุนนิยมที่ก่อรูปขึ้นมานั้นก้าวหน้าไปด้วยการละเลยการเกษตรกรรม แน่แน่นอนทีเดียวที่ความก้าวหน้าดังกล่าวมีส่วนสำคัญจากการนำเทคนิควิทยาการทันสมัยจากต่างประเทศ และจากนโยบายของรัฐในการคุ้มครองกิจการดังกล่าว ความก้าวหน้าในด้านการสื่อสารคมนาคมพร้อม ๆ กับการพัฒนาอุตสาหกรรมการผลิตในระยะเวลาอันยาวนาน มีส่วนช่วยทำให้

พื้นที่ชนบทภายใต้ระบบศักดินาซึ่งดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยวและกระจัดกระจาย
เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้รัฐทันสมัยที่รวมศูนย์อำนาจอยู่ที่ส่วนกลาง
ญี่ปุ่นซึ่งเป็นประเทศล้าหลังของเอเชีย แม้จะยังไม่ประสบความสำเร็จเสีย
ทั้งหมดก็ตาม แต่ก็ได้กลายเป็นรัฐที่มีกองกำลังทหารที่ทันสมัยภายใต้กฎหมาย
รัฐธรรมนูญ ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น สังคมทันสมัยดังกล่าวนี้มีลักษณะผิดรูป
อย่างเห็นได้ชัดเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศทางยุโรปและอเมริกา จากการ
ผลักดันของทุนนิยมโดยรัฐซึ่งประกอบขึ้นด้วยกิจการของรัฐและกิจการการ
ขายทอดตลาดของรัฐให้เอกชนเช่นนี้ ทำให้ชนชั้นนายทุนของญี่ปุ่นแทนที่จะ
ต่อต้านคัดค้านรัฐกลับร่วมมือกับรัฐ รวมทั้งมีบุคลิกภาพรวมของพ่อค้ากับนัก
การเมืองปนกันอยู่มาก ทุนนิยมของญี่ปุ่นที่พัฒนาโดยการใช้โครงสร้าง
ศักดินาภายในสังคมนั้น กล่าวได้ว่านับตั้งแต่แรกเริ่มไม่ได้มีลักษณะก้าวหน้า
ตามแบบประวัติศาสตร์ทุนนิยม ในความหมายที่ว่าเป็นการเปิดหนทางไปสู่
ความเสมอภาคและอิสรภาพของมนุษย์ ด้วยเหตุดังกล่าว การก่อรูปขึ้นเป็น
รัฐสมัยใหม่เช่นนี้จึงไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับอำนาจอธิปไตยของประชาชนเลย
ทำให้ไม่ก่อผลให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยของชนชั้นกลางขึ้น รัฐสมัยใหม่
ที่ปรากฏเป็นจริงขึ้นมาจึงเป็นรัฐแบบครอบครัวโดยมีสถาบันจักรพรรดิเป็นเสา
หลักของประเทศ

เมื่อเป็นเช่นนี้ ความทันสมัยที่มาจากส่วนบนของสังคมซึ่งก้าวหน้า
อย่างรวดเร็วจนน่าตกใจเช่นนี้ เป็นกระบวนการที่ขยายความผิดรูปและความ
ไม่สมดุลซึ่งเกิดขึ้นมาในสังคมพร้อมกันตั้งแต่แรก ความผิดรูปนั้นเมื่อขยาย
ใหญ่ขึ้นจึงตามมาด้วยวิถีทางแก้ไขซึ่งถูกเพ่งออกไปนอกประเทศ นั่นก็คือ
นโยบายรุกรานต่างประเทศแบบจักรวรรดินิยมนั่นเอง กล่าวคือ แทนที่จะให้
อิสรภาพแก่ประชาชนที่จะก้าวไปตามหนทางแห่งประชาธิปไตยเพื่อสนอง
ความต้องการของประชาชนเอง แต่ตรงข้ามกลับกดเอาไว้ แล้วสร้างแผนการ
ขยายอาณาเขตออกไปนอกประเทศแทน ความผิดรูปนี้เมื่อมาถึงจุดที่ไม่อาจ
ทนทานได้ต่อไป “จักรวรรดิญี่ปุ่นที่ยิ่งใหญ่” จึงต้องพังทลายลง โศกนาฏกรรม
ของสงครามแปซิฟิกก็คือผลลัพธ์รวมของความขัดแย้งที่ทับถมกันมานั่นเอง

บทที่ 2

โครงสร้างอุตสาหกรรมของสังคมญี่ปุ่นยุคทันสมัย

การพัฒนาอุตสาหกรรมยุคทันสมัยของญี่ปุ่นซึ่งเริ่มจากยุคปฏิรูปเมจินั้น ได้เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วจากการริเริ่มของรัฐบาล รัฐบาลเมจิซึ่งประสบความสำเร็จจากการล้มระบบศักดินาปี 1870 ได้พยายามปรับปรุงการคมนาคม การสื่อสาร การเงิน การคลัง และอื่น ๆ ให้ทันสมัย ในขณะที่เดียวกันได้ผลักดันให้เปลี่ยนอุตสาหกรรมทันสมัยเหล่านี้ไปเป็นองค์การของรัฐ ส่วนงบประมาณการคลังเพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมนี้ได้มาจากปฏิรูประบบภาษีที่ดินใหม่ ในช่วงเวลาที่ยังไม่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมเกิดขึ้นเลยนั้น รายได้ภาษีของรัฐที่เก็บจากชาวานาจำนวนร้อยละ 80 ของแรงงานประชากรทั้งหมดนั้น ถือเป็นรายได้ส่วนข้างมากที่สุดของรัฐ ส่วนภาษีที่ดินในจำนวนเท่า ๆ กันในยุคนั้นได้ถูกเก็บเป็นภาษีเพื่อมุ่งเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรม การพัฒนาให้เป็นทุนนิยมอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นที่ถูกผลักดันไปนั้น ในขั้นต้นได้แก่ การพัฒนาอุตสาหกรรมทอผ้า เมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ 20 แล้วก็ได้เพิ่มการพัฒนาอุตสาหกรรมหนักทางด้าน การต่อเรือ ผลิตอาวุธ และอื่น ๆ

แต่ถึงแม้ว่าการพัฒนาจะไปได้รวดเร็วเช่นนี้ก็ตาม ในปลายยุคเมจิ สังคมญี่ปุ่นก็ยังคงอยู่ในระดับสังคมกสิกรรมเท่านั้น จากการประมาณในปี 1907 (ในตารางที่ 2) ประชากรที่มีอาชีพอุตสาหกรรมป่าไม้มีจำนวนถึงร้อยละ 62 และประชากรที่ประกอบอาชีพอุตสาหกรรมการผลิตมีเพียงร้อยละ 15 ยิ่งกว่านั้นในจำนวนประชากรส่วนนี้ ผู้ที่ทำงานในโรงงานและอุตสาหกรรมการผลิตของรัฐที่มีผู้ทำงานเกินกว่า 5 คนขึ้นไปนั้น มีจำนวนเพียงไม่เกินร้อยละ 22 และถ้าพิจารณาว่าโรงงานขนาดย่อมและอุตสาหกรรมที่ใช้งานฝีมือและใช้คนงานไม่เกิน 5 คน ซึ่งส่วนใหญ่ก็คือเจ้าของและแรงงานในครอบครัวแล้ว ประชากรแรงงานจะเป็นร้อยละ 15 แต่ว่าคนงานกินเงินเดือนอย่างในปัจจุบัน

ตารางที่ 2 การจำแนกอาชีพของประชากร (ร้อยละ)

อาชีพ	ปี 1907	ปี 1930
อุตสาหกรรมป่าไม้	61.7	47.8
ประมง	1.9	1.9
เหมืองแร่	1.1	1.1
การผลิต	15.1	19.9
การขนส่ง	2.2	3.9
การพาณิชย์	9.5	16.6
ข้าราชการและอาชีพอิสระ	4.4	5.9

แหล่งที่มา: ปี 1907 จากข้อมูลของ YAMADA และปี 1930, 1957 จากข้อมูลของการสำรวจสำมะโนประชากรแห่งชาติ (NATIONAL CENSUS), หน้า 152

นี้กล่าวได้ว่ามีไม่ถึงร้อยละ 5 ของจำนวนแรงงานประชากรทั้งหมด (OUCHI "ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ญี่ปุ่น")

ยิ่งกว่านั้น ในจำนวนคนงานที่ทำงานในโรงงานที่มีคนงานเกินกว่า 5 คน จะเป็นแรงงานชายไม่ถึงร้อยละ 40 แรงงานส่วนข้างมากนั้นจะได้แก่แรงงานหญิง เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวอุตสาหกรรมเน้นหนักไปในทางอุตสาหกรรมทอผ้า เมื่อเปรียบเทียบอัตราส่วนของแรงงานทั้ง 2 เพศแล้ว เมื่อรวมอุตสาหกรรมของรัฐเข้าไปด้วยจะเป็นอัตราส่วนของแรงงาน ชาย:หญิง เท่ากับ 44:56 ซึ่งก็คือเมื่อพิจารณาว่าส่วนใหญ่ของแรงงานหญิงเหล่านั้นเป็นแรงงานชั่วคราวที่หลั่งไหลมาจากที่อื่นแล้ว คนงานกินเงินเดือนอย่างในปัจจุบันจะมีจำนวนน้อยมาก ญี่ปุ่นในยุคปลายเมจิถึงแม้จะพัฒนาความทันสมัยมาแล้วเป็นเวลา 40 ปีก็ตาม แต่อาจกล่าวได้ว่าในสังคมญี่ปุ่นยังเต็มไปด้วยเกษตรกร

และผู้ทำการค้าและอุตสาหกรรมขนาดย่อมเท่านั้น

ภายในช่วงระยะเวลาประมาณ 20 ปี จากยุคปลายเมจิ (1907) ไทโซ (1910) และโซวะ (1930) การพัฒนาความทันสมัยได้ทวีความเร็วมากขึ้น ยุคปลายเมจิ(1907)ประเทศเกษตรกรรมญี่ปุ่นซึ่งมีผลผลิตเพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ 50 ด้วยประชากรเกษตรกรป่าไม้จำนวนร้อยละ 60 นั้น ก็ได้กลายเป็นประเทศอุตสาหกรรมขึ้นมา จากนั้นมาผลผลิตจากเกษตรกรรมและป่าไม้เริ่มมีไม่ถึงร้อยละ 30 แต่ผลผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นจากเกือบร้อยละ 30 เป็น 55 ส่วนอุตสาหกรรมเบาก็ได้พัฒนาไปเป็นอุตสาหกรรมเหล็ก อุตสาหกรรมต่อเรือ รวมทั้งพัฒนาอุตสาหกรรมใหม่ ๆ ได้แก่ เครื่องยนต์ เคมี ไฟฟ้า และ อุตสาหกรรมหนักด้านเคมี ต้นปีรัชกาลโซวะ (1930) คนงานที่ทำงานในโรงงานที่มีคนงานเกิน 500 คน มีจำนวนเกินกว่าร้อยละ 30 ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับในปลายสมัยเมจิ (1907) แล้ว คนงานที่ทำงานโรงงานที่มีคนงานเกิน 5 คนนั้นมีไม่ถึงร้อยละ 20 เท่านั้น

แต่ถึงแม้จะเป็นเช่นนั้นก็ตาม จากการสำรวจในปี 1930 แรงงานเกษตรกรรมมีจำนวนเกือบครึ่งหนึ่งของแรงงานประชากรทั้งหมด ในขณะที่แรงงานภาคอุตสาหกรรมมีถึงร้อยละ 20 ส่วนคนงานกินเงินเดือนเหมือนในปัจจุบันที่ทำงานองค์การของรัฐและโรงงานภาคเอกชนที่มีคนงานเกิน 5 คน นั้นมีจำนวน 1 ใน 3 ดังนั้นเมื่อเปรียบเทียบกับยุคปลายเมจิแล้ว ถึงแม้คนงานจะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นก็ตาม แต่คนงานกินเงินเดือนพิจารณาโดยประมาณแล้วมีจำนวนร้อยละ 10 ของแรงงานทั้งหมด สังคมญี่ปุ่นสมัยใหม่ก่อนสงครามถึงแม้ว่าจะเปลี่ยนแปลงจากยุคปฏิรูปเมจิ จนถึงยุคต้นโซวะ (1930) เป็นระยะเวลา 60 ปีแล้วก็ตาม กล่าวได้ว่าอัตราส่วนของเกษตรกรและผู้ประกอบการค้า อุตสาหกรรมรายย่อย ยังคงมีอยู่ค่อนข้างสูง จากตารางที่ 2 เมื่อเปรียบเทียบปี 1907 กับปี 1930 แล้วจะเห็นได้ว่า อัตราส่วนของผู้ประกอบการค้าได้เพิ่มมากขึ้นจนเห็นได้ชัด แต่ว่า นายจ้างและผู้ประกอบการอิสระมีมากกว่าลูกจ้าง (แม้จะรวมคนงานในครอบครัวเข้าไปด้วย) กิจการ

ครอบครัวรายย่อยมีอยู่อย่างมากมาย กล่าวคือ นอกจากอุตสาหกรรมการผลิตในโรงงานแล้ว ส่วนที่เหลือคืออุตสาหกรรมครอบครัวนั่นเอง

ในที่นี้สิ่งที่ควรจะให้ความสนใจก็คือ จากการพัฒนาให้เป็นอุตสาหกรรมในระยะ 60 ปีที่ผ่านมา จำนวนกว่าครึ่งของคณงานที่ทำงานในโรงงานที่มีคณงานเกิน 5 คนขึ้นไปนั้น ได้กลายเป็นแรงงานในโรงงานที่มีคณทำงานเกินกว่า 100 คนขึ้นไปแล้ว แต่อุตสาหกรรมทอผ้ายังคงมีอัตราส่วนอยู่มากเช่นเดิม โดยมีอัตราส่วนของแรงงานชายและหญิงจำนวนครึ่ง ๆ ส่วนโรงงานขนาดใหญ่จำพวกอุตสาหกรรมหนักและเคมีซึ่งดำเนินกิจการโดยกลุ่มทุน ZAIBATSU-ไชบัตสึ ได้พัฒนาไป ซึ่งเป็นผู้สร้างแรงงานในโรงงานขนาดใหญ่ที่เรียกว่า BLUE COLLAR ขึ้น แต่กระนั้นก็ตาม คณงานที่ทำงานในโรงงานขนาดเล็กที่มีคณงานไม่ถึง 4 คน ยังมีมากกว่าคณงานที่ทำงานในโรงงานที่มีคณงานเกิน 5 คนอยู่เล็กน้อย โดยเฉพาะแรงงานชายนั้นมีจำนวนถึงร้อยละ 60 ที่ทำงานในโรงงานขนาดเล็ก นั่นก็คือสิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงการมีอยู่ของโครงสร้างซ้อน 2 ชั้นในหมู่คณงานโรงงานอุตสาหกรรม และในขณะเดียวกันก็ชี้เป็นนัยให้เห็นว่า ถึงแม้อุตสาหกรรมจะก้าวหน้าไปแต่ความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างและลูกจ้างซึ่งคงอยู่ก่อนหน้าพัฒนาอุตสาหกรรมนั้นยังคงดำรงอยู่

รางที่ 3 จำนวนคณงานที่แบ่งแยกตามโรงงาน (ร้อยละ)

ปี	5-10	-30	-50	-100	-500	-1000	1000-
1909	13.6	21.3	9.5	12.3	22.5	7.0	13.8
1919	8.6	16.4	8.6	11.2	23.7	9.2	22.3
1929	10.8	15.6	8.1	10.5	23.8	11.2	20.0

แหล่งที่มา: ตารางสถิติโรงงาน

ภายหลังจากนั้นญี่ปุ่นก็ได้เข้าสู่สงคราม และแล้วอุตสาหกรรมหนักและเคมีก็ได้ก้าวหน้าไปอีกขั้นหนึ่ง ในระยะเวลาเกือบ 10 ปี ประชากรภาคเกษตรกรรมป่าไม้ได้ลดลงไปเกือบร้อยละ 40 ส่วนภาคอุตสาหกรรมได้เพิ่มเป็นร้อยละ 30 คนงานที่ทำงานในโรงงานที่มีคนงานเกิน 500 คนขณะนั้นมีถึงร้อยละ 60 ของคนงานในโรงงานอุตสาหกรรม และคนงานกินเงินเดือนมีมากกว่าร้อยละ 40 ของคนทำงานทั้งหมด แต่สิ่งเหล่านี้เป็นผลพวงที่เกิดจากการรวมศูนย์เพื่อผลิตอาวุธในการสงคราม ซึ่งไม่อาจจะพิจารณาได้ว่าเป็นการพัฒนาสังคมญี่ปุ่นให้ทันสมัยเหมือนดังที่กล่าวไว้ก่อนหน้านี้ได้

เมื่ออุตสาหกรรมก้าวหน้าเช่นนี้จึงนำมาซึ่งการพัฒนาเมือง (URBANIZATION) ในยุคปฏิรูปเมจิ (1870) ประชากรภาคเกษตรกรรมมีจำนวนกว่าร้อยละ 80 ในขณะที่ประชากรเมืองไม่ถึงร้อยละ 10 กล่าวคือ เมื่อรวมเมือง SHI³ ที่มีลักษณะ CITY เข้ากับ TOWN ที่มีประชากรตั้งแต่ 1 หมื่นคนขึ้นไปแล้วจะมีถึง 99 เมือง (SHI + TOWN) ซึ่งเมื่อรวมประชากรแล้วไม่ถึงร้อยละ 10 ของประเทศ 20 ปีต่อมาจำนวนเมืองเพิ่มเป็น 166 เมือง (SHI + TOWN) ประชากรเป็นร้อยละ 15 แต่จากการสำรวจสำมะโนประชากรครั้งที่ 1 ในปี 1920 มี 232 เมือง (SHI + TOWN) เป็นประชากรร้อยละ 32 ดังนั้นเมืองจึงเติบโตขึ้นเรื่อย ๆ แต่ทว่าเมื่อพิจารณาประชากรเมือง (SHI) แล้วในปี 1920 มีไม่ถึงร้อยละ 20 แม้ปี 1930 ในเมือง 99 เมือง (SHI) รวมพลเมืองได้ไม่ถึง 1/4 ตามตารางที่ 4 จากการพิจารณาพื้นที่ที่มีลักษณะเมืองใหญ่ (CITY) ซึ่งมีพลเมืองเกินกว่า 50,000 คนแล้ว จำนวนพลเมืองในปี 1930 ยังมีไม่ถึงร้อยละ 25

ต่อมาภายหลัง จากการพัฒนาอุตสาหกรรมหนักและเคมี ประชากรเมืองเหล่านี้ได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ในปี 1940 ใน 125 เมือง (SHI) มีพลเมืองร้อยละ 38 คือเกือบร้อยละ 40 และก่อนสิ้นสุดสงครามเพิ่มมากกว่าร้อยละ 40 ส่วนการพัฒนาเมืองที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการพัฒนาอุตสาหกรรมนี้ในปี 1930 ประชากรเขตเมือง (CITY) มีถึงร้อยละ 25 แล้ว แต่สิ่งที่ไม่ควรจะลืมหาพิจารณา ก็คือ

ตารางที่ 4 ประชากรในพื้นที่เมือง (ร้อยละ)

เมืองที่มีประชากร	1920	1930	1940
1,000,000	6.2	7.1	7.2
500,000	2.2	4.8	2.7
100,000	3.8	6.1	9.5
50,000	3.7	6.8	5.2
รวม	15.9	24.8	34.6

แหล่งที่มา: จากการสำรวจสำมะโนประชากร

ในจำนวนประชากรเหล่านี้กว่าครึ่งประกอบด้วยพ่อค้า และผู้ประกอบการอุตสาหกรรมครอบครัวขนาดย่อมเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม แม้สังคมนิทุนสมัยใหม่จะกลายเป็นสังคมอุตสาหกรรมเพียงประเทศเดียวในเอเชียจากการพัฒนาอุตสาหกรรมก็ตาม แต่โดยส่วนรวมแล้วนิทุนก็ยังไม่ได้ก้าวพ้นจากสังคมเกษตรกรรม แม้จะมีความก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมและความเจริญของเมืองก็ตาม กล่าวได้ว่านิทุนก็ยังคงเป็นสังคมเกษตรกรรมอยู่ พุคอีกอย่างหนึ่งได้ว่า ในขณะที่นิทุนผลักดันนโยบายการพัฒนาความทันสมัยนั้น ประชากรส่วนใหญ่ในสังคมนั้นประกอบไปด้วยครอบครัวเกษตรกรรมขนาดเล็กหรือกิจการหัตถกรรม การค้าที่ใช้แรงงานภายในครอบครัว ซึ่งไม่ได้มีลักษณะที่แตกต่างจากสังคมก่อนพัฒนาความทันสมัยเลย

ครอบครัวนิทุนที่มีทั้งครอบครัวเกษตรกรรมและครอบครัวประกอบกิจการค้าขนาดเล็กและใช้ฝีมือเช่นนี้จึงพิจารณาได้ว่า ครอบครัวเป็นทั้งหน่วยทางสังคมและหน่วยการผลิตพร้อมกันไป สำหรับพวกเขาแล้ว ไม่ว่าจะ

งานเกษตรกรรม การผลิต หรือการค้า มันก็คือ “งานในครอบครัว” นั่นเอง ซึ่งตามธรรมเนียมแล้ว ลูกชายคนโตผู้ซึ่งจะเป็นผู้รับมรดกจะเป็นผู้สืบสกุลต่อมา โดยระบบครอบครัวอีเอะนี้มีความสำคัญเป็นอย่างมากในสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ของญี่ปุ่น

เกษตรกรที่ประกอบขึ้นเป็นประชากรส่วนใหญ่ในยุคต้นโวะวะ (1930) นั้นยังชีพด้วยการเพาะปลูกบนที่ดินที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษในหมู่บ้าน การใช้ชีวิตส่วนใหญ่ของชาวบ้านล้วนผูกพันและดำเนินไปในขอบเขตชุมชนเล็ก ๆ แห่งนี้ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเงินตราและการตลาดนี้ หมู่บ้านในความหมายของเกษตรกรแล้วจะหมายถึง สถานที่ที่ยังคงสภาพของเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมของพวกเขาอย่างซับซ้อนและหนาแน่น

ส่วนในเขตเมือง สำหรับผู้ดำเนินการการผลิตและการค้าขนาดเล็กแล้ว โดยทั่วไปร้านค้าก็คือสถานที่ใช้ประกอบการ และส่วนหนึ่งของโรงงานจะเป็นที่พักอาศัย เช่นเดียวกับเกษตรกร พวกเขาทำงานและใช้ชีวิตอยู่ในขอบเขตเมืองเล็ก ๆ ตลอดเวลา 24 ชั่วโมง เมืองในสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยนั้นได้มีการรวมกลุ่มของคนที่พักอาศัยเป็นสมาคมเมือง-CHONAIKAI ซึ่งสร้างความผูกพันของพวกเขาให้แน่นแฟ้นขึ้น นั่นก็คือมีลักษณะใกล้เคียงกับสังคมหมู่บ้านเสียยิ่งกว่าจะเป็นสังคมเมือง การรวมกลุ่มเช่นนี้ยังรวมไปถึงย่านเขตชานเมือง-SHITAMACHI หรือ DOWNTOWN ในเขตมหานครโตเกียวอีกด้วย

แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงสังคมและคนในสังคมญี่ปุ่นสมัยใหม่นั้น ก่อนอื่นควรจะเข้าใจระบบครอบครัว “IE-อีเอะ” และ “MURA-หมู่บ้าน” เสียก่อน

บทที่ 3

ระบบครอบครัวญี่ปุ่น “IE-อีเอะ” ข้อดีและข้อด้อย

ความคิดพื้นฐานของระบบครอบครัวญี่ปุ่นก็คือ เมื่อลูกชายคนโตแต่งงานจะรับเจ้าสาวเข้ามาอยู่ในครอบครัวตน (ในกรณีที่มีแต่ลูกสาว การแต่งงานจะรับเจ้าบ่าวเข้ามา) คู่บ่าวสาวใหม่จะใช้ชีวิตอยู่กับพ่อแม่และปู่ย่าในครัวเรือนเดียวกัน ความสัมพันธ์ที่เป็นใจกลางของระบบครอบครัวเช่นนี้ไม่เพียงแต่จะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคู่สามีภรรยาเท่านั้น แต่เป็นความสัมพันธ์ระหว่าง พ่อ แม่ ลูก ที่ใช้ระบบการสืบสายโดยตรง (LINEAL หรือ AGNATIC FAMILY) โดยมีพ่อบ้านเป็นผู้มีสิทธิ์ขาด ครอบครัวจึงเป็นหน่วยพื้นฐานของสังคมในโครงสร้างสังคมญี่ปุ่น

ระบบการสืบสายโดยตรงของครอบครัวเช่นนี้ไม่ใช่เป็นเพียงการรวมตัวของคนในครอบครัวเท่านั้น แต่มีการรวมเอาระบบความคิดอีเอะเข้าไว้ด้วย ครอบครัวเช่นนี้สืบสายโดยตรงจากบรรพบุรุษไปถึงลูกหลานอันเป็นภาพลักษณ์ที่ปรากฏของอีเอะ ระบบอีเอะนี้เป็นการจัดลำดับสายตรงของบ้านสาขา หรือที่เรียกว่า บุงเคะ (BUNKE) อันเป็นครอบครัวของลูกชายคนที่ 2 และ 3 เมื่อแต่งงานและแยกครอบครัวออกไปจากบ้านเดิม-ฮองเคะ-HONKE ซึ่งก็เป็นเช่นเดียวกับที่บ้านเดิมแยกตัวออกมา บ้านบุงเคะเหล่านี้จะใช้ระบบการสืบสกุลสายตรงต่อไป โดยทั่วไปแล้วลูกชายคนโตจะเป็นผู้สืบทอดอีเอะ และจะเป็นผู้รับภาระรับผิดชอบครอบครัวอันเป็นตำแหน่งของพ่อบ้าน ในขณะที่เดียวกันลูกชายคนโตจะมีสิทธิ์เหนือกว่าในการเป็นผู้รับมรดกหรือทรัพย์สิน รวมทั้งเป็นผู้รับช่วงงานอาชีพของบ้านต่อด้วย ส่วนลูกชายคนที่ 2 และ 3 ก็จะได้รับส่วนแบ่งมรดกเป็นทรัพย์สินในการสร้างบ้านสาขา-BUNKE ส่วนลูกสาวก็เตรียมตัวที่จะแต่งงานแยกครอบครัวออกไป คนเหล่านี้ไม่มีสิทธิ์เลยในการเรียกร้องส่วนแบ่งมรดก แต่ตามปกติแล้วก็จะได้รับส่วนแบ่งเพียงเล็กน้อย

เท่านั้น ดังนั้นผู้ที่มีความสำคัญมากที่สุดก็คือผู้สืบสายสกุลของอีเอะเท่านั้น

การสืบสายสกุลโดยลูกชายคนโตเช่นนี้เป็นปรากฏการณ์ใจกลางของระบบอีเอะ และอาจกล่าวได้ว่าเป็นผลิตผลจากโครงสร้างสังคมศักดินา ดังที่ MAX WEBER ได้ชี้ให้เห็นคือ ระบบสังคมแบบศักดินาในความหมายที่แท้จริงแล้วถูกสร้างขึ้นในยุโรปและญี่ปุ่นเท่านั้น และจากโครงสร้างของระบบนี้เองทำให้ญี่ปุ่นได้มีระบบการรับมรดกโดยถือเอาลูกชายคนโตเป็นหลัก ซึ่งแตกต่างจากสังคมจีนและอินเดียซึ่งใช้ระบบการสืบทอดมรดกโดยแบ่งทรัพย์สินเท่ากัน ในหมู่ลูกผู้ชาย ในสมัยโตกุงวะก่อนการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยนั้น ชนชั้นบุชิ (ซามูไร) ซึ่งจัดเป็นชนชั้นปกครองได้รับค่าจ้างเป็นรายเดือน (เป็นข้าวสารแทนเงิน) โดยลูกชายคนโตจะเป็นผู้ถือสิทธิ์รับและสืบทอดวิธีการนี้ต่อมา ส่วนชนชั้นชาวนา ช่างฝีมือ และพ่อค้า ไม่สามารถที่จะแบ่งมรดกได้ เนื่องจากมีกฎหมายที่ดินที่ห้ามแบ่งที่ดินในกรณีที่ชาวนามีที่ดินไม่มากเกินกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้ ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นหลักประกันการเสียดินปีละประจำปีของชาวนาให้ได้ครบจำนวนที่กำหนด แต่ในความเป็นจริงแล้วมีการตัดแบ่งที่ดินในครอบครัวให้กับบ้านสาขานุงเคะด้วย การรับมรดกของชนชั้นซามูไรเช่นนี้เป็นการรักษาทรัพย์สินสมบัติและงานอาชีพของบ้านหลักของเคะไว้ได้ และประเพณีนี้ก็ได้แพร่หลายไปในหมู่ชนชั้นล่างด้วย

วิธีการสืบทอดมรดกนี้ รัฐบาลเมจิไม่เพียงแต่รักษาประเพณีเก่าแก่นี้ไว้เท่านั้น แต่กลับเน้นนโยบายนี้ให้มากขึ้น โดยดูจากในประมวลกฎหมายแพ่ง (พลเรือน) สมัยเมจิในส่วนที่เกี่ยวกับกฎหมายครอบครัว ได้ใช้สถาบันครอบครัว ซามูไรเป็นบรรทัดฐาน ในบางส่วนของชนบทมีการสืบทอดมรดกโดยลูกชายคนสุดท้อง บางส่วนในเขตที่มีผลผลิตต่ำ ครอบครัวที่ให้กำเนิดลูกชายชาก็จะใช้วิธีรับลูกเขยเข้ามาโดยแต่งงานกับลูกสาวแทน (ANEKATOKU) ต่อมาระบบกฎหมายแพ่งสมัยเมจิได้เปลี่ยนให้ลูกชายคนโตเป็นผู้รับมรดกสืบตระกูลแทนโดยบังคับใช้ทั่วประเทศ ตามหลักการของสิทธิเสรีภาพในสมัยปฏิวัติฝรั่งเศสซึ่งกฎหมายที่ใช้เป็นกฎหมายสมัยนั้นไปเลียนั้น กำหนดให้แบ่งมรดก

โดยเท่าเทียมกันไม่ว่าลูกหญิงหรือชาย แต่ภายหลังจากนั้นนับสิบ ๆ ปีผ่านไป ญีปุ่นจึงได้พยายามปรับสภาพตนเองให้เข้ากับสภาพปัจจุบัน แต่ก็ยังคงไว้ซึ่งระบบการสืบมรดกก่อนหน้าการพัฒนาความทันสมัยไว้เช่นนั้น

ระบบอีเอะนี่มีความเกี่ยวพันกันอย่างมากกับการเปลี่ยนสังคมเป็นอุตสาหกรรมนับแต่ยุคเมจิเป็นต้นมา ความเจริญอย่างรวดเร็วทางอุตสาหกรรมของญีปุ่นนี้ ชาวต่างประเทศที่ศึกษาเรื่องญีปุ่นได้วิจารณ์ไว้ว่า ส่วนใหญ่แล้วเกิดจากการเพิ่มพูนการศึกษาในโรงเรียนประจำแคว้น (ฮัน) และโรงเรียนวัดในยุคโตกุงาวะ และจากการขยายการศึกษาภาคบังคับในสมัยหลังการปฏิรูปเมจิ แต่ถ้าญีปุ่นเป็นประเทศที่มีระบบการรับมรดกโดยเท่าเทียมกันในหมู่พี่น้องเช่นเดียวกับประเทศจีนและอินเดียแล้ว การตอบสนองทางด้านแรงงานคนต่อการเปลี่ยนแปลงเป็นอุตสาหกรรมโดยไม่มีปัญหาเลยนั้นก็ไม้อาจเป็นไปได้ กล่าวคือ ผู้ที่ไม่ได้เป็นผู้สืบตระกูลอีเอะ ไม่ว่าจะเป็นคนชั้นสูงหรือต่ำ จะต้องออกจากครอบครัวไป และต้องดิ้นรนทำมาหากินที่อื่นซึ่งมีแต่ตลาดแรงงานเท่านั้น ดังนั้นคนเหล่านี้ซึ่งเสียสละโดยไม่ได้รับการแบ่งมรดกจากทางบ้านเกิดเลยนั้น ทางครอบครัวจึงรู้สึกถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องช่วยเหลือเมื่อพวกเขาตระท่าลำบาก ด้วยเหตุนี้เองจึงกล่าวได้ว่า ในการเปลี่ยนแปลงเป็นอุตสาหกรรมของญีปุ่นนั้น รัฐบาลสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายในการวางแผนประกันสังคมไปได้มาก

นอกจากนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับระบบการรับมรดกแบบเท่าเทียมกันแล้ว ระบบอีเอะยังส่งเสริมให้เกิดการรักษาชื่อเสียงของตระกูลไว้ แม้จะมีการปฏิเสธไม่ยอมรับสถานะทางสังคมในยุคโตกุงาวะก็ตาม แต่จิตสำนึกในระบบสถานะและชนชั้นซึ่งแบ่งเป็น ชนชั้นสูง, ซามูไร, ชนชั้นสามัญ ที่ยังหลงเหลือในยุคทันสมัยนั้น ในภายหลังกยังคงหลงเหลืออยู่อีกนานเท่านาน กฎเกณฑ์การแบ่งชนชั้นยุคโตกุงาวะได้ถูกทำลายไปหมดแล้วเมื่อเปรียบเทียบกับระบบวรรณะของอินเดีย และหลังจากการปฏิรูปเมจิเป็นต้นมาชนชั้นทั้ง 4 ก็เท่าเทียมกัน การปิดกั้นพรหมแดนทางสถานภาพและชนชั้นได้ถูกรื้อทำลายไป

นอกจากนี้ด้วยเหตุที่จิตสำนึกทางสถานภาพและชนชั้นจะยังคงหลงเหลืออยู่ เช่นนี้ จึงเกิดความพยายามที่จะได้เข้าไปสู่ตำแหน่งที่สูงกว่าเพื่อชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล ดังนั้นจึงก่อให้เกิดความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะเลื่อนสถานะไปสู่ชนชั้นที่สูงกว่าขึ้น นี่คือด้านดีที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงให้เป็นอุตสาหกรรมของญี่ปุ่น

แต่ถึงแม้ว่าในด้านเศรษฐกิจจะปรับสภาพเข้ากับความสำเร็จทางด้าน การพัฒนาอุตสาหกรรมก็ตาม ในด้านสังคม ระบบอีเอะมีผลทางด้านลบเป็น อย่างมาก กล่าวคือ ก่อให้เกิดความล่าช้าในการร่างกฎหมายประกันสังคม สภาพการใช้แรงงานที่ให้ค่าแรงต่ำ รวมทั้งยังไม่ก่อให้เกิดการเรียกร้องความ ต้องการระบบสวัสดิการสังคมขึ้นด้วย ในความหมายนี้ ระบบอีเอะจึงเกี่ยวพัน กับการพังทลายของรัฐแบบครอบครัวจักรพรรดิ ซึ่งเป็นส่วนที่ขยายของความ คิดอีเอะออกไปซึ่งจะกล่าวต่อไปในภายหลังนี้ โดยสรุปแล้วอาจพูดได้ว่าระบบ อีเอะนี้มีทั้งข้อดีและข้อด้อย สองด้าน

แต่ทว่า คำศัพท์ที่เรียกว่า “IE-อีเอะ” นี้มีความหมายกว้างกว่าครอบครัว ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ประกอบด้วยสมาชิกครอบครัวดังที่ได้กล่าวไว้แต่ต้น แต่ยังกิน ความถึงบ้านและทรัพย์สินของบ้าน, วิถีทางการผลิต, งานอาชีพของครอบครัว, สุขานบรรพบุรุษด้วย และเป็นหน่วยสังคมเดิมนั้นยังมาตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน และมีสถานะทางชนชั้นที่แน่นอนภายในเมืองและหมู่บ้าน เป็นระบบที่มีความ สำคัญมากกว่าบุคคลแต่ละคนที่ประกอบเป็นสมาชิกครอบครัว และเมื่อเป็น เช่นนี้ทำให้พิจารณาได้ว่า เป็นสิ่งธรรมดาที่สมาชิกครอบครัวทุกคนจะต้อง เสียสละเพื่อครอบครัวโดยไม่คิดถึงตนเอง

เมื่อระบบอีเอะมีความสำคัญต่อระบบการสืบสายโดยตรงเช่นนี้ พ่อบ้าน (KACHO) ซึ่งเป็นผู้รับช่วงต่อนั้นย่อมมีอำนาจและเป็นอำนาจสิทธิ์ขาด สาเหตุที่พ่อบ้านมีอำนาจสิทธิ์ขาดเช่นนี้ก็เนื่องจากปัจจัยหลาย ๆ ประการก็คือ เป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องดูแลทรัพย์สินของครอบครัวโดยไม่ถือเป็นทรัพย์สิน ส่วนบุคคล เป็นใจกลางในการทำพิธีไหว้บรรพบุรุษ เป็นผู้นำของครอบครัว

พร้อมทั้งรับช่วงงานอาชีพด้วย รายได้ที่ได้จากงานอาชีพทั้งหมดของครอบครัวจะเข้ากระเป๋าของพ่อบ้าน ส่วนแรงงานของสมาชิกครอบครัวที่ได้อุทิศให้ นั้นจะคิดออกมาเป็นค่าแรงของทุกคนได้ยาก รายได้ที่มาจากการครอบครัวไม่ว่าจะเป็นเกษตรกรรม การค้า หรืองานช่างฝีมือที่เกิดจากเครื่องมือที่เป็นทรัพย์สินส่วนรวมของครอบครัวนั้น แต่เดิมมายังไม่เคยที่จะเป็นปัญหาเรื่องรายได้ส่วนบุคคลเลย พ่อบ้านจะเป็นผู้กำรายได้ทั้งหมดจากกิจการของครอบครัว ดังนั้นเขาจะเป็นผู้มีอำนาจทั้งหมดในเรื่องค่าใช้จ่ายในบ้านด้วย ในเรื่องค่าใช้จ่ายประจำวัน ภรรยาเจ้าบ้านจะเป็นผู้จัดการด้วยเงินติดกระเป๋าจำนวนเล็กน้อยที่ได้รับจากพ่อบ้าน ส่วนในเรื่องค่าใช้จ่ายพิเศษนอกจากนั้นจะต้องได้รับความเห็นชอบจากพ่อบ้านก่อนเสมอ เงินติดกระเป๋าของสมาชิกครอบครัวก็เช่นเดียวกัน คือพ่อบ้านจะจ่ายให้ตามความจำเป็นเช่นกัน

เมื่อเป็นเช่นนี้ตำแหน่งพ่อบ้านจึงปรากฏออกมาเป็นอำนาจที่มีอยู่ 2 ประการ คือ ในเรื่องการผลิตและในเรื่องรายจ่าย กระนั้นก็ตามพ่อบ้านที่เป็นชาวนาและพ่อค้าก็ไม่ได้กุมอำนาจสิทธิ์ขาดเช่นที่วานี้เสมอไป ถ้าไม่นับรวมตระกูลเก่าแก่ที่เคร่งครัดประเพณีแล้ว สิทธิของพ่อบ้านที่เป็นชาวนาธรรมดาและพ่อค้าย่อยก็ไม่ได้รับการยกย่องเป็นพิเศษเช่นกัน แต่ว่ามีตัวอย่างเช่นในชนบทซึ่งยังใช้ IRORI⁴ อยู่ นั้น ที่นึ่งที่เรียกว่า YOKOZA ซึ่งเป็นการแสดงถึงสัญลักษณ์ตำแหน่งของพ่อบ้านนั้น ทำให้เห็นถึงสถานะของพ่อบ้านซึ่งเป็นผู้ที่เป็นศูนย์กลางอำนาจของครอบครัวนั้นไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปเลย แม้ครอบครัวของชนชั้นล่างก็ยังมีลักษณะเช่นนี้อยู่ ในบ้านของชนชั้นล่างที่ยากจนนั้น ลักษณะการปกครองแบบอำนาจนิยมแบบพ่อบ้านชนชั้นกลางและสูงนั้นไม่เกิดขึ้น เนื่องจากการขาดแคลนพื้นฐานทางด้านวัตถุที่จะทำให้ความคิดอื้อเอะแข็งขึ้น แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากความยากจนเป็นสาเหตุที่ทำให้สมาชิกทุกคนของครอบครัวเหล่านี้ต้องร่วมมือเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ในที่สุดสมาชิกในสถานะบุคคลก็ยังคงสังกัดอื้อเอะ และเมื่อมีเรื่องสำคัญเกิดขึ้นก็ยังคงต้องให้ความสำคัญกับความเห็นและสิ่งที่พ่อบ้านพูดเป็นสำคัญ

ด้วยพื้นฐานของระบบการสืบสายโดยตรงที่ให้ความสำคัญกับพ่อบ้านมากเช่นนี้ จึงเป็นธรรมดาที่ลูกชายคนโตจะมีสถานภาพที่สูงในครอบครัว ในครอบครัวชาวนามิปรากฏการณ์ของการใช้คำศัพท์ที่ใช้เรียกสถานภาพของเด็ก ๆ ในครอบครัวคือ “ของชาย, สืบต่อ, เตรียมพร้อม” นั่นก็คือ เมื่อมีลูกสาวคนโตในครอบครัวก็จะกลายเป็น “ของชาย” เมื่อแต่งงานออกไป คนต่อไปเป็นลูกชายคนโตเพื่อการสืบต่อ และเนื่องจากการมีลูกชายคนเดียวนั้นยังไม่อาจเป็นที่ไว้วางใจได้เพราะอาจจะตายเสียก่อนในวัยเด็ก ดังนั้นจึงหวังอีกว่าจะต้องมีลูกชายอีกคนหนึ่งสำหรับ “เตรียมพร้อม” นั่นเอง โดยทั่วไปแล้วลูกชายคนโตจะมีความสำคัญ มากกว่าลูกชายคนที่ 2 และ 3 ดังนั้นจึงได้รับการปฏิบัติแตกต่างจากลูกชายคนที่ 2, 3 เป็นอย่างมาก ในเขตทางไกลความเจริญ ลูกชายคนโตเรียก ANI และลูกชายคนที่ 2, 3 จะเรียก OJI ซึ่งในเขตเช่นนี้ ลูกชายคนที่ 2, 3 จึงเป็น “ผู้เตรียมพร้อม” จริง ๆ ส่วนในเขตที่ไม่ล้ำหลังขนาดนั้น ลูกชายคนโตถูกเรียกว่า “SORYO หรือ OYAKATA” ส่วนลูกชายคนที่ 2, 3 ได้รับการปฏิบัติคือเป็น “ผู้ที่กินข้าวที่เย็นชืด” ที่หลัง สำหรับตัวพ่อแม่เองแล้วไม่เคยเปลี่ยนแปลงความรักที่มีต่อลูก ๆ เลย แต่เนื่องจากกฎของการสืบตระกูลฮิเอะ ผู้สืบตระกูลที่เรียกว่า “ATOTORI หรือ ATOTSUGI” จึงได้รับการวางตำแหน่งที่สูงกว่าลูกชายคนที่ 2, 3 ดังนั้นลูกชายคนโตจึงเป็นตำแหน่งที่รองลงมาจากพ่อบ้าน และในภายหลังจะเป็นผู้ที่รับผิดชอบเลี้ยงดูพ่อแม่ในวัยชราต่อไป

ส่วนลูกสาวนั้นไม่ได้เป็นที่ต้องการของครอบครัวที่ตนเกิดมาเลย ในคำพูดที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นคือ “ของชาย, ผู้สืบต่อ, ผู้เตรียมพร้อม” นั้น ก่อนอื่นสิ่งที่อยากจะยกขึ้นมากล่าวคือ โอกาสในการเกิดชายหญิงนั้นมียุ่ครั้งต่อครั้ง ลูกผู้หญิงที่เกิดมาเป็นคนโตนั้นอย่างดีที่สุดก็เป็นเพียงมีประโยชน์ต่องานบ้านงานเรือนเท่านั้น จากพื้นฐานของระบบฮิเอะที่ถือผู้ชายเป็นหลักเช่นนี้ จะต้องมีการจัดเตรียมค่าใช้จ่ายพอสมควรให้แก่ลูกสาวในการแต่งงานออก และแม้ภายหลังจากแต่งงานออกไปแล้วก็ยังจะต้องจัดหาเสื้อผ้าและเงินติดกระเป๋าให้

เพื่อใช้ในการตั้งต้นชีวิตครอบครัวใหม่ นี่คือเหตุผลที่ว่าทำไมครอบครัวญี่ปุ่นจึงไม่ต้องการที่จะมีลูกผู้หญิงมาก ในเรื่องรายจ่ายเพื่อลูกสาวในงานเช่นนี้ ถ้าเป็นครอบครัวที่ยากจนแล้วยิ่งเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาเลย สิ่งที่ต้องการจากลูกสาวก็คือเป็นแรงงานให้ที่บ้าน โดยออกไปทำงานในโรงงานที่ต้องการแรงงานหญิงกินเงินเดือนต่ำและเป็นคนรับใช้ ในครอบครัวที่ยากจนมาก เด็กหญิงต้องขายตัวเพื่อช่วยเหลือพ่อแม่ซึ่งก็คือ “ของขาย” ตามตัวอักษร ด้วยโครงสร้างของระบบอีเอะเช่นนี้จึงทำให้เกิดแรงงานหญิงที่เข้ามาแบกรับงานอุตสาหกรรมทอผ้าซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสร้างอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นขึ้นมา

เมื่อเป็นเช่นนี้ ระบบอีเอะได้สร้างอุปสรรคขวางกั้นความเท่าเทียมกันของมนุษย์ ซึ่งแบ่งแยกความแตกต่างระหว่างชายหญิงขึ้นภายในครอบครัวที่พวกเขาเกิดและเติบโตขึ้นมา แม้ภายในตัวระบบอีเอะเองก็ยังมีโครงสร้างการแบ่งและจัดสถานะตามลำดับของฮองเคะ (HONKE-บ้านหลัก) และ บุงเคะ (BUNKE-บ้านสาขา) โครงสร้างครอบครัวใหญ่ของญี่ปุ่นที่เรียกว่าโดโซคุ (DOZOKU) นั้น ประกอบด้วยบ้านหลักต้นตระกูล (SOHONKE) บุงเคะ (BUNKE-บ้านสาขา-ลูก) และมะโงะ-บุงเคะ (MAGO BUNKE-บ้านสาขา-หลาน) ซึ่งผูกพันกันด้วยจิตสำนึกระหว่างบ้านหลักและบ้านสาขารอง ๆ ลงมา อันเป็นจิตสำนึกที่ผูกพันระหว่างนาย-ป่าวแต่เดิมมา ดังนั้นโดยระบบความสัมพันธ์ที่เหมือนพ่อ-ลูกเช่นนี้ คนอื่นที่เข้ามาทำงานในครอบครัวจะกลายเป็นสมาชิกคนหนึ่งของครอบครัวได้ และสามารถที่จะเป็นส่วนหนึ่งของโดโซคุได้ โดยอยู่ในสถานะของบุงเคะ นอกจากนี้ในโดโซคุเดียวกัน เมื่อลูกชายคนที่ 2 และ 3 ของบ้านบุงเคะหนึ่งไปทำงานอยู่บ้านฮองเคะใด เมื่อต้องการแยกตัวออกทำเองก็จะได้รับการแบ่งสมบัติจากบ้านฮองเคะที่ทำงานนั้น โดยที่บ้านที่แยกตัวไปนี้จะไม่ขึ้นกับบ้านฮองเคะเดิมของตนที่เกิด แต่จะอยู่ในสถานะบ้านบุงเคะของฮองเคะที่ทำงานให้ นั่นหมายความว่า จะอยู่ในสถานะเดียวกันกับบ้านเกิดของตน ระบบโดโซคุของญี่ปุ่นนี้มีคุณลักษณะพิเศษแตกต่างจากกลุ่มครอบครัวเครือญาติของจีนหรือ GOTRA ของอินเดีย และการจัดลำดับ

ความสัมพันธ์ระหว่างบ้านหลัก-สาขานี้เมื่อได้รับการผลักดันด้วยพลังทางเศรษฐกิจด้วยแล้ว ก็จะมีพลังในการควบคุมความสัมพันธ์ในแต่ละครอบครัวในโดโซคุอย่างเข้มแข็งและเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดการรวมตัวเป็นกลุ่มโดโซคุขึ้นมาได้ การรวมกลุ่มครอบครัวเครือญาติของจีนนั้นมีลักษณะรวมตัวเป็นครอบครัวเดียวด้วยสมบัติทั้งหมดของตระกูล แต่สำหรับญี่ปุ่นนั้น สมบัติของบ้านของเคะนั้นเองจะเป็นพื้นฐานทางวัตถุในการรวมตัวเป็นโดโซคุขึ้นมา

การรวมกลุ่มโดโซคุของญี่ปุ่นนี้ไม่ได้เป็นลักษณะทั่วไปทั้งประเทศญี่ปุ่น ในความสัมพันธ์บ้านหลัก-สาขานี้ การมีสถานภาพที่สูงกว่าของบ้านของเคะได้เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง และบ้านบุงเคะจะขึ้นตรงต่อบ้านของเคะไม่ว่าในลักษณะใดลักษณะหนึ่งเสมอ ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถพูดเป็นอย่างอื่นไปได้นอกเสียจากว่า ตัวระบบฮิเอะเองแล้วไม่ได้้อยู่อย่างอิสระ แต่ยอมรับการอยู่ภายใต้เงื่อนไขของการเชื่อมโยงกับโดโซคุ ดังนั้นระบบฮิเอะที่มีลักษณะความสัมพันธ์เป็นแนวดิ่งเช่นนี้เป็นพื้นฐานที่ก่อให้เกิดระบบความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ เหมือนพ่อ-ลูกที่เรียกว่าโออย่าบุง-โคะบุง (OYABUN-KOBUN) ขึ้นมา เมื่อกลุ่มโดโซคุเป็นการขยายตัวของระบบฮิเอะเช่นนี้ ความสัมพันธ์แบบโออย่าบุง-โคะบุงที่ถือเสมือนความสัมพันธ์พ่อ-ลูก หรือนาย-บ่าวนี้ จึงเป็นตัวแบบลักษณะครอบครัวนิยมแบบญี่ปุ่น ระบบครอบครัวนิยมแบบนี้เป็นใจกลางพื้นฐานที่ผูกพันคนญี่ปุ่นอย่างแน่นแฟ้น จึงกล่าวได้ว่าเป็นตัวหลักของการรวมกลุ่มทางสังคมที่มีทั้งข้อดีและข้อด้อยรวมกันดังจะได้พิจารณาในบทต่อไป

บทที่ 4

ลักษณะชุมชนหมู่บ้านและเมือง

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในช่วงระยะเวลาของการปฏิรูปเมจิว่า ประชาชนจำนวนร้อยละ 90 อาศัยอยู่ในชนบท กว่าร้อยละ 80 เป็นเกษตรกร ถึงแม้ในยุคต้นโวะระ 1930 ซึ่งวันเวลาผ่านไปแล้วกว่าครึ่งศตวรรษแล้วก็ตาม ประชากรเกษตรกรยังคงมีจำนวนครึ่งหนึ่ง และประชากรที่อาศัยในเมืองยังมีไม่ถึงร้อยละ 25 ในระหว่างนั้น แม้จำนวนตัวเลขที่แท้จริงของจำนวนหลังคาเรือนและประชากรภาคการเกษตรจะเปลี่ยนแปลงไปมากขึ้นหรือน้อยลงเล็กน้อยก็ตาม ก็ไม่ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากมายเลย ดังนั้นประชากรที่เพิ่มขึ้นมาในชนบทนี้จึงหลั่งไหลเข้าเมือง กล่าวโดยประมาณแล้วอัตราการเกิดในภาคชนบทกับเมืองเท่ากับ 3 ต่อ 2 ดังนั้นประชากรที่หลั่งไหลไปจากชนบททำให้ประชากรเมืองเพิ่มขึ้น ดังนั้นในปี 1940 ประชากรเมืองมีจำนวนร้อยละ 40 ในจำนวนนี้ร้อยละ 80 เป็นผู้ที่เกิดและเติบโตมาในชนบท

เมื่อเป็นเช่นนี้สังคมหมู่บ้านจึงเป็นแบบพิมพ์เขียวให้กับสังคมญี่ปุ่นสมัยใหม่ นักวิชาการที่ชื่อ คิตะ มิโนริ ได้กล่าวว่า หมู่บ้านคือ “รากฐานที่ซ่อนเร้นของวัฒนธรรมญี่ปุ่น” และถึงแม้ว่าจะใช้ความคิดนี้อธิบายซึ่งก็ยังไม่เป็นที่ยอมรับกันในวงวิชาการก็ตาม แต่สิ่งที่กล่าวมานี้ไม่ได้พูดเกินจริงเลย นอกจากนี้นักรัฐศาสตร์ผู้หนึ่งได้พิจารณาว่า “โครงสร้างทางจิตใจ” ของญี่ปุ่นสมัยใหม่มีพื้นฐานความเป็นระเบียบมาจากหมู่บ้านธรรมชาติญี่ปุ่น นอกจากนี้นักสังคมศาสตร์ทั้งหลายก็ได้ให้ความสนใจกับหมู่บ้านหรือสังคมหมู่บ้าน โดยชี้ให้เห็นความสำคัญของสังคมหมู่บ้านญี่ปุ่นเป็นอย่างมาก

ในยุคโตกุงาวะ หมู่บ้านที่กล่าวถึงนี้เกิดขึ้นจากการจัดระเบียบโดยจัดรวบรวมถิ่นฐานที่ตั้งขึ้นมาขนาดเล็กให้รวมกับที่ใหญ่กว่าที่อยู่ใกล้กัน หรือมีก็จัดการรวบรวมถิ่นฐานขนาดเล็กบนภูเขาที่กระจัดกระจายให้อยู่ที่เดียวกัน ถ้า

จะกล่าวโดยทั่วไปแล้วการตั้งถิ่นฐานหนึ่ง ๆ ก็คือหมู่บ้านหนึ่งนั่นเอง ภายในหมู่บ้านจะมีการกำหนดการเสียภาษีพืชผลเป็นรายปี ซึ่งกำหนดขึ้นจากการวัดจำนวนที่ดินทั้งหมู่บ้านรวมทั้งการคำนวณผลผลิตรวม การเสียภาษีรายปีนี้ต้องจ่ายตามที่ได้ประเมินไว้อันเป็นความรับผิดชอบร่วมกันทั้งหมู่บ้าน (ไม่ใช่เป็นรายบุคคล) เนื่องจากขอบเขตหมู่บ้านมีการกำหนดอย่างชัดเจน ดังนั้นหากคนในหมู่บ้านหนึ่งเข้าไปทำนาในเขตของหมู่บ้านอื่นแล้ว เขาจะต้องจ่ายภาษีที่คิดให้กับหมู่บ้านนั้น ๆ ด้วย แม้ในปัจจุบันนี้ก็ตาม เรื่องเขตแดนของหมู่บ้านนี้เป็นเรื่องที่ได้ฝังลึกเข้าสู่จิตสำนึกของชาวบ้านเป็นส่วนใหญ่ ด้วยเหตุนี้คนในหมู่บ้านจึงมักแสดงออกถึงลักษณะ “ความเป็นเจ้าที่” ของหมู่บ้านของตน สิ่งนี้เป็นลักษณะพิเศษของญี่ปุ่นที่แตกต่างจากจีนและอินเดีย กล่าวได้ว่า หมู่บ้านญี่ปุ่นนั้นมีจิตสำนึกในการยึดถิ่นฐานเป็นศูนย์กลางยิ่งกว่าการยึดติดกับตัวบุคคล ด้วยเหตุนี้ “จิตสำนึกหมู่บ้าน” จึงมีความเข้มข้นมาตั้งแต่ประวัติศาสตร์ทีเดียว

หมู่บ้านเลี้ยงตัวด้วยการเกษตรแบบชลประทานซึ่งจำเป็นที่จะต้องมีการรวมตัวทางแรงงานด้วยกัน นั่นคือเริ่มต้นด้วยการถากถางที่นาและนำเอาระบบการชลประทานเข้ามาใช้ การดูแลรักษาเส้นทางชลประทานนี้ไม่ได้ขึ้นกับบุคคลคนเดียว แต่ต้องการการดูแลของคนทั่วทั้งหมู่บ้านทั้งหมดเลยทีเดียว ในยุคที่ต้องผลิตปุ๋ยเพื่อใช้เองนั้น ปุ๋ยคอกที่ใช้ในการทำนาได้มาจากบริเวณพื้นที่ป่าเขาซึ่งถูกแบ่งซอยไปตามแต่ละหมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านจึงต้องควบคุมการใช้พื้นที่ป่าเขาเหล่านั้นเพื่อสนับสนุนการผลิตของชาวนาในหมู่บ้านตนเอง พื้นที่ป่าเขานี้ยังเป็นแหล่งของหิน, ถ่าน, และไม้ที่สำคัญอีกด้วย เมื่อเป็นเช่นนั้นหมู่บ้านทั้งหมู่บ้านยังมีความจำเป็นไม่เพียงแต่ดูแลเส้นทางน้ำเท่านั้นแต่รวมทั้งภูเขาด้วย ความสำคัญของการใช้ภูเขาได้ค่อย ๆ ลดน้อยลงท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือ การใช้ปุ๋ยที่ได้จากการซื้อที่ได้เพิ่มมากขึ้น ในขณะที่พื้นที่ป่าเขาของหมู่บ้านได้ถูกแบ่งซอยให้กับชาวบ้านเป็นส่วนบุคคลไป ส่วนการใช้หน้านั้น ถึงแม้รัฐจะควบคุมดูแลเส้นทางน้ำอยู่ก็ตาม แต่ก็ยังคงต้องการ

ความร่วมมือมือดูแลจากชาวบ้านอยู่เช่นเดิม ส่วนผลผลิตทางการเกษตรนั้น ถือว่าเป็นของแต่ละครอบครัวก็ตาม แต่ถ้าไม่ได้รับการสนับสนุนจากความร่วมมือที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการควบคุมในลักษณะชุมชนเช่นนี้แล้วก็ไม่อาจที่จะทำการผลิตได้เช่นกัน ด้วยเหตุนี้สังคมหมู่บ้านญี่ปุ่นถึงแม้จะเข้าสู่ยุคทันสมัยแล้วก็ตาม ก็ยังคงลักษณะแบบหมู่บ้านที่มีความร่วมมือพร้อมเพรียงกันอยู่

ในการผลิตทางการเกษตรนี้ ถ้าลักษณะชุมชนที่กล่าวนี้ยังคงดำรงอยู่แล้วก็ป็นธรรมดาที่การดำเนินชีวิตทางสังคมหมู่บ้านจะมีลักษณะชุมชนเช่นนี้เช่นเดียวกัน ภายหลังยุคปฏิรูปเมจิเป็นต้นมา แม้จะได้เข้าสู่ยุคเศรษฐกิจการค้ามากยิ่งขึ้นกว่าในยุคโตกุงวาระก็ตาม แต่โดยทั่วไปแล้วเกษตรกรในหมู่บ้านก็ยังไม่ได้เลิกการทำเกษตรเสียทีเดียว เพียงแต่ทำเพียงพอยังชีพเท่านั้น ด้วยเหตุนี้หมู่บ้านจึงยังคงสภาพที่เป็นหน่วยทำการผลิตเลี้ยงตัวเองได้และดำเนินชีวิตแบบสังคมปิดเรื่อยมา หมู่บ้านจึงมีลักษณะเหมือนพื้นที่ปิดขนาดเล็กซึ่งภายในพื้นที่นั้น ชาวบ้านทำการผลิตและเลี้ยงชีพเรื่อยมา พร้อมกันนี้ การคงอยู่ของลักษณะชุมชนนี้ยังครอบคลุมไปถึงด้านอื่น ๆ ของการดำเนินชีวิตด้วย เช่น การร่วมมือช่วยเหลือกันในงานแต่งงาน งานศพ งานเทศกาล และงานซ่อมแซมหลังคาบ้านและอื่น ๆ ซึ่งลักษณะของความร่วมมือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเช่นนี้ยังคงเหลืออยู่

ลักษณะความเป็นเอกภาพของหมู่บ้านนี้จะเห็นได้จาก UJIGAMI-อูยงามิ (ศาลเจ้าประจำหมู่บ้าน-ผู้แปล) ในแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งจะให้ความคุ้มครองหมู่บ้านนั้น ๆ ชาวบ้านได้รับการปลูกฝังจิตสำนึกในการเป็นสมาชิกหมู่บ้านของตนอย่างแรงกล้า ไม่ว่าจะในการเผชิญกับการโดดเดี่ยวความสัมพันธ์ทางสังคมจากภายนอก หรือต่อความขัดแย้งกับหมู่บ้านใกล้เคียงในเรื่องสิทธิการใช้น้ำและภูเขาเป็นต้น ชาวบ้านติดต่อสัมพันธ์กันทุก ๆ วันและเกี่ยวข้องกันในการดำเนินชีวิตทุก ๆ ด้าน ชาวบ้านจึงมีจิตสำนึกของการเป็น "คนของหมู่บ้าน" สูงมาก หมู่บ้านหนึ่งอาจมีสิบหลังคาเรือนหรือร้อยหลังคาเรือนเป็น

อย่างมาก ชาวบ้านใช้ชีวิตทางสังคมภายในขอบเขตของหมู่บ้านเป็นส่วนใหญ่ การคบหาสมาคมของชาวบ้านเป็นไปอย่างลึกซึ้งและทั่วด้าน เนื่องจากในสังคมหมู่บ้านการเคลื่อนย้ายประชากรมีน้อย ดังนั้นบ้านแต่ละหลังจึงมีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน ชาวบ้านรู้จักกันดีไม่ใช่เพียงในปัจจุบันเท่านั้นแต่รวมไปถึงอดีตด้วย ทุกคนได้ร่วมสร้างหมู่บ้านกันขึ้นมาท่ามกลางความสัมพันธ์ทางสังคมที่โยงใยกันมาในประวัติศาสตร์ เมื่อความสัมพันธ์ทางสังคมที่ซับซ้อนและทั่วด้านมีความสำคัญมากเช่นนี้ ทำให้วิถีการผลิตที่อิสระปราศจากการควบคุมของชุมชนนั้นเป็นสิ่งที่ไม่อาจเกิดขึ้นมาได้

ไม่เพียงแต่เท่านั้น ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมของหมู่บ้านญี่ปุ่นนั้นเมื่อเทียบกับทางยุโรปอเมริกาแล้วไม่ใช่เป็น “แนวราบ” แต่มีลักษณะ “ลำดับชั้น” (HIERARCHY) ลักษณะเช่นนี้เกี่ยวข้องกับระบบชนชั้นที่มีพื้นฐานจากระบบเจ้าที่ดิน ชาวนาที่ทำงานร่วมกันและช่วยเหลือซึ่งกันและกันดีนี้ถูกโยงเข้ากับระบบความสัมพันธ์แบบเจ้าที่ดิน-ผู้เช่า ซึ่งสิ่งนี้จะเป็นตัวกำหนดสภาพทางชนชั้นทางสังคมขึ้นมา ถ้าพูดอย่างเป็นรูปธรรมแล้วก็คือ ชาวบ้านไม่เพียงแต่สัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้อง ในทางให้และรับของขวัญรวมทั้งการแลกเปลี่ยนทางแรงงานเท่านั้น แต่ยังผูกพันกันบนพื้นฐานของการให้เช่าและขอเช่าที่ดินรวมทั้งการจ้างแรงงานด้วย จากการการควบคุมทางสังคมภายในหมู่บ้านที่เข้มงวดเช่นนี้เองทำให้เกิดปรากฏการณ์ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ว่า ใครสังกัดอยู่ชนชั้นระดับล่างมากเท่าไรยิ่งต้องทำงานหนักมากขึ้นเท่านั้น เกษตรกรที่ยากจนชั้นล่างสุดในหมู่บ้านจึง “ถูกฝัง” อยู่ในระบบชุมชนที่เข้มงวดในหมู่บ้าน

เมื่อกาลเวลาผ่านจากยุคเมจิ (1870) ไทโช (1920) และเข้ายุคโชวะ (1930) ลักษณะชุมชนดังกล่าวนี้ได้เปลี่ยนแปลงไป หมู่บ้านยังคงเป็นหน่วยสังคมที่ผลิตและยังชีพได้ด้วยตนเอง แต่การผลิตเพื่อการตลาดเพิ่มขึ้นทีละน้อยจนกระทั่งชาวบ้านในหมู่บ้านไม่อาจใช้ชีวิตเพียงภายในหมู่บ้านของตนอีกต่อไป แต่ได้ขยายการใช้ชีวิตกว้างออกไป ความจำเป็นในการใช้แรงงานใน

การผลิตก็ลดน้อยลงไป ต้องการหาโอกาสในการทำงานนอกการเกษตร (KENGYO) นอกหมู่บ้านมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปี 1888 อันเป็นที่ที่มีการจัดเขตการปกครองท้องถิ่นใหม่โดยรวม 4-5 หมู่บ้านในยุคโตกูงาวะขึ้นเป็นเขตการปกครองเดี่ยว นับแต่นั้นมาเขตการปกครองใหม่นี้เรียกว่า "MURA-มูระ" (เทียบเท่าตำบลของไทย-ผู้แปล) ส่วนหมู่บ้านดั้งเดิมเปลี่ยนชื่อเป็น "BURAKU-บุงาคู" นั่นคือหมู่บ้านซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นหน่วยการปกครองตัวเองอิสระได้กลายเป็นหน่วยที่ขึ้นอยู่กับเขตการปกครองใหญ่ เหตุการณ์นี้จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ทีเดียว

แต่ที่ว่า เขตการปกครองท้องถิ่นใหม่ของรัฐนี้ไม่ว่าจะผลักดันงานที่ได้รับมอบหมายจากรัฐที่กำลังเปลี่ยนเป้าหมายไปสู่ความทันสมัยได้ทัน และไม่มีพลังพอที่จะล้มล้างการปกครองที่มีลักษณะเป็นตัวของตัวเองมาแต่เดิมของหมู่บ้านลงได้ หมู่บ้านเดิมนั้นตามความเป็นจริงแล้วยังคงไว้ซึ่งการปกครองตัวเองอิสระดั้งเดิมอยู่ การกลายเป็นหน่วยที่ขึ้นกับเขตการปกครองใหม่นั้นเป็นเพียงการ "ถูกใช้ประโยชน์" เท่านั้น ดังนั้นรัฐส่วนกลางจึงมิได้ประสบความสำเร็จเลยในการพยายามรวมหมู่บ้านเดิมหลาย ๆ หมู่บ้านให้กลายเป็นหน่วยการปกครองใหม่ โดยรวมพื้นที่ป่าเขาอันเป็นสมบัติของหมู่บ้านเดิมให้กลายเป็นของเขตการปกครองใหม่ หรือในการพยายามรวมศาลเจ้าอุยงามิในที่ต่าง ๆ เข้าเป็นศาลเจ้าเดียวกัน ยิ่งกว่านั้น ในพื้นที่ชนบทได้รับผลจากการเรียกร้องการประกันสิทธิของผู้เช่าที่ดินจากยุคโทโซ (1920) และสถานการณ์เลวลงในยุคโชวะ (1930) การเรียกร้องนี้ได้ถูกเปลี่ยนไปสู่การรักษา "ขนบธรรมเนียมที่ดีและบริสุทธิ์" ของหมู่บ้านแบบเดิมไว้ในลักษณะที่ยังคงเป็นหมู่บ้านธรรมชาติที่ช่วยเหลือระหว่างเพื่อนบ้านและฟื้นคืนสู่การพึ่งตนเอง จากการเคลื่อนไหวการจัดตั้งหมู่บ้านของจักรวรรดิญี่ปุ่นในยุคสงครามโลกนี้ ความผูกพันในลักษณะหมู่บ้านแบบเดิมกลับทวีความแข็งแกร่งมากขึ้น

เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงความทันสมัยของสังคมญี่ปุ่นนี้ ภายในหมู่บ้านเองก็มีการเปลี่ยนแปลงหลายสิ่งหลายอย่างเกิดขึ้น แต่ที่ว่า

การพยายามควบคุมทางสังคมเพื่อประสานรอยรั้วความขัดแย้งทางชนชั้น ภายใต้คำขวัญ “ความร่วมมือและสันติภาพ” นี้ก็ไม่ได้ลดน้อยถอยลงไปเลย ตั้งแต่ปลายยุคเมจิเป็นต้นมา การรวมตัวเป็นกลุ่มภายในหมู่บ้านโดยมากที่จัดตั้งขึ้นเป็นต้นว่า กลุ่มทำการผลิต กลุ่มผู้หญิง กลุ่มเยาวชน เป็นต้น เป็นกลุ่มที่ประกอบด้วยสมาชิกของทุก ๆ คนในหมู่บ้าน ลักษณะเช่นนี้เป็นการจัดตั้งตามกลุ่มที่มีมาอยู่แล้วแต่ดั้งเดิมโดยไม่ได้เปลี่ยนแปลง และความร่วมมือของกลุ่มเหล่านี้ก็เป็นไปตามประเพณีเดิมที่เคยปฏิบัติกันมา เช่น การจัดประชุมของชาวบ้าน เป็นต้น กล่าวคือ การตัดสินใจทุกอย่างถูกกำหนดอย่างเป็นเอกฉันท์จากทุก ๆ คน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปเลย

ส่วนในด้านตัวเมือง (MACHI หรือ TOWN) ที่อยู่ในเมืองใหญ่ (CITY) นั้น ก็มีสภาพแตกต่างจากลักษณะชุมชนหมู่บ้าน แต่อย่างไรก็ตามดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้นว่า ในเมืองใหญ่ (CITY) ของญี่ปุ่นนั้น ชาวเมือง (TOWN) จะเลือกเจ้าหน้าที่ผู้ดูแลเมืองของตนขึ้นมาจากคนในเมืองด้วยกันเอง การตัดสินใจในเรื่องใดก็ตามต้องผ่านการพูดคุยกันเองก่อน ซึ่งสิ่งนี้ถือเป็นประเพณีที่หลงเหลือมาจากสมัยโตกุงวะเป็นต้นมา ในย่านชานเมืองเก่า (DOWNTOWN หรือ SHITAMACHI) มีแบบแผนประเพณีของการจัดตั้งกลุ่ม 5 คน (GONIN-GUMI)⁵ ซึ่งประกอบด้วยเจ้าบ้านและผู้อาศัยรวมกันซึ่งยังคงมีอยู่ และยังคงเสริมให้ระบบการดูแลเมืองของตนเข้มแข็งขึ้นมา และเมื่อตัวเมืองใหญ่ขยายตัวออกไป รอบ ๆ หมู่บ้านก็จะกลายเป็นเมือง (TOWN) ขึ้นมา แต่กระนั้นก็ตามระบบหมู่บ้านแบบดั้งเดิมก็ยังคงเหลืออยู่เพียงแต่เปลี่ยนรูปแบบไปในเมือง (TOWN) มีการจัดตั้งสมาคมเมือง (CHONAIKAI) ทำหน้าที่สร้างความใกล้ชิดและความสามัคคีให้กับสมาชิกผู้อาศัยในเมือง สมาคมเมืองนี้ประกอบขึ้นมาจากหน่วยพื้นฐานคือบ้านแต่ละหลังคาเรือนไม่ใช่บุคคล บ้านแต่ละหลังในเขตนั้นเป็นสมาชิกด้วยระบบกึ่งบังคับหรือไมก็ด้วยความเคยชิน และทำหน้าที่หลาย ๆ ด้านโดยไม่ได้กำหนดบทบาทหน้าที่ที่ตายตัวแน่นอน นอกจากนี้ยังถือเป็นหน่วยหนึ่งที่ขึ้นกับหน่วยการปกครองของรัฐ มีบทบาท

หน้าที่ที่ปฏิบัติเหมือนกับในหมู่บ้าน (BURAKU) ในชนบท งานเทศกาล (MATSURI) ของชาวเมือง (TOWN) ก็เป็นงานเทศกาลเช่นเดียวกับของหมู่บ้าน ผู้อาศัยในเมืองซึ่งได้แก่ ผู้ทำการค้าและหัตถกรรมย่อนั้น ชาตบุคลิกที่มั่นคงไม่เหมือนคนในหมู่บ้านและมีการเคลื่อนย้ายทางประชากรเสมอ แต่แม้กระนั้นก็ตามลักษณะเมือง (TOWN) ที่ว่านี้มีลักษณะเหมือนหมู่บ้านมากกว่าเมือง (CITY) จริง ๆ FERDINAND TONNIES นักสังคมวิทยาชาวเยอรมัน ได้เสนอความแตกต่างระหว่าง GEMEINSCHAFT และ GESELLSCHAFT และกล่าวว่า เมืองในสมัยกลางนั้นไม่ได้มีลักษณะของ GESELLSCHAFT แต่ครอบครัวรวมทั้งหมู่บ้านมีลักษณะแบบ GEMEINSCHAFT มากกว่า ด้วยลักษณะเช่นนี้ เมือง (CITY) ของญี่ปุ่นนี้จึงอาจเรียกได้ว่าอยู่ในยุคสมัยใหม่แล้วก็ได้

เป็นที่น่าสังเกตว่าเมือง (CITY) เหล่านี้พัฒนาขึ้นมาจากเมืองปราสาทหรือไม่กี่เมืองที่มีวัดเป็นศูนย์กลางมาก่อน เมืองสมัยใหม่ก็เช่นเดียวกันมักจะมีวัดนิกายมาจากรูปแบบที่มีการตั้งโรงงานใหม่ เมืองใหม่นี้ถึงแม้จะมีลักษณะเป็นเมืองอุตสาหกรรมล้วน ๆ ก็ตาม แต่ผู้ใช้แรงงานก็ได้อาศัยอยู่ในที่พักที่ทางบริษัทจัดให้ คนทำงานสามารถพบปะสมาคมกันทั้งในที่ทำงานและที่บ้านพักด้วย ดังนั้นในความหมายนี้แล้วสังคมเช่นนี้มีลักษณะเป็นสังคมหมู่บ้านมากกว่า เมื่อโรงงานเหล่านี้พัฒนาไปพร้อม ๆ กันนี้ร้านค้าก็เกิดขึ้นและค่อย ๆ เปลี่ยนหมู่บ้านให้กลายเป็นสังคมเมือง คนที่อาศัยอยู่ดั้งเดิมนั้นก็ดูดซับผู้ที่เข้ามาอยู่ใหม่ให้มีลักษณะวิถีชีวิตแบบหมู่บ้านเช่นนี้ นอกจากนั้นในขณะที่ชนบทเริ่มกลายเป็นเมืองขึ้นมา พนักงานลูกจ้างที่อาศัยอยู่ในบริเวณรอบ ๆ เมืองนี้พยายามที่จะเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยบริเวณนั้นให้เป็นเหมือน "BED TOWN" ในการขอเข้าร่วมเป็นสมาชิกของสมาคมเมือง (CHONAIKAI) นี้ต้องได้รับความเห็นชอบจากเจ้าของพื้นที่ดั้งเดิมและผู้ประกอบอาชีพระดับครอบครัวที่อยู่ดั้งเดิม ซึ่งลักษณะเช่นนี้คล้ายกับสังคมหมู่บ้านแบบดั้งเดิม ในสมัยก่อนนครโตเกียวถูกเรียกว่าหมู่บ้านใหญ่อยู่เสมอ ๆ ซึ่งในความหมายของข้อความ

นี้มีต่าง ๆ นานา แต่ก็เป็นการพูดที่ไม่เกินความจริงไปเลยนั่นคือเป็นปรากฏการณ์ของลักษณะเมืองในสังคมนญี่ปุ่นนั่นเอง สังคมนญี่ปุ่นสมัยใหม่เมื่อมองผ่านจากภาคชนบทและเมืองแล้ว แท้ที่จริงก็คือหน่วยสังคมนหมู่บ้านและสมาคมเมืองที่มีความผูกพันกันอย่างเหนียวแน่นถึงขนาดที่ไม่มีแม้ความแปลกแยกเกิดขึ้น ดังนั้น สังคมแบบชุมชนที่มีลักษณะหมู่บ้านและเมืองเช่นนี้ก็คือ “หมู่บ้าน หรือ MURA” ที่สร้างสังคมนญี่ปุ่นขึ้นมานั่นเอง

บทที่ 5

ลักษณะทางสังคมของคนญี่ปุ่น

คนญี่ปุ่นก่อนสงครามได้รับการหล่อหลอมจากระบบครอบครัว “IE-อีเอะ” และ “MURA-มูระ” (หมู่บ้าน) ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทก่อน

เด็กที่เกิดในครอบครัวญี่ปุ่น ตั้งแต่แรกจะได้รับการอบรมสั่งสอนให้ปฏิบัติตัวตามสถานภาพของตน กล่าวคือ พี่ชายคนโตจะต้องเป็นทายาทสืบตระกูลครอบครัวต่อ น้องชายคนที่ 2 และ 3 จะต้องออกจากครอบครัวไปเพื่อสร้างครอบครัวใหม่ ส่วนลูกสาวจะต้องแต่งงานไปอยู่กับครอบครัวอื่น ความคิดที่ว่า “เพื่อประโยชน์ของครอบครัว” นี้ถึงแม้จะมีความแตกต่างทางความหมายซึ่งขึ้นกับชนชั้นก็ตาม แต่ก็เป็นความคิดโดยทั่วไปที่ครอบครัวลุ่มอยู่ในวิถีชีวิตของครอบครัว ภายในครอบครัวมีการคาดหวังถึงการประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นไปตามระเบียบตามสถานภาพ และมีการควบคุมห้ามปรามความปรารถนาส่วนบุคคลที่ล้ำขอบเขตที่ครอบครัวอนุญาตหรือไม่ก็จะได้รับการข่มขู่ลงโทษจากครอบครัว ความต้องการส่วนบุคคลนั้นถึงแม้จะเป็นความต้องการที่ชอบธรรมธรรมดาก็ตาม แต่ถ้าเลยจากกรอบที่ครอบครัวกำหนดให้แล้วก็มิอันต้องระงับไป และถ้ามีเรื่องขัดแย้งต่อพ่อบ้าน (KACHO) แล้วก็จำเป็นต้องยอมตาม ซึ่งเป็นการบังคับโดยอาศัยความกตัญญูซึ่งเป็นแกนกลางของศีลธรรมในครอบครัว จากการต้องประพฤติปฏิบัติตามโดยเด็ดขาดนี้เอง ความกลมเกลียวภายในครอบครัวที่มีพ่อบ้านเป็นศูนย์กลางเช่นนี้ทำให้ครอบครัวมีความมั่นคงอยู่ได้

ในสังคมแบบหมู่บ้าน ผู้ที่เป็นพ่อแม่ซึ่งถูกพันธุนาการด้วยภาพพจน์จากสายตาทายนอกและพันระหนาทึบนั้น คาดหวังให้ลูก ๆ ของตนเป็นคนที่ไม่ประพฤติฝ่าฝืนศีลธรรมประเพณีและรู้จักที่จะกระทำหรือยับยั้งตนเองได้ สิ่งที่อบรมสั่งสอนเป็นพื้นฐานมักจะเป็น “อย่าทำอย่างนั้นเดี๋ยวจะถูกหัวเราะเยาะ

ชายชี้หน้า” มากกว่าการอบรมความประพฤติให้รู้จักควบคุมตนเองและรู้ความ
ถูกผิด การพัฒนาของ “EGO CONTROL-การควบคุมตนเอง” ซึ่งก็คือ
การประพฤติปฏิบัติตามการตัดสินใจด้วยตัวเองและผ่านการยืนยันความเชื่อ
ของตนเองเหล่านั้นนั้นล้วนแล้วแต่ไม่ได้รับการสั่งสอนมาเลยตั้งแต่เด็ก

ยิ่งกว่านั้น ในหมู่บ้านและเมืองที่มีลักษณะชุมชน ครอบครัวเหล่านี้จะ
ถูกกำหนดสถานภาพให้อยู่ในชนชั้นใดชนชั้นหนึ่ง ดังนั้นลูกหลานในครอบครัว
นั้น ๆ จึงถูกคาดหวังให้ไม่เพียงแต่ต้องพอใจกับสถานภาพของตนภายใน
ครอบครัวเท่านั้น แต่ต้องประพฤติปฏิบัติตามสถานะของครอบครัวตนเองโดย
ห้ามละเมิดสถานภาพเดิมของตนด้วย การจัดลำดับตามสถานภาพทางชนชั้น
เช่นนี้ พ่อแม่ต่างก็ตั้งความหวังให้ลูก ๆ ของตนเลื่อนสถานะชนชั้นทางสังคม
ขึ้นไปสักชั้นหนึ่งก็ยังดี แต่ทว่าการเลื่อนชั้นทางสังคมเช่นนี้สำหรับตัวเด็กเอง
แล้วแทบจะเป็นไปไม่ได้เลย ความต้องการในการเลื่อนชั้นเช่นนี้ทำให้เกิดการ
เปลี่ยนแปลงทางชนชั้น และยังเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการพัฒนาทาง
เศรษฐกิจของญี่ปุ่นด้วย แต่โดยทั่วไปแล้วคนญี่ปุ่นถูกกำหนดให้ยอมรับชะตา
กรรมของสถานภาพของตนที่เกิดมาและอยู่อย่างปกติสุขพอใจกับสถานภาพ
ของตนเอง

ขั้นตอนของชีวิตเริ่มจากการศึกษาชั้นประถมซึ่งเน้นหนักการอบรม
จริยธรรม เด็ก ๆ จะถูกเคี่ยวเข็ญทางด้านบุคลิกภาพอย่างหนักเพื่อที่จะเป็น
คนของสังคมซึ่งมีความจงรักภักดีต่อจักรพรรดิ สำหรับชาวนา พ่อค้าย่อย
และช่างหัตถกรรมย่อย ที่อาศัยในชนบทนั้น พวกเขาจำเป็นต้องปฏิบัติตามลำดับ
ชั้นของสถานภาพและโครงสร้างชนชั้นในท้องถิ่นนั้น พวกเขาต้องปฏิบัติตัว
ตามสถานภาพและเคารพต่อบรรยากาศความสามัคคีแบบชุมชน ด้วยเหตุนี้
พวกเขาจึงจำเป็นต้องลดความเป็นตัวตน (EGO) ลงไป ถ้าได้ตำแหน่งในสถานที่
ทำงานซึ่งไม่ต่อมีความผูกพันกับสังคมชนบทแล้ว พวกเขาจะต้องปรับตัว
ตามสภาพบรรยากาศ ก็คือการยอมรับตำแหน่งทางหน้าที่การงานว่าเป็น
สถานภาพส่วนบุคคลของผู้นั้นซึ่งจะกล่าวในภายหลัง ณ. ที่นั้น ถ้าเขาทำตนดี

เสมือนกับผู้ที่อยู่เบื้องบนแล้ว เขาก็ไม่อาจที่จะอยู่ทำงานในที่นั้นได้อย่างมั่นคง ซึ่งไม่ต้องพูดถึงความก้าวหน้าทางด้านการงานต่อไปอีกด้วย หรือแม้เขาผู้นั้น จะทำการแนะนำเรื่องที่ถูกต้องดังมาก็ตามแต่ ถ้าสิ่งนั้นทำลายความสามัคคีของหมู่คณะที่ทำงานและทำลายระเบียบการจัดสถานภาพแล้ว เขาก็สมควรที่จะระงับเรื่องที่จะเสนอนั้นไว้เสียก่อนเพื่อหลีกเลี่ยงเสียงตำหนิติเตียนจากหัวหน้าหรือเพื่อนร่วมงาน

ลักษณะของคนญี่ปุ่นและการดำเนินชีวิตก่อนสงครามที่ถูกบ่มเพาะมาเช่นนี้ โดยสรุปแล้วมีลักษณะพิเศษคือเป็น “การเชิดชูวัฒนธรรม” และ “การเคารพบนอบต่ออำนาจ” พฤติกรรมของคนญี่ปุ่นไม่ได้ถูกควบคุมจากจิตสำนึกภายในหรือการตัดสินใจด้วยเหตุผล แต่โดยส่วนใหญ่แล้วถูกควบคุมจากวัฒนธรรมและอำนาจ พูดอีกอย่างก็คือขาดลักษณะความเป็นตัวของตัวเอง ดังนั้นลักษณะสังคมญี่ปุ่นก็คือการอยู่อย่างสมานฉันท์และเคารพต่อสถานภาพนั่นเอง

กล่าวคือ ในการให้ความสำคัญกับความสมานฉันท์เช่นนี้มีลักษณะที่เด่นอย่างหนึ่งก็คือการที่จะต้องกระทำตามคนส่วนใหญ่ สำหรับคนญี่ปุ่นแล้ว เป็นความปลอดภัยอย่างมากที่จะก้าวออกไปตามเส้นทางเหมือน ๆ กับคนอื่น สมมุติว่าเขายากที่จะคิดอย่างมีเหตุผลและอย่างมีจิตสำนึกที่ดี แต่ถ้าทำให้ตนเองถูกโดดเดี่ยวจากสังคมแล้วเขาก็ไม่กล้าเสี่ยงที่จะปฏิบัติไปตามที่ได้คิดไว้ เนื่องจากจิตสำนึกที่จะวิพากษ์วิจารณ์การกระทำตามระเบียบแบบแผนมีน้อยมากเพราะไม่ได้รับการปลูกฝังมาเลยตั้งแต่ต้น ดังนั้นการที่ต้องปฏิบัติตามคนส่วนใหญ่และลดความเป็นตัวตนของตนเองลงไปเช่นนี้ทำให้ลักษณะการปฏิบัติตามประเพณีมีมากขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ความกลัวต่อการถูกโดดเดี่ยวจะมีมากขึ้น ซึ่งนำไปสู่การหลีกเลี่ยงความเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่จะเกิดขึ้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นบุคลิกลักษณะแบบอนุรักษและรักษาประเพณีที่ฝังแน่นจนตัวได้ยากจริง ๆ และอาจกล่าวได้ว่าเป็นพื้นฐานความประพฤติแบบ “ไม่ชอบที่จะหาเหาใส่หัว” หรือ “ถ้าไม่ยอมมีเรื่องก็อย่าไปยุ่งกับพระเจ้า”⁶ ซึ่งก็คือถ้าเป็นไปได้จะพยายามหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากับการแปรเปลี่ยนของสถานการณ์ การจัด

ระเบียบสถานภาพสังคมเช่นนี้ก่อให้เกิดคำพูดที่ใช้ในการอบรมอย่างฝังแน่นมากที่ว่า “โลกก็เป็นเช่นนี้แหละ ถ้ามันเป็นเช่นนี้ก็ต้องเป็นอย่างนี้ อ้ออย่างนั้น หรือ อาจเป็นเช่นนั้นจริงหรือไม่ผมไม่ค่อยจะทราบ” พฤติกรรมภายใต้ระเบียบทางสถานภาพชนชั้นเช่นนี้เป็นเหมือนคำพูดที่ว่า “เดินตามผู้ใหญ่หมาไม่กัด” อันเป็นลักษณะของการยอมรับสภาพ (PASSIVE) ซึ่งก็คือการปฏิบัติตามคำสั่งของผู้มีอำนาจโดยลดความเป็นตัวตนลงไป และจะเป็นการปลอดภัยที่จะแสดงความเคารพนบถนอบต่อผู้ที่สูงกว่าตน ในที่นี้ผู้คนถูกกำหนดด้วยสถานภาพสูงต่ำ ผู้ที่มีสถานภาพต่ำจะมีความรู้สึกด้อยต่อผู้ที่สูงกว่าตน แต่จะถูกชดเชยด้วยความรู้สึกที่เด่นจากผู้อยู่ได้ตำแหน่งตน คำสอนที่ว่า “จงมองลงไปเบื้องล่าง อย่ามองเบื้องบน” อันมีความหมาย 2 ลักษณะคือ ลักษณะยินยอมต่อผู้ที่เหนือกว่าและยกตนต่อผู้ที่ต่ำกว่าตน ด้วยเหตุนี้จิตสำนึกดังเช่นการเคารพสิทธิมนุษยชนจึงยังไม่เกิดขึ้น แม้แต่ถูกละเมิดสิทธิก็ไม่เกิดความรู้สึกโกรธ แต่สิ่งที่ทำให้เกิดความรู้สึกก็คือความรู้สึกโกรธแค้นจากความเสื่อมเสียเนื่องจากไม่ได้รับการปฏิบัติให้ถูกต้องตามสถานภาพตน ดังนั้นลักษณะของการยอมรับและในด้านกลับก็คือลักษณะของผู้ที่อยู่เหนือกว่าเช่นนี้ หล่อหลอมมาจากจิตสำนึกที่ยอมให้กับสถานภาพทางชนชั้นกับลักษณะของการใช้อำนาจนิยมในวิถีชีวิตของเขา ภายใต้ระเบียบสถานภาพทางชนชั้นเช่นนี้ การปกครองโดยการใช้อำนาจนั้นด้านหนึ่งถ้าไม่มีคำสั่งลงมาจากเบื้องบนแล้วก็ไม่มีการปฏิบัติ แต่ในอีกด้านหนึ่งในส่วนที่คำสั่งไปไม่ถึงนั้น ผู้ปฏิบัติคนชั้นล่างก็สามารถที่จะปฏิบัติตัวตามสบาย ลักษณะเช่นนี้เห็นได้อย่างชัดเจนในวงการทหารญี่ปุ่นก่อนสงคราม ในขณะเดียวกันเมื่อมองจากด้านการทหารอันถือเสมือนจุดศูนย์กลางแล้ว สังคมญี่ปุ่นมีลักษณะเหมือน “เขตท้องถิ่น” ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะโดยทั่วไปของสังคมญี่ปุ่นเอง

อย่างไรก็ตาม พฤติกรรมของคนญี่ปุ่นนั้นมีพื้นฐานในการพิจารณาโดยดูจากบุคลิกภายนอกมิใช่ภายใน จากความหมายนี้จริยธรรมของคนญี่ปุ่นกล่าวได้ว่าเป็นจริยธรรมเฉพาะภายนอกก็ว่าได้ พฤติกรรมของคนญี่ปุ่นนั้น

ขึ้นอยู่กับว่าคนรอบข้างเขาจะคิดอย่างไร ซึ่งก็คือการให้ความสำคัญกับ ภาพพจน์และพันธะหน้าที่ (GIRI-กิริ) วิธีทางการดำเนินชีวิตท่ามกลาง บรรยากาศความกลมเกลียวอันเป็นแบบแผนจากชุมชนที่มีลักษณะปิด ซึ่งก็คือ การประพฤติปฏิบัติตามวัฒนธรรมที่ดั่งงามที่ได้รับการปลูกฝังอย่างแน่นหนา และการเคารพบนอบต่อคำสั่งของเจ้านาย การวิพากษ์วิจารณ์และต่อต้าน คนส่วนใหญ่รวมทั้งการแสดงความคิดเห็นต่อเจ้านายตนเองซึ่งคิดว่าเป็นสิ่งถูกต้องนั้น จะเป็นการสร้างความไม่พอใจและจะถูกกีดกันโดยถือว่าเป็นศัตรูต่อ ระบบ ลักษณะความกระตือรือร้นที่จะเข้าแก้ไขระเบียบแบบแผนเดิมนั้นไปด้วยกันไม่ได้กับจริยธรรมภายนอกเลย บุคคลที่ได้รับการปลูกฝังอุปนิสัยมา เช่นนี้จะขาดซึ่งลักษณะความกระตือรือร้น และจะกลายเป็นผู้ที่ยอมปฏิบัติตาม สถานภาพของตน การที่คนญี่ปุ่นมีลักษณะเช่นนี้ก็เพราะรัฐจักรวรรดิได้เป็นผู้ที่สนับสนุนการปลูกฝังเช่นนี้ โดยผ่านการให้การศึกษาอย่างเป็นทางการใน สถาบันการศึกษา

เมื่อจิตวิทยาการดำรงชีวิตถูกประมวลเป็นตรรกวิทยาอันเป็นแนวความคิดที่ใช้อธิบายความเป็นจริงของชีวิต ได้กลับกลายเป็นปรัชญาชีวิตของการยอมจำนนต่อความเป็นจริง พุดในอีกด้านหนึ่งก็คือ ตรรกวิทยาการดำเนินชีวิตของคณินุ่ปุ่นนั้นเต็มได้ด้วยคามไม่มีเหตุผล นั่นก็คือการขาดอุดมคติที่จะเข้าแก้ไขระเบียบสังคมที่เป็นอยู่ พวกเขาพากันคิดว่าอุดมคตินี้ไม่ได้มีส่วนสัมพันธ์เลยกับวิถีชีวิตที่เป็นจริงซึ่งมีแต่ความเลวร้าย โลกของความเป็นจริงไม่ได้เป็นไปตามหลักเหตุผล โดยคิดว่าชีวิตของคนเราถูกกำหนดโดยโชคชะตาอันเป็นความคิดที่ยอมจำนนต่อคำพูดที่ว่า “ปล่อยให้เป็นไปตามโชคชะตาฟ้าลิขิต” พฤติกรรมที่ขาดความเป็นตัวของตัวเองเช่นนี้เป็นลักษณะที่ยอมจำนนต่อสภาพที่เป็นจริง และกลายเป็นเหตุผลที่จะหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบโดยอ้างว่าสภาพแวดล้อมได้บังคับตนให้เป็นไปเช่นนั้น คำแก้ตัวที่ว่า “ตนเองไม่ได้ตั้งใจที่จะกระทำเช่นนั้น” เป็นการอธิบายทางจิตวิทยาที่ซ่อนตัวอยู่ในพฤติกรรมของการใช้ชีวิตของคณินุ่ปุ่น พร้อมกับที่เป็นเหตุผลในการเลี่ยง

ความรับผิดชอบ การที่ทำให้คุณค่ากับพฤติกรรมภายนอกรวมทั้งการขาดความคิดคัดค้านเจ้านายตนเช่นนี้ทำให้จรรยาบรรณของความรับผิดชอบต่อเกิดขึ้นได้ยาก ดังนั้นเมื่อรัฐจักรวรรดิรวมศูนย์อำนาจทั้งหมดที่สถาบันจักรพรรดิเช่นนี้ ทำให้ตรรกวิทยาของการขาดความรับผิดชอบต่อตั้งกล่าวดำรงอยู่จากชั้นล่างไปถึงผู้นำระดับสูงสุด การหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบต่อผลของสงครามโดยการอ้างว่า มันไม่ใช่ความรับผิดชอบต่อจักรพรรดิ แต่เป็นความผิดของบุคคลใกล้ชิดและทหารต่างหากนั้น เป็นเหมือนกับคำแก้ตัวที่ว่าตนเองกระทำไปตามหน้าที่และตามที่ได้รับคำสั่ง ซึ่งหมายความว่าความรับผิดชอบต่ออยู่กับผู้คนที่แวดล้อมบังคับตน ดังนั้นบรรดาผู้นำตั้งแต่ระดับชั้นสูงสุดจนถึงล่างสุดต่างก็ยอมรับความคิดนี้โดยไม่มีปฏิกิริยาต่อต้านเลย ในขณะที่ญี่ปุ่นเป็นรัฐจักรวรรดิอยู่นั้น ผู้ปกครองและผู้นำระดับต่าง ๆ มีสถานะเหมือนกับจักรพรรดิน้อย ๆ ในกลุ่มของตนเอง แต่เป็นการยากยิ่งที่จะหาผู้ที่รับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง ในส่วนของผู้ถูกปกครองและผู้อยู่ภายใต้การนำซึ่งเคารพและปฏิบัติตามคำสั่งนั้น ไม่ได้ให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ต่อการปกครองดังกล่าวเลย สิ่งนี้ทำให้ความขัดแย้งในระบบทุนนิยมญี่ปุ่นได้ขยายตัวอย่างอัตโนมัติ และนำประเทศเข้าสู่ห้วงโคลนของสงคราม ดังนั้น ความพินาศแบบละครบทโศกของจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นที่ยิ่งใหญ่จึงเป็นไปตามโชคชะตาเช่นเดียวกัน

ปรัชญาการดำเนินชีวิตเช่นนี้ไม่ได้มีคตินิยม (IDEOLOGY) ในตัวของมันเองโดยตลอด เป็นที่รู้กันอยู่ก็คือเสาหลักของคตินิยมก็คือระบบครอบครัวนิยม มันมีจุดเริ่มต้นจากจรรยาของความกตัญญูซึ่งต้องเคารพเชื่อฟังและการพร่ำสอนถึงพระคุณบิดามารดาที่สูงกว่าภูเขาสูงกว่ามหาสมุทร จุดเริ่มต้นของคุณธรรมประจำบุคคลแบบญี่ปุ่นก็คือ การกตความเป็นตัวตน (EGO) ของตนลงและปฏิบัติเพื่อครอบครัวของตน ทำตามคำสั่งของพ่อบ้าน และถ้าเป็นไปได้ทำงานให้ประสบผลสำเร็จเพื่อตอบแทนพระคุณบิดามารดา ดังนั้นด้วยระบบความคิดเช่นนี้ในรัฐแบบครอบครัว ข้าราชการจึงต้องปฏิบัติตามพระประสงค์ของจักรพรรดิ และเป็นพันธะหน้าที่ที่จะต้องตอบแทนบุญคุณของจักรพรรดิ

ด้วยความจริงใจ ความจงรักภักดีและความกตัญญูจึงถูกรวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อย่างไรก็ตามคตินิยมของความจงรักภักดีและความกตัญญูนี้ไม่ได้ปรากฏในความเป็นจริงของชีวิต แต่ก็มีพลังมากพอที่จะมีอิทธิพลต่อการกระทำของคน กล่าวคือ คตินิยมในความคิดระบบครอบครัวแบบขงจื๊อยังห่างจากสภาพความเป็นจริงของครอบครัวโดยทั่วไป แต่ก็เสริมบทบาทของครอบครัวให้มั่นคงขึ้น กระบวนการปลูกฝังความเชื่อแบบคตินิยมที่มองความสัมพันธ์ระหว่างนาย-บ่าวเป็นความสัมพันธ์ระหว่างพ่อ-ลูก โดยมีพื้นฐานของความรักชาติที่เป็นส่วนขยายมาจากความรู้สึกรักท้องถิ่นเช่นนี้ มีผลในการช่วยมวลชนคนชั้นล่างให้พ้นจากความรู้สึกต่ำต้อยในสถานะของพวกเขาเองดังจะได้พิจารณาในบทต่อไป

บทที่ 6

โครงสร้างสังคมแบบครอบครัวนิยม

เงื่อนไขการดำรงอยู่อย่างอิสระของมนุษย์ทางเศรษฐกิจนั้น เมื่อพัฒนาหลังการผลิตให้สมบูรณ์แล้ว มนุษย์ก็สามารถอยู่อย่างอิสระเสรีด้วยกำลังของตนเองได้ เมื่อความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์เป็นเช่นนี้ จึงเป็นความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกันที่ยอมรับลักษณะความเสมอภาคระหว่างกันของมนุษย์ได้ ในความสัมพันธ์เช่นนี้แม้จะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครอง แต่ก็ เป็นความสัมพันธ์ที่ถูกกำหนดในขอบเขตหนึ่งเท่านั้น ไม่ได้รวมไปถึงขอบเขตส่วนบุคคลทั้งหมด นี่คือนิยามของความสัมพันธ์ของมนุษย์ในสังคมทันสมัย

แต่ว่าในสังคมญี่ปุ่น ถึงแม้จะก้าวมาเป็นสังคมทันสมัยแล้วก็ตาม แต่ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นอิสระและเท่าเทียมกันเช่นนี้เกิดขึ้นได้ยาก ในสายตาของคนญี่ปุ่นที่เกิดมาในระบบครอบครัวนิยมเช่นนี้ สภาพภายนอกสังคมครอบครัวเป็นโลกที่มีแต่ความสับสนวุ่นวายเหมือนพายุร้ายในทะเลหรือเป็นโลกที่มีแต่ความมืดมน ดังนั้นเพื่อประกันความปลอดภัยในการอยู่ในโลกที่ไม่แน่นอนเช่นนี้ คนญี่ปุ่นจึงนำเอาลักษณะครอบครัวนิยมมาใช้กับสังคมภายนอกครอบครัวด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูกซึ่งประกอบขึ้นมาเป็นใจกลางของความสัมพันธ์นี้มีลักษณะเน้นหนักไปในลักษณะแบบนาย-บ่าว อันเป็นลักษณะทั่วไปที่เห็นได้ชัดในความสัมพันธ์ทางสังคมของคนญี่ปุ่น กล่าวคือคนญี่ปุ่นสามารถอยู่ในโลกที่ผันแปรนี้ได้ด้วยการพึ่งพาอาศัยโครงสร้างแบบตั้งตรง (แนวตั้ง) ซึ่งก็คือความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ (OYABUN-KOBUN) เหมือนความสัมพันธ์ในระบบครอบครัวนั่นเอง นั่นคือสถานภาพในครอบครัวกับแบบนาย-บาวนั้นซ้อนทับกันอยู่ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นระบบครอบครัวนิยมแบบศักดินา แม้สังคมญี่ปุ่นจะผ่านการพัฒนาความทันสมัยมาแล้วก็ตาม ความ

สัมพันธ์แบบครอบครัวนิยมเช่นนี้ยังคงหลงเหลืออยู่ ในยุคหลังสงคราม ข้อเขียนทางวิชาการยังได้ให้ความสนใจในเรื่องโครงสร้างครอบครัวญี่ปุ่นเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ภายหลังจากนั้น ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบ “สังคมแนวตั้งหรือแนวตั้ง” เป็นศัพท์วิชาการที่ได้รับความสนใจอย่างแพร่หลายซึ่งได้ถูกนำมาใช้อธิบายด้วย (NAKANE CHIE, 1967) สังคมญี่ปุ่นจึงมีคุณลักษณะพิเศษที่เด่นชัดนั่นเอง

ความสัมพันธ์ทางสังคมเช่นนี้ ก่อนอื่นดูได้จากชนบทอันเป็นแบบแผนดั้งเดิม ในชนบท ความสัมพันธ์ที่เด่นชัดในลักษณะเจ้าที่ดินและชาวนาจนหรือ OYASAKU-KOSAKU ยังคงหลงเหลืออยู่ เครือข่ายความสัมพันธ์แบบพึ่งพาซึ่งสานขึ้นจากการถือเสมือนญาติหรือญาติทางสายโลหิตนี้ ก่อรูปขึ้นจากความเข้มข้นของการติดต่อสัมพันธ์ในชีวิตประจำวันในสังคมนั้น ๆ ดังนั้นภายในหมู่บ้านจึงมีความสัมพันธ์แบบครอบครัวขยายอยู่ แต่จากการซึมซาบเข้ามาของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมทำให้ความสัมพันธ์เช่นนี้คลายตัวลง ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบครอบครัวนิยมคลายความเข้มข้นลงแต่ก็ยังไม่หมดไปเสียทีเดียว

แต่ความสัมพันธ์ทางสังคมเช่นนี้ยังเป็นที่ยอมรับกันอยู่แม้ในสังคมของพ่อค้าและช่างฝีมือรายย่อย ตามธรรมเนียมของการแยกตัวออกมาตั้งร้านใหม่ซึ่งเรียกว่า NORENWAKE⁷ นี้ได้ค่อย ๆ หมดไปหลังยุคปฏิรูปเมจิ แต่ว่าความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของร้านกับ DETCHI⁸-เด็กรับใช้ TEDAI⁹-ผู้ช่วย และ BANTO¹⁰-ผู้จัดการ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ก่อนการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยนั้นยังคงดำรงอยู่ต่อมา (NAKANO 1964) ความสัมพันธ์ภายในโรงงานขนาดย่อมก็เช่นเดียวกันยังคงมีลักษณะของ OYAKATA-เจ้านาย กับ SHOKUNIN-ช่างฝีมือ และ TOTEI-เด็กฝึกงาน ความสัมพันธ์เช่นนี้มีลักษณะพิเศษคือมีลักษณะแบบครอบครัว โดยมีเจ้าของโรงงานอยู่ในฐานะ “พ่อบ้าน” ดังนั้นด้วยความสัมพันธ์อันเหนียวแน่นแบบครอบครัวนิยมเช่นนี้เองที่คำจูงใจให้โรงงานช่างฝีมือขนาดย่อมเหล่านี้สามารถอยู่รอดมาได้ท่ามกลางความเจริญ

เติบโตของโรงงานขนาดใหญ่ ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า สังคมเมือง (CITY) ที่ประกอบด้วยพ่อค้าและช่างฝีมือขนาดย่อมนี้มีลักษณะเหมือนกับสังคมหมู่บ้าน และอาจกล่าวต่อไปได้อีกว่า ในย่านชานเมือง (DOWNTOWN) ความสัมพันธ์ก็เป็นแบบครอบครัวนิยมเช่นเดียวกัน

แต่โดยทั่วไปแล้วในโรงงานขนาดใหญ่ที่ทันสมัย เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ทางสังคมของคนงานแล้วจะเห็นว่าแตกต่างจากสิ่งที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยเฉพาะกลุ่มทุนไซบัตสึเองไม่ว่าใหญ่หรือเล็กที่ดำเนินกิจการโรงงานขนาดใหญ่เหล่านี้ มีโครงสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะโคโซคุ แบบครอบครัวนิยม (FUKUSHIMA, 1967) ในโรงงานเหล่านี้ความสัมพันธ์ทางสังคมก็ไม่ได้มีลักษณะที่แตกต่างอย่างเด่นชัดจากความสัมพันธ์ในโรงงานขนาดย่อมเลย ในขั้นต้นโรงงานเหล่านี้ได้ใช้คนงานที่มีความชำนาญทางช่างฝีมืออย่างมาก แต่ต่อมาโรงงานก็ได้พยายามบ่มเพาะคนงานที่มีความชำนาญของตนขึ้นมาเองโดยได้นำเอาระบบอาวูโซมาใช้ นอกจากนี้ แต่ละแผนกงานก็ได้สร้างความสัมพันธ์แบบครอบครัวนิยมขึ้น ขณะเดียวกันคุณลักษณะของความกรุณา สวัสดิการ และโบนัสที่ได้ใช้กับคนงานเหมืองถ่านหินนั้น ได้ถูกปลูกฝังเป็นความรู้สึกผูกพันในลักษณะครอบครัวเดียวกันขึ้นในโรงงาน (MATSUSHIMA 1951) ในระหว่างสงคราม รัฐยังได้ทำการเคลื่อนไหวโดยเน้นการอุตสาหกรรมเป็นพิเศษโดยชูคำขวัญว่า “นายทุน กรรมกร จงรวมเป็นครอบครัวเดียวกัน” ในระยะเวลาเดียวกันในโรงงานขนาดใหญ่ก็ได้มีการปลูกฝังความคิดนี้มาก่อนหน้านั้นแล้ว

ความสัมพันธ์แบบครอบครัวนิยมเช่นนี้ยังเป็นที่ยอมรับกันแม้ในหมู่ข้าราชการและนักการเมือง กระทั่งในกลุ่มวัฒนธรรมที่ก้าวหน้าที่สุดในยุคนั้นก็ได้ได้รับการยกเว้น OYABUN (นาย, ผู้อุปถัมภ์) มีส่วนในการที่จะเลื่อนตำแหน่งและสามารถควบคุมการเลื่อนขั้นได้ การมี KOBUN (ลูกน้อง, ผู้ได้อุปถัมภ์) มากเท่าไร ถือว่า OYABUN ผู้นั้นมีอำนาจมากเพียงนั้น ความสัมพันธ์เช่นนี้ส่วนใหญ่แล้วเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดจากความรู้สึก

ผูกพันกันในเรื่อง บ้านเกิดตำบลเดียวกัน โรงเรียนเดียวกัน ความสัมพันธ์จากการแต่งงาน พ่อสื่อแม่สื่อที่แนะนำคู่แต่งงาน กลุ่มความสัมพันธ์ที่กล่าวมานี้จึงมีลักษณะลึกลับซ่อนเร้น หรือที่เรียกว่า “BATSU”

กลุ่มองค์กร “YAKUZA” ก็มีลักษณะการจัดความสัมพันธ์ในองค์กรตามระบบครอบครัวนิยม กล่าวคือ ใช้ความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์-ผู้ได้อุปถัมภ์ หรือ ลูกพี่-ลูกน้อง ซึ่งคงจะเป็นเรื่องที่เขาใจได้ง่ายไม่ต้องกล่าวมาก การปกครองอย่างเข้มงวด การได้รับการคุ้มครองจากเจ้านายและลูกพี่ใหญ่ รวมทั้งการจงรักภักดีและการปฏิบัติตามของลูกน้อง ทั้งหลายนี้เป็นโครงสร้างที่ค้ำจุนระบบองค์กรนี้ขึ้น ความสัมพันธ์เช่นนี้เป็นลักษณะพิเศษของครอบครัวนิยมแบบศักดินาของญี่ปุ่นซึ่งแสดงให้เห็นถึงพลังความเข้มแข็งในตัวมันเอง แม้จะเป็นลักษณะที่ดูแล้วแปลก ๆ ก็ตาม (IWAI, 1963)

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบครอบครัวนิยมเช่นนี้กล่าวได้ว่าซึมซาบเข้าไปทั่วทุกหนทุกแห่งในสังคมญี่ปุ่น ตั้งแต่เริ่มแรกแล้วสิ่งนี้ได้ปรับตัวอยู่ในความสัมพันธ์แบบกลุ่มปฐมภูมิ¹¹ และเหมาะสมกับโครงสร้างพื้นฐานแบบชุมชน แต่ว่าดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ระบบครอบครัวนิยมซึ่งดำรงอยู่ในท่ามกลางความสัมพันธ์ทางสังคมนั้น เมื่อมองในด้านการจัดกลุ่มสังคมแล้วอาจจัดได้เป็น กลุ่มชุมชน, กลุ่มสมาคม, กลุ่มหน้าที่ ตลอดจนถึงกลุ่มหัตถิภูมิ¹² ด้วย

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ในครั้งเริ่มแรกนั้น กลุ่มเหล่านี้เมื่อก่อตั้งเป็นสังคมชุมชนชนบทเป็นพื้นฐานนั้น ได้ก่อตั้งโดยได้รวบรวมเอาคนในพื้นที่ทั้งหมดขึ้นมา (ไม่เว้นแม้แต่คนเดียว) โครงสร้างแบบครอบครัวนิยมในสังคมชนบทนี้ได้ถูกนำเข้ามาในกลุ่มหน้าที่ทั้งโครงสร้าง ทำให้ลักษณะของกลุ่มหน้าที่นั้นเสียรูปไป แต่เดิมมากกลุ่มหน้าที่ที่ว่่านี้นั้นประกอบขึ้นจากกลุ่มคนที่สนับสนุนเป้าหมายของกลุ่ม และพยายามปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมาย แต่ทว่าผู้คนในพื้นที่ถูกจัดระบบเข้าด้วยกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน รวมทั้งคนที่ไม่มีความสนใจต่อเป้าหมายนั้น ๆ ด้วย ยิ่งกว่านั้นบทบาทของผู้นำกลุ่มที่ว่่านี้นั้นแทนที่จะ

ตัดสินใจโดยความเหมาะสมเพื่อบรรลุเป้าหมายของกลุ่ม กลับกลายเป็นว่า ผู้นำแบบ PATRIARCHATE (ฝ่ายบิดาเป็นใหญ่ในการนับถือเชื้อสาย-ผู้แปล) ที่อยู่ในพื้นที่นั้นมานานเป็นผู้ทำการตัดสินใจแทน เมื่อเป็นเช่นนี้การเคลื่อนไหวของกลุ่มจึงเป็นไปด้วยความยากลำบาก เป็นการยากที่จะดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ กระนั้นก็ตาม แม้ว่าจะได้ผู้นำที่เหมาะสมซึ่งไม่ได้เป็นแบบ PATRIARCHATE นี้ก็ตาม ประสิทธิภาพของการดำเนินการก็จะได้ไม่ผลเพิ่มขึ้นเลย ซ้ำจะกลับเป็นตรงข้าม ดังนั้นผู้นิยมความคิดแบบครอบครัวนิยมจึงเริ่มต่อต้านผู้นำแบบใช้เหตุผลมากขึ้น

เมื่อกลุ่มหน้าที่ถูกสร้างขึ้นมานอกวงเขตสังคมพื้นที่เช่นนี้ ความสัมพันธ์แบบผู้นำเช่นในสังคมชุมชนจึงไม่สามารถนำมาใช้ในกลุ่มหน้าที่นี้ กลุ่มจึงอยู่รอดจากลักษณะครอบครัวนิยมได้ แต่กระนั้นก็ตามในความเป็นจริง ลักษณะแบบครอบครัวนิยมของสังคมญี่ปุ่นนี้ก็ดำรงอยู่ภายในกลุ่มเรียบร้อยแล้ว

ยกตัวอย่างเช่น ระบบอุตสาหกรรมที่เป็นรูปหนึ่งของกลุ่มหน้าที่ ในองค์การอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ความก้าวหน้าของบริษัทถือเป็นเป้าหมายของคนทำงานทุกคนซึ่งก็เหมือนกับเป็นส่วนขยายของอุตสาหกรรมครอบครัว และองค์การอุตสาหกรรมนั้นก็เหมือนบ้านที่ตนเองจะต้องพึ่งพิงไปชั่วชีวิต ในองค์การอุตสาหกรรมที่ถือเสมือนอีเอะที่ขยายใหญ่นั้น เจ้าหน้าที่สำนักงาน, ช่างเทคนิค จะถูกเรียกว่า SHAIN ส่วนคนงานที่อยู่ฝ่ายผลิตจะเรียกว่า KOIN ในหมู่คนงานทั้งหมดนี้มีการจัดลำดับของสถานภาพระหว่าง HANCHO (หัวหน้าคนงาน KOIN) กับคนงาน KOIN และพร้อม ๆ กันนี้สถานที่ทำงานซึ่งถือเสมือนบ้านเล็ก ๆ ที่มีความสัมพันธ์แบบครอบครัวนิยมเช่นนี้ จึงเป็นหน่วยสังคมหนึ่งที่ประกอบขึ้นจากความสัมพันธ์แบบครอบครัวนิยมนี้ กล่าวคือ หัวหน้างานถือเสมือนพ่อแม่ ส่วนคนงานก็ร่วมแรงร่วมใจกันทำงานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันซึ่งเป็นแบบแผนในที่ทำงาน หัวหน้างานจะดูแลจนถึงเรื่องส่วนตัวของคนงานภายใต้ความดูแลของตน พร้อม ๆ กันนี้หัวหน้างานนี้ก็จะรับใช้ผู้บังคับบัญชาของตนเองแม้จะอยู่นอกที่ทำงานก็ตามซึ่งถือเป็นเรื่อง

ธรรมดาที่เข้าใจกัน การดำเนินงานขององค์การอุตสาหกรรมแบบญี่ปุ่นนี้เป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์แบบครอบครัวนิยมและเป็นลักษณะเฉพาะของญี่ปุ่นด้วย

เมื่อกลุ่มสังคมถูกสร้างขึ้นเป็นแบบครอบครัวนิยมเช่นนี้ ผู้นำจึงคิดเสมอว่ากลุ่มเป็นของพวกเขาตั้งเช่นพ่อบ้านอันเป็นตัวแทนของบ้านและก่อรูปขึ้นเป็นอีอะะ ผู้นำกลุ่มและกลุ่มจึงมีความผูกพันกันอย่างลึกซึ้ง ในภาษาอังกฤษ PUBLIC มีความหมายรวมถึง "PEOPLE AS A WHOLE, COMMUNITY AS A WHOLE" แต่ตรงข้ามในภาษาญี่ปุ่นคำว่า "OYAKE-โอยาเคะ" (ภาษาอังกฤษ-PUBLIC) มาจากศัพท์ที่มีความหมายว่า "บ้านใหญ่" ซึ่งหมายถึงตระกูลใหญ่ และโดยรากศัพท์แล้วมีความหมายเกี่ยวข้องกับครอบครัวจักรพรรดิตัวๆ ดังที่ ARUGA KIZAEEMON ได้เคยกล่าวไว้คือ โอยาเคะ (เจ้านายหรือ PUBLIC) จะมี WATAKUSHI (แปลเป็นไทยว่า กระผม ซึ่งก็คือผู้ติดตามหรือลูกน้องหรือ PRIVATE) ผู้ติดตามนี้ก็เป็นเจ้านายของลูกน้องของตนอีกทอดหนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้ โอยาเคะ (PUBLIC) ของญี่ปุ่นนี้หมายถึง OYABUN (เจ้านาย) ซึ่งมีความหมายถึงการแบ่งระหว่าง PUBLIC-PRIVATE ในความเป็นจริงแล้ว PUBLIC-PRIVATE นี้ไม่สามารถแบ่งออกจากกันได้แต่จะรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในอุตสาหกรรมขนาดเล็ก ธุรกิจของบริษัทกับเจ้าของไม่สามารถแยกจากกันได้ ในอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ก็เช่นเดียวกันงานบริษัทกับงานส่วนตัวไม่สามารถแยกออกจากกันได้ชัดเจน ความกลมกลืนระหว่าง PUBLIC-PRIVATE นี้ทำให้ความสัมพันธ์แบบครอบครัวนิยมเหนียวแน่นมากขึ้น โดยที่ทุก ๆ ฝ่ายได้ประโยชน์ตามสถานภาพของตนเอง

ในท้ายที่สุดนี้มีคำถามว่า ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มในกลุ่มต่าง ๆ ที่ประกอบด้วยความสัมพันธ์แบบครอบครัวนิยมดังที่ได้กล่าวมานี้ จะเป็นเช่นไรเมื่อสมาชิกสังกัดในกลุ่มที่ไม่มีการแบ่ง PUBLIC-PRIVATE และอยู่ภายใต้การปกครองแบบอำนาจนิยมแบบ PATRIARCHATE เช่นนี้

ประการที่หนึ่งก็คือ เมื่อกลุ่มสังคมแตกแขนงออกไปตามหน้าที่ต่าง ๆ บุคคลที่อยู่ในสังคมสมัยใหม่จึงเริ่มที่จะสังกัดตามกลุ่มหลากหลายเหล่านี้ ด้วย

เหตุนี้ ความภักดีที่มอบให้กับกลุ่มแต่ละกลุ่มนั้นบางครั้งขัดแย้งกันเอง และก่อให้เกิดความกังวลในความแปลกแยกของบุคลิกภาพขึ้น เพื่อหลีกเลี่ยงสิ่งเหล่านี้ คนญี่ปุ่นจึงให้ความสำคัญต่อการรวมตัวแบบครอบครัวนิยมอันเป็นกลุ่มที่ตัวเองสามารถพึ่งพิงได้ ส่วนกลุ่มหน้าที่อื่น ๆ นั้นจะเกี่ยวข้องด้วยเท่าที่จำเป็นเท่านั้น เป็นต้นว่าเมื่อจะตั้งกลุ่มสหธนาคารขึ้น คนทำงานที่จงรักภักดีต่อบริษัทก็จะหาคนจากภายในบริษัทเดียวกันเองโดยไม่เอาคนนอกในวงกว้างที่มีเป้าหมายเดียวกัน การขึ้นตรงต่อกลุ่มของคนญี่ปุ่นนี้กล่าวได้ว่าเป็นการรวมศูนย์ที่มีความสำคัญต่อกลุ่มมาก

ประการที่สอง กลุ่มสมัยใหม่เหล่านี้จะแตกต่างไปตามหน้าที่ (FUNCTION) ต่าง ๆ และพร้อมกับการขยายตัวของกลุ่มให้ใหญ่ขึ้นนี้ ภายในกลุ่มเองก็ได้มีการปรับหน้าที่ภายในซึ่งมาจากความจำเป็นตามเหตุผล นั่นคือเป็นการก่อกำเนิดระบบแบบราชการขึ้น เมื่อนำบุคคลที่มีลักษณะครอบครัวนิยมบรรจุลงในระบบราชการดังกล่าว ผลที่ตามมาคือการแบ่งงานภายในระบบราชการอันนำมาซึ่งลัทธิการแบ่งพวกแบ่งเหล่า (ตามสาย OYABUN-KOBUN) การแบ่งเป็นผู้ชำนาญการยังก่อให้เกิดการแข่งขันช่วงชิงเพื่อขยายขอบเขตอำนาจของฝ่ายตนออกไป ลักษณะเช่นนี้ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำในระบบขึ้น (DYSFUNCTION) ได้ง่าย แต่ละแผนกภายในกลุ่มล้วนแล้วแต่มีลักษณะปิดโดยระบบครอบครัวนิยมอันเกิดจากลัทธิการถือประโยชน์ของกลุ่มตนเป็นหลักขึ้น แต่ในกรณีเช่นนี้ การควบคุมดูแลจากส่วนยอดของระบบตามแนวคิดนี้สามารถที่จะหยุดยั้งการเหลื่อมล้ำได้ ครอบงำที่ผู้นำกลุ่มกับหัวหน้าแผนกต่างฝ่ายต่างก็ยังคงรักษาความผูกพันตามลักษณะของครอบครัวนิยมเอาไว้ได้ รวมทั้งสามารถเปลี่ยนการแข่งขันชิงดีของแต่ละแผนกให้กลายเป็นการกระตุ้นก่อให้เกิดการทำหน้าที่ทั่วทั้งระบบได้ แต่ในกรณีที่เมื่อการจัดระบบภายในกลุ่มระหว่างฝ่ายมีอำนาจและไม่มีอำนาจไม่เด่นชัด เมื่อนั้น SECTIONALISM (การถือส่วนหรือแผนก) กับ GROUP EGOISM (การถือกลุ่มเป็นหลัก) ก็จะก่อตัวขึ้นมาทันทีโดยไม่มีเหตุผลอะไรทั้งสิ้น ดังที่ได้กล่าว

มาแล้วข้างต้น ภายในกลุ่มที่ตนเองสังกัดอยู่นั้น พฤติกรรมของกลุ่มรวมทั้ง การสนับสนุนความจงรักภักดีต่อกลุ่มนั้นอยู่ภายใต้สายตาของผู้นำกลุ่ม แต่เมื่อ คนในกลุ่มอยู่ภายนอกกลุ่มตนแล้วก็ไม่จำเป็นที่จะต้องประพฤติตามแบบกลุ่ม ของตน ทั้งนี้เมื่อมองจากจุดยืนผลประโยชน์ของกลุ่มตนเองแล้ว การกล้าที่จะ ประพฤติสิ่งที่ไม่ได้รับอนุญาตในกลุ่มดังที่ปฏิบัติเมื่ออยู่นอกกลุ่มนั้น เท่ากับ เป็นการสนับสนุนการจงรักภักดีต่อกลุ่มตน การทำให้ฝ่ายตรงข้ามตกหลุม พรางหรือประสบความยากลำบากเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มตนเองนั้นถือว่าเป็น ความถูกต้อง เมื่อเป็นดังนี้มาตรฐานของศีลธรรมกลุ่มตนกับภายนอก กลุ่มจึงแตกต่างกัน อันเป็นความแตกต่างระหว่าง BINNEN MORAL กับ ASSEN MORAL¹³ นั่นเอง

เมื่อมองจากแง่มุมนี้ คนญี่ปุ่นจึงประพฤตินตามจรรยาแบบแผน ครอบครัวนิยมในสังคมแนวตั้งในที่ทำงานและสังคมชนบทที่ตนเองใช้ชีวิตอยู่ แต่ที่ไม่สามารถจะปฏิบัติตามจรรยาตามแนวราบตามสังคมภายนอกที่กว้าง ใหญ่ได้ คนเหล่านี้ที่ถูกพันธนาการกับระบบบุญคุณและหน้าที่ของตน รวมทั้ง กลัวการเสียหายของตนนี้ แต่เมื่ออยู่ห่างจากที่ที่ทำงาน เมือง และหมู่บ้านที่ ตนอาศัยอยู่แล้ว ก็จะประพฤตินดั่งคำกล่าวที่ว่า “นักเดินทางผู้ซึ่งทิ้งความ อายไว้เบื้องหลัง”¹⁴ ในสมัยก่อนและระหว่างสงคราม ในระบบการศึกษาญี่ปุ่น มีการให้ท่องจำคำกล่าวที่ว่า “จงประพฤติชอบให้แก่คนทั้งภายในและภายนอก บ้าน” นั้น เป็นคำสอนที่เหมือนกับจะเยาะเย้ยพฤติกรรมทั้งภายนอกและ ภายในบ้านที่ปฏิบัติไม่เหมือนกันของคนญี่ปุ่นเอง

บทที่ 7

ระบบโครงสร้างทางชนชั้นของสังคมญี่ปุ่นก่อนสงคราม

ในกลุ่มต่าง ๆ แบบครอบครัวนิยมดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในบทก่อนนั้น แต่ละกลุ่มแม้จะเป็นกลุ่มชนิดที่รวมผลประโยชน์ที่กลุ่มตน (EGOISM) ก็ตาม แต่ก็ผูกพันกันด้วยการโยงโยงของสังคมทุนนิยม และรวมกลุ่มกันแบบองค์การในโครงสร้างศูนย์กลางคือรัฐสมัยใหม่ ในไม่ช้าญี่ปุ่นก็สร้างประเทศที่รวมตัวขึ้นจากหมู่บ้านที่กระจัดกระจายและโดดเดี่ยว ซึ่งเป็นสภาพก่อนการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย ไม่เพียงแต่เท่านั้น กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ยังรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นเป็นจักรวรรดิที่ยิ่งใหญ่ แต่ว่าการรวมตัวเช่นนี้ไม่ได้รวมตัวแบบประชาธิปไตยสมัยใหม่ แต่รวมตัวกันเป็นรัฐแบบครอบครัวซึ่งมีการจัดระเบียบในแนวตั้งโดยขาดการจัดในแนวราบ เมื่อมองโครงสร้างของสังคมญี่ปุ่นโดยถ้วนทั่วแล้ว ไม่ได้มีลักษณะประชาธิปไตยเลย

การที่ลัทธิประชาธิปไตยไม่อาจสูงงอมขึ้นมาในสังคมเช่นนี้ คงจะเข้าใจได้จากข้อความที่กล่าวมาถึงขณะนี้ แต่โครงสร้างทางชนชั้นจะสามารถอธิบายความไม่สูงงอมนี้ได้อย่างไรเล่า

เป็นที่เข้าใจได้ว่าโครงสร้างทางชนชั้นนั้นเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ณ ที่นี้คงจะไม่มีพื้นที่มากพอที่จะเขียนถึงรายละเอียดได้ แต่จะขอเท้าความถึงยุคปฏิรูปเมจิเป็นต้นมาสักเล็กน้อย พร้อม ๆ กับที่จะอธิบายช่วงที่สังคมทุนนิยมสูงงอมในปี 1920-30 ด้วย

ในตารางที่ 5 โครงสร้างทางชนชั้นในยุคที่กล่าวนี้ ประกอบด้วยชนชั้นปกครองซึ่งมีจำนวนร้อยละ 2 ชนชั้นกลางร่ำรวยละ 30 และชนชั้นผู้ถูกปกครองซึ่งมีจำนวนเกือบร้อยละ 70 ในตารางนี้ผู้ที่ถูกนับเป็นเจ้าของที่ดินและนายทุนนั้นควรจะนับรวมอยู่ในชนชั้นกลางมากกว่า ส่วนชนชั้นชาวนาและชาวประมงในชนชั้นกลางนั้นควรจะจัดอยู่ในชนชั้นผู้ถูกปกครองมากกว่า ซึ่งทำให้

ตารางที่ 5 โครงสร้างทางชนชั้นของสังคมญี่ปุ่นก่อนสงคราม
(คิดเป็นเปอร์เซ็นต์)

	1909	1920	1930
1 ชนชั้นปกครอง	2.3	2.5	2.5
ครอบครัวจักรพรรดิ ชุนนาง ข้าราชการแต่งตั้งจาก จักรพรรดิ	0.2	0.2	0.2
เจ้าที่ดิน (มากกว่า 5 เอเคอร์)	0.9	0.8	0.6
นายทุน (มีเงินทุน 100,000 เยนขึ้นไป คนงานมากกว่า 5 คน)	1.1	1.4	1.5
ผู้ได้รับบำนาญ (ระดับข้าราชการแต่งตั้งขึ้นไป)	0.1	0.1	0.2
2 ชนชั้นกลาง	36.3	30.4	29.0
ข้าราชการชั้นต่ำ	0.5	0.7	0.6
ชาวนา (มีที่นาของตนต่ำกว่า 5 เฮกเตอร์)	22.7	17.3	15.6
ชาวประมง (จ่ายภาษีดำเนินการ)	2.5	2.4	2.4
ช่างหัตถกรรมและพ่อค้าย่อย (จ่ายภาษีดำเนินการ)	6.8	5.9	6.5
ผู้ประกอบการอาชีพอิสระและช่างเทคนิค (หมอดู ครู ช่างเทคนิค พระ อาชีพอิสระ)	3.5	3.7	3.4
ผู้รับบำนาญ (ข้าราชการชั้นต่ำ)	0.3	0.4	0.5
3 ชนชั้นผู้ถูกปกครอง	61.4	67.1	68.5
ชาวนาจน (ไร่น้อยและมีที่ดินน้อย)	39.5	34.9	29.4
ผู้ประกอบการเอง (ไม่ต้องจ่ายภาษีดำเนินการ)	7.7	8.4	3.4
ผู้ใช้แรงงาน	13.4	21.4	32.7
รับจ้างทั่วไป	0.8	2.4	3.0

แหล่งที่มา: OHASHI, 1971 หน้า 26-27 ตารางจากต้นฉบับเดิมให้แต่จำนวนหลังคาเรือน
ของชาวนาและผู้ประกอบการอิสระ ดังนั้นจึงต้องคำนวณอัตราส่วนด้วยจำนวน
คนงาน 2.5 คนต่อชาวนาที่มีที่ดินเองและจำนวน 2 คนต่อหลังคาเรือนอื่น ๆ

อัตราส่วนของชนชั้นผู้ถูกปกครองมีจำนวนสูงขึ้น ในการกล่าวถึงโครงสร้างทางชนชั้นที่กล่าวมานี้ เนื่องจากไม่อาจจะกล่าวให้ละเอียดมากกว่านี้ได้เพราะเกรงว่าจะเป็นการวิเคราะห์ที่ผิวเผินเกินไป จึงอยากจะกล่าวถึงชนชั้นทั้ง 3 ซึ่งได้แก่ ชนชั้นผู้ปกครองชั้นสูง ชนชั้นกลาง และชนชั้นผู้ถูกปกครองชั้นล่าง กล่าวคือ ในชนชั้นผู้ปกครองชั้นสูงนั้นรวมศูนย์ที่ชนชั้นนายทุน ต่อมาคือเจ้าที่ดินรายใหญ่ นักการเมือง ข้าราชการชั้นสูง ส่วนชนชั้นกลางแบ่งเป็น 2 ส่วนคือ ชนชั้นกลางเก่าซึ่งประกอบด้วยเจ้าของกิจการขนาดกลาง-เล็ก ซึ่งประกอบด้วยเจ้าของโรงงานขนาดเล็ก ร้านค้าขาย และเจ้าที่ดินขนาดกลาง-เล็ก อีกส่วนเป็นชนชั้นกลางใหม่ ประกอบด้วย ข้าราชการ ครู และผู้ทำงานสำนักงาน (WHITE COLLAR) ในบริษัทขนาดใหญ่ ส่วนชนชั้นล่างผู้ถูกปกครองประกอบด้วยเกษตรกร พ่อค้าย่อย ช่างฝีมือ และผู้ใช้แรงงานรับจ้างชั่วคราว

ตารางที่ 6 ตำแหน่งของผู้นำในสังคมศักดินาเก่า (ร้อยละ)

ตำแหน่งศักดินาของคนรุ่นเก่า	วงการธุรกิจ		วงการเมือง	
	1880	1920	1880	1920
ขุนนางรับใช้ในวัง ไตเมียว	0	0	12	4
ชาмуไร	23	37	79	46
ชั้นสูง	1	8	7	3
ชั้นกลาง	10	2	23	11
ชั้นต่ำ	8	8	38	18
ชาวนา	22	21	6	38
ชาмуไร (ในชนบท)	3	2	4	7
ผู้นำและผู้อาวุโสในหมู่บ้าน	14	17	1	26
คนเมือง (TOWNSMAN หรือ CHONIN)	55	42	3	12

แหล่งที่มา: MANNARI 1965, หน้า 53, 84

ชนชั้นนายทุนซึ่งเป็นศูนย์กลางของชนชั้นสูงนั้น โดยส่วนใหญ่แล้วเป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากพ่อค้านายทุนเงินกู้ในเมืองในสมัยโตกุงวะระมาก่อน จากการสำรวจผู้นำทางด้านการค้าเป็นจำนวน 200 คนในปี ค.ศ. 1880 ดังที่ได้แสดงในตารางที่ 6 นี้ จำนวนเกือบร้อยละ 80 เป็นชาวบ้านธรรมดาและมากกว่าครึ่งเป็นชาวเมืองเก่า (TOWNMEN) พ่อค้าใหญ่มีจำนวนถึงร้อยละ 20 ซึ่งในจำนวนนี้รวมทั้งผู้ที่เข้าร่วมพัฒนาเป็นไซบัตจีด้วย นอกจากนี้ จำนวนเกินกว่าร้อยละ 20 เป็นผู้ที่มิกำเนิดจากครอบครัวชาวนาเก่า คนเหล่านี้ส่วนใหญ่มีทั้งชาмуไรและชาวนาผู้มั่งคั่ง (MANNARI, 1965) เป็นสิ่งแน่นอนที่ว่าพวกเขาเป็นผู้ที่ทำการเคลื่อนไหวก่อตั้งบริษัทที่ทรงอิทธิพลล้ำหน้าชนบทรธรรมนิยมของสังคมออกมา แต่พวกเขาก็ไม่อาจปลดปล่อยตนเองออกมาจากวัฒนธรรมเก่าได้ ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจเลยที่ว่าระบบครอบครัวแบบโตโชคุของชาวเมืองเอโดะเก่านี้อย่างดำรงอยู่แม้ในไซบัตจีเอง ส่วนทางด้านผู้นำทางการเมืองในสมัยเดียวกัน ร้อยละ 90 เป็นชาмуไรซึ่งรวมทั้งขุนนางศักดินาโตเมียว และขุนนางในราชสำนักเกียวโตด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกือบร้อยละ 40 เป็นผู้ถือกำเนิดจากครอบครัวชนชั้นนักบรระดับล่าง ผู้นำทางการเมืองเหล่านี้ถึงแม้จะมีลักษณะของนักปฏิรูปที่ต่อต้านสังคมศักดินาก็ตาม แต่พวกเขาก็ไม่อาจที่จะสลัดตัวเองออกจากความคิดสังคมศักดินาเก่าได้ ดังนั้น เมื่อผู้นำทางด้านการค้าผูกพันอย่างใกล้ชิดกับผู้นำทางการเมืองเช่นนี้แล้ว ผู้นำทางการค้าก็สามารถรวบรวมเงินทุนขึ้นจากการซื้อขายของทอดตลาดจากรัฐรวมทั้งการได้รับสิทธิพิเศษอื่น ๆ อีกด้วย

แต่เมื่อเข้าสู่ปี ค.ศ. 1920 โครงสร้างที่กล่าวมานี้ได้เปลี่ยนไป ผู้นำทางธุรกิจเป็นชนชั้นชาмуไรเสียเกือบร้อยละ 40 ส่วนผู้นำทางการเมืองนั้นเกินกว่าครึ่งเป็นชาмуไร ส่วนจำนวน 1 ใน 3 โดยส่วนใหญ่เป็นเจ้าของที่ดินที่มิกำเนิดจากตระกูลชาวนารวย แต่คนส่วนใหญ่อันได้แก่ ชาวนา พ่อค้าย่อย ช่างฝีมือเหล่านี้มีจำนวนเพียงเล็กน้อยเท่านั้นที่จะก้าวผ่านขึ้นไปสู่ชนชั้นผู้นำ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ในบรรดาชนชั้นผู้นำเหล่านี้ส่วนใหญ่ล้วนแต่เป็นผู้ที่มีประวัติการ

ศึกษาสูงทั้งสิ้น กล่าวคือในปี 1920 นั้นมีผู้ที่จบการศึกษาชั้นมหาวิทยาลัยเพียงร้อยละ 0.3 ของผู้จบการศึกษาทั้งหมด และจบโรงเรียนวิชาชีพเพียงร้อยละ 1.8 เท่านั้น แต่ในยุคดังกล่าวนี้ ผู้นำทางการเมืองกว่าร้อยละ 80 และผู้นำทางธุรกิจกว่าร้อยละ 60 ล้วนแต่เป็นผู้จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยหรือโรงเรียนวิชาชีพทั้งสิ้น

การศึกษาสูงจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญในการก้าวขึ้นไปสู่ชนชั้นผู้นำทางการเมืองและธุรกิจ ผู้ที่มีการศึกษาสูงเหล่านี้ได้แก่ลูกหลานของชนชั้นสูงในสังคมเก่าเท่านั้น ซึ่งถึงแม้หลังการปฏิรูปเป็นต้นมาคนรุ่นต่อมาก็ยังได้รับอิทธิพลทางบุคลิกภาพจากคนรุ่นแรกอยู่ ภายใต้ความผูกพันที่ใกล้ชิดระหว่างการเมืองกับธุรกิจเช่นนี้ ผู้นำทางด้านธุรกิจซึ่งเป็นแกนกลางของชนชั้นสูงจึงไม่ได้สัมผัสกับความหลากหลายของรัฐตำรวจเลย จากคำพูดของ ADAM SMITH ที่ว่า “กลุ่มบุคคลที่มักอ้างเจตจำนงค์เพื่อส่วนรวมมักไม่เคยรู้เลยว่า การปฏิบัติชอบที่เป็นจริงนั้นเป็นอย่างไร” ด้วยเหตุนี้ผู้ประกอบการของญี่ปุ่นจึงมีลักษณะของนักหลอกลวงซึ่งมักอ้างเหตุผล “เพื่อชาติ” ในการกอบโกยผลประโยชน์ใ้สัดตน จึงเป็นเรื่องที่ไม่ได้กล่าวเกินความจริงเลยที่ว่า การเมืองของญี่ปุ่นผูกพันอยู่กับความจอมปลอมอยู่เสมอ ๆ โดยสร้างประเพณีการแลกเปลี่ยนระหว่างสิทธิผลประโยชน์กับการอุดหนุนทางการเมืองด้วยทุน สิ่งนี้เชื่อมโยงกับข้าราชการชั้นสูงซึ่งก็คือการใช้เงื่อนไขของผู้มีการศึกษาสูงเพื่อดึงผู้ที่ถือกำเนิดจากชนชั้นสูงด้วยกันเข้ามา ด้วยความผูกพันอย่างแน่นแฟ้นระหว่างการเมืองกับธุรกิจเช่นนี้ พวกเขาจึงสามารถเข้าสู่ตำแหน่งสำคัญ (ฟ้าประทานมาให้) ในวงการธุรกิจได้ รวมทั้งสามารถเป็นผู้นำทางการเมืองได้ด้วย ในยุคก่อนสงคราม การรวมเป็นหนึ่งเดียวของการเมืองกับธุรกิจเช่นนี้ ชนชั้นผู้ปกครองชั้นสูงสามารถรักษาไว้ได้โดยตลอด และเพื่อทำให้การปกครองนี้เข้มแข็งขึ้นบารมีขององค์จักรพรรดิที่ยืนอยู่บนยอดสุดก็ได้ถูกนำมาใช้เพื่อการนี้ด้วย ต่อมาคือชนชั้นกลางเก่า อันเป็นตัวแทนของชนชั้นกลางของสังคมญี่ปุ่นก่อนสงคราม ซึ่งสังคมทุนนิยมญี่ปุ่นได้สร้างและหลงเหลือไว้ในระดับ

กว้างและใช้ชนชั้นนี้เป็นฐานก้าวกระโดดขึ้นไป บริษัทขนาดกลางและเล็กนั้น ดำรงอยู่ได้ด้วยการเดินสายงานที่บริษัทใหญ่ ๆ ไม่ได้ทำ ส่วนในสายงานที่เกี่ยวข้องกับบริษัทใหญ่นั้นเป็นไปในลักษณะบริษัทแม่-ลูก ซึ่งก็คือการรับช่วงงานจากบริษัทแม่มาดำเนินการต่อ โครงสร้างข้อ 2 ขึ้นทางเศรษฐกิจญี่ปุ่น นี้อยู่ได้ด้วยชนชั้นกลางผู้ซึ่งต้องอดทนต่อความยากลำบาก ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า ในการคำนวณงานของเจ้าของโรงงานในเมือง (TOWN) ให้ดำเนินไปได้นั้น พวกเขาจะต้องเลี้ยงดูคนงานช่างฝีมือด้วยค่าจ้างที่ต่ำ และให้การดูแลทุกข์สุขด้วยความรู้สึกเสมือนคนในครอบครัว นอกจากนี้ เจ้าของโรงงานในร้านค้าใหญ่นั้นมันคงอยู่ได้ด้วยการเสียสละของคนงานด้วยค่าจ้างที่ต่ำ แต่แลกเปลี่ยนกับการที่คนงานจะได้รับการสอนงานในระยะยาว รวมทั้งได้รับการช่วยเหลือหลังจากที่คนงานนั้นแยกตัวออกไปตั้งร้านใหม่ของตนด้วย (NOREN WAKE-การแบ่งปายชื่อร้าน) トラบเท่าที่แรงงานส่วนเกินที่ยังคงทำการผลิตในชนบทคอยหาโอกาสทำงานนอกการเกษตร トラบนั้นความสัมพันธ์ทางแรงงานแบบครอบครัวนิยมก็ยังคงอยู่ต่อไปได้อย่างยาวนาน

ส่วนในหมู่บ้าน เจ้าที่ดินระดับกลางและเล็กดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยผู้เช่านา ซึ่งมีเป็นจำนวนมาก ในจำนวนเจ้าที่ดินนี้ ผู้ที่มีที่ดินให้เช่าเกินกว่า 5 เฮกเตอร์¹⁵ ขึ้นไปมีจำนวนไม่เกิน 1 แสนคน แต่เมื่อรวมเจ้าที่ดินระดับเล็กซึ่งมีที่ดินให้เช่าในจำนวนตั้งแต่ 1-5 เฮกเตอร์เข้าด้วยแล้ว จะมีจำนวนเจ้าที่ดินเกินกว่า 3 แสน 8 หมื่นคน ในขณะที่เดียวกับที่ชาวนาที่มีที่ดินเป็นของตนเองนั้นมีมากกว่า 1 แสน 6 หมื่นคน นอกจากนั้นในกรณีของเจ้าที่ดินรายใหญ่นั้น เนื่องจากมีระบบจัดให้มีผู้ดูแลผลประโยชน์ในหมู่บ้านที่ให้เช่าที่ดิน ผู้ดูแลนี้ได้แสดงบทบาทของเจ้าที่ดินตามไปด้วย แต่เมื่อพิจารณาว่าหมู่บ้านที่รวมเขตใหม่ (MURA-ตำบล) ในญี่ปุ่นที่มีถึง 135,000 แห่งด้วยแล้ว ก็อาจคิดได้ว่า เจ้าที่ดินที่เป็นชนชั้นกลางในหมู่บ้านจะมีจำนวนมหาศาลทีเดียว ในส่วนของชาวนาผู้เช่าที่ดินนั้นมีสภาพอ่อนแอ ด้วยเหตุที่ไม่รู้ว่าเมื่อไรเจ้าที่ดินจะเอาที่ดินกลับคืนไป และในยามเก็บเกี่ยวไม่ได้ผลก็ต้องขอความเมตตาจาก

เจ้าที่ดินในการงดเก็บค่าเช่า พูดอีกอย่างก็คือ ไม่เคยที่จะได้เงหน้าอำปาก
ขึ้นได้เลย ดังนั้นเจ้าที่ดินจึงเป็น OYAKATA (เจ้านาย) ซึ่งเป็นชนชั้นปกครอง
น้อย ๆ ภายในหมู่บ้าน ความสำคัญของพวกเขาในสังคมญี่ปุ่นโดยรวมแล้ว
ได้ลดน้อยลงไปตามความก้าวหน้าทางด้านอุตสาหกรรม แต่ในยุคก่อน
สงครามในขณะที่ประชากรการเกษตรเป็นประชากรส่วนใหญ่ นั้น พวกเขา
ยังคงเป็นเสาหลักสำคัญของสังคมอยู่

ชนชั้นกลางเก่าเหล่านี้ไม่ได้มีผลประโยชน์ได้เสียกับชนชั้นปกครองเลย
และก็เป็นพวกเขาเช่นเดียวกันที่เป็นทั้งผู้มียุติได้จากเรื่องมือการผลิตที่มีอยู่
และเป็นทั้งผู้ที่มีสิ่งที่ต้องสูญเสีย ด้วยเหตุนี้พวกเขาจึงจำต้องผูกพันกับชนชั้น
ปกครองชั้นสูงให้ได้ พร้อม ๆ กับความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยม
เช่นนี้ พวกเขา (ยกเว้นคนส่วนน้อยที่รอดพ้นไปได้) มีความรู้สึกที่อยากจะทำ
ข้ามไปเป็นชนชั้นปกครอง เนื่องจากเป็นผู้ที่ได้รับผลสะท้อนโดยตรงและตก
อยู่ในสภาพขวิญเสียจากชะตากรรมของการล้มละลายที่รออยู่เบื้องหน้า แต่
เพื่อรักษาสถานภาพทางสังคมของตนต่อชนชั้นล่างที่พวกเขาปกครองแล้ว
พวกเขาจึงต้องจับมือกับชนชั้นสูง ถึงแม้ว่าฐานของพวกเขากำลังพังทลายไป
แต่พวกเขาก็ยังคงเป็นพวกอนุรักษนิยมอย่างแท้จริงที่ยังรักษาระเบียบบเดิมอยู่
นอกจากนี้เนื่องจากคนชนชั้นกลางเก่าผู้อยู่ในหมู่บ้าน เมือง (TOWN) และ
เป็นเจ้าของโรงงานนั้น เป็นผู้ที่ปกครองมวลชนชั้นล่างและผูกพันชนชั้นนี้ด้วย
ความรู้สึกครอบครัวนิยม ทำให้ชนชั้นกลางเป็นตัวเชื่อมโยงไปยังสังคมหมู่บ้าน
แต่ละแห่งโรงงานแต่ละหลังในสังคมญี่ปุ่นไปทั่วประเทศ ซึ่งถูกควบคุมโดย
ชนชั้นปกครองอีกชั้นหนึ่ง ดังนั้น ภายในสังคมญี่ปุ่นโดยรวมแล้ว พวกเขาเอง
เป็นผู้ถูกปกครองโดยชนชั้นปกครองซึ่งถือเสมือนเป็นนาย แต่ในขณะที่เดียวกัน
พวกเขาก็เป็นผู้ปกครองกลุ่มและสังคมชนบทเล็ก ๆ ด้วยเช่นกัน

ในสังคมญี่ปุ่นโดยทั่วไปแล้ว ชนชั้นกลางใหม่ไม่ได้มีฐานกำลังและ
จำนวนมากเท่าชนชั้นกลางเก่า และก็ไม่ได้ทำการปกครองมวลชนพื้นฐานโดย
ตรงเหมือนคนพวกหลัง โดยส่วนใหญ่แล้วพวกเขาถือกำเนิดจากชนชั้นกลาง

เก่า และในกระบวนการขัดเกลาบุคลิกแล้วพวกเขามีบุคลิกแบบชนชั้นกลางเก่า นอกจากนี้พวกเขายังได้รับการอบรมบ่มเพาะจากองค์การแบบราชการหรือระบบบริษัทแบบญี่ปุ่น และแสดงบทบาทในการเป็นตัวกลางระหว่างชนชั้นปกครองกับชนชั้นกลางเก่า กล่าวคือ ชนชั้นกลางใหม่ที่เป็นข้าราชการนี่เองที่ เป็นผู้เชื่อมระหว่างชนชั้นกลางเก่าซึ่งเป็นผู้มีอิทธิพลในสังคมชนบทกับอำนาจรัฐ ส่วนชนชั้นกลางใหม่ที่เป็นพนักงานบริษัทซึ่งเป็นผู้เชื่อมระหว่างบริษัทขนาดใหญ่กับเจ้าของบริษัทขนาดกลาง-เล็กซึ่งเป็นผู้รับงานจากบริษัทใหญ่ นอกจากนี้แล้วชนชั้นกลางใหม่ยังประกอบด้วยนักหนังสือพิมพ์ ผู้เชี่ยวชาญ ชนชั้นปัญญาชน ซึ่งพวกเขาถูกรวมเข้าเป็นปีกหนึ่งของชนชั้นสูงในยุคก่อนสงคราม แต่เมื่อเส้นทางที่จะเดินหน้าขึ้นไปได้แคบเข้า พวกเขาจึงเป็นเพียงผู้สังเกตการณ์ที่เป็นผลผลิตจากโครงสร้างสังคมญี่ปุ่น ลักษณะความคิดแบบนามธรรมของพวกเขาไม่อาจไปกันได้กับการเคลื่อนไหวในความเป็นจริง ทั้งนี้เนื่องจากการควบคุมจากรัฐนั้นเข้มแข็งรัดกุมขึ้นมาก ดังนั้นความคิดของพวกเขาดังกล่าวจึงไม่อาจเป็นไปได้ แล้วในที่สุดก็ไหลไปตามกระแสของเหตุการณ์ ซึ่งถึงแม้จะพยายามไหลทวนกระแสขึ้นมาบ้างน้อยบ้างก็ตาม แต่ก็ไม่มีกำลังเพียงพอ

ชนชั้นสุดท้ายก็คือมวลชนพื้นฐานชั้นล่าง ซึ่งถูกปกครองและควบคุมโดยตรงจากชนชั้นกลางเก่านั้น โดยส่วนใหญ่แล้วเป็นผู้ที่มีถิ่นกำเนิดในชนบท ซึ่งคนส่วนใหญ่เป็นชาวนา สังคมชนบทเป็นแหล่งกำเนิดความผูกพันแบบครอบครัวนิยม ชาวนานั้นถึงแม้จะเป็นชาวนาไรที่ดินก็ตาม แต่ก็ยังถือครองเครื่องมือการผลิตมาบ้างน้อยบ้างและทำงานเอง ในความหมายนี้ก็คือ ชาวนาจึงเป็นผู้ครอบครองการผลิต กล่าวกันว่าชาวนามีบุคลิกลักษณะ 2 ด้านในตัว คือ ความคิดแบบอนุรักษนิยมอยู่อย่างท่วมท้น หน่ออ่อนของความคิดอนุรักษนั้นเห็นได้จากการต่อต้านของชาวนาไรที่ดินในปี 1920 แต่ในภายหลังได้ถูกยับยั้งไว้เนื่องจากการเข้าสู่สงคราม มันคงจะเป็นที่เข้าใจได้ว่า ไม่ว่าในโรงงานใหญ่หรือเล็กก็ตาม ผู้ใช้แรงงานผู้ซึ่งมีปู่หรือพ่ออาศัยในหมู่บ้านชนบท

นั้นไม่อาจเป็นชนชั้นกรรมาชีพ (ไร้สมบัติ) แบบสมัยใหม่ในยุโรปได้ พนักงานร้านค้าย่อย ช่างฝีมือ ล้วนแล้วแต่เป็นผู้ที่ยังไม่มีจิตสำนึกแบบสมัยใหม่ทั้งสิ้น คนชนชั้นล่างผู้ซึ่งประกอบเป็นมวลชนส่วนใหญ่ของประเทศนั้น อยู่อย่างกระจัดกระจายและโดดเดี่ยวตามสังคมหมู่บ้านเล็ก ๆ และตามกลุ่มต่าง ๆ โดยไม่เคยที่จะติดต่อกันเลย กลุ่มแต่ละกลุ่มที่กระจัดกระจายอยู่นั้นต่างก็เคารพยำเกรงชนชั้นกลางกว่าว่าเป็น “ผู้เป็นนาย หรือ OYABUNKO” เมื่อเปรียบเทียบกับระบบทหาร ซึ่งมีการจัดลำดับชั้นภายในจากทหารชั้นประทวน ทหารชั้นที่ 1 ชั้นที่ 2 เมื่อแยกนายทหารไว้ส่วนบนสุด พวกเขาเหมือนทหารชั้นล่างสุดจะเกิดความรู้สึกต่อยต่อนายทหารเหล่านี้ แต่ด้วยพันธะหน้าที่ที่ผูกพันระหว่างนาย-บ่าวเช่นนี้ แม้ทหารล่างเสี่ยงอันอยู่ล่างสุดก็ได้รับการชดเชยความรู้สึกอบอุ่นเสมือนพ่อกับลูก เมื่อมองดูในสังคมระดับกว้างแล้ว ก็เหมือนกับที่ประชาชนทุกคนเป็นเสมือนลูกจักรพรรดิ ทุก ๆ คนมีความภูมิใจในการเป็นสมาชิกของรัฐจักรวรรดิอันยิ่งใหญ่

บทที่ 8

โครงสร้างกลไกสังคมทั้งหมดก่อนสงคราม

สังคมญี่ปุ่นประกอบขึ้นด้วยชนชั้นต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว มวลชนผู้ถูกปกครองซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ในโครงสร้างปิรามิดของสังคมญี่ปุ่นสมัยใหม่นี้ผูกพันอยู่กับเจ้านาย (OYABUN) ซึ่งเป็นคนชนชั้นกลางที่สร้างฐานอันแน่นหนาทั้งในโรงงานและในสังคมชนบท และเคลื่อนไหวไปตามเจตนาารมณ์ของผู้ปกครองชั้นสูงซึ่งยืนอยู่บนยอดปิรามิด

เจตนาของชนชั้นปกครองคือ ใช้ชนชั้นกลางเป็นตัวกลาง ซึ่งชนชั้นนี้เมื่อเปรียบเทียบกับมวลชนพื้นฐานแล้วเป็นชนชั้นที่มีพื้นความรู้ดี ข่าวดสารซึ่งผ่านมาทางหนังสือพิมพ์และสื่อมวลชนอื่น ๆ นี้ ชนชั้นกลางจะเป็นผู้รับรู้ก่อนและเป็นผู้ถ่ายทอดให้กับชนชั้นล่างซึ่งมีภาระอยู่กับการทำมาหากิน ในเรื่องข่าวดสารที่เผยแพร่และการแสดงความคิดเห็นนั้น แม้จะถูกคนชั้นกลางเปลี่ยนแปลงเนื้อหาไปบ้างก็ตาม แต่โดยส่วนใหญ่แล้วพวกเขา ก็จะถ่ายทอดเจตนาารมณ์ของชนชั้นปกครองให้กับชนชั้นล่าง และจะกลายเป็นความคิดเห็นของชนชั้นล่างไป ความคิดเห็นเหล่านี้ไม่ได้เป็นของชนชั้นล่างเองเลยแต่เป็นความเห็นของชนชั้นบนที่สร้างขึ้นมา เนื่องจากมวลชนพื้นฐานต่างก็จำกัดวงอยู่ภายในกลุ่มสังคมที่มีความสัมพันธ์ทางแนวดิ่ง รวมทั้งขาดการติดต่อกับคนกลุ่มนอกตามแนวนอนที่มีจุดยืนอย่างเดียวกันแล้ว ด้วยเหตุนี้แม้หากคนเหล่านี้แสดงความคิดเห็นก็ตามก็จะไม่มีน้ำหนักพอที่จะส่งผ่านไปถึงชั้นบนได้

มวลชนชั้นล่างต้องทำงานอย่างหนักเพื่อความอยู่รอด และในขณะที่พวกเขาไม่มีเวลาถึงขนาดที่จะมาสนใจหรือมีความคิดเห็นต่อความเคลื่อนไหวของชนชั้นปกครองโดยตรงนั้น ความคิดเห็นของพวกเขาก็จะเป็นไปตามความเห็นของผู้ปกครองที่เป็นชนชั้นกลาง ซึ่งพวกเขาคิดว่าปลอดภัยที่สุดสำหรับพวกเขา สมมุติว่าพวกเขามีปัญหาเกี่ยวกับการครองชีพ แต่จากการที่ต้อง

ฟังปาฐกถาของชนชั้นกลางนี้ ทำให้พวกเขาลังเลใจในการแสดงพฤติกรรมบางอย่างออกมา ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ วิถีชีวิตของพวกเขาผูกพันอยู่กับการรวมตัวแบบครอบครัวนิยม พฤติกรรมที่แสดงออกจึงเป็นไปตามสถานภาพที่ถูกกำหนดมา ยิ่งกว่านั้น พวกเขาแทบจะไม่มีจิตสำนึกที่จะกล้าแสดงความขัดแย้งด้านผลประโยชน์กับชนชั้นปกครอง ถึงแม้จะมีจิตสำนึกดังกล่าวก็ตาม ก็จะถูกกำจัดทิ้งเสียแต่แรก โดยกลุ่มสังคมที่ทำงานและสังคมชนบทที่พวกเขาสังกัดอยู่ เมื่อเป็นเช่นนี้ พวกเขาจึงไม่สามารถที่จะทำอะไรได้เลยในการเคลื่อนไหวทางสังคมที่กว้างใหญ่อันเปรียบเหมือนธรรมชาติที่ 2 นี้ ซึ่งไม่ได้แตกต่างจากภัยที่มาจากธรรมชาติที่แท้จริงเลย การใช้อำนาจของ “OKAMI หรือ ผู้อยู่เบื้องบน” ซึ่งเป็นไปตามผลประโยชน์ของชนชั้นปกครองนั้นเป็นสิ่งที่พวกเขาไม่สามารถปฏิเสธได้ ซึ่งก็เหมือนกับที่ไม่สามารถห้ามปรามเด็กเล็ก ๆ ให้หยุดร้องไห้ได้ พวกเขาถูกผูกพันด้วยเงื่อนไขต่าง ๆ มากมายจนไม่มีแม้ความคิดที่จะเคลื่อนไหวต่อต้านอำนาจเหล่านี้ ถึงแม้มีบุคคลที่มีความคิดนี้แต่เขาก็จะถูกมองว่าเป็นบุคคลที่มีความคิดรุนแรง การวิพากษ์วิจารณ์และการแสดงความคิดเห็นตามระบอบประชาธิปไตยยังไม่สามารถทำได้ แม้เพียงการครุ่นคิดพิจารณาถึงเรื่องปัญหาต่าง ๆ ก็จะถูกกลายเป็นเรื่องราวใหญ่โตขึ้นมา กล่าวคือสำหรับพวกเขาซึ่งเป็นผู้ถูกปกครองแล้ว เป็นเรื่องธรรมดาที่จะประพฤติตามธรรมเนียมโดยไม่ต้องสนใจต่อเรื่องการเมืองเลย

เมื่อเป็นเช่นนี้ การพัฒนาความทันสมัยของญี่ปุ่นได้ก้าวไปตามเจตนาของผู้นำปกครอง ซึ่งมีเป้าหมายที่จะสร้างญี่ปุ่นตามนโยบาย “เศรษฐกิจรุ่งเรือง กองกำลังทหารเข้มแข็ง” ผู้นำทางอุตสาหกรรมผลักดันการอุตสาหกรรมโดยผูกพันผลประโยชน์กับข้าราชการโดยผ่านผู้นำทางการเมือง และในขณะที่พวกเขาเน้นนโยบาย “เสียสละส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม” แก่ผู้ใต้บังคับบัญชา ซึ่งเป็นการอ้างผลประโยชน์ของชาติ แต่แท้จริงแล้วมุ่งประโยชน์ส่วนตนฝ่ายเดียว ด้วยคตินิยม (IDEOLOGY) แบบ NOHON

ตารางที่ 7 เปรียบเทียบค่าแรงของนานาประเทศ (เยน) ปี 1914

	กรรมกรโรงงานปั่นด้าย	กรรมกรถ่านหิน
ญี่ปุ่น	0.46	.95
อังกฤษ	1.36	3.21
อเมริกา	2.50	-
เยอรมัน	1.50	2.96
ฝรั่งเศส	-	2.50

แหล่งข้อมูล: OUCHI, 1952 P. 173

SHUGI (ความคิดที่ว่าเกษตรกรรมเป็นพื้นฐานของประเทศ ชนบทเป็นโครงสร้างพื้นฐานของสังคมทั้งหมด) นี้เป็นเหตุผลที่ทำให้ยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ชอบธรรมแล้วที่ภาคชนบทต้องเสียสละ จากตารางที่ 7 แสดงให้เห็นว่า กรรมกรที่หลังไหลออกมาจากชนบทนั้นเป็นกรรมกรที่ถูกกดค่าแรงขั้นต่ำ จนมีคำวิจารณ์ว่าเป็น "SOCIAL DUMPING"¹⁶ ดังนั้นรัฐจึงละเลยที่จะดูแลด้านสวัสดิการให้กับคนชนบท โดยผลกระทบทั้งหมดให้กับภาคชนบทรับไว้แทนเรื่องดังกล่าวเกิดขึ้นจากโครงสร้างสังคมก่อนการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย ด้วยเหตุนี้ชนชั้นปกครองจึงพยายามควบคุมโครงสร้างดังกล่าวไว้ในขณะที่เมื่อใดก็ตามที่ปรากฏการเสียระเบียบขึ้นมา ด้วยพื้นฐานเช่นนี้พวกเขาจึงได้สร้าง "จักรวรรดิญี่ปุ่นที่ยิ่งใหญ่" มีกองกำลังทหารที่เข้มแข็งเป็นอันดับหนึ่งของโลกขึ้นมาได้ ในช่วงเวลาที่ถูกประเทศพัฒนาแล้วทางตะวันตกข่มขู่อยู่นั้น ญี่ปุ่นก็ได้มีนโยบายการขยายดินแดนแบบลัทธิจักรวรรดินิยม ซึ่งพัฒนาขึ้นมาโดยชนชั้นปกครองที่หนุนหลังด้วยกองกำลังทหาร และพร้อมที่จะรุกรานประเทศล่าหลังทั้งหลายไว้แล้วด้วย นโยบายดังกล่าวยังตรงกันกับความคิดของชนชั้น

กลางเก่าซึ่งถูกกดตันจากชนชั้นกลางใหม่ ขณะเดียวกันก็ปกครองชนชั้นล่างอยู่ด้วย แม้แต่มวลชนชนชั้นล่างที่เป็นชนชั้นต่ำสุดของสังคมก็ยังสนับสนุนเนื่องจากพวกเขามีปมต่อโยในความรู้สึกแต่ก็สามารถทดแทนด้วยความภูมิใจที่ได้เป็นพลเมืองของประเทศแห่งพระเจ้า (SHINKOKU-LANDS OF THE GODS) ในขณะที่ทุกชนชั้นของสังคมมองเห็นการขยายตัวของอาณาเขตจักรวรรดิเข้าไปสู่แผ่นดินใหญ่อยู่นั้น พวกเขาก็ลวงตาตนเองโดยคิดว่าสิ่งนี้แหละที่จะทำให้พวกเขามีความร่ำรวยมากยิ่งขึ้น (MARUYAMA, 1956)

แต่สิ่งที่ไม่ควรมองข้ามก็คือระบบการศึกษา ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสร้างบุคลิกของคนให้สอดคล้องกับกลไกของโครงสร้างสังคม ระบบการศึกษาของญี่ปุ่นนั้น แม้หลังยุคเมจิเป็นต้นมานอกจากจะไม่เปิดหูเปิดตาให้มีการวิพากษ์วิจารณ์สภาพสังคมซึ่งสร้างพวกเขาขึ้นมาแล้ว ความกลัวเช่นนี้ก็ยังคงมีอยู่และพยายามปิดกั้นความคิดเช่นนี้ไว้ การกระจายระบบการศึกษาภาคบังคับของญี่ปุ่นที่ได้รับการกล่าวขวัญไปทั่วนั้นได้ทำให้ประชาชนทั่วประเทศได้รับการศึกษา แต่ว่าถ้าพูดในอีกทางหนึ่งแล้ว นี่เป็นเพียงการพัฒนาทางปริมาณ กล่าวคือการศึกษาเป็นเพียงการเขียน อ่าน และคิดเลขด้วยลูกคิดเท่านั้น การศึกษาในโรงเรียนยังไม่เปิดโอกาสให้มีการวิจารณ์สังคมได้ ดังนั้นระบบการศึกษาภาคบังคับจึงกล่าวได้ว่าเป็นการศึกษาเพื่อการทหาร ส่วนการศึกษาระดับสูงขึ้นไปเป็นการศึกษาเพื่อเป็นนายทหารและทหารชั้นประทวน กล่าวคือมีการแบ่งชั้นการศึกษาคือ โรงเรียนฝึกวิชาชีพ โรงเรียนช่างเทคนิค และมหาวิทยาลัย กล่าวเพิ่มเติมได้ว่าระบบการศึกษาตามขั้นตอนเช่นนี้ได้เป็นตัวเสริมลักษณะสังคมที่แบ่งไปตามชนชั้นและสถานภาพด้วย เมื่อพื้นฐานระบบการศึกษารวมทั้งแรงกดดันจากรัฐจักรวรรดิเป็นเช่นนี้ ทำให้การเปิดหูเปิดตาและการวิพากษ์วิจารณ์สังคมการเมืองจึงเกิดขึ้นได้ยาก แม้แต่ภายในมหาวิทยาลัยก็ตาม มหาวิทยาลัยเป็นแหล่งผลิตบุคลากรทางทหาร แม้เวลาได้ผ่านจากยุค “ถ้าเป็นเด็กปริญญา ข้าจะแต่งลูกสาวให้” ซึ่งเคยเป็นมาก่อน แต่แล้วมหาวิทยาลัยก็ยังเป็นเพียงสถาบันที่ผลิตชนชั้นกึ่งปัญญาชนเท่านั้น

แต่แน่นอนที่ว่าระบบโครงสร้างทั้งหมดที่กล่าวมาพร้อมทั้งระบบกลไกสังคมที่วันนี้ไม่ได้เป็นไปโดยตลอดในช่วงการเปลี่ยนแปลงของสังคมญี่ปุ่นตลอด 70 ปีที่ผ่านมาหลังยุคปฏิรูปนี้ สังคมญี่ปุ่นและการพัฒนาระบบอุตสาหกรรมก็ได้เปลี่ยนแปลงไปด้วย สังคมญี่ปุ่นในระหว่างก่อนสงครามจีน-ญี่ปุ่น ซึ่งระบบทุนนิยมยังไม่ได้ฝังราก แตกต่างอย่างมากกับสังคมญี่ปุ่นช่วงหลังสงคราม 2 ครั้ง คือ ญี่ปุ่น-จีน และญี่ปุ่น-รัสเซีย ซึ่งระบบทุนนิยมได้เริ่มก่อตัวขึ้นแล้ว นอกจากนี้ยังแตกต่างจากสังคมช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เป็นอย่างมาก ซึ่งทุนนิยมผูกขาดได้เติบโตขึ้นอย่างกว้างขวาง

เมื่อเศรษฐกิจทุนนิยมพัฒนาไปพร้อมกันนี้ ผู้คนก็ไม่สามารถที่จะอยู่ในสภาพแวดล้อมสมัยศักดินาต่อไปได้ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจทำให้ลักษณะชุมชนของหมู่บ้านและเมืองอ่อนตัวลง ดังนั้นลักษณะโครงสร้างสังคมก็ต้องเปลี่ยนไปด้วย ระบบการศึกษาภายใต้การควบคุมของจักรวรรดิภายหลังการเรียกร้องประชาธิปไตยซึ่งไม่ประสบความสำเร็จในปี 1874 นั้น แม้จะพยายามปลูกฝังความจงรักภักดีต่อประชาชนและความกตัญญูต่อเยาวชนของตนก็ตาม แต่นั่นก็มีข้อจำกัดอยู่ พวกเขาได้รับอิทธิพลจากหลักตรรกด้านเศรษฐกิจเงินตรา และดูดซึมการใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจนี้เข้าไปในตัวไม่มากนักน้อย จากนั้นหน่ออ่อนของปัจเจกชนนิยมจึงเริ่มเกิดขึ้นวัฒนธรรมแบบชุมชนอันดีงามที่เน้นการช่วยเหลือเกื้อกูลภายในหมู่บ้านนั้น ถึงแม้ว่าจะพยายามรักษาเอาไว้ในระยะต้นของการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยนั้นก็ก็เป็นสิ่งที่เป็นไปได้เสียแล้ว ความสัมพันธ์แบบลูกพี่และเด็กฝึกงานที่ใช้ในอุตสาหกรรมครอบครัวก็ไม่สามารถนำมาใช้ในความสัมพันธ์แรงงานในองค์การอุตสาหกรรมสมัยใหม่ได้ การที่จะคาดหวังให้ WHITE COLLAR ที่มาจากชนชั้นกลางเก่าซึ่งมีจำนวนมากขึ้นในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ปฏิบัติตัวเช่นเดียวกับเสมียนหรือเด็กรับใช้ที่คาดฝักกันเปื้อนนั้นก็เป็นการสุวิสัยเสียแล้ว การปรากฏตัวขึ้นมาของสังคมมวลชนซึ่งเป็นไปตามขั้นตอนของทุนนิยมผูกขาดนี้เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะชนชั้นนี้จะเติบโตขึ้นมา

และวัฒนธรรมมวลชนอันยิ่งใหญ่ที่น่าอภิมรยนี้จะมีอิทธิพลอย่างกว้างขวาง

เมื่อเป็นเช่นนั้นในยุคก่อนสงคราม สังคมญี่ปุ่นก็ได้เริ่มมีการรวมกลุ่มเป็นสหพันธ์กรรมกร แม้ว่าจะยังมีจำนวนน้อยอยู่ก็ตาม เริ่มมีการสไตรค์และการเคลื่อนไหวของกลุ่มชาวนา นั่นคือในชนบท ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบครอบครัวนิยมและการรวมตัวแบบชุมชนที่เริ่มจะคลายตัวนั้น เห็นได้จากการคลายตัวลงของการผูกพันระหว่างชนชั้นกลางเก่ากับผู้อยู่ใต้การปกครองของตน แต่การเคลื่อนไหวที่กล่าวมานี้ไม่ได้เป็นของมวลชนส่วนใหญ่ทั่วทั้งประเทศ เมื่อเป็นดังนี้ความเคลื่อนไหวเหล่านี้จึงถูกปราบปรามจากอำนาจของผู้ปกครอง การรวมตัวเป็นปีกแผ่นของชนชั้นตามแนวนอนของสังคมยังไม่เข้มแข็งพอที่จะคานอำนาจกับการรวมตัวแบบครอบครัวนิยมตามแนวตั้งได้ DEMOCRACY แปลตามภาษาญี่ปุ่นคือ MINPONSHUGI ซึ่งในยุคโทโซ (1920) ก็ได้มีการใช้คำนี้กันมาแล้ว แต่ทว่าพื้นฐานทางความคิดที่จะรองรับลัทธิการปกครองนี้ยังนับว่ามีอยู่น้อยมาก แม้ขณะที่ความผูกพันแบบครอบครัวนิยมกำลังอ่อนตัวลงนี้ แต่ในสังคมโดยรวมแล้วนับได้ว่ายังคงหลงเหลืออยู่ในขอบเขตที่กว้างขวาง

ด้วยเหตุนี้ภายหลังจากยุคเศรษฐกิจตกต่ำ ในขณะที่ความขัดแย้งของสังคมทุนนิยมได้หันเหไปสู่จุดยืนที่แตกต่างระหว่างประเทศที่มั่งมีกับยากจนนั้น ญี่ปุ่นก็ได้เตรียมพร้อมเพื่อเข้าสู่สงครามแล้ว ผู้บังคับบัญชาสูงสุดคือจักรพรรดิ ซึ่งมีอิสระจากการบริหารทั้งปวง และภายใต้การนำของฝ่ายทหาร ได้ผลักดันญี่ปุ่นให้ก้าวเข้าสู่สงคราม ในไม่ช้าสงครามก็ได้เริ่มขึ้นและดำเนินต่อไปในระยะเวลายาวนาน ซึ่งติดตามมาด้วยการเคลื่อนไหวทางจิตวิทยาเพื่อกระตุ้นคนในชาติอย่างเข้มข้น โดยให้สำนึกถึงความสำคัญของประเทศชาติโดยใช้สื่อสารมวลชนเป็นเครื่องมือสำคัญ นั่นคือการรณรงค์ทางจริยธรรมเช่นนี้ยังไม่อาจจะเข้าได้กับสภาพปัจจุบันอย่างดีซึ่งซ่อนเร้นไว้ด้วยความเห็นแก่ตัว ในอีกทางหนึ่ง ระบบการปกครองซึ่งรวมเอาสมาคมเมือง (CHONAIKAI) หมู่บ้าน (BURAKUKAI) รวมทั้งกลุ่มเพื่อนบ้าน (TONARIKUMI)¹⁷ ซึ่งทั้งหมดถูกรวมเป็นระบบราชการ รวมทั้งจากการ “หนุนหลัง” ด้วยอำนาจของชนชั้น

กลางเกณฑ์ได้ปรับเข้ากับกลไกที่กล่าวมาแล้วและได้รับผลเป็นอย่างดี แต่ว่าความสำเร็จของการพยายามรวม “หน้าฉาก” กับ “เนื้อใน” ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนั้นไม่ได้เป็นไปตามที่ทางการคาดหวังไว้ ด้วยการปกครองแบบอำนาจนิยมที่บ้าคั่งเช่นนี้ ผู้ที่ได้รับหมายเกณฑ์ทหารนั้น ต่อหน้าสาธารณชนแล้วเขารู้สึกเป็นเกียรติยิ่งและจะปฏิบัติตามคำสั่งแต่โดยดี แต่ลับหลังแล้วมันหมายถึงการดึงตัวเขาออกจากการทำมาหากินของครอบครัวรวมทั้งครอบครัวน้ำตา ยิ่งกว่านั้น เมื่อสงครามยิ่งทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นเท่าไร การปกครองโดยอำนาจรัฐก็ยิ่งทวีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น การเดี่ยวเชิงความคิดคตินิยม (IDEOLOGY) ก็ยิ่งทวีความเข้มข้นมากยิ่งขึ้น

แต่ว่าแม้ความเป็นจริงจะเป็นเช่นนี้ก็ตาม ภายหลังพ่ายแพ้สงคราม จุดอ่อนของสังคมนิยมก็ยังไม่ได้เป็นที่เปิดเผยให้ทราบกัน แต่เมื่อการเคลื่อนไหวต่อต้านสงครามไม่บังเกิดขึ้น ในท้ายที่สุดเพลิงเผาไหม้จากระเบิดปรมาณู จึงเป็นสิ่งที่ทำให้สงครามจบสิ้นลงโดยเร็วที่สุด ถึงแม้จะลงเอยเช่นนี้ก็ตาม สังคมนิยมก็ได้ประสบความสำเร็จจากการเอาโครงสร้างเก่าที่ยังไม่เป็นประชาธิปไตยมาผสมผสานกันได้กับอารยธรรมแบบเครื่องจักรสมัยใหม่ กล่าวคือทางด้านสังคมได้พัฒนาไปถึงขั้นทุนนิยมผูกขาด และสังคมนิยมมหาชนก็ได้ปรากฏเป็นจริงขึ้น ยิ่งกว่านั้นยังสามารถรักษาสภาพความสัมพันธ์ทางสังคมในสถานที่ทำงานและสังคมชนบทแบบปิดซึ่งเป็นสภาพก่อนยุคทันสมัยเอาไว้ได้ สิ่งเหล่านี้เป็นพื้นฐานโครงสร้างสังคม และด้วยการปลูกฝังคตินิยมที่เน้นความจงรักภักดีต่อจักรพรรดินี้ ทำให้ระบบกลไกตลอดทั่วทั้งสังคมทรงตัวอยู่ได้โดยไม่สั่นคลอน สิ่งเหล่านี้เองที่เป็นลักษณะพิเศษของสังคมนิยม เป็นลักษณะที่แท้จริงของ “จักรวรรดิมุขมที่ยิ่งใหญ่อันใหญ่”

ภาคที่ 2

**การเปลี่ยนแปลงของ
สังคมญี่ปุ่น
ภายหลังสงคราม**

บทที่ 9

การเปลี่ยนเป็นระบบประชาธิปไตยกับข้อจำกัด

จักรวรรดิญี่ปุ่นที่ยิ่งใหญ่ได้พังทลายลงโดยยอมแพ้อย่างไม่มีเงื่อนไขในวันที่ 15 สิงหาคม ค.ศ. 1945 (ถ้าพูดให้แน่นอนยิ่งขึ้นก็คือ ประกาศยอมแพ้ในวันที่ 14 ส่วนการถ่ายทอดกระจายเสียงขององค์จักรพรรดิในวันที่ 15 ก็ได้ประกาศในวันที่ 14 ด้วยเช่นเดียวกัน) ญี่ปุ่นซึ่งได้ก้าวเดินไปบนเส้นทางการพัฒนาความทันสมัยเป็นระยะเวลา 70 ปีหลังการปฏิรูปเมจิ ก็ได้เริ่มตั้งต้นใหม่ท่ามกลางซากปรักหักพังของสงคราม

เมืองหัวประเทศถูกทิ้งระเบิดทำลาย การแพ้สงครามจึงเป็นสิ่งที่แน่นอนอย่างยิ่ง และเมื่อคำประกาศปอร์ตสตันภายหลังการทิ้งระเบิดปรมาณูได้เป็นที่ยอมรับกันแล้ว สิ่งที่เข้าครอบคลุมความรู้สึกของประชาชนคือ ความโล่งใจที่ได้หลุดพ้นจากความรู้สึกหมดอาลัยตายอยากซึ่งเกิดจากการตกตะลึงจนลืมนิวและความกลัวตาย สิ่งที่ขาดแคลนอันเป็นผลจากสงครามครั้งนี้คือ อาหารการกินซึ่งถือว่าเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรก ท่ามกลางสถานการณ์ดังกล่าวนี้ คำว่า ประชาธิปไตย (DEMOCRACY) เป็นต้นว่าการเคารพสิทธิขั้นพื้นฐานหรือการพูดถึงอิสรภาพซึ่งได้ยินได้ฟังกันน้อยมากในยุคไทโช (1920) นี้ก็ได้เริ่มมีการพูดถึง แต่ทว่าประชาชนโดยส่วนใหญ่แล้วยังไม่ได้ถูกปลุกให้มีความรู้สึกรุนแรงถึงขั้นเข้าใจความหมายของคำศัพท์นี้ เมื่อเปรียบเทียบแล้วมันเหมือนกับการให้กินอาหารรสแปลก ๆ ที่ไม่เคยได้ลิ้มรส แม้ผู้รับรับมาแล้วก็ไม่ได้รู้สึกดีใจ ทั้งไม่รู้สึกถึงรสชาติที่ได้รับจากเครื่องปรุงแต่อย่างใดด้วย แต่ทว่าอาหารนี้ก็ได้นำขึ้นโต๊ะโดยปราศจากความอยาก ซึ่งมีพื้นฐานจากความ เป็นจริงก็คือ การถูกยึดครองจากต่างประเทศ นั่นคือมันเป็นการบังคับให้เป็นประชาธิปไตยในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งเปลี่ยนแปลงญี่ปุ่นในยุคหลังสงคราม

ญี่ปุ่นภายหลังสงครามสิ้นสุดใหม่ ๆ ได้เริ่มตั้งต้นจากสถานการณ์ใน

ด้านตรงข้าม ซึ่งก็คือการรับเอาลัทธิประชาธิปไตยเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน การเปลี่ยนแปลงนี้ไม่ได้เริ่มต้นจากภายใน แต่ในสถานการณ์ภายใต้การถูกยึดครองนี้ลัทธิประชาธิปไตยซึ่งเป็นระบบค่านิยมใหม่ได้ถูกนำเสนอเข้ามาโดย GHQ (กองบัญชาการฝ่ายยึดครอง) นั่นคือ ประชาธิปไตยถูกยัดเยียดให้จากเบื้องบน ญี่ปุ่นภายหลังสงครามจึงเรียกได้ว่าถูกใช้เป็นสนามทดลองลัทธิประชาธิปไตย ในสนามทดลองนี้ลักษณะประชาธิปไตยแบบอเมริกันที่มีชีวิตชีวาได้มีอิทธิพลอยู่ในระดับหนึ่ง แต่ทว่าก็ยังถูกจำกัดกรอบอยู่ซึ่งก็คือนโยบายของกองทัพผู้ยึดครองนั่นเอง ถึงแม้ว่าพวกเขาจะนำสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงของผู้ปุ่เข้ามาใช้โดยตรงก็ตาม แต่ในเบื้องหลังแล้วได้ซ่อนเร้นไว้ซึ่งเล่ห์เหลี่ยมแผนการทางการเมืองระหว่างประเทศไว้ กระนั้นก็ตาม อย่างน้อยที่สุดท่ามกลางกลิ่นควันดินปืนซึ่งครอบคลุมไปทั่วโลกเป็นระยะเวลาอันยาวนานนี้ ในจิตใจที่ดีของผู้คนที่รู้ซึ่งถึงความโหดร้ายของสงครามก็ยังคงพอจะเข้าใจถึงส่วนดีในกันบั้งของนโยบายผู้ยึดครองนี้

เมื่อเป็นดังนี้ ญี่ปุ่นก็ได้รับเอาลัทธิประชาธิปไตยเข้ามาโดยคำบัญชาจากเบื้องบน รวมทั้งได้รับการเปลี่ยนแปลงความคิดในเรื่องอำนาจสิทธิ์ขาดของจักรพรรดิโดยให้จักรพรรดิเป็นเพียงสัญลักษณ์ของสถาบันเท่านั้น จากการแก้ไขรัฐธรรมนูญนี้จึงเพิ่มเติมการแก้ไขจุดสำคัญ ๆ ครั้งใหญ่ในโครงสร้างของประเทศอย่างที่ไม่เคยได้รับมาก่อน ระบบครอบครัวแบบศักดินาซึ่งเป็นที่ภาคภูมิใจของจักรวรรดิญี่ปุ่นมาก่อนก็ได้รับการยกเลิกไปตามกฎหมายพร้อมกันกับ "ความเป็นชาติ" อันเป็นการฟื้นฟูระบบกฎหมายแพ่งซึ่งตั้งอยู่บนหลักการของระบบครอบครัวเดี่ยวที่ทันสมัย ระบบอีเอะได้ถูกยกเลิกไป ฐานะความเป็นผู้นำของฝ่ายชายไม่ได้รับการยอมรับอีกต่อไป ระบบครอบครัวจึงประกอบขึ้นด้วยความเห็นชอบจากทั้งฝ่ายชายและหญิง ความเสมอภาคของชายหญิงนี้ได้รับการประกันจากการเพิ่มสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งทั่วไปในปี 1946 ผู้หญิงได้ใช้สิทธิในการลงคะแนนเสียงเคียงข้างชาย และผู้แทนในรัฐสภาฝ่ายหญิงก็ได้ปรากฏตัวเป็นครั้งแรก

กลุ่มโซบัตจิซึ่งมีอิทธิพลในสังคมญี่ปุ่นในยุคเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยได้ถูกยุบทิ้งไป เนื่องจากมีกฎหมายที่ห้ามการรวมศูนย์ผูกขาด เส้นทางอิสรภาพก็ได้เปิดให้กับกรรมกรและชาวนาผู้ซึ่งได้ค่าจ้างจกรวรรดิเป็นระยะเวลาหนึ่ง ผู้ใช้แรงงานสามารถที่จะรวมตัวกันปกป้องสิทธิของตน และสามารถแก้ไขเงื่อนไขเนื้อหาของงานและชั่วโมงการทำงานได้ ทั้งนี้เนื่องจากมีกฎหมายสหพันธ์กรรมกรและกฎหมายแรงงานคุ้มครองอยู่ แม้จะเป็นยุคก่อนสงครามก็ตาม สหพันธ์กรรมกรนั้นมิใช่ว่าจะไม่มี การสไตรค์ก็มีใช่ว่าจะไม่ได้เกิดขึ้นเลย เพียงแต่ว่าไม่ได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายและอาจถูกกวาดล้างในทุกเวลาที่รัฐและเจ้าหน้าที่เห็นสมควร ปัจจุบันสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ชอบด้วยกฎหมายว่าเป็นสิทธิของผู้ใช้แรงงานอย่างแท้จริง ส่วนชาวนาซึ่งถูกเก็บค่าเช่าที่นาในอัตราที่สูงก็ได้หลุดพ้นจากโซ่ตรวนนี้จากการปฏิรูปที่ดิน ในศักราชโชวะ (1930) ท่ามกลางภาวะที่จำนวนเกษตรกรลดน้อยลงไป และอำนาจเจ้าที่ดินก็ตกต่ำลงเนื่องจากการพัฒนาของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเช่นนี้ ก็ได้มีนโยบายที่จะสร้างและส่งเสริมให้ชาวนามีที่ดินเป็นของตนเอง (OWNER-FARMING) และการคุ้มครองค่าเช่า ภายหลังสงคราม รัฐบาลญี่ปุ่นก็ได้ริเริ่มปฏิบัติแนวทางนี้ให้ก้าวหน้าไป และถูกผลักดันไปโดยตลอดภายใต้อำนาจแรงกดดันของกองทัพผู้ยึดครอง ผลก็คือจำนวนของชาวนามีที่ดินเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 30 เป็น 60 กว่า ส่วนชาวนาไร้ที่ทำกินลดลงจากเกือบร้อยละ 30 เหลือเพียง 5 เท่านั้น

ความเป็นอิสระทางวิชาการและความคิดก็ได้รับการยอมรับ การศึกษาแบบรัฐนิยมอันเป็นสิ่งค้ำจุนเสาหลักของจักรวรรดิไว้ก็ได้รับการแก้ไขจากระบบการศึกษาแผนใหม่ ถ้าเปรียบเทียบกับญี่ปุ่นในอดีตซึ่งเคยห้ามแม้แต่การใช้ชื่อวิชาสังคมศาสตร์มาแล้ว การได้รับอิสระทางวิชาการอย่างแท้จริงเช่นนี้เป็นสิ่งที่น่ายินดีสำหรับวงวิชาการเป็นอย่างยิ่ง เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นก็เช่นเดียวกัน สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญหลวงซึ่งได้เปิดความหวังไปสู่การสร้างสังคมใหม่ หลักจริยธรรมและข้อพึงปฏิบัติซึ่งได้อัดฉีด

แนวความคิดอุดมการณ์แบบครอบครัวและรัฐอย่างผิด ๆ ก็ได้รับการเปลี่ยนแปลง เป็นการศึกษาทางด้านสังคมศาสตร์แทน สิ่งนี้เป็นผลพวงอันใหญ่หลวงที่ ประชาชนได้รับโอกาสในการที่จะเติบโตขึ้นเป็นพลเมืองที่มีความคิดประชาธิปไตย การปฏิรูปหลังสงครามมีผลกระทบต่อระบบการปกครองด้วย แต่เดิม โครงสร้างอำนาจของรัฐได้รวมศูนย์ไว้ที่ส่วนกลาง โดยเฉพาะในช่วงระหว่าง สงคราม รัฐมีลักษณะของรัฐตำรวจอยู่มาก แต่จากการปฏิรูปหลังสงคราม เขตการปกครองท้องถิ่นได้รับการดูแลมากขึ้น การปกครองส่วนภูมิภาคซึ่งเป็นเพียงหน่วยงานในระดับล่างในช่วงสงครามก็ได้มีอิสระในการปกครองตนเองกว้างขวางขึ้น การควบคุมจากรัฐที่ใช้นโยบายจากแบบแผนเดียวกัน ก็ได้รับการตรวจสอบมากขึ้น การริเริ่มความเป็นประชาธิปไตยจึงมีแนวโน้มที่ดีแม้แต่ในระดับการปกครองส่วนภูมิภาค ซึ่งเปรียบเสมือนกลืนไอของ ประชาธิปไตยได้กระจายไปสู่ส่วนภูมิภาคแล้ว

การเปลี่ยนแปลงเป็นประชาธิปไตยเช่นนี้ เป็นหนทางที่ควรจะได้ปฏิบัติ ขึ้นตั้งแต่เริ่มแรกท่ามกลางการพัฒนาของสังคมสมัยใหม่ และได้มีทิศทางที่จะ เปลี่ยนแปลงสังคมญี่ปุ่นแบบ “รุนแรง” ในยุคก่อนทันสมัย ทั้งนี้รวมทั้งด้านการ เปลี่ยนแปลงระบบค่านิยมประเพณีพื้นฐานเอาไว้ด้วย ญี่ปุ่นซึ่งได้ประกาศ สงครามในนามขององค์จักรพรรดิก็ได้ปิดฉากสงครามลงโดยปราศจาก อุปสรรคจากการกระจายเสียงด้วยตัวพระองค์เอง แต่ทั้งนี้มิได้รวมถึงการสละ ราชบัลลังก์ ถึงแม้ว่าผู้นำระดับสูงจะถูกศาลตัดสินประหารชีวิตและข้าราชการ ที่เกี่ยวข้องจะถูกปลดออกจากตำแหน่งก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาถึงความรับผิดชอบ ในสงครามนี้ก็จบลงด้วยคำพูดที่ว่า“เป็นการสำนึกผิดของคนหนึ่งร้อยล้านคน” เท่านั้น แต่ที่มิได้มีความรู้สึกสำนึกเลยก็คือ การที่ต้องรับผิดชอบต่อความ เสียหายที่ได้ทำไว้กับประเทศต่าง ๆ ที่ถูกญี่ปุ่นรุกราน มีการหลีกเลี่ยงการใช้ คำศัพท์กองทัพผู้ยึดครองโดยเปลี่ยนเป็น “กองกำลังรักษาการ” หรือไม่ใช่คำ “การแพ้สงคราม” แต่ใช้คำว่า “การสิ้นสุดของสงคราม” แทน นอกจากนั้นจุด ที่ไม่สามารถมองข้ามไปได้ก็คือเรื่องการปกครอง ซึ่งกองทัพผู้ยึดครองไม่ได้

ทำการปกครองโดยตรง แต่ปกครองทางอ้อมโดยผ่านทางรัฐบาลญี่ปุ่นแทน การปฏิรูปที่มาจากคำสั่งกองบัญชาการจึงไม่ได้เป็นไปในแนวทางที่ควร

เมื่อเป็นเช่นนี้ ความคิดแบบประชาธิปไตยที่ได้รับมานี้ไม่อาจเป็นสิ่งที่รับมาใช้ได้ง่ายนัก ทั้งในหมู่ชนชั้นปกครองเดิมที่เลืกรอดมาที่ยังต่อต้านความคิดนี้อย่างเจียบ ๆ และในหมู่ประชาชนที่ยังไม่เคยมีประสบการณ์แนวทางนี้มาก่อน ในฐานะคนญี่ปุ่นซึ่งมีระบบค่านิยมแบบครอบครัวนิยมเช่นนี้แล้วไม่อาจที่จะสร้างความคุ้นเคยกับค่านิยมแบบประชาธิปไตยนี้ได้ง่ายนัก พร้อมกันนี้ด้วยสภาพความยากลำบากทางเศรษฐกิจภายหลังสงครามเสร็จสิ้นใหม่ ๆ นี้ มันจึงไม่ใช่เรื่องง่ายเลยในการที่จะใช้เสรีภาพตามแบบประชาธิปไตยในทุกด้าน และทุกทาง

ด้วยเหตุนี้เสรีภาพจึงกลายเป็นเสรีภาพเพื่อ แต่เดิมมาคนญี่ปุ่นรับรู้แต่เพียงพื้นฐานทางศีลธรรมแบบประเพณีที่ได้รับการเคี่ยวเข็ญจากการศึกษาแบบห้ามปราม แต่ภายหลังสงครามเมื่อระบบค่านิยมในสมัยก่อนสงครามได้รับการปฏิเสธละทิ้งเสียเช่นนี้แล้ว จึงเท่ากับเป็นการถอดถอนเครื่องมือควบคุมพฤติกรรมภายนอกทิ้งเสีย ในขณะที่เครื่องยับยั้งภายในยังไม่ได้รับการพัฒนาขึ้นมา จึงไม่น่าแปลกใจที่พฤติกรรมที่แสดงออกมาเป็นไปในทางที่ต่ำลง ความต้องการจึงถูกแสดงออกมาอย่างรุนแรง นอกจากนี้การเคารพในสิทธิมนุษยชนอันเป็นพื้นฐานของความคิดประชาธิปไตยไม่ได้เป็นไปในรูปของการเคารพสิทธิส่วนบุคคลที่ถูกต้อง แต่กลับส่งเสริมการดำรงอยู่ของความเห็นแก่ได้ซึ่งได้รับการเพาะเลี้ยงอย่างซ่อนเร้นมาแต่ก่อน มันจึงกลายเป็นการยกข้ออ้างเพื่อสร้างความเป็นธรรมในการมุ่งสู่ผลประโยชน์ส่วนตนอย่างเปิดเผยนั่นเอง สิ่งนี้เป็นตัวเร่งให้เกิดการสลายตัวโดยทั่วด้านของระบบการแบ่งชั้นให้รวดเร็วยิ่งขึ้น จากสภาพการณ์ของการปฏิรูปประชาธิปไตยอันทำให้บรรยากาศของความสมานฉันท์แบบชุมชนเริ่มอ่อนตัวลงไปนั้น ทำให้ความต้องการตามธรรมชาติของบุคคลได้แสดงออกตามความพอใจอย่างไร้ขอบเขตท่ามกลางบรรยากาศเสรีภาพที่ท่วมทับ การปฏิเสธความคิดเก่า ๆ ที่รวมศูนย์อยู่ที่

“จิตใจ” นำมาซึ่งแนวโน้มที่เต็มไปด้วยอันตรายของความต้องการทาง “วัตถุ” แทน

มันเป็นการสมควรที่จะให้อภัยในการที่กระบวนการสร้างประชาธิปไตย ซึ่งเกิดขึ้นในรูปของพฤติกรรมเบี่ยงเบนและกระทำเกินเลยไป ซึ่งเกิดขึ้นท่ามกลางปัญหาเงินเพื่อและอาหารขาดแคลน รวมทั้งความไม่พร้อมของคนญี่ปุ่นในการรับมือกับความคิดประชาธิปไตย ดังนั้นบรรยากาศของเสรีภาพซึ่งเติบโตขึ้นมาพร้อม ๆ กับความผันผวนเหล่านี้จึงต้องได้รับการประคบประหงมเป็นอย่างดี ถึงแม้เสรีภาพนี้จะเลื่อนไหลไปอย่างไรไม่มีขอบเขตก็ตาม แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่าจำกัดขอบเขตให้แคบลง แต่ควรสร้างเงื่อนไขที่จะทำให้วัตถุประสงค์นี้สัมฤทธิ์ผลด้วยวิธีการที่ถูกต้อง แต่ทว่าคนญี่ปุ่นที่ได้รับการอบรมมาในสมัยก่อนสงครามไม่อาจจะทนได้กับพฤติกรรมเบี่ยงเบนซึ่งรวมศูนย์อยู่ที่กลุ่มเยาวชนที่เรียกว่า APRESGUERRE นี้ได้ การใช้ประชาธิปไตย “ในทางที่ผิด” ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ เมื่อได้รับการปฏิรูปประชาธิปไตยขึ้นแล้ว ทำให้คนรุ่นเก่าเหล่านี้ได้ฟื้นคืนชีพความมั่นคงทางจิตใจของตนเองขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง การเข้ากันไม่ได้ของประชาธิปไตย “แบบอเมริกัน” กับวัฒนธรรมประเพณีของสังคมญี่ปุ่น ได้รับการตอกย้ำและได้ดำเนินการแก้ไขปรับปรุงความคิดแบบญี่ปุ่นให้เป็นประชาธิปไตยขึ้น ยิ่งกว่านั้น การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงความคิดนี้ถูกเร่งให้เร็วขึ้นอันสืบเนื่องมาจากสถานการณ์ทางการเมืองของโลกที่เปลี่ยนแปลงไป จากการเผชิญหน้ากันของประเทศมหาอำนาจอเมริกา-รัสเซีย ซึ่งได้ทวีความตึงเครียดยิ่งขึ้น ดังนั้นความคิด “การทดลองประชาธิปไตย” ซึ่งได้ฉายแสงเจิดจ้าท่ามกลางนโยบายของกองทัพผู้ยึดครองนี้ จึงถูกเก็บเข้าหิ้งเสีย แล้วนโยบายเพื่อที่จะเป็น “ฐานทัพต่อต้านคอมมิวนิสต์” นี้ก็ได้ถูกดึงออกมาใช้แทน ส่วนคนญี่ปุ่นรุ่นเก่าที่มีลักษณะชนชั้นปกครองแบบอนุรักษนิยมนี้จะอิงกับความคิดแบบใดนั้นคงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องกล่าวถึง เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป ผู้ที่ถูกกวาดล้างจากตำแหน่งหน้าที่ราชการภายหลังสงคราม ก็ได้กลับเข้ามาดำรงสถานภาพเดิมอีกครั้งหนึ่ง

เนื่องจากกฎข้อบังคับที่เกี่ยวข้องได้รับการผ่อนปรนมากขึ้น ทำให้ชนชั้นปกครองมีกำลังมากยิ่งขึ้น ภายหลังแพ้งสงคราม โดยส่วนใหญ่คนเหล่านี้เป็นผู้ที่เกาะติดอยู่กับ “ผู้ปกป้องประเทศ” มากยิ่งกว่ามวลชนส่วนใหญ่ และเป็นบุคคล ที่คิดว่า การได้รับแรงกดดันเพื่อรับรัฐธรรมนูญฉบับใหม่จากกองทัพผู้ปกครอง นั้นเป็นการสบประมาท เมื่อเป็นเช่นนี้ความคิดที่จะสร้างรัฐธรรมนูญฉบับสันติภาพฉบับประชาธิปไตยจึงได้รับการปฏิเสธจากความคิดของฝ่ายอนุรักษ์เหล่านี้ สภาพการณ์ที่มีลักษณะเฉพาะของญี่ปุ่นเหล่านี้จึงได้เริ่มบังเกิดขึ้น

แต่ถึงแม้สภาพจะเป็นเช่นนี้ก็ตาม ชาวญี่ปุ่นที่ได้รับความทุกข์ทรมานจากความเสียหายร้ายแรงของสงคราม จากการทิ้งระเบิดปรมาณูที่ฮิโรชิมา และนางาซากิ และการถูกทิ้งระเบิดเมืองใหญ่ทั่วประเทศนั้น ต่างก็ให้การสนับสนุนบทบัญญัติสันติภาพที่ปลอดจากการสงคราม ตามความนึกคิดของคนทั่วไปแล้ว กองกำลังตำรวจในยุคสงครามเกาหลีซึ่งได้เปลี่ยนเป็นกองกำลังรักษาความสงบ และได้กลายเป็นกองกำลังป้องกันตัวเองอันเป็นกองกำลังที่ไม่เรียกว่ากองกำลังทหารนี้ มีไว้เพื่อการป้องกันประเทศจริง ๆ เท่านั้น นโยบายที่จะตัดค่าใช้จ่ายในการป้องกันประเทศเพื่อการฟื้นฟูเศรษฐกิจซึ่งได้กลายเป็นเป้าหมายหลักนี้ เป็นนโยบายที่ประชาชนเห็นพ้องกันทั่วทุกคน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าภายหลังนโยบาย “เศรษฐกิจรุ่งเรือง กองกำลังทหารเข้มแข็ง” อันเป็นเป้าหมายในยุคเปิดประเทศครั้งที่หนึ่งจากการบังคับของ “เรือดำ” ของนายพลเปอร์รี่นั้น ส่วนหลังคือ “กองกำลังทหารเข้มแข็ง” ได้ถูกตัดทิ้งไปในการเปิดประเทศครั้งที่ 2 โดยการบังคับของกองทัพพันธมิตรผู้ยึดครอง ข้อความหน้าคือ “เศรษฐกิจรุ่งเรือง” ได้กลายเป็นนโยบายที่สำคัญขึ้นมา

สงครามเกาหลีซึ่งได้เกิดขึ้นในปี 1950 อันเป็นช่วงที่ความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจได้ผ่านพ้นไปภายหลังสงครามเสร็จสิ้นลงใหม่ ๆ นี้ ได้เป็นจุดเริ่มต้นในการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจญี่ปุ่นจากช่วงฟื้นฟูไปสู่ความเจริญเติบโตขึ้น หนังสือ “ปกขาว-WHITE PAPER” ของรัฐบาลที่ได้ตีพิมพ์ปี 1955 ได้ประกาศว่า

“สภาพหลังสงครามได้สิ้นสุดลงแล้ว” และได้ชี้นำเส้นทางเศรษฐกิจที่ควรจะดำเนินไป แต่ทว่าถึงแม้ว่าความหมายที่แท้จริงของ “สภาพหลังสงคราม” ยังมิได้หมดไปก็ตาม แต่การรุดหน้าของนโยบาย “เศรษฐกิจรุ่งเรือง” นั้นได้เริ่มต้นและเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริงนับจากช่วงเวลานั้น

บทที่ 10

ความเจริญทางอุตสาหกรรมภายใต้นโยบาย เศรษฐกิจเร่งรัด

ก่อนสงคราม ประชากรภาคเกษตรกรรมมีไม่ถึงครึ่งของประชากรแรงงานในปี 1930 และในปี 1940 ได้กลายเป็นเกือบร้อยละ 40 และเมื่อรวมกับเกษตรกรรมป่าไม้และประมงซึ่งเรียกว่าอุตสาหกรรมประเภทที่ 1 นี้ รวมแล้วเป็นจำนวนทั้งหมดร้อยละ 44 ดังนั้นญี่ปุ่นจึงได้เปลี่ยนจากประเทศเกษตรกรรมเป็นประเทศอุตสาหกรรมแล้ว

ภายหลังสงคราม อัตราส่วนนี้ได้เพิ่มขึ้นอีกครั้งจากการที่อุตสาหกรรมได้รับความเสียหาย ประชากรภาคเกษตรกรรมได้เพิ่มเกินกว่าร้อยละ 45 ซึ่งเป็นจำนวนประชากรที่มากกว่าครึ่งของประชากรแรงงานอุตสาหกรรมประเภทที่ 1 แต่เมื่อเศรษฐกิจญี่ปุ่นได้เปลี่ยนจากฟื้นฟูเข้าสู่ยุคพัฒนานี้ ประชากรเกษตรกรรมได้ลดลงต่ำกว่าร้อยละ 40 ซึ่งน้อยกว่าอัตราส่วนก่อนสงคราม และลดน้อยลงไปอย่างรวดเร็วในเวลาที่ผ่านมาไปแต่ละปี จากการสำรวจประชากรในปี 1980 ประชากรภาคเกษตรกรรมมีเพียงร้อยละ 10 ส่วนประชากรภาคอุตสาหกรรมประเภทที่ 1 มีเพียงร้อยละ 11 เท่านั้น

การลดลงอย่างรวดเร็วของประชากรภาคเกษตรกรรมหลังสงครามเช่นนี้ไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์ หลังสงครามปี 1950 ประชากรภาคเกษตรกรรมได้เพิ่มจำนวนขึ้นเป็น 18 ล้านคน ซึ่งเป็นประชากรที่เพิ่มขึ้นจากการอพยพหลบภัยสงครามซึ่งมีมากกว่า 4 ล้านคนจากประชากร 14 ล้านคน อันเป็นจำนวนที่อยู่ในระหว่างยุคหลังปฏิรูปเมจิจนถึงช่วงแพ้สงคราม เมื่อเข้าสู่แผนพัฒนาเศรษฐกิจเร่งรัดแล้ว จำนวนประชากรเกษตรกรรมนี้ได้ลดน้อยลงอย่างรวดเร็ว จำนวนประชากรแรงงานภาคเกษตรกรรมจากการสำรวจในปี 1970 ในจำนวนประชากร 10 ล้านคน มีผู้ประกอบการที่เป็นหลักอยู่ 7 ล้านคน

ซึ่งลดลงเหลือเพียงครึ่งหนึ่งในช่วง 20 ปีให้หลัง หลังจากนั้นอีก 10 ปี คือปี 1980 ในจำนวนประชากรภาคเกษตรกรรมจำนวน 5 ล้าน 4 แสนคน ผู้ประกอบการหลักได้ลดจำนวนเหลือ 4 ล้าน 2 แสนคน

การลดน้อยลงไปของจำนวนประชากรเกษตรกรรม เกี่ยวพันกับอัตราส่วนประชากรเกษตรกรรมที่จะน้อยลงไปในโครงสร้างประชากรผู้ใช้แรงงานทั้งหมดด้วย ซึ่งจำนวนประชากรเกษตรกรรมในปี 1961 กลับมีจำนวนเท่ากับตอนก่อนสงคราม คือมีอัตราส่วนร้อยละ 30 และหลังจากนั้นอีก 6-7 ปีมีจำนวนไม่ถึงร้อยละ 20 ประชากรเกษตรกรรมลดน้อยลงไป 4 ล้านคนในขณะที่จำนวนประชากรแรงงานทั้งหมดได้เพิ่มขึ้น 5 ล้านคน ภายในเวลาเพียงไม่กี่ปีอัตราส่วนประชากรเกษตรกรรมได้ลดลงจากร้อยละ 30 เป็น 20 และในปัจจุบันเหลือไม่ถึง 10 ดังนั้นตั้งแต่ปี 1955 เรื่อยมาจนเข้าสู่ยุคพัฒนา

ตารางที่ 8 โครงสร้างประชากรแรงงานแยกตามชนิดของอุตสาหกรรม

	1955	1965	1975	1980
อุตสาหกรรมประเภทที่ 1	41.0	24.7	13.9	10.9
เกษตรกรรม	37.9	22.8	12.6	9.8
อุตสาหกรรมประเภทที่ 2	23.5	32.3	34.1	33.5
อุตสาหกรรมก่อสร้าง	4.5	7.1	8.9	9.6
อุตสาหกรรมการผลิต	17.6	24.5	24.9	23.7
อุตสาหกรรมประเภทที่ 3	35.5	43.0	51.7	55.4
การพาณิชย์ ขายเป็นปลีก	13.9	17.8	21.3	22.7
การบริการ	11.3	13.0	16.4	18.6

แหล่งข้อมูล: จากการสำรวจประชาชาติ

เศรษฐกิจเป็นระยะเวลา 25 ปีอันเป็นระยะเวลาที่สั้นนี้ ประชากรอุตสาหกรรมประเภทที่ 1 นี้ได้ลดลงจากร้อยละ 40 เหลือไม่ถึง 10 จากตัวเลขนี้ก็คงจะไม่ต้องอธิบายถึงความรวดเร็วในการพัฒนาอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นให้มากกว่าก้าวหน้าไปได้เร็วอย่างไร

ตามความเป็นจริงแล้ว ในขณะที่อัตราประชากรอุตสาหกรรมประเภทที่ 1 ลดลงไปในั้น อัตราประชากรของอุตสาหกรรมประเภทที่ 2 มี 1 ใน 3 ของประชากรแรงงานทั้งหมด ส่วนประชากรอุตสาหกรรมประเภทที่ 3 ซึ่งในปี 1950 เคยมีอัตราประชากรไม่ถึงร้อยละ 30 นั้นกลับมีจำนวนประชากรมากกว่าครึ่งในจำนวนอุตสาหกรรมทั้งหมด อุตสาหกรรมการผลิตเจริญเร็วที่สุดในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจเร่งรัดของญี่ปุ่น ตามมาด้วยอุตสาหกรรมการก่อสร้าง การขายส่ง ขายปลีกและการบริการ โครงสร้างประชากรที่แบ่งตามประเภทอุตสาหกรรมดังปรากฏในตารางที่ 8 นี้ อุตสาหกรรมประเภทที่ 1 มีร้อยละ 10 ประเภทที่ 2 มี 1 ใน 3 ประเภทที่ 3 มีมากกว่าครึ่งหนึ่ง ส่วนประเทศพัฒนาแล้วในยุโรปและอเมริกาก็เช่นกัน คืออัตราส่วนของประชากรอุตสาหกรรมประเภทที่ 3 มีมากกว่าประเภทที่ 2 และเมื่อมองดูตัวเลขการลดลงไปของอัตราประชากรอุตสาหกรรมประเภทที่ 1 นี้ใกล้เคียงกับของยุโรปและอเมริกา จึงกล่าวได้ว่า ญี่ปุ่นได้กลายเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว

ประเด็นที่ควรให้ความสนใจก็คือ อัตราส่วนที่เพิ่มขึ้นมาของอุตสาหกรรมประเภทที่ 2 และ 3 นี้มีลักษณะที่แตกต่างกับก่อนสงคราม ก่อนสงครามอุตสาหกรรมสิ่งทอมีอัตราการผลิตมากที่สุด แต่ภายหลังสงครามอัตราการผลิตได้ลดน้อยลงไปอย่างมาก ในปี 1935 อัตราส่วนของพนักงานในอุตสาหกรรมเหล็ก เคื่องจักรกลและเคมี นั้นมีร้อยละ 35 ซึ่งมีน้อยกว่าร้อยละ 40 ของอุตสาหกรรมสิ่งทอ แต่ในปี 1955 ได้เพิ่มเป็นเกือบร้อยละ 40 ในปัจจุบันมีจำนวนครึ่งหนึ่ง เมื่อมองจำนวนผลิตผลที่ได้ในอุตสาหกรรมเครื่องจักรกลนั้นในระหว่างปี 1960-65 เพิ่มขึ้น 2 เท่า และในปี 1965-70 เพิ่มขึ้น 3 เท่า ซึ่งภายในระยะเวลา 10 ปีมีผลผลิตเพิ่มขึ้นถึง 6 เท่าตัว ตามมาด้วย

อุตสาหกรรมเหล็กและเหล็กกล้า ในรอบ 10 ปีเพิ่ม 4.2 เท่า อุตสาหกรรมเคมีเพิ่ม 3.6 เท่า ส่วนอุตสาหกรรมสิ่งทอและอุตสาหกรรมอาหารและเครื่องดื่มเพิ่มมากกว่า 2 เท่าในเวลาเดียวกัน การเพิ่มขึ้นของผลผลิตทางอุตสาหกรรมนั้นกล่าวได้ว่าเป็นผลจากการพัฒนาของอุตสาหกรรมหนักและเคมีเป็นหลัก หลังจากปี 1970 เป็นต้นมา อุตสาหกรรมเหล็กและเคมีเพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ 30 ส่วนอุตสาหกรรมสิ่งทอกลับมีจำนวนเพิ่มเป็นติดลบ ในอดีตภายในโครงสร้างเปรียบเทียบผลผลิต อุตสาหกรรมสิ่งทอเคยเป็นอุตสาหกรรมหลักของญี่ปุ่นมาก่อน แต่ในปัจจุบันลดลงไปจนต่ำกว่าร้อยละ 10 หมายความว่า อุตสาหกรรมหนักและเคมีได้ก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วเมื่อเทียบกับก่อนสงคราม อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในโครงสร้างอุตสาหกรรม ในปัจจุบันมีอยู่ในสินค้าส่งออกมากกว่าร้อยละ 60 โดยเฉพาะอุตสาหกรรมหนักแล้วมีจำนวนถึงร้อยละ 50 เหล่านี้เป็นผลมาจากการพัฒนาอย่างรวดเร็วของอุตสาหกรรมเครื่องจักรนั่นเอง ในอุตสาหกรรมการผลิตนี้ ผู้ทำงานในอุตสาหกรรมเครื่องจักร ก่อนสงครามมีอัตราส่วนร้อยละ 15 แต่ปัจจุบันมีถึงร้อยละ 30 ท่ามกลางความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นนี้ อุตสาหกรรมเครื่องจักรได้ขยายตัวอย่างมากด้วยการขยายการลงทุนทางเครื่องใช้อุปกรณ์ การนำเทคโนโลยีใหม่มาปรับใช้ ตลอดจนการเพิ่มความต้องการเครื่องใช้ไฟฟ้าภายในบ้านรวมทั้งรถยนต์ เป็นต้น ในการพัฒนาอุตสาหกรรมหนักและเคมีที่รวมศูนย์อยู่ที่อุตสาหกรรมเครื่องจักรกลนี้ บริษัทที่มีผลผลิตจำนวนมากก็ได้พัฒนาขึ้นจนกลายเป็นบริษัทขนาดใหญ่ที่ติดอันดับโลก

อุตสาหกรรมประเภท 3 มีผู้ทำงานเพิ่มมากกว่าอุตสาหกรรมประเภทที่ 2 และมีลักษณะที่แตกต่างกับก่อนสงคราม มันเป็นธรรมชาติของกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมในด้านที่ว่า เมื่อประชากรแรงงานในอุตสาหกรรมประเภทที่ 2 เพิ่มมากขึ้นถึงระดับหนึ่งแล้วก็จะลดลงไป รวมทั้งอัตราส่วนด้วย แต่ทว่าประชากรแรงงานในอุตสาหกรรมประเภทที่ 3 เพิ่มมากขึ้นทั้งในด้านจำนวน

และอัตราส่วนด้วย อุตสาหกรรมประเภทที่ 2 นี้ถึงแม้จะเพิ่มปริมาณการผลิตได้มาก แต่ผู้ที่ทำงานกลับมีจำนวนลดลงเนื่องจากการนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้เพื่อทุนแรงงาน ส่วนอุตสาหกรรมประเภทที่ 3 นั้นไม่สามารถที่จะลดแรงงานเหมือนการผลิตจากเครื่องทุนแรงได้ ดังนั้นเพื่อที่จะเพิ่มการหมุนเวียนของผลผลิตนี้จึงมีความต้องการผู้ทำงานเป็นจำนวนมากขึ้น ในการยกระดับอุตสาหกรรมนั้น แม้อุตสาหกรรมประเภทที่ 3 ที่มีความแตกต่างทางลักษณะงานมากจะไม่สามารถลดแรงงานลงก็ตาม แต่บริษัทขนาดใหญ่ก็ได้เติบโตขึ้นและได้นำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ กล่าวคือ ความก้าวหน้าอย่างทันสมัยที่เห็นได้อย่างเด่นชัดคือ การนำเอาคอมพิวเตอร์เข้ามาใช้ ดังจะเห็นได้โดยทั่วไปในกิจการทางการเงินและการประกัน แนวโน้มเช่นนี้คงจะแพร่หลายไปในงานประเภทต่าง ๆ ของอุตสาหกรรมประเภทที่ 3 นี้ ในกิจการพาณิชย์ก็เช่นกัน บริษัทที่มีเงินทุนมาก เช่น กิจการขายส่ง ห้างสรรพสินค้า และซูเปอร์มาร์เก็ตต์ เป็นต้นนี้ ได้ขยายตัวมากขึ้นอย่างรวดเร็วท่ามกลางยุคสมัยของการผลิตและบริโภคมวลชน

ตารางที่ 9 สถานะของผู้ทำงานในโครงสร้างประชากรแรงงาน

	1955	1965	1975	1980
ลูกจ้างพนักงานบริษัท	45.8	60.8	69.8	71.9
ลูกจ้างอิสระ	23.9	19.9	17.4	17.2
แรงงานครอบครัว	30.3	19.3	12.7	10.9

แหล่งข้อมูล: จากการสำรวจแรงงาน

เมื่อเป็นเช่นนี้ การพัฒนาอุตสาหกรรมนำมาซึ่งการลดอัตราประชากร
แรงงานของอุตสาหกรรมประเภทที่ 1 ลง พร้อม ๆ กับที่อัตราส่วนของ
อุตสาหกรรมประเภทที่ 2 และ 3 เพิ่มขึ้น ในขณะเดียวกันอัตราส่วนของ
ลูกจ้างพนักงานในจำนวนประชากรแรงงานก็เพิ่มขึ้นอย่างมาก จากตารางที่ 9
นี้ ในปี 1955 ลูกจ้างพนักงานมีจำนวนเกินกว่าร้อยละ 40 10 ปีให้หลังได้เพิ่ม
จำนวนเป็นร้อยละ 60 ต่อมาปี 1975 อีก 10 ปีต่อมาได้เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 70
ส่วนในงานประเภทเกษตรกรรมและการป่าไม้ นั่น การดำเนินงานมักประกอบ
ด้วยผู้ประกอบการและแรงงานในครอบครัว แต่ในด้านกิจการค้านั้น ผู้ประกอบ
กิจการขนาดเล็กมีเป็นจำนวนมาก อัตราส่วนของการใช้แรงงานในครอบครัว
จึงมีมากด้วย ด้วยเหตุนี้ตัวเลขลูกจ้างจำนวนร้อยละ 70 นี้เมื่อเปรียบเทียบกับ
อัตราของประเทศที่พัฒนาแล้วที่มีร้อยละ 80-90 แล้ว นับว่ายังห่างไกลอยู่
มาก จากตารางที่ 8 ที่ได้แสดงไว้ นั่น อัตราส่วนของประชากรแรงงานใน
กิจการขายส่ง ขายปลีก และบริการ นั้นนับว่ามีจำนวนมาก แต่ว่าในจำนวนนี้
ผู้ดำเนินกิจการด้วยการใช้แรงงานในครอบครัวโดยไม่มีลูกจ้างประจำอันเป็น
กิจการขนาดเล็กนั้น มีจำนวนมากกว่าประเทศที่พัฒนาแล้วในยุโรปและอเมริกา
เสียอีก ดังนั้น การให้ความสำคัญกับเรื่องนี้จึงมีความจำเป็นในการที่จะเข้า
ใจโครงสร้างสังคมญี่ปุ่นปัจจุบัน

แต่อย่างไรก็ตาม เรื่องที่มีความสำคัญมากในการพิจารณาถึงสังคม
ญี่ปุ่นปัจจุบันก็คือ ภายในระยะเวลาอันสั้นเพียง 1 ใน 4 ของศตวรรษเท่านั้น
จำนวนพนักงานได้เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 40 เป็น 70 ส่วนแรงงานอิสระที่มีอัตรา
1 ใน 4 ได้ลดจำนวนลงเป็นร้อยละ 17 แรงงานครอบครัวที่มีจำนวนมากกว่า 1
ใน 3 ได้ลดลงเป็นร้อยละ 11 เท่านั้น ดังนั้นถึงแม้ว่าอัตราส่วนของลูกจ้างจะมี
จำนวนไม่มากเท่ากับประเทศพัฒนาแล้วก็ตาม แต่หมายความว่าอัตราส่วน
ของลูกจ้างที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วนี้คือความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วของอุตสาหกรรม
ภายหลังสงคราม ซึ่งทำให้โครงสร้างสังคมของญี่ปุ่นเปลี่ยนแปลงจาก
ก่อนสงครามเป็นอย่างมาก

บทที่ 11

การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในโครงสร้าง เกษตรกรรม

ก่อนสงคราม โครงสร้างเกษตรกรรมของญี่ปุ่นมีลักษณะพิเศษคือ ประการที่ 1 เป็นหน่วยผลิตที่มีขนาดเล็กมาก โดยทั่วไปแล้วใช้แรงงานเป็นหลักใจการทำงาน ประการที่ 2 ที่ดินทำกินประมาณครึ่งหนึ่งเป็นที่เช่าทำกิน ระบบเจ้าที่ดินมีอิทธิพลอยู่เหนือการเกษตรกรรม

ญี่ปุ่นซึ่งเคยเป็นประเทศเกษตรกรรมมาแต่โบราณนั้น ถึงแม้จะเข้าสู่ยุคทันสมัยแล้วก็ตาม แต่ก็ไม่อาจคาดหวังถึงการขยายพื้นที่ทำกินได้ ในช่วงจากยุคปฏิรูปเมจิจนถึงสิ้นสุดสงคราม ครอบครัวชาวนาที่ทำกินบนพื้นที่เพาะปลูกเหล่านี้มีประมาณ 5 ล้าน 5 แสนครอบครัว กล่าวอีกอย่างก็คือ ถึงแม้ทุนนิยมญี่ปุ่นจะเจริญอย่างรวดเร็วในช่วงการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยก็ตาม แต่ก็ยังมีขีดจำกัดเพียงพอที่จะรับแรงงานส่วนเกินเฉพาะของลูกชายคนที่ 2 และ 3 เท่านั้น แต่ไม่มีแรงดึงดูดเพียงพอที่จะทำให้เกิดการย้ายถิ่นของหัวหน้าครอบครัวหรือลูกชายคนโตได้ ดังนั้นครอบครัวชาวนาเกือบร้อยละ 70 ทำกินบนพื้นที่เพียงไม่ถึง 1 เฮกเตอร์เท่านั้น ส่วนผู้ที่ได้ชื่อว่า ชาวนาจน ผู้ถือครองที่ดินจำนวนต่ำกว่าครึ่งเฮกเตอร์มีจำนวนมากกว่า 1 ใน 3 นอกจากนั้นภายหลังการปฏิรูปเมจิเป็นต้นมา ชาวนาไรที่ดินยังมีจำนวนเพิ่มขึ้น ชาวนามากกว่าร้อยละ 40 เป็นชาวนาไรที่ดินน้อยและต้องเช่าที่ดินทำกิน เกือบร้อยละ 30 เป็นชาวนาไรที่ดิน ชาวนาที่มีที่ดินของตนเองมีไม่ถึง 1 ใน 3 ส่วนร้อยละ 70 เป็นชาวนาไรที่ดินในราคาแพงและไม่มีหลักประกันในการดำรงชีพ ดังนั้นชีวิตของพวกเขาจึงขึ้นตรงต่อเจ้าที่ดิน

จากสภาพที่ยากจน ครอบครัวชาวนาโดยส่วนใหญ่ไม่สามารถมีเครื่องจักรใช้เพื่อทุ่นแรงได้ ดังนั้นพวกเขาจึงต้องทนอาบเหงื่อต่างน้ำในการ

พยายามเพิ่มผลผลิตในที่ดินต่ออัตราส่วนพื้นที่ โดยการปรับปรุงพืชผลและเพิ่มปุ๋ย ชนชั้นล่างที่อาศัยในเมืองเป็นผู้ที่มีสภาพยากจนยิ่งกว่าชาวนา แต่อย่างไรก็ตาม โดยสภาพทั่วไปชาวนาญี่ปุ่นถูกมองว่าเป็นคนยากจน ซึ่งถึงแม้จะทำงานหนักเท่าไรก็ไม่สามารถหลุดพ้นจากสภาพยากจนได้ เกษตรกรรมของญี่ปุ่นจึงเป็นฐานรองรับให้กับระบบทุนนิยม ในขณะที่เดียวกันก็เป็นส่วนที่ถูกทอดทิ้งจากความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจทุนนิยมด้วย

เกษตรกรรมของญี่ปุ่นได้หลุดพ้นจากลักษณะประการที่ 2 จากการปฏิรูปที่ดินภายหลังสงคราม ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า อิทธิพลของชนชั้นเจ้าที่ดินได้สลายตัวลงไปพร้อมกับการพัฒนาของเศรษฐกิจทุนนิยม และในช่วง

ตารางที่ 10 โครงสร้างเกษตรกรรมจำแนกตามการถือครองที่ดิน

	ชาวนารวย	ชาวนากลาง	ชาวนาจน	ชาวนาไร้ที่ดิน
ปี (ถือครองร้อยละ ของที่ดินทำกิน)	(ถือครองร้อยละ 95)	(ถือครอง 50-95)	(ถือครอง 5-50)	(ถือครองน้อยกว่า 5)
1946	32.8	19.8	18.6	28.7
1950	61.9	25.8	6.0	5.1
1960	75.2	18.0	3.6	2.9
1980	86.4	10.1	2.2	1.0

แหล่งข้อมูล: จากสถิติของกระทรวงเกษตรและป่าไม้ จากการสำรวจการเกษตรและป่าไม้

จากยุคโทโฮถึงโชวะ (1920-30) นายทุนภายในเมืองได้มีอิทธิพลขึ้นมา ด้วยเหตุนี้การฟื้นฟูเศรษฐกิจภายหลังสงครามจำเป็นต้องเพิ่มปริมาณการผลิตข้าวสารราคาถูกให้มากขึ้น ดังนั้นรัฐบาลญี่ปุ่นจึงได้คิดวางแผนปฏิรูปที่ดินขึ้น

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าการปฏิรูปที่ดินได้ประสบความสำเร็จอย่างดีจากคำ
บัญชาของผู้ยึดครอง เมื่อเวลาผ่านไปยาวนาน ระบบเจ้าที่ดินที่มีอิทธิพลใน
หมู่บ้านก็ได้แตกสลายลง แต่การปฏิรูปที่ดินนี้ไม่สามารถทำให้ลักษณะพิเศษ
ประการที่ 1 คือเป็นหน่วยผลิตขนาดเล็กนี้สลายตัวลงไปได้ อย่างไรก็ตามการ
ปฏิรูปได้ทำให้ชาวนาญี่ปุ่นโดยส่วนใหญ่กลายเป็นผู้ที่มีที่ดินทำกินเป็นของตน

ชาวนาผู้ที่มีที่ดินเป็นของตนเองนี้เป็นผู้ที่แบกรับภาระการพัฒนาเกษตร-
กรรมญี่ปุ่นภายหลังสงคราม การผลิตไม่เพียงแต่เฉพาะประเภทข้าวเท่านั้น
แต่ยังรวมถึงผลิตผลจำพวกผลไม้และการปศุสัตว์ด้วย ถึงแม้ก่อนหน้า
สงครามก็ตาม ในตอนต้นยุคโชวะ เครื่องจักรที่ใช้ในการสีข้าวก็ได้เป็นที่แพร่
หลายอย่างกว้างขวาง แต่ทว่าการใช้เครื่องจักรกลในการเกษตรยังมีอยู่น้อย
ภายหลังสงครามได้มีการใช้เครื่องจักรที่ใช้ในการเพาะปลูกขนาดเล็ก และใน
ปัจจุบันรถแทรกเตอร์มีจำนวนเพิ่มขึ้น เครื่องปลูกข้าวและเครื่องเกี่ยวข้าวก็ได้
ถูกใช้อย่างกว้างขวาง ในราวกลางปี 1960 เกษตรกรรมญี่ปุ่นมีจำนวนแรงงาน
ในการผลิตต่อพื้นที่ 1 เอเคอร์¹⁸ สูงที่สุดในโลก แต่ว่าการมีพลังงานสูงที่สุด
ในโลกนี้สำหรับเกษตรกรผู้ซึ่งยังไม่ได้รับการปลดปล่อยจากพันธนาการ
ของลักษณะพิเศษประการที่ 1 นั้นหมายถึงการลงทุนที่มากเกินไป เมื่อเป็น
เช่นนี้ถึงแม้จะเก็บเกี่ยวได้ผลมากขึ้นก็ตาม แต่ก็ต้องนำไปหักกับค่าใช้จ่าย
ในการผลิต ไม่ว่าจะเป็นการซื้อเครื่องจักร ค่าปุ๋ยที่เพิ่มขึ้นด้วย

อย่างไรก็ตามผลผลิตเกษตรกรรมได้เพิ่มขึ้นทุกปีจนถึงเมื่อไม่นานมานี้
อยู่ในอัตราร้อยละ 3-4 ซึ่งเป็นจำนวนตัวเลขที่ต่ำกว่าอัตราส่วน GNP ที่มี
อัตราร้อยละ 10 กว่าทุกปี ในปี 1955 เกษตรกรรมซึ่งมีรายได้เพิ่มขึ้นเกือบ
ร้อยละ 20 ของรายได้ประชาชาตินี้ เมื่อเปรียบเทียบกับช่วงระยะการพัฒนา
เศรษฐกิจเร่งรัดแล้วลดน้อยลงไปเหลือเพียงไม่ถึงร้อยละ 10 ในปัจจุบันอยู่ใน
ระดับเพียงร้อยละ 5 เท่านั้น ช่องว่างรายได้ระหว่างเกษตรกรรมกับอุตสาหกรรม
กรรมเริ่มห่างมากขึ้นทุกที ๆ

ผลก็คือเกษตรกรไม่อาจเลี้ยงชีพอยู่ได้ด้วยเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียว

อีกต่อไปแล้วทำให้เกิดการย้ายถิ่นของประชากรภาคเกษตรกรรมเป็นจำนวนมาก ก่อนสงครามถึงแม้จะมีการย้ายถิ่นจากชนบทก็ตามแต่ประชากรส่วนใหญ่ยังคง อยู่ในชนบท แต่ภายหลังสงครามอุตสาหกรรมส่วนอื่น ๆ ภายใต้นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างรีบเร่งนี้ได้ดึงเอาแรงงานจากชนบทเข้ามาอย่างเต็มที่ ดังนั้นปัจจัยดึงดูดจึงมีกำลังมากกว่าปัจจัยผลัก ดังที่ได้กล่าวแล้วในตอนต้น ด้วยเหตุนี้ประชากรแรงงานภาคเกษตรกรรมได้ลดอัตราลงไปเหลือเพียงไม่ถึงร้อยละ 10 เท่านั้น

แต่ถึงแม้ว่าประชากรเกษตรกรรมจะลดลงไปมากเช่นนี้ก็ตาม ในที่สุดจำนวนครอบครัวเกษตรกรได้ลดลงมาเหลือไม่ถึง 5 ล้านครอบครัว แม้ในปัจจุบันมีในราว 4.6 ล้าน แต่เมื่อเทียบกับระดับก่อนสงครามซึ่งมี 5.5 ล้านแล้ว ได้ลดลงไปราวร้อยละ 1.5 ภาพที่ปรากฏออกมาก็คือประชากรชายจำนวนมากได้เคลื่อนตัวเข้าสู่อุตสาหกรรมส่วนต่าง ๆ คนที่เหลืออยู่ส่วนใหญ่ก็คือผู้สูงอายุและแม่บ้านซึ่งยังคงทำงานอยู่ต่อไปในภาคเกษตรกรรม การขยายตัวของการใช้เครื่องจักรกลเกษตรกรรมจึงเป็นการทดแทนต่อแรงงานภาคเกษตรกรรมที่ลดลงไปในส่วนนี้ กระบวนการของการกลายเป็นเกษตรกรนอกการเกษตรจึงเป็นไปอย่างรวดเร็ว จากตารางที่ 11 จะเห็นได้ว่า ในปี 1950 อันเป็นปีฟื้นฟูเศรษฐกิจภายหลังสงครามนั้น สภาพการจ้างงานเป็นไปอย่างผิดเคือง จำนวนครึ่งหนึ่งของเกษตรกรเป็นเกษตรกรเต็มเวลา แต่ในปี 1960 ภายหลัง 10 ปี จำนวนได้ลดลงเหลือเพียง 1 ใน 3 และในปี 1975 เหลือเพียงร้อยละ 10 เท่านั้น ส่วนเกษตรกรนอกการเกษตรประเภทที่ 2 ได้เพิ่มจำนวนจากร้อยละ 20 กว่า เป็นร้อยละ 65 สิ่งที่น่าสังเกตของเกษตรกรรมญี่ปุ่นซึ่งแสดงถึงสัญลักษณ์ของปัจจุบันก็คือ ครอบครัวเกษตรกรที่ทำงานโดยปราศจากแรงงานเต็มเวลาของคนในครอบครัวมีสูงถึงกว่าร้อยละ 60 และครอบครัวเกษตรกรที่ไม่มีแรงงานชายเต็มเวลามีจำนวนถึง 3 ใน 4

ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ ในปี 1961 รัฐบาลได้ออกกฎหมายพื้นฐานการเกษตรกรรม และได้ดำเนินการปฏิรูปโครงสร้าง

ตารางที่ 11 โครงสร้างเกษตรกรรจำแนกตามประเภทของอาชีพ

	1941	1950	1960	1970	1975	1980
เกษตรกรเต็มเวลา ¹⁹	41.5	50.0	34.3	15.6	12.4	13.4
เกษตรกรนอกการเกษตรประเภทที่ 1 ²⁰	37.3	28.4	33.6	33.7	25.4	21.5
เกษตรกรนอกการเกษตรประเภทที่ 2 ²¹	21.2	21.6	32.1	50.7	62.2	65.1

แหล่งข้อมูล: กระทรวงเกษตรกรรมป่าไม้ จากการสำรวจเกษตรกรรป่าไม้

เกษตรกรรในเวลาต่อมา แต่สิ่งที่เรียกว่านโยบายแก้ไขโครงสร้างนี้ไร้ผล และไม่สามารถแก้ปัญหาที่ได้รับการขนานนามในยุคนั้นว่า “ยุคหัวเลี้ยวหัวต่อของเกษตรกรรญี่ปุ่น” ได้ ความขัดแย้งในโครงสร้างเกษตรกรรได้ทวีขึ้นปีแล้วปีเล่า มันเกิดจากความมั่งง่ายของความคิดที่จะใช้งบประมาณเพียงน้อยนิดเพื่อที่จะเปลี่ยนโครงสร้างเกษตรกรร ผลก็คือทำให้ต้องใช้นโยบายชั่วคราวเพื่อชดเชยด้วยการขึ้นราคาข้าวสารทุกปี ด้วยนโยบายเพิ่มราคาข้าวขึ้นเช่นนี้ก็ได้อมาถึงทางตันเมื่อปริมาณข้าวสารในคลังมีจำนวนล้นเกินความต้องการในปี 1969 ไม่เพียงแต่ราคาข้าวจะถูกตรึงให้คงที่เท่านั้น แต่นโยบายปรับปรุงผลิตผลยังได้นำมาซึ่งผลการลดจำนวนพื้นที่การเกษตรรลง ประเทศเกษตรกรรญี่ปุ่นที่เคยปลูกข้าวเป็นหลักซึ่งในครั้งโบราณเคยได้ชื่อว่า “ประเทศเขียวข่มู่มไปด้วยรวงข้าว” นี้ได้อมาถึงยุคเปลี่ยนแปลง เกษตรกรญี่ปุ่นซึ่งดำรงชีวิตอยู่ด้วยพื้นฐานของการเพิ่มผลิตผลข้าวที่ได้รับการประกันในเรื่องการตลาดจากรัฐบาลได้อมาถึงจุดวิกฤต ผลิตผลที่ล้นเกินของข้าวนี้ทำให้เกิดการเรียกร้องให้เปลี่ยนไปปลูกพืชชนิดอื่นแทนข้าว ไม่ว่าจะเป็นการทำคุสัต์หรือปลูกไม้ยืนต้นแทนซึ่งไม่อาจคาดหวังถึงความแน่นอนอะไรได้ ในปัจจุบันนี้แรงกดดันจากต่างประเทศเรียกร้องอย่างแข็งขันให้ญี่ปุ่นเปิดตลาดการค้าเสรี

ภายในประเทศ อันเป็นผลจากการที่ญี่ปุ่นได้กลายเป็นประเทศยักษ์ใหญ่ทางเศรษฐกิจนี้ ในเรื่องนี้แม้ญี่ปุ่นจะใช้นโยบายปลูกพืชชนิดอื่นแทนแล้วก็ตามแต่ญี่ปุ่นก็ยังไม่มีพลังพอที่จะเป็นคู่แข่งทางการค้าด้านผลิตผลเกษตรกับตลาดต่างประเทศได้ ยิ่งกว่านั้นท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ในสภาพที่ข้าวมีจำนวนล้นเหลือมากเช่นนี้ แต่ในทางตรงข้ามพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นที่ใช้บริโภคภายในกลับมีจำนวนผลผลิตน้อยลงอย่างน่าใจหาย กล่าวคือ อัตราส่วนของพืชจำพวกข้าวที่ใช้บริโภคโดยตรงภายในประเทศมีร้อยละ 68 แต่อาหารที่ใช้เลี้ยงสัตว์มีไม่ถึงร้อยละ 2 เมื่อรวมแล้ว อัตราส่วนของผลิตภัณฑ์อาหารที่ใช้เลี้ยงตัวเองมีอัตราต่ำเพียงร้อยละ 34 เท่านั้น วิฤตการณ์ทางการเกษตรกรรมที่เกิดขึ้นเช่นนี้เป็นวิฤตการณ์ของประเทศนั่นเอง

แม้สถานการณ์จะเข้าขั้นวิฤตก็ตาม แต่โดยทั่วไปแล้วชีวิตเกษตรกรรมมีความมั่งคั่งสมบูรณ์ขึ้น รายได้ของครอบครัวเกษตรกรในราวปี 1930 อยู่ในราวร้อยละ 70 ของรายได้ของคณงานพวกคอกขาว (WHITE COLLAR) และถึงแม้เมื่อเทียบรายได้กับผู้ใช้แรงงานรายได้ต่ำอันเกิดจาก "SOCIAL DUMPING" แล้วก็จะอยู่ในราวร้อยละ 95 ยิ่งถ้าหากค่าโดยเฉลี่ยต่อคนแล้วก็จะเห็นความแตกต่างมากยิ่งขึ้น ค่าใช้จ่ายของครอบครัวครึ่งหนึ่งจะเป็นค่าอาหาร แต่ภายหลังสงครามสถานการณ์ได้เปลี่ยนไป กล่าวคือ การให้ความสำคัญกับการผลิตอาหารในระหว่างสงครามทำให้เกษตรกรมีอำนาจต่อรองมากขึ้นทำให้มีรายได้พอกับอาชีพอื่น หลังสงครามเสร็จสิ้นใหม่ ๆ รายได้ของเกษตรกรสูงกว่าผู้ใช้แรงงาน ในไม่ช้าเมื่อเศรษฐกิจญี่ปุ่นเข้าสู่ยุคฟื้นฟู รายได้เกษตรกรเริ่มต่ำกว่าอาชีพอื่น หลังจากเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจเร่งรัดแล้ว เกษตรกรได้เริ่มทำงานนอกการเกษตรมากยิ่งขึ้นทำให้รายได้เพิ่มขึ้นและสูงกว่าครอบครัวผู้ใช้แรงงาน ในปี 1972 เมื่อเทียบรายได้โดยเฉลี่ยต่อคนแล้ว รายได้เกษตรกรสูงกว่าระดับรายได้ผู้ใช้แรงงานทั่วประเทศ จากสถิติปี 1980 รายได้ต่อครอบครัวสูงกว่าร้อยละ 129 และเมื่อเฉลี่ยต่อคนแล้วสูงกว่าร้อยละ

ตารางที่ 12 ค่าใช้จ่ายครอบครัวเกษตรกรต่อคนจำแนกตามขนาด
ถือครองที่ดิน (แรงงานต่อคน=100)

ครอบครัวเกษตรกรทั้งหมด	~0.5เฮคเตอร์	~1.0	~1.5	~2.0	2.0~
1960	75.8	79.8	72.5	73.4	87.4
1970	95.3	106.2	93.1	89.7	90.3
1980	113.4	124.9	114.2	107.3	96.1

แหล่งข้อมูล: กระทรวงเกษตร "จากการสำรวจเศรษฐกิจครอบครัวเกษตรกร", สำนักนายกรัฐมนตรีจาก "การสำรวจค่าใช้จ่าย"

112 จากตารางที่ 12 ค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือนมีความแตกต่างถึงร้อยละ 113 และเมื่อคำนวณแบบเองเกลแล้วจะเป็นร้อยละ 23 และต่ำกว่าครอบครัวผู้ใช้แรงงานร้อยละ 28 ภายหลังจากการประกาศใช้กฎหมายพื้นฐานเกษตรกรรมทำให้เกษตรกรเพิ่มเวลาที่มีรายได้สูงกว่าผู้ใช้แรงงานกลายเป็นกลุ่มเกษตรกรอิสระ เกษตรกรอิสระในช่วงออกกฎหมายมีจำนวนราวร้อยละ 9 ของครอบครัวเกษตรกรทั่วประเทศ แต่หลังจากปี 1960 มีจำนวนเกินร้อยละ 10 อยู่ระยะหนึ่ง แต่ในปัจจุบันมีจำนวนลดน้อยลงไปกว่าร้อยละ 10 แต่ถึงกระนั้นก็ตามเป็นสิ่งแน่นอนที่ว่ารายได้ของเกษตรกรมีมากกว่ารายได้ของผู้ใช้แรงงานโดยทั่วไป เป็นเพราะการทำงานนอกการเกษตรนั่นเอง เมื่อมองดูครอบครัวเกษตรกรทั่วทั้งหมดในปี 1963 แล้ว จากรายได้ของเกษตรกรทั้งหมด รายได้จากอาชีพนอกการเกษตรจะมีมากกว่ารายได้ที่ได้จากเกษตรอย่างเดียว ในระยะเวลานั้นเอง การขึ้นราคาข้าวสารถูกยับยั้งไว้ทำให้ความแตกต่างของรายได้ที่กล่าวนี้สูงขึ้นอย่างมาก กล่าวคือ ตั้งแต่ราวปี 1970 เป็นต้นมา รายได้จากเกษตรอย่าง

เดียวเป็นจำนวน 1 ใน 3 ของรายได้ครอบครัว ในปี 1975 มีไม่ถึงร้อยละ 30 ในปัจจุบันเหลือเพียงร้อยละ 20 เท่านั้น จากตารางที่ 12 ที่ได้แสดงไว้ นั้นครอบครัวเกษตรกรที่ยังชีพด้วยการเกษตรเต็มเวลาไม่สามารถมีรายได้ทัดเทียมกับผู้อาศัยในเมืองได้ แต่ว่าเกษตรกรย่อยที่ทำงานนอกการเกษตรมากกว่างานเกษตรอย่างเดียวนั้นสามารถมีรายได้มากกว่าผู้ใช้แรงงานอย่างมากมาย นั่นคือ สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงสภาพปัจจุบันนั่นก็คือ “เกษตรกรมั่งคั่งขึ้น เกษตรกรรุ่มตกต่ำลง”

บทที่ 12

การขยายและการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของเมือง

ดังที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้น ในราวปี 1940 อันเป็นปีก่อนที่สงครามจะสิ้นสุด ประชาชนในเขตที่เรียกว่าเมือง (TOWN) มีประมาณเกือบร้อยละ 40 ของประชากร แต่ก่อนหน้านั้น 10 ปีมีจำนวนไม่ถึงร้อยละ 25 แต่จากการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ต้นนโยบายการทำสงคราม ทำให้พลเมืองในเมืองทวีจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว

การกระจุกตัวของประชากรในเมืองเช่นนี้ได้เข้าสู่จุดกลับเนื่องจากความหายนะในช่วงปลายสงคราม ประชากรเมืองได้เคลื่อนตัวกลับสู่ชนบทเนื่องจากการอพยพหนีภัยและการทิ้งระเบิด ประชากรในชนบทเมื่อรวมเข้ากับผู้อพยพเข้ามาภายหลังสงครามมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ประชากรเหลือไม่ถึงร้อยละ 30 แม้จะย่างเข้าปี 1950 จำนวนยังไม่ถึงร้อยละ 40 ในช่วงของการรวมเขตการปกครองใหม่คือรวมหมู่บ้านและเมือง (TOWN) เข้าด้วยกัน ซึ่งได้เริ่มต้นในปี 1953 นั้น อัตราส่วนประชากรเมืองได้กลับคืนสู่อัตราที่พอ ๆ กับจำนวนที่เพิ่มสูงสุดก่อนสงครามสิ้นสุด พร้อม ๆ กับความเจริญอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจเช่นนี้ เมืองก็เข้าสู่กระบวนการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว

เมื่อมองดูแนวโน้มของการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของเมืองเช่นนี้แล้ว ในระยะเวลา 10 ปีจนกระทั่งปี 1960 นี้ ประชากรที่อยู่ในนครใหญ่เพิ่มมากขึ้นอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะประชากรใน 6 เมืองใหญ่ ๆ คือ โตเกียว นาโงย่า โยโกฮาม่า เกียวโต โกเบ ได้เพิ่มจำนวนเป็น 1.5 เท่าของจำนวนในช่วงนั้น เทียบเป็นอัตราส่วนของประชากรรวมแล้วเพิ่มจากร้อยละ 14 เป็น 18 แต่ภายหลังจากนั้น 5 ปีตัวเลขจำนวนพลเมืองในเมืองโตเกียว โยโกฮาม่า นาโงย่าเพิ่มจำนวนขึ้น แต่พลเมืองในโอซาก้า เกียวโต โกเบ กลับเพิ่มน้อยลง ยิ่งกว่านั้นในระยะเวลา 10 กว่าปีที่ผ่านมานี้ จำนวนพลเมืองที่อยู่ในนครใหญ่กลับมี

จำนวนลดน้อยลงยกเว้นเมืองโยโกฮาม่า ส่วนโตเกียวและโอซาก้ามีแนวโน้มที่ลดลง อัตราส่วนประชากรรวมใน 6 เมืองใหญ่ลดลงในปี 1965 จากร้อยละ 19 ปี 1979 เป็นร้อยละ 17

แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า การเพิ่มมากขึ้นของประชากรเมืองจะหยุดชะงักลง ทั้งนี้สืบเนื่องมาจาก ประการที่ 1 การรวมตัวของประชากรในเมืองใหญ่ได้ถึงจุดอิ่มตัว และได้เคลื่อนย้ายไปสู่พื้นที่โดยรอบเมืองใหญ่นั้น คนเหล่านี้หลีกเลี่ยงภาวะความหนาแน่นของประชากรและราคาที่ดินที่สูงในเมืองใหญ่ไป

ตารางที่ 13 การขยายตัวของประชากรในเขต 3 เมืองใหญ่ (ประชากรรวม=100)

	1955	1960	1970	1980
เขตเมืองใหญ่ส่วนกลาง	17.1	18.9	23.0	24.5
เขตเกียวโต โอซาก้า โกเบ	12.2	12.9	14.8	14.8
เขตนครนาโงย่า	7.6	7.8	8.3	8.4
รวม	36.9	39.6	46.1	47.8

แหล่งข้อมูล: การสำรวจสำมะโนประชากรแห่งชาติ

สู่บริเวณโดยรอบ ในที่ที่สามารถเดินทางติดต่อกับเมืองใหญ่ได้ จากตารางที่ 13 เมื่อมองดูเขต 3 เมืองใหญ่อันได้แก่ เขตเมืองใหญ่ส่วนกลาง (โตเกียว คานางาวา ไซตามา จิบะ) เขตริมฝั่งแปซิฟิก (ไอจิ จิฟุ มิเอะ) เขตศูนย์กลางทางด้านตะวันตก (โอซาก้า เฮียวโงะ เกียวโต นารา) ในแต่ละปีประชากรเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ประชากรในปี 1960 มีจำนวนรวมถึงร้อยละ 39 ปี 1970 ได้เพิ่มเป็นร้อยละ 46 และ 1975 เป็นร้อยละ 48 ภายหลังจากนั้นอัตราส่วนก็ไม่ได้เพิ่มขึ้น

แต่ว่าในปัจจุบันประชากรประมาณครึ่งหนึ่งได้รวมตัวกันในเขต 3 เมืองใหญ่ เหล่านี้

ประการที่ 2 จากตารางที่ 14 เมื่อมองดูการเพิ่มขึ้นของประชากรเขตเมืองจำแนกตามระดับจำนวนประชากรแล้ว อัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรในเขตเมืองใหญ่ได้ลดลงไปแต่ประชากรในเขตเมืองที่เล็กกว่าได้ทวีเพิ่มขึ้นตั้งแต่ปี 1960 จนถึงปี 1965 ประชากรในเขตเมือง (CITY) มีพลเมืองเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดในระหว่าง 5 แสนถึง 1 ล้านคน แต่ภายหลังจากนั้น 5 ปี อัตราการเพิ่มของประชากรในเขตเมืองมีสูงมากคือ จาก 2 แสนคนขึ้นไปจนถึงเกือบ 3 แสนคน ยิ่งกว่านั้นเมื่อมองตัวเลขจากปี 1970 ถึง 75 แล้ว การเพิ่มของประชากรในเขตเมืองที่มีประชากร 5 แสนคนขึ้นไปได้ลดลงไป พร้อม ๆ กันนั้นเมืองที่มีประชากร 5 หมื่นคนขึ้นไปจนถึงเกือบ 1 แสนคนก็มีอัตราส่วน

ตารางที่ 14 อัตราส่วนของประชากรเมืองที่มีจำนวน 1 แสนคนขึ้นไป

	1960		1980	
	จำนวนเมือง	ยอดรวมประชากร (ร้อยละ)	จำนวนเมือง	ยอดรวมประชากร (ร้อยละ)
1,000,000+	6	17.9	10	19.9
500,000+	3	1.9	9	4.9
300,000+	12	4.6	36	11.7
200,000+	22	5.5	42	8.8
100,000+	71	10.6	96	11.1
รวม	114	40.5	193	56.4

แหล่งข้อมูล: จากการสำรวจสำมะโนประชากรแห่งชาติ

ประชากรเมืองที่ลดลงไปเช่นเดียวกับเมืองที่มีประชากรมากกว่า 1 แสนคน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่ามันเป็นผลจากการเติบโตทางอุตสาหกรรมจากความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วอันมีผลกระทบต่อเมืองขนาดเล็กด้วย

ตัวเลขเหล่านี้มีส่วนสัมพันธ์กับการเพิ่มขึ้นของเมืองที่ถูกกำหนดขึ้นจากการจัดเขตใหม่ การรวมเขตหมู่บ้านและเมือง (TOWN)²² ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ปี 1953 นี้ ได้สร้างเมือง (SHI หรือ CITY) ขึ้นเป็นจำนวนมากในเขตพื้นที่ชนบทอันกว้างขวาง เมืองในที่นี้จะเรียกเป็น SHI ก็ไม่ใช่ จะเป็น CITY ก็ไม่เชิง พลเมืองที่อาศัยอยู่ก็ไม่สามารถนับเป็นประชากรของเมืองใหญ่ได้ ในปี 1957 ซึ่งการรวมเขตได้สิ้นสุดลง จำนวนเมือง (SHI) มีถึง 501 เมือง ปัจจุบันมีถึง 647 เมือง ซึ่งในระยะเวลา 20 กว่าปีนี้จำนวนเมือง (SHI) ได้เพิ่มถึง 146 เมือง นั่นคือเมืองใหม่ซึ่งรวมทั้งเขตภาคชนบทบางแห่งได้เจริญเติบโต รวมทั้งจำนวนก็ได้เพิ่มมากขึ้นด้วย

เมือง (SHI) ซึ่งเป็นเขตพื้นที่หนึ่งภายใต้การบริหารของกลุ่มมิจิไต (กลุ่มบริหารตนเอง) นี้แม้จะไม่สามารถเรียกได้ว่าเป็นเมือง (CITY) ได้ก็ตาม แต่เมือง (SHI) ที่มีพลเมือง 1 แสนคนขึ้นไปถ้านับเป็นเมืองแล้ว ดูจากตารางที่ 14 ประชากรในเมืองดังกล่าวในปี 1960 จะมีถึงร้อยละ 40 และ 20 ปีให้หลังคือปี 1980 เพิ่มเป็นร้อยละ 56 จำนวนเมืองก็เพิ่มจาก 114 เมืองเป็น 193 เมือง ดังนั้นในเมือง (SHI) ที่มีประชากรมากกว่า 1 แสนคนขึ้นไปนั้น จะมีประชากรรวมมีมากกว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนประชากรทั้งหมด และถ้ารวมประชากรเมือง (SHI) ที่มีมากกว่า 5 หมื่นคนขึ้นไปด้วยแล้วตัวเลขประชากรจะเพิ่มเป็นร้อยละ 68 หรือเกือบถึงร้อยละ 70 ของประชากรทั้งหมด

เมือง (CITY) ของญี่ปุ่นนี้ได้ถูกออกแบบให้เป็นเมืองเพื่อการบริโภคในครั้งหนึ่งเคยเป็นเมืองรอบ ๆ ปราสาทในยุคโตกุงาวะ และกลายเป็นศาลากลางจังหวัดในสวนพื้นที่ภูมิภาค แต่ก็มีข้อยกเว้นคือเมือง (TOWN) ซึ่งได้กลายเป็นเขตศูนย์กลางขึ้นมาตั้งแต่ยุคเมจิ เช่น เมืองอุตสาหกรรม ยาวาตะ คาวาซากิ ฮิตาจิ หรือเมืองท่า โยโกฮาม่า ینگาตะ อะโอมิริ ซึ่งเมืองเหล่านี้ได้

รับการพัฒนาให้กลายเป็นเมืองท่าเปิดและมีลักษณะของเมืองศูนย์กลางในเขตชนบทไว้ด้วย เมื่อพิจารณาโดยทั่วทั้งหมดแล้ว เมืองซึ่งได้พัฒนากลายเป็นเมืองเพื่อการบริโภคที่เคยเป็นเขตศูนย์กลางการบริหารแต่เดิมมานั้น ส่วนมากจะกลายเป็นเมืองที่ประกอบการอุตสาหกรรมทำให้ประชากรเพิ่มมากขึ้น ด้วยการเติบโตของเมืองภายหลังสงครามก็ดำเนินไปตามแผนนี้เรื่อยมา นอกเหนือจากรูปแบบที่ว่านี้แล้ว ประเทศญี่ปุ่นภายหลังสงครามเป็นประเทศที่มีการปกครองแบบกระจายอำนาจโดยให้ความสำคัญต่อหน่วยการปกครองตัวเองในระดับภูมิภาค โดยที่รัฐบาลส่วนกลางบริหารและดูแลการบริหารส่วนจังหวัด ส่วนจังหวัดก็ดูแลการบริหารส่วนตำบลและหมู่บ้าน การรวมอำนาจการบริหารไว้ที่ศูนย์กลางนี้เป็นปัจจัยหนึ่งซึ่งสามารถอธิบายถึงการรวมตัวของประชากรในเขตเมืองหลวงโตเกียวและในเมืองศูนย์กลางของจังหวัดในส่วนภูมิภาคได้ ดังนั้น การรวมศูนย์การบริหารของรัฐเป็นเงื่อนไขที่ดูดซับประชากรเข้ามา และเมืองนับเป็นจำนวนไม่น้อยที่ได้มีการพัฒนาอุตสาหกรรมในบริเวณรอบนอก ซึ่งทำให้การเพิ่มจำนวนประชากรหยุดชะงักลง

แต่ถึงแม้ว่าแบบแผนการเจริญเติบโตของเมือง (CITY) จะเป็นเช่นนี้ก็ตาม แนวโน้มของการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของเมืองในปัจจุบันนี้เป็น การขยายตัวของเมืองที่เพียบพร้อมด้วยลักษณะของเมืองอุตสาหกรรมหนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนการใช้พลังงานจากถ่านหินเป็นน้ำมันได้สร้างเมืองขึ้นรอบ ๆ ศูนย์อุตสาหกรรมหนัก ซึ่งมีการทำอุตสาหกรรมเคมีเป็นหลักในบริเวณศูนย์กลางนั้น

ยิ่งกว่านั้นสิ่งที่ไม่สามารถมองข้ามได้ก็คือ ภายในบริเวณพื้นที่ที่ได้รับการออกแบบเป็นเมืองใหม่นี้ เป็นเมืองที่ไม่ได้เกิดจากการรวมตัวของตำบลและหมู่บ้านอย่างในปี 1950 แต่เป็นเมืองใหม่ที่เกิดขึ้นภายหลังโดยเฉพาะอย่างยิ่งเกิดรอบ ๆ มหานคร ตำบลและเมืองเล็ก ๆ รอบเขตมหานครนี้เป็นส่วนที่ทำให้ประชากรเพิ่มมากขึ้น ตำบลกลายเป็นเมือง เมืองเติบโตขึ้นตามขนาด การเพิ่มประชากรของตัวมหานครเองจึงได้หยุดชะงักลงหรือไม่ก็ลดน้อยลงไป

ส่วนการปรับสภาพให้เข้ากับการเพิ่มขึ้นของประชากรในเขตรอบมหานครนั้น ก็คือ การเพิ่มจำนวนของเมืองขึ้นรวมทั้งการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของเมืองด้วย

จากการเพิ่มจำนวนประชากรในเขตมหานครเช่นนี้โดยสรุปแล้วก็คือ **ประการแรก** ประชากรอาศัยอยู่ในมหานครหนาแน่นมากเกินไป และรวมไปถึง เรื่องราคาที่ดินที่สูงขึ้นซึ่งเกิดจากการไร้ซึ่งนโยบายควบคุมการใช้ที่ดิน รวมทั้ง ขาดการควบคุมการเพิ่มของประชากรด้วย **ประการที่ 2** เมืองศูนย์กลางใน ส่วนภูมิภาคนี้ประชากรที่เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชากรจะเพิ่มขึ้น อย่างเห็นได้ชัดในกรณีที่เป็นเมืองที่มีลักษณะเมืองอุตสาหกรรมอยู่ **ประการ ที่ 3** เมืองอุตสาหกรรมแรกตั้งนี้จะขยายตัวขึ้นพร้อม ๆ กับเศรษฐกิจที่เจริญ อย่างรวดเร็ว พร้อม ๆ กับที่เมืองอุตสาหกรรมใหม่ได้เจริญอย่างรวดเร็วใน แถบพื้นที่เลียบชายฝั่งทะเลแปซิฟิก จากการก่อสร้างเมืองอุตสาหกรรมใหม่ ตั้งแต่ปี 1963 เป็นต้นมา ทำให้การพัฒนาเมืองอุตสาหกรรมได้ขยายออกไป นอกเขตอุตสาหกรรมเลียบชายฝั่งแปซิฟิกอย่างกว้างขวาง ในพื้นที่ดังกล่าว ได้รวมถึงพื้นที่ที่เคยเป็นหมู่บ้านประมงมาก่อนหน้าการก่อสร้างซึ่งได้เจริญขึ้น อย่างรวดเร็วจนกลายเป็นเมืองขึ้นมา **ประการที่ 4** มีส่วนเกี่ยวข้องกับแนวโน้ม ในข้อที่ 1 และ 2 ด้วย กล่าวคือ การที่พื้นที่บริเวณรอบมหานครกลายเป็น เมืองขึ้นมา ซึ่งสภาพดังกล่าวนี้สามารถเห็นได้ในพื้นที่รอบเมืองศูนย์กลางใน ส่วนภูมิภาค ในจุดนี้เป็นลักษณะพิเศษของเมืองที่เพิ่มจำนวนขึ้นและขยายตัว อย่างรวดเร็ว หรืออาจขนานนามได้ว่าเป็นการขยายตัวของสังคมเมืองอย่าง แท้จริง

การเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของเมืองดังกล่าวนี้ กล่าวโดยทั่วไปแล้วก็ คือมันจะเป็นรูปที่ว่าพื้นที่ในชนบทได้ถูกรวมเข้าเป็นเมือง และมีแนวโน้มที่ พื้นที่เมืองจะขยายตัวออกไปในชนบทมากเสียยิ่งกว่ารูปแบบของพื้นที่ที่เป็น เมืองมาก่อนนี้ได้รับการพัฒนาใหม่และประชากรได้เพิ่มจำนวนมากขึ้น ดังนั้น ประชากรในพื้นที่ชนบทได้เคลื่อนตัวออกมาจนกลายเป็นปัญหาคือประชากร

เบาบางลงและกลายเป็นปัญหารุนแรง ซึ่งตรงข้ามกับเมืองที่มีปัญหาประชากรหนาแน่น พุดอีกอย่างก็คือ จากความเจริญอย่างรวดเร็วของเมืองเช่นนี้ สังคมญี่ปุ่นจึงกลายเป็นสังคมเมืองอย่างรวดเร็วโดยทั่วด้าน ไม่เพียงแต่พื้นที่ในชนบทจะกลายเป็นเขตเมืองเท่านั้น แต่ "พลัง" ของเมืองที่มากขึ้นนี้ได้ส่งผลถึงชนบทและชีวิตความเป็นอยู่ของคนญี่ปุ่นอย่างทั่วด้านด้วย ในเรื่องนี้ LOUIS WIRTH ได้ใช้คำว่า "URBANIZATION" ในฐานะที่เป็น "WAY OF LIFE" ซึ่งหมายถึง กระบวนการเติบโตอย่างรวดเร็วของเมืองและขยายไปทั่วทั้งสังคม (LOUIS WIRTH, 1938) และสิ่งนี้เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการของสังคมประชาคมซึ่งจะได้กล่าวในภายหลัง

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในช่วงต้นว่า สังคมญี่ปุ่นก่อนสงครามถึงแม้จะใช้เวลาถึง 2 ใน 3 ของศตวรรษในการพัฒนาสังคมทันสมัยก็ตาม แต่ก็ยังเป็นสังคมเกษตรกรรมอยู่ RONALD P. DORE ได้เสนอความคิดว่า ในประเทศอังกฤษประชากรที่อพยพเข้าเมืองภายหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมไม่สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพชีวิตเมืองจนเกิดปัญหาสังคมตามมา แต่ตรงข้ามในญี่ปุ่น ปัญหาที่เกิดขึ้นมิได้รุนแรงมากเช่นนั้น เนื่องจากสังคมเมืองของญี่ปุ่นนี้มีกลุ่มสมาคมเพื่อนบ้านและกลุ่มสมาคมเมืองซึ่งทำหน้าที่เช่นเดียวกับกลุ่มในหมู่บ้าน ซึ่งทำให้ผู้อพยพเข้ามาในเมืองไม่เกิดปัญหาการปรับตัวกับสภาพแวดล้อมใหม่ (R.P. DORE 1958) ถึงแม้ตัวสมาคมเมืองเองก็ตามก็ยังคงไว้ซึ่งลักษณะของสังคมชนบทดังที่ได้อธิบายแล้วในภาคที่ 1 แม้ว่ากระบวนการการกลายเป็นเมืองที่มาพร้อมกับความทันสมัยนี้จะดำเนินไปก็ตาม แต่ลักษณะกลไกการบริหารที่เคลื่อนตัวอยู่ตลอดทั่วทั้งสังคมยังคงเป็นแบบสังคมชนบทอยู่ ซึ่งหมายความว่าแต่ละครอบครัวต่างก็รับผิดชอบความเป็นอยู่ของตน ส่วนเรื่องทางสังคมได้มอบให้กลุ่มสมาคมเมืองเข้ารับผิดชอบแทน ดังนั้น การคิดคำนึงถึงเรื่องสภาพแวดล้อมและการประกันสังคมจึงไม่บังเกิดขึ้น สังคมญี่ปุ่นก่อนสงครามจึงสามารถรวมศูนย์จิตใจไปที่การสร้าง "ประเทศรุ่งเรือง กองกำลังทหารเข้มแข็ง" และเพิ่มการพัฒนาอุตสาหกรรมและการผลิตอาวุธ โดยที่มิได้

พิจารณาถึงการเตรียมพร้อมทางด้านสภาพแวดล้อมของเมืองและการประกันทางสังคม

แต่ภายหลังสงคราม ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า สังคมญี่ปุ่นได้กลายเป็นสังคมเมืองซึ่งตรงข้ามกับก่อนสงคราม อันเป็นผลเนื่องมาจากเศรษฐกิจที่เจริญอย่างรวดเร็ว หรือถ้าจะกล่าวตามที่ TONNIES ซึ่งได้เสนอแนวความคิดตามแบบแผน GESELLSCHAFT แล้ว กล่าวได้ว่า สังคมญี่ปุ่นได้เปลี่ยนไปอย่างมากนั่นเอง แต่ถึงกระนั้นก็ตาม นโยบายเศรษฐกิจเร่งรัดเพื่อให้ประเทศรุ่งเรืองนี้ก่อผลทำให้การเตรียมพร้อมทางด้านระบบและการก่อสร้างที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาเมืองล่าช้าออกไป ในระยะก่อนแพ้สงคราม เมืองใหญ่ของญี่ปุ่นส่วนมากจะถูกทิ้งระเบิดทำลายลง แต่ทว่าก็ยังไม่มีการเริ่มคิดวางแผนการรื้อฟื้นก่อสร้างใหม่เลย ซึ่งยกเว้นบางเมืองอันเป็นส่วนน้อยเท่านั้น ก่อนสงครามการใช้น้ำประปากลายเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวัน แต่ความเคยชินในการใช้ส้วมหลุมภายในบ้านเพื่อทำนุ้ยหมักใช้ในการเกษตรอันเป็นวัฒนธรรมเก่าของญี่ปุ่นนี้ยังคงดำรงอยู่ต่อมาจนถึงภายหลังสงคราม ทำให้ความคิดในการก่อสร้างระบบระบายน้ำใต้ดินจึงยังไม่ได้เกิดขึ้น ดังนั้น ความคิดในการวางผังเมืองดังกล่าวจึงยังไม่มี การขยายตัวของเมืองก็ปล่อยให้ตามยถากรรม ความสับสนของผังเมืองจึงเป็นผลจากการไร้การวางผังเมืองที่ชัดเจนนั่นเอง การไร้นโยบายเกี่ยวกับเรื่องการใช้ที่ดินนี้เป็นอุปสรรคต่อแผนการสร้างโครงสร้างพื้นฐานของสังคม ซึ่งสืบเนื่องจากการมุ่งเน้นไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวเท่านั้น อันเป็นนโยบายเพื่อสร้างประเทศให้ “รุ่งเรือง” ความล่าช้าในการจัดเตรียมโครงสร้างพื้นฐานภายในเมืองเช่นนี้เป็นผลมาจากการเร่งความเร็วในการพัฒนาเศรษฐกิจเร่งรัดซึ่งเป็นปัญหาด้านหนึ่ง ส่วนปัญหาอื่น ๆ นั้นยังคงเกี่ยวพันกับลักษณะพิเศษของสังคมญี่ปุ่นที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วซึ่งยังคงตกค้างอยู่มาจนถึงปัจจุบันนี้

บทที่ 13

การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างการจ้างงาน

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ส่วนที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมภายหลังสงครามก็คือ อัตราส่วนการเพิ่มขึ้นของลูกจ้างพนักงาน (EMPLOYEE) ภายในโครงสร้างประชากรแรงงานจากร้อยละ 40 เป็น 70 นั่นคือ สังคมญี่ปุ่นได้เปลี่ยนจากสังคมที่ประกอบด้วยผู้ประกอบอาชีพระดับครอบครัวไปเป็นสังคมที่ประกอบด้วยลูกจ้างพนักงานเป็นส่วนใหญ่

ลูกจ้างพนักงานเหล่านี้โดยส่วนใหญ่แบ่งเป็นผู้ที่ทำงานสำนักงาน(WHITE COLLAR) และผู้ทำงานในโรงงาน (BLUE COLLAR) ความก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมภายใต้นโยบายเศรษฐกิจเร่งรัดนี้ทำให้อัตราส่วนจำนวนของพนักงานทั้งสองจำพวกนี้มีจำนวนเพิ่มขึ้น ในกระแสดความก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมนี้ได้พัฒนาจากเครื่องจักรกลแบบง่าย ๆ กลายเป็นเครื่องจักรอัตโนมัติที่ใช้ในการผลิต ขนส่ง เช่น อุตสาหกรรมรถยนต์ที่ใช้ระบบ TRANSFER MACHINE แบบมาตรฐานที่ได้ก้าวหน้าไปถึงขั้น MECHANICAL AUTOMATION ดังนั้นผลผลิตจำนวนมากจึงถูกผลิตอย่างสม่ำเสมอ ด้วยเหตุนี้การจัดจำหน่ายในปริมาณมากจึงเป็นสิ่งจำเป็น การที่เศรษฐกิจเจริญเร็วของญี่ปุ่นได้ก้าวไปอย่างรวดเร็วอย่างก้าวกระโดดและอย่างรวมศูนย์มาจนถึงขั้นนี้เป็นผลมาจากการนำเอาเทคโนโลยีที่พัฒนาแล้วมาใช้อย่างเต็มที่ ถึงแม้ว่าจะมีการลดการใช้แรงงานลงเนื่องจากการใช้ระบบอัตโนมัติก็ตาม แต่เพื่อขยายตลาดทั้งภายในและต่างประเทศนี้ จำนวนของผู้ใช้แรงงานในการผลิตจึงเพิ่มขึ้น ในเวลาเดียวกัน WHITE COLLAR ตามแผนกต่าง ๆ ก็เพิ่มจำนวนขึ้นตามการขยายงานของบริษัท ไม่ว่าจะเป็นผู้จัดการแผนกบุคคลเพื่อขยายงานที่กว้างทั้งในขนาดและความซับซ้อน หรือผู้ดูแลการตลาดเพื่อขยายการตลาด ดังนั้นในยุคของการผลิตเพื่อมวลชนและบริโภคมวลชนเช่นนี้ ได้เพิ่ม

จำนวนพนักงานที่เกี่ยวข้องกับการพาณิชย์มากขึ้น

แนวโน้มเช่นนี้ได้ปรากฏออกมาอย่างชัดเจนในตารางที่ 15 ที่ได้แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างพนักงานที่แบ่งไปตามสาขาอาชีพ ซึ่งสถิตินี้ ได้รวมจำนวนนายจ้างเอาไว้ด้วย ในปี 1955 พนักงานที่ทำงานด้านการผลิตมีจำนวนร้อยละ 24 ซึ่งเท่ากับจำนวนก่อนสงคราม แต่ 10 ปีให้หลังได้เพิ่มเป็นร้อยละ 30 และในตอนปลายของช่วงเศรษฐกิจเจริญเร็วนี้ได้เพิ่มเป็นร้อยละ 32 และในปี 1975 ได้ลดลงมาเป็นร้อยละ 31 ถึงแม้จะเป็นการผลิตจำนวนมากก็ตาม แต่การใช้เครื่องทุ่นแรงซึ่งเกิดจากการใช้เทคนิคนี้ได้ทำให้ลดการใช้แรงงานจำนวนมากลงไป ในทางตรงข้ามพนักงานที่ทำงานสำนักงานซึ่งในปี 1955 มีจำนวนไม่ถึงร้อยละ 10 ได้เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างคงที่ และในปี 1980 ได้กลายเป็นร้อยละ 17 ดังนั้นในขณะที่การเพิ่มจำนวนพนักงานการผลิตได้ลดน้อยลง แต่พนักงานด้านการตลาดกลับมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น

ตารางที่ 15 อัตราส่วนของผู้ประกอบอาชีพจำแนกตามงานอาชีพ
(ร้อยละ)

	1955	1965	1980
ผู้ชำนาญการและช่างเทคนิค	4.9	5.6	9.1
ผู้ทำงานประจำสำนักงาน	8.7	13.0	17.3
ผู้ประกอบอาชีพการพาณิชย์	10.6	11.7	14.1
ผู้ประกอบอาชีพการเกษตรป่าไม้และประมง	40.4	24.5	10.8
ผู้ประกอบอาชีพการผลิต	24.1	30.1	30.9

แหล่งข้อมูล: จากการสำรวจประชามติแห่งชาติ

ดังนั้นในระยะเวลาไม่กี่ปีมานี้การพัฒนาอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นได้ยก
ระดับขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง กล่าวคือในด้านการผลิต ระบบอัตโนมัติ (PROCESS
AUTOMATION) ได้ก้าวหน้าไปโดยการควบคุมระบบอัตโนมัติจากส่วนกลาง
แต่ในส่วนของสำนักงานนั้น ระบบธุรกิจที่ใช้เครื่องอัตโนมัติ (BUSINESS
AUTOMATION) อันเกิดจากการนำเอาเครื่องคอมพิวเตอร์มาใช้สำหรับการ
บริหารงานได้ใช้เป็นที่แพร่หลายทั่วไป การเพิ่มจำนวนขึ้นของผู้เชี่ยวชาญ
และผู้ชำนาญการด้านเทคนิคนี้เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงระดับเทคโนโลยีที่
สูงขึ้น

พร้อม ๆ กับความเจริญทางอุตสาหกรรมนี้ สิ่งที่ต้องให้ความสนใจก็คือ
ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านคุณภาพของแรงงานขึ้น แต่เดิมมาการจ้าง
งานในสังคมทุนนิยมก็คือลักษณะของการขายแรงงานของตนเพื่อแลกกับ
ค่าแรง และหมายความถึงเป็นการผูกมัดด้วยระยะเวลาการทำงาน จึงเป็น
แรงงานที่ถูกบังคับ ช่างฝีมือในยุคศักดินาเป็นผู้เชี่ยวชาญอิสระที่มีวิธีการผลิต
เป็นของตนเองและทำงานที่บ้านตนเอง เป็นผู้ที่สามารถค้นพบความหมายของ
ชีวิตจากความปลื้มปิติในผลผลิตที่ตนผลิตออกมา ซึ่งตรงข้ามกับผู้ใช้แรงงาน
ในยุคทันสมัยที่ไปทำงานโดยปราศจากความรู้ในเรื่องวิธีการผลิต และทำงาน
ภายใต้ระบบการแบ่งงานและแบ่งช่วงเวลา การใช้แรงงานเช่นนี้ไม่อาจให้
ความหมายของชีวิตแก่พวกเขาได้ อย่างไรก็ตามในขั้นตอนของการใช้เครื่อง
จักรที่ไม่ซับซ้อน ความชำนาญของผู้ใช้แรงงานยังมีความสำคัญอยู่ ผู้ใช้แรง
งานไร้ฝีมือจะทำงานโดยจัดตั้งเป็นหน่วยงานขึ้นมาโดยให้ความสำคัญกับผู้
ใช้แรงงานที่ชำนาญงานแล้ว ดังนั้นผู้ชำนาญงานจึงมีความภาคภูมิใจในการ
ปกครองงานไร้ฝีมือให้กลายเป็นผู้ชำนาญงานขึ้นมา ในขั้นตอนนี้อยู่ในขั้นของ
การพัฒนายุคก่อนสงคราม อันเป็นยุคของแรงงานฝีมืออิสระและเป็นแรงงาน
ก่อนยุคอัตโนมัติ ภายใต้การพัฒนาเศรษฐกิจเร่งรัดนี้ การทำงานโดยส่วนใหญ่
แล้วแทนที่จะใช้เครื่องจักรกลับเป็นงานที่ง่ายดายและแบ่งซอยไปตามส่วนต่าง ๆ
ของเครื่องจักร มนุษย์จึงถูกควบคุมโดยเครื่องจักรมากยิ่งขึ้นกว่าที่จะเป็นผู้คุม

เครื่องจักร ผู้ทำงานซึ่งต้องซื้อสัตย์ต่อการประกอบชิ้นส่วนที่ไหลเลื่อนมาตามสายพาน (CONVEYOR BELT) อันเป็นงานที่ได้รับมอบหมายนี้ พวกเขาสามารถเป็นเพียงฟันเฟืองตัวหนึ่งของเครื่องจักรเท่านั้น ดังนั้นผู้ใช้แรงงานได้สูญเสียเอกลักษณ์ของตนไปในช่วงระยะเวลาการทำงาน สภาพแวดล้อมเช่นนี้เป็นลักษณะของมนุษย์ในยุคเครื่องจักรสมัยใหม่

ในระบบการผลิตแบบอัตโนมัติที่ก้าวหน้าไปเช่นนี้ ผู้ทำงานอิสระจากกระบวนการผลิตโดยตรง แต่ต้องกลับกลายเป็นผู้ทำงานในลักษณะควบคุมเครื่องมืออุปกรณ์และการบำรุงรักษาเป็นส่วนใหญ่แทน ความก้าวหน้าของระบบอัตโนมัตินี้ได้ลดการใช้แรงงานลง และเพิ่มอัตราส่วนในด้านการควบคุมดูแลอันเป็นงานที่ต้องการผู้มีความรู้ทางเทคนิคสูงขึ้นในระดับหนึ่ง การปฏิวัติทางเทคโนโลยีทำให้เกิดความต้องการผู้ทำงานที่ได้รับการฝึกอบรมความรู้ในระดับสูงมากยิ่งขึ้นกว่าผู้ชำนาญการที่ได้รับการฝึกมาในช่วงระยะเวลาอันสั้นเมื่อเป็นเช่นนี้ลักษณะที่แตกต่างของ BLUE และ WHITE COLLAR จึงลดน้อยลง เนื่องจากรายได้ของพวกแรกเพิ่มมากขึ้น ในปัจจุบันความก้าวหน้าของธุรกิจด้านอัตโนมัติต้องการผู้ทำงานสำนักงานเป็นจำนวนมาก เช่นงาน KEY PUNCHERS และ WORD PROCESSOR OPERATOR อันเป็นงานที่ต้องใช้เครื่องจักร ถึงแม้ว่าจะยังคงมีข้อแตกต่างในสภาพการทำงานระหว่างโรงงานและสำนักงานก็ตาม แต่ในด้านเนื้อหาแล้วผู้ทำงานโรงงานกับสำนักงานมิได้มีความแตกต่างกันเลย ในจุดนี้จึงเป็นการยากที่จะแยกความแตกต่างระหว่าง BLUE COLLAR และ WHITE COLLAR ได้ ดังนั้นคำศัพท์ GREY COLLAR จึงเกิดขึ้นมา

ดังนั้น อัตราส่วนของพนักงานลูกจ้างไม่เพียงแต่เพิ่มขึ้นเท่านั้น แต่โดยส่วนใหญ่แล้วผู้ใช้แรงงานเป็นพนักงานลูกจ้างที่ประกอบอาชีพในเนื้อหาคุณภาพที่แตกต่างจากยุคก่อนสงคราม ด้วยเหตุนี้สังคมญี่ปุ่นปัจจุบันเมื่อเปรียบเทียบกับก่อนสงครามแล้วได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาย

ในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ยังมีจุดที่มีอาจมองข้ามไปได้นั้นคือ

ในจำนวนอัตราส่วนของพนักงานลูกจ้างที่เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 40 เป็น 70 นี้ ได้รวมถึงจำนวนที่เพิ่มขึ้นของพนักงานหญิงเอาไว้ด้วย สังคมญี่ปุ่นก่อนสงคราม ลูกสาวชาวนาที่ยากจนต้องออกจากบ้านไปทำงานเป็นกรรมกรหญิงในโรงงาน เมื่อพิจารณาจากครอบครัวโดยทั่วไปแล้ว การทำงานเป็นกรรมกรหญิงเช่นนี้ ถือเป็นกรณีพิเศษอันเนื่องมาจากการที่ครอบครัวยากจนมาก โดยปกติผู้หญิงจะทำงานอยู่กับบ้านโดยเป็นแรงงานให้กับครอบครัว ต่อมางานอาชีพได้ขยายออกไปเป็นออปเรเตอร์โทรศัพท์หรือพนักงานเก็บเงินในรถเมล์ เพียงแต่ว่าลักษณะงานเช่นนี้ยังถูกมองว่าไม่ต่างกับงานในโรงงานเท่าไร ในกรณีของผู้หญิงที่ก้าวหน้าที่ทำงานในลักษณะที่ใช้ความรู้บ้างนี้โดยทั่วไปเรียกว่า "PROFESSION WOMEN" อันเป็นคำศัพท์ที่ได้ซ่อนความหมายของการดูถูกไว้ด้วย ดังนั้นอคติต่องานอาชีพผู้หญิงเช่นนี้ได้ลดน้อยลงไปจากการระดมแรงงานในช่วงระหว่างสงคราม ภายหลังสงครามจากการเรียกร้องความเสมอภาคชายหญิง และหลังจากที่มีสิทธิเท่าเทียมในทางกฎหมายแล้ว ลูกจ้างพนักงานหญิงมีจำนวนเพิ่มขึ้นปีแล้วปีเล่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากตารางที่ 16 ในยุคเศรษฐกิจเจริญเร็วนี้ อัตราส่วนของพนักงานหญิงในจำนวนคนงานทั้งหมดได้

ตารางที่ 16 ลูกจ้างพนักงานหญิงจำแนกตามตำแหน่งงาน (ร้อยละ)

	ลูกจ้าง-พนักงาน	ผู้อำนวยการบริษัท	นายจ้าง	ลูกจ้างอิสระ	ทำงาน กับครอบครัว	รวม
1955	28.5 (33.1)	—	13.9 (1.0)	19.2 (10.4)	70.9 (55.5)	39.1 (100)
1975	33.1 (58.6)	14.3 (1.6)	16.3 (1.4)	27.4 (10.7)	80.2 (27.4)	37.0 (100)

แหล่งที่มา: จากการสำรวจประชามติประชาชนชาติปี 1955 และ LABOR FORCE SURVEY, 1975
ตัวเลขรวมที่ไม่ใส่วงเล็บได้รวมตำแหน่งที่ไม่อาจระบุไว้ด้วย ตัวเลขในวงเล็บแสดงร้อยละ

เพิ่มขึ้น พร้อม ๆ กับที่อัตราส่วนของพนักงานหญิงที่มีลักษณะลูกจ้างมากยิ่งขึ้นกว่าเป็นแรงงานครอบครัวนั้นก็มียังมีจำนวนมากขึ้น ถึงแม้ว่าพนักงานหญิงจะมีจำนวนลดลงไปในช่วงระยะเวลาของวิกฤตการณ์น้ำมันและความเจริญทางเศรษฐกิจได้ชะงักกันไปก็ตาม แต่ภายหลังจากปี 1976 เป็นต้นมา พนักงานหญิงก็มีจำนวนเพิ่มขึ้น และในปัจจุบันมีจำนวนเป็น 1 ใน 3 ของจำนวนพนักงานลูกจ้างทั้งหมด ผู้หญิงต้องยอมทนต่อความตึงเครียดที่เกิดขึ้นระหว่างงานบริษัทกับงานบ้าน โดยส่วนใหญ่ของพนักงานหญิงเมื่อแต่งงานแล้วจะลาออกจากงานเพื่อเป็นแม่บ้าน และภายหลังจากที่เลี้ยงลูกจนโตแล้วจึงกลับมาเข้าทำงานใหม่ ซึ่งภายใต้เงื่อนไขที่มีลักษณะเช่นนี้ ผู้ใช้แรงงานหญิงเมื่อเปรียบเทียบกับแรงงานชายแล้วจะอยู่ในสภาพที่ต่ำกว่าเป็นอย่างมาก กล่าวคือในจำนวนอายุงานที่ทำติดต่อกันโดยเฉลี่ยแล้ว ถ้าพนักงานชาย 10 ปี พนักงานหญิงจะเป็น 5 ปี เงินเดือนโดยเฉลี่ยแล้ว ถ้าให้พนักงานชายเท่ากับ 100 แล้วพนักงานหญิงได้เพียง 56 เท่านั้น ถึงแม้ว่าอัตราเฉลี่ยค่าจ้างจะไม่เท่ากันเช่นนี้ก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาจากการเพิ่มจำนวนขึ้นของพนักงานหญิงเช่นนี้แล้วต้องนับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของสังคมภายหลังสงครามเลยทีเดียว

ในการที่จะมองภาพการเปลี่ยนแปลงการจ้างงานให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้นนี้ สิ่งที่ไม่อาจมองข้ามได้ก็คือสหภาพแรงงาน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า สหภาพแรงงานได้มีอยู่แล้วในยุคก่อนสงคราม แต่เมื่อก้าวโดยรวมแล้วก็ยังมีได้มีบทบาทที่สำคัญเลย ในปี 1953 ผู้ใช้แรงงานที่รวมตัวก่อตั้งสหภาพแรงงานมีจำนวนเพียง 410,000 คนเท่านั้น เป็นอัตราส่วนของสมาชิกสหภาพที่อยู่ในจำนวนผู้ใช้แรงงานไม่ถึงร้อยละ 7 แต่ทว่าภายหลังสงครามด้วยกฎหมายสหภาพแรงงานที่ออกใช้บังคับปี 1946 ผู้ใช้แรงงานจำนวน 3,750,000 คน ได้จัดตั้งสหภาพแรงงานขึ้นมาซึ่งมีสมาชิกเป็นจำนวนร้อยละ 40 ของผู้ใช้แรงงานทั้งหมด ภายหลังจากนั้นการรวมเป็นสหภาพแรงงานนี้ได้แพร่หลายมากยิ่งขึ้นจากกระแสการเคลื่อนไหวประชาธิปไตย จากปี 1948 ต่อปี 1949 นี้จำนวนสมาชิกมีเกินกว่า 4,600,000 คน ซึ่งเป็นอัตราถึงร้อยละ 56 ของ

จำนวนทั้งหมด แต่ว่าการแพร่หลายอย่างรวดเร็วนี้ได้มาถึงยุครวมตัวใหม่ และเล็กลง คือในปี 1950 อัตราสมาชิกได้ลดลงไปร้อยละ 10 ถึงแม้ว่าสมาชิกสหภาพจะมีจำนวนเพิ่มขึ้นพร้อมกับยุคเศรษฐกิจเจริญรุ่งเรืองก็ตาม แต่อัตราส่วนสมาชิกมีจำนวนลดน้อยลงในภายหลัง กล่าวคือ ในปี 1950 สมาชิกสหภาพที่มีจำนวน 5,600,000 คนนั้น และปี 1980 มีจำนวน 12,360,000 คนก็ตาม แต่อัตราส่วนสมาชิกได้ตกลงไปเหลือเพียงร้อยละ 31 เท่านั้น ในช่วงระหว่างปี 1960 เรื่อยมาไม่ถึง 20 ปีนี้จำนวนสหภาพแรงงานได้เพิ่มจาก 40,000 เป็น 72,000 หน่วย และสามารถอธิบายความเป็นจริงได้ว่าผู้ใช้แรงงานที่เพิ่มขึ้นโดยส่วนใหญ่นี้เป็นแรงงานในงานผลิตและงานบริการ ซึ่งคิดเป็นอัตราส่วนของสหภาพไม่มากนัก สหภาพแรงงานนั้นถ้าเป็นบริษัทขนาดใหญ่จะได้รับการจัดตั้งโดยไม่มีกรณียกเว้น แต่ทว่าบริษัทขนาดเล็กและขนาดย่อมแล้วส่วนใหญ่ไม่ได้รับการจัดตั้ง ซึ่งก็คือ ถึงแม้จำนวนผู้ใช้แรงงานจะเพิ่มมากขึ้นแต่การจัดตั้งสหภาพก็ไม่ได้เป็นไปอย่างทั่วถึง ถึงแม้จะมีการเคลื่อนไหวที่จะให้มีการจัดตั้งสหภาพแพร่เข้าไปในบริษัทเช่นนี้ก็ตาม แต่จากโครงสร้างสหภาพที่จำแนกเป็นบริษัทและกระจายไปทั่วประเทศเช่นนี้ทำให้การจัดตั้งเป็นไปได้ยาก แต่ทว่าอัตราส่วนสมาชิกที่เพิ่มจากจำนวนร้อยละ 7 ในยุคก่อนสงครามมาเป็นจำนวนถึง 1 ใน 3 เช่นนี้ ยังนับได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมภายหลังสงคราม

อัตราส่วนดังกล่าวนี้ยังเป็นอัตราส่วนที่ต่ำเมื่อเทียบกับอัตราส่วนร้อยละ เกือบ 60 ของอังกฤษ และ 40 กว่าของเยอรมันตะวันตก แต่ก็ไม่อาจพูดได้ว่าต่ำอย่างแท้จริง คือเมื่อเทียบกับอัตราส่วนร้อยละ 25 ของอเมริกาแล้วยังนับว่าสูงอยู่ แต่ประเด็นปัญหาสำคัญอยู่ที่รูปแบบของสหภาพมากยิ่งขึ้นกว่าตัวเลขอัตราส่วนที่เป็นอยู่ดังกล่าวแล้ว นั่นคือส่วนใหญ่ของสหภาพแรงงานนั้นจัดตั้งจำแนกไปตามบริษัท นอกจากนี้ยังรวมผู้ทำงานทั้ง WHITE และ BLUE COLLAR อยู่ในโครงสร้างสหภาพเดียวกันอันเป็นการรวมตามลักษณะแบบญี่ปุ่น สหภาพแรงงานตามบริษัทเช่นนี้ไปกันได้กับการบริหารงานแบบครอบครัวนิยม

ดังนั้นผู้ทำงานจึงต้องมีความจงรักภักดีชั้น 2 ชั้น คือต่อบริษัทและต่อ
สภาพแรงงานโดยไม่เกิดความขัดแย้งในทั้ง 2 ส่วนนี้ เมื่อพิจารณาจากจุดนี้
จะเห็นได้ว่าโครงสร้างสังคมแบบครอบครัวนิยมในยุคก่อนสงครามยังคง
หลงเหลืออยู่ ถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างแรงงานก็ตาม สิ่งที่
ไม่อาจมองข้ามไปได้ก็คือ ถึงแม้สภาพแรงงานจะจัดตั้งไปตามแต่ละบริษัท
อันเป็นการจำกัดขอบเขตของสภาพแรงงานในตัวเองก็ตาม แต่ก็ได้กลายเป็น
ปัจจัยหนึ่งในการผลักดันนโยบายเศรษฐกิจเจริญเร็วของญี่ปุ่นให้ก้าวหน้าไปได้
ดังจะได้กล่าวในภายหลัง

บทที่ 14

การพัฒนาของสังคมมวลชน (MASS SOCIETY)

เมื่อเศรษฐกิจทุนนิยมพัฒนาไป อัตราส่วนของพนักงานก็ขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ผู้คนที่ใช้ชีวิตโดยปราศจากความผูกพันทางสังคมแบบชุมชนหมู่บ้านและเมืองก็ได้เพิ่มจำนวนขึ้น สำหรับพวกเขาซึ่งทำงานในที่ทำงานแล้ว หมู่บ้านและเมือง (TOWN) เป็นเพียงสถานที่พักอาศัยเท่านั้น ดังนั้นผู้ใช้แรงงานและชนชั้นกลางใหม่ที่แยกตัวออกมาจากกิจการครอบครัวอันเป็นชนชั้นกลางเก่านี้เมื่ออยู่นอกที่ทำงานแล้วพวกเขาก็จะกลายเป็นมวลชนไป และภายในโรงงานที่มีองค์กรสลัซซ์ช้อน ส่วนใหญ่แล้วพวกเขาจะรับผิดชอบเพียงงานเฉพาะอย่างที่ไม่ซับซ้อนเท่านั้น และภายในสหภาพแรงงานที่จัดตั้งแบบองค์กรพวกเขาเคลื่อนไหวอย่างเฉื่อยเนือยด้วย ยิ่งกว่านั้น สังคมชนบทที่พวกเขาอยู่ก็มีอาจให้ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเดิมคืนแก่พวกเขาได้อีกต่อไป พวกเขาซึ่งห่างเหินจากแบบแผนความสัมพันธ์ส่วนบุคคลภายในสังคมหมู่บ้านและเมือง อันประกอบด้วยกิจการครอบครัวเป็นส่วนใหญ่นี้ เมื่อพ้นจากเวลาทำงานแล้วพวกเขาก็มุ่งเข้าสู่วัฒนธรรมและสันตนาการแบบมวลชน

ความเคลื่อนไหวเหล่านี้เรียกได้ว่าเป็นการพัฒนาของสังคมมวลชน หน่ออ่อนที่เกิดขึ้นนั้นเห็นได้ตั้งแต่ระบบทุนนิยมญี่ปุ่นเข้าสู่ขั้นผูกขาดในปี 1920 การพัฒนาอุตสาหกรรมได้ดำเนินไปอย่างรวดเร็วตั้งแต่ปลายสมัยไทโชถึงต้นยุคโชวะ กล่าวคือ ในช่วงตั้งแต่ยุคที่เรียกว่า TAISHO DEMOCRACY จนถึงยุคก่อนเข้าสู่สงคราม แนวโน้มของสังคมประชาคมก็ได้ปรากฏขึ้นมาในระดับหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม สังคมมวลชนที่ได้ปรากฏขึ้นมาอย่างเต็มที่ก็ในยุคเศรษฐกิจเจริญเร็วภายหลังสงคราม สังคมประชาคมนี้เป็นสังคมที่ได้ปรับตัวให้เป็นสังคมอุตสาหกรรมก้าวหน้าหรือสังคมมวลชนบริโภค ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ว่าภายหลังสงครามทั้ง WHITE COLLAR และ BLUE COLLAR ได้เพิ่มมากขึ้นอย่างชัดเจนในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจ ยิ่งกว่านั้นความแตกต่างของรายได้ของคนทั้ง 2 พวกนี้ก็ลดน้อยลง ซึ่งแม้จะไม่ได้เป็นชนชั้นกลางที่ได้รับการค้าประกันความมั่งคั่งในชีวิตในระยะยาวก็ตาม แต่ก็มิมีบทบาทในการเป็นผู้บริโภคมวลชนในสังคมอุตสาหกรรมก้าวหน้านี้ได้ และยังเป็นผู้ที่มีบทบาทในทางวัฒนธรรมมวลชนที่ให้ความบันเทิงแก่มวลชนด้วย ดังนั้น เจื่อนไซในการที่จะเป็นสังคมมวลชนนั้นได้มีความพร้อมหรืออย่างเต็มที่แล้ว

คำว่า MASS SOCIETY หรือ MASSENGESELLSCHAFT นี้ KARL MANHEIM ผู้ซึ่งได้ถูกขับไล่ออกจากเยอรมันในปี 1933 ได้เป็นผู้ใช้คำศัพท์นี้ในหนังสือที่เขาพิมพ์ในฮอลันดาปี 1935 เรื่อง MAN AND SOCIETY IN AN AGE OF RECONSTRUCTION ในทฤษฎีมวลชนของเขานั้น จากการขึ้นมาใช้อำนาจการเมืองของพรรคนาซี มวลชนได้มีส่วนช่วยในการขึ้นมาใช้อำนาจแบบอนาธิปไตยอันเป็นผลมาจากการเคลื่อนไหวแบบบ้าคลั่ง (IRRATIONAL) ของมวลชนเอง ซึ่งพวกเขาเองก็ถูกอำนาจนั้นควบคุมอยู่ ทำให้มวลชนเกิดความโดดเดี่ยวและความไม่ปลอดภัยขึ้น แต่เพื่อหลีกเลี่ยงสิ่งเหล่านี้เขาจึงได้เตือนให้เห็นถึงอันตรายในการใช้สิทธิและอำนาจอย่างบ้าคลั่งเช่นนั้น แต่ต่อมาภายหลัง ศัพท์คำนี้ได้ถูกนำมาใช้ในความหมายที่หลากหลายโดยนักสังคมวิทยาเป็นจำนวนมาก ในความหมายที่กว้างขึ้น ไม่เพียงแต่จากในข้อความที่ว่าเป็นการพังทลายลงของเสรีภาพแบบประชาธิปไตย (LIBERAL DEMOCRACY) และสถาปนากำนาจเบ็ดเสร็จ (TOTALITARIANISM) เท่านั้น แต่ยังหมายความถึงการทำให้บุคคลในสังคมส่วนใหญ่แตกแยกไม่สามารถรวมตัวกันได้ บุคคลแต่ละคนทุกขั้วทรمانจากความโดดเดี่ยวและความไม่ปลอดภัย เป็นสังคมที่ขาดความรู้สึกใกล้ชิดสนิทสนม สังคมดังกล่าวมีชุมชนสมัยใหม่และสมาคมซึ่งมีระบบการทำงานที่หย่อนยาน อันทำให้เข้าใจได้ถึงต้นตอของการพังทลายลงของสังคมพลเรือน (CITIZEN SOCIETY) ดังกล่าว ในทางความคิดแล้ว สังคมซึ่งควรจะได้ก่อตั้งโดยสาธารณชนที่มีเหตุผลนี้ ในความ

เป็นจริงแล้วเป็นสังคมที่มวลชนอยู่อย่างกระจัดกระจายไร้เหตุผล รวมทั้งถูก
คุกคามและบังคับให้กระทำตามอย่างว่าง่ายโดยพวกผู้นำ ในอเมริกา ทฤษฎีนี้
ได้เป็นที่ถกเถียงกันอย่างมาก

ในกรณีของญี่ปุ่น ปัญหาที่จะต้องพิจารณาก็คือ ประการที่ 1 กลุ่มคนที่
ได้ตัดขาดจากความผูกพันทางสังคมแบบชุมชนนั้น ถูกโยนเข้าไปสู่สังคม
มวลชนเลยโดยไม่ผ่านการสูกอมในสังคมพลเรือนเสียก่อน ประการที่ 2 มี
แนวโน้มในการรวมตัวเป็นกลุ่มอ้างอิง (REFERENCE GROUPS)²³ ขึ้นภายใน
ในที่ที่พวกเขาทำงาน ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงความรู้สึกโดดเดี่ยวและความรู้สึกไร้
อำนาจซึ่งเป็นสิ่งที่สังคมมวลชนนำมาให้ แต่อย่างไรก็ตามสังคมญี่ปุ่นปัจจุบัน
กำลังเปลี่ยนเป็นสังคมมวลชน ผู้คนที่ประกอบขึ้นเป็นสังคมมวลชนนี้แม้จะ
เป็นผู้คนที่ตัดขาดจากสังคมชุมชนในชนบทเหมือน ๆ กันก็ตาม แต่ด้วยความ
แตกต่างด้านถิ่นกำเนิด อาชีพ ชนชั้น ดังนั้นพวกเขาจึงเป็นมวลชนที่ไม่มีสาย
ใยที่จะผูกพันกันได้เลย มวลชนเหล่านี้อยู่ในสภาพที่ไม่มีลักษณะแบบชุมชนที่
จะป้องกันพวกเขาจากความโดดเดี่ยวไร้อำนาจ ไม่มีแม้กระทั่งขนบธรรมเนียม
ประเพณี พวกเขาจึงมีชีวิตอยู่อย่างที่เดอโคมล์เรียกว่า ANOMIE (LE
SUICIDE, 1897) พวกเขาจึงเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะอยู่ในเมืองใหญ่ที่แออัด
และเต็มไปด้วยผู้คน เป็นมวลชนนิรนามซึ่งไม่มีความแตกต่างกันในหมู่
ชนกลุ่มใหญ่

ในการปรับตัวให้เป็นสังคมมวลชนนั้น การสื่อสารมวลชนเป็นสิ่งสำคัญ
และสื่อมวลชนได้รับการปรับปรุงอย่างรวดเร็วภายหลังสงคราม จนกระทั่งปี
1920 เมื่อมองดูทั่วโลกแล้ว สื่อมวลชนโดยส่วนใหญ่แล้วจะเป็นหนังสือพิมพ์
นิตยสารซึ่งเป็นตัวพิมพ์ รวมทั้งภาพยนตร์เงียบด้วย แม้ในญี่ปุ่นเองได้เพิ่ม
การถ่ายทอดกระจายเสียงทางวิทยุในปี 1925 เข้าไปด้วย สื่อมวลชนจึงก้าวรุด
หน้าไป แต่ถ้าเป็นยุคของการพัฒนาอย่างแท้จริงแล้วก็จะเป็นภายหลัง
สงครามนั่นเอง ในปี 1953 เริ่มถ่ายทอดโทรทัศน์ รวมทั้งปี 1960 ซึ่งเริ่มการ
ถ่ายทอดโทรทัศน์สีด้วย กล่าวคือ เป็นยุคของโทรทัศน์นั่นเอง ในยุคเริ่มการ

ถ่ายทอดนั้น เศรษฐกิจญี่ปุ่นกำลังเข้าสู่ยุคฟื้นฟู เครื่องรับโทรทัศน์มีราคาแพงมาก ผู้ที่สามารถซื้อได้จึงมีจำนวนจำกัด แต่ทว่าในปี 1960 อัตราการแพร่หลายของโทรทัศน์ขาว-ดำ ในจำนวนบ้าน 100 หลังคาเรือนจะมีอยู่ 50.8 หลังคาเรือน 5 ปีหลังเพิ่มจำนวนเป็นร้อยละ 94.4 ในปัจจุบันบ้านเกือบทุกหลังคาเรือนจะมีโทรทัศน์สี ในปัจจุบันโทรทัศน์กลายเป็นสิ่งที่ไม่สามารถตัดขาดได้จากการดำเนินชีวิตและมีอิทธิพลอย่างมากต่อผู้ที่รับฟังเหล่านั้น จากการสำรวจการใช้เวลาประจำวันของ NHK นั้น เวลาที่ใช้ดูโทรทัศน์โดยเฉลี่ยแล้ว 3 ชั่วโมง 20 นาที ซึ่งมากกว่าเวลาดูโทรทัศน์ของประเทศที่พัฒนาแล้วถึง 1 ชั่วโมงหรือ 1 ชั่วโมงครึ่ง นั่นคือ โครงสร้างการใช้เวลาประจำวันของญี่ปุ่นได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก และสิ่งที่อยากจะกล่าวเพิ่มเติมในที่นี้ก็คือ โทรทัศน์ได้ทำให้บทบาทของภาพยนตร์ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากในด้านวัฒนธรรมนั้นมีแนวโน้มลดลง

ส่วนทางด้านหนังสือพิมพ์ซึ่งเป็นสื่อมวลชนที่สำคัญมาแต่ก่อนนั้นกลับมีความสำคัญลดน้อยลง อย่างไรก็ตามถึงแม้ในปัจจุบันก็ยังคงไว้ซึ่งสภาพที่ยังคงตื่นตัวอยู่ โดยหนังสือพิมพ์ประจำวันมีจำนวนมากกว่า 500 ฉบับต่อ 1000 คน ยิ่งกว่านั้นบริษัทหนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับบริษัทถ่ายทอดโทรทัศน์และวิทยุ โดยเฉพาะสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับสถานีถ่ายทอดพลเรือนเฉพาะช่องของตน ตลอดจนการสร้างเครือข่ายสื่อมวลชนที่เกิดจากการรวมทุนของบริษัทหนังสือพิมพ์ขนาดยักษ์จำนวนไม่กี่ราย ซึ่งบริษัทเหล่านี้จัดพิมพ์นิตยสารรายสัปดาห์และหนังสือพิมพ์การกีฬาเพื่อตอบสนองความต้องการของมวลชน นิตยสารรายสัปดาห์จำนวนหนึ่งในนั้นได้เข้าไปมีส่วนร่วมกับนิตยสารรายสัปดาห์ที่มีอิทธิพลและมีบทบาทเสริมในการสร้างวัฒนธรรมมวลชนขึ้น

แต่ทว่าสื่อมวลชนเหล่านี้จะมีบทบาทอย่างไรในท่ามกลางกระแสของการเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมมวลชนเช่นนี้

เมื่อเข้าสู่ยุคโทรทัศน์ได้มีนักวิจารณ์ได้กล่าวเตือนไว้ว่า ญี่ปุ่นจะกลายเป็น

เป็นสังคมที่เต็มไปด้วย “คนปัญญาอ่อนหนึ่งร้อยล้านคน” สื่อสารมวลชนได้แพร่ข่าวสารเป็นจำนวนมากก็จริง แต่มวลชนผู้รับข่าวสารนั้นจะเกิดความคิดเหมือน ๆ กันอันเกิดจากอิทธิพลของข่าวสารนั้น มวลชนที่ดูรายการอันไร้สาระเช่นนี้จะกลายเป็นคนโง่ไปหมด แต่สื่อสารมวลชนก็ได้สร้างความต้องการขึ้นมาใหม่และส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงค่านิยมบางอย่างในยุคก่อนสังคมทันสมัยด้วย ดังนั้นจึงอาจผิดพลาดไปที่กล่าวถึงการลดระดับสติปัญญาของมวลชนลง แต่กระนั้นก็ตาม เป็นเรื่องยากที่จะปฏิเสธได้ว่าสื่อมวลชนในทางด้านการค้าได้ใช้การโฆษณาไปในด้านเร้าอารมณ์และหันไปจัดรายการบันเทิงอันไร้สาระมากเกินไป ซึ่งไม่ได้เป็นที่ต้องการของมวลชน

ส่วนสาเหตุที่ว่าทำไมสื่อสารมวลชนในปัจจุบันโดยส่วนใหญ่คือโทรทัศน์จึงได้มีนโยบายเช่นนี้ คำตอบก็คือการที่จะต้องพึงพิงการโฆษณาเพื่อการดำเนินงานนั่นเอง อัตราส่วนของรายได้จากการจำหน่ายกับรายได้จากการโฆษณาของหนังสือพิมพ์โดยส่วนใหญ่จะเป็น 4:6 ซึ่งก็คือหนังสือพิมพ์ยังต้องพึงพิงการโฆษณาเป็นอย่างมากนั่นเอง ส่วนการถ่ายทอดเสียงของเอกชนนั้นอยู่ได้ด้วยวิธีการโฆษณาของสปอนเซอร์ทั้งหมด ในปัจจุบันการโฆษณาได้เติบโต

ตารางที่ 17 ค่าใช้จ่ายในการโฆษณาจำแนกตามชนิดของสื่อมวลชน

	หนังสือพิมพ์	นิตยสาร	วิทยุ	โทรทัศน์	อื่น ๆ
1955	55.3	5.8	16.1	1.5	21.3
1965	35.8	5.6	4.7	32.3	21.6
1975	33.1	5.4	4.9	34.0	22.6
1980	31.1	5.6	5.1	34.6	23.6

แหล่งข้อมูล: บริษัท DENTSU ใน “ค่าใช้จ่ายในการโฆษณาของญี่ปุ่น”

ขึ้นอย่างรวดเร็วในยุคของการผลิตและการบริโภคแบบมวลชนเช่นนี้ ในส่วนที่เกี่ยวกับสัดส่วนของค่าใช้จ่ายในการโฆษณา นั้น ตามตารางที่ 17 หนังสือพิมพ์ซึ่งมียอดค่าใช้จ่ายถึงครึ่งกว่าในยุค 25 ปีก่อน กลับลดลงเหลือเพียงร้อยละ 30 ตรงกันข้ามโทรทัศน์ซึ่งมียอดค่าใช้จ่ายสูงกวานี้ การโฆษณาทางด้านโทรทัศน์นั้นมีผลเป็นอย่างมากในการดึงดูดความสนใจทั้งด้านประสาทหูและตา รวมทั้งกระตุ้นการบริโภคมวลชนและการสร้างความนิยมในแพชั่นสปอนเซอร์ซึ่งหวังผลจากประสิทธิภาพในการลงทุนค่าใช้จ่ายโฆษณาโดยให้ความสำคัญต่ออัตราของผู้ชม ดังนั้นรายการโทรทัศน์อันไร้สาระประโยชน์จึงผลิตขึ้นมาได้ง่ายเพื่อดึงดูดผู้ชมรายการได้มากขึ้น

อย่างไรก็ตามในยุคก่อนสงคราม เรื่องดังกล่าวไม่เคยเกิดขึ้นเลยในญี่ปุ่น แต่เมื่อเปรียบเทียบกับสภาพการณ์ของสังคมมวลชนในยุคปี 1920 ซึ่งหน่ออ่อนนั้นได้ถูกกำจัดทิ้งไปแล้วนั้น ก็สามารถเห็นการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงในยุคหลังสงครามได้อย่างชัดเจน ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาของสังคมมวลชนไม่ว่าจะเป็น การลดจำนวนลงของอัตราประชากรเกษตรกร การเติบโตของเมือง การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างของการจ้างงานเหล่านี้ เป็นกระแสของการเปลี่ยนแปลงของสังคมภายหลังสงครามทั้งสิ้น

ณ ที่นี้อยากจะกล่าวเพิ่มเติมถึงการสันตนาการมวลชนในด้านความแตกต่างซึ่งเห็นได้ชัดในยุคก่อนสงครามและหลังสงคราม

ความบันเทิงในชีวิตประจำวันของมวลชนในยุคโทรทัศน์เช่นนี้แสวงหาได้จากการดูโทรทัศน์ภายในบ้าน ในขณะเดียวกัน ในปัจจุบันเวลาว่างหรือที่เรียกว่ายุคของเวลาว่างนี้ซึ่งมีมากยิ่งกว่าในยุคก่อนสงคราม การท่องเที่ยวเพื่อหาความบันเทิงเพิ่มมากขึ้นกว่ายุคก่อนสงคราม อันนำมาซึ่งความเจริญของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว สิ่งที่ยากจะเน้นให้เห็นก็คือ การแสวงหาความบันเทิงของมวลชนได้ออกมาในรูปของการพนันอันมีลักษณะพิเศษ เช่น การเล่นปาจิงโกะ (เกมส์ดีดลูกเหล็ก) การแข่งจักรยาน แข่งเรือ แข่งจักรยานยนต์ ก่อนสงคราม ปาจิงโกะเคยเป็นเกมส์ที่เด็กเล่นมาก่อน แต่ภายหลังสงคราม

กลายเป็นเกมส์พนันของผู้ใหญ่ที่แพร่หลายอย่างรวดเร็วและไม่มีที่ท่าว่าจะเสื่อมลง ด้วยเหตุที่ปาจิงโกะเป็นเกมส์ที่เล่นเพื่อฆ่าเวลาทั้งเป็นการหลบหนีความเป็นจริงในช่วงระยะเวลาที่เล่น รวมทั้งเป็นการแสวงหาโชคเล็ก ๆ น้อย ๆ ด้วยการลงทุนเพียงเงินจำนวนน้อย ซึ่งเป็นเกมส์ที่สามารถดึงดูดผู้คนได้ นอกจากนี้หลังสงคราม การแข่งจักรยานเพื่อหาทุนซึ่งจัดขึ้นโดยหน่วยราชการในสวนภูมิภาคก็ได้เป็นที่ยอมรับอย่างเป็นทางการและได้แพร่หลายไปทั่วประเทศ รวมทั้งการแข่งเรือ แข่งจักรยานยนต์ด้วย ซึ่งในยุคก่อนสงครามปรากฏการณ์เช่นนี้ไม่เคยมีมาก่อนเลย การที่การพนันได้แพร่หลายสะพัดออกไปภายใต้สภาพของสังคมมวลชนเช่นนี้ไม่ใช่เพียงแต่ประเทศญี่ปุ่นเท่านั้น แต่รวมถึงแม้จะไม่ได้มองจากมุมมองของผู้ทรงศีลก็ตาม แต่ปรากฏการณ์เช่นนี้ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ประเทืองสุขภาพเลย ระดับค่าครองชีพที่ถีบตัวสูงขึ้นจากการพัฒนาเศรษฐกิจเร่งรัด ยิ่งกว่านั้นความไม่ปลอดภัยในชีวิตและซากปรักหักพัง ผู้คนอยากหนีจากสภาพความเป็นจริงช่วงระยะเวลาหนึ่งและแสวงหาโชคเล็กน้อย ทำให้พวกเขาหมัวเมาอยู่กับความบันเทิงในเชิงพนันเช่นนี้ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าเป็นอีกด้านหนึ่งของความแตกต่างระหว่างญี่ปุ่นปัจจุบันซึ่งเป็นสังคมมวลชนกับญี่ปุ่นก่อนสงคราม

การหลีกเลี่ยงความเป็นจริงในช่วงระยะเวลาหนึ่งไม่ใช่มีเพียงแต่การพนันที่เป็นที่ยอมรับเท่านั้นก็หาไม่ ยังเห็นได้จากลักษณะของการลุ่มหลงกับกีฬาเบสบอล ความสนใจในการอ่านข่าวกีฬาซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นการหลีกเลี่ยงหนีความจริงและเพื่อเป็นการลืมอดีตอันขมขื่น สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ส่งเสริมสุขภาพมากยิ่งกว่าเกมส์การพนันอย่างเทียบไม่ได้ และเป็นสิ่งที่ตีใจตัวเองในการให้ความสนใจกับการกีฬาเป็นอย่างสูง แต่ว่าสิ่งที่หวังไว้ก็คือการเป็นผู้เล่นกีฬามากกว่าเป็นผู้ดูเท่านั้น แต่ทว่าสถาบันที่ตอบสนองความเพลิดเพลินในการเล่นกีฬาประจำวันนั้นยังคงขาดแคลนอยู่ สระว่ายน้ำและสนามกอล์ฟซึ่งเป็นสิ่งที่สร้างรายได้ในเชิงพาณิชย์นั้นถึงแม้จะถูกสร้างขึ้นมากก็ตาม แต่สนามกีฬาที่มวลชนสามารถพักผ่อนได้อย่างสบายใจนั้นหาได้น้อยมาก สิ่งที่ยากจะชี้แนะไว้ ณ

ที่นี้ก็คือ สถาบันที่ให้การศึกษาระดับปริญญาตรีของหน่วยงานปกครองท้องถิ่นในส่วนภูมิภาค ยังคงไม่เพียงพอกับความต้องการ

ในท้ายที่สุดนี้สิ่งที่อยากจะกล่าวก็คือ บุคคลเป็นจำนวนมากที่ให้ความสำคัญต่อเวลาว่าง และถือว่าเวลาว่างก็เป็นเป้าหมายหนึ่งของชีวิต แต่เวลาว่างในภาษาอังกฤษ “LEISURE” นี้หมายความว่าใช้เวลาว่างเพื่อ “การศึกษา (STUDY)” การใช้เวลาว่างเพื่อการยกระดับความรู้ให้สูงขึ้น และการให้ความสนใจทางด้านความสัมพันธ์ทางสังคมกับการเมืองให้มากยิ่งขึ้นนั่นเอง จึงควรที่จะเป็นการใช้เวลาว่างที่มีความหมายต่อชีวิตโดยไม่ใช้หาความสนุกชั่วระยะเวลาสั้น ๆ เพียงอย่างเดียว ในภาวะปัจจุบันจึงยังเป็นเรื่องยากที่จะได้เห็นการก้าวเดินไปในแนวทางที่ถูกต้องในภายหน้า

บทที่ 15

การสลายตัวและการคงอยู่ของระบบอีเอะ

ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ครอบครัวญี่ปุ่นเป็นครอบครัวที่ใช้ระบบการสืบสายโดยตรง (STEM FAMILY) ในสมัยก่อนสงครามครอบครัวมีจำนวนสมาชิกมาก โดยเฉลี่ยแล้ว 5 คนต่อครอบครัว ตลอดระยะเวลาฟื้นฟูเศรษฐกิจหลังสงครามจำนวนเฉลี่ยนี้ไม่ได้ลดลงเลย แต่ภายหลังสงครามเสร็จสิ้นใหม่ ๆ นั้นได้ลดจำนวนลงไปเพียงเล็กน้อย แต่ก็เพิ่มมากขึ้นเท่าเดิมในภายหลังอันสืบเนื่องมาจากยุค BABY BOOM และสภาพที่คับแคบของบ้านทำให้ไม่สามารถแบ่งครอบครัวออกไปได้ การลดจำนวนลงของสมาชิกครอบครัวได้ดำเนินไปในช่วงการเปลี่ยนแปลงจากยุคฟื้นฟูเศรษฐกิจเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจเจริญเร็ว ในปี 1955 สมาชิกครอบครัวโดยเฉลี่ยมีจำนวน 4.97 คนต่อครอบครัวซึ่งเท่ากับก่อนสงคราม แต่ในปี 1965 กลายเป็น 4.05 คน ปี 1975 เหลือ 3.45 คน ดังนั้นภายในระยะเวลา 20 ปี จำนวนคนได้ลดลงไป 1.5 คน

การที่จำนวนสมาชิกครอบครัวโดยเฉลี่ยมีจำนวนประมาณ 3 คนนี้ใกล้เคียงกับประเทศพัฒนาแล้วในยุโรปและอเมริกา และเกี่ยวข้องกับสิ่งที่นักวิชาการพูดถึงเรื่องการกลายเป็นครอบครัวเดี่ยวในระยะเวลาไม่นานมานี้ ในเรื่องนี้เมื่อมองจากโครงสร้างลักษณะครอบครัวจากตารางที่ 18 และ 19 จะเห็นได้ว่า ครอบครัวที่มีสมาชิกคนเดียวได้เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่วนครอบครัวที่ประกอบด้วยคน 3 รุ่นรวมทั้งครอบครัว “ที่รวมญาติพี่น้อง” โดยส่วนใหญ่แล้วได้ลดลงอย่างรวดเร็ว ส่วนครอบครัวเดี่ยวอันรวมทั้งครอบครัวสามี-ภรรยาได้เพิ่มขึ้นอย่างคงที่ กล่าวคือ ครอบครัวเดี่ยวที่ประกอบด้วยสามีภรรยาและบุตรชายหญิงที่ยังไม่แต่งงาน กับครอบครัวที่มีแต่สามีภรรยาเท่านั้น รวมถึงครอบครัวเดี่ยวที่มีแต่พ่อบ้านหรือแม่บ้านและบุตรชายหญิงที่ยังไม่แต่งงาน

ทั้งหมดนี้ถ้านับเป็นครอบครัวเดี่ยวแล้ว ในปี 1955 มีอัตราส่วนไม่ถึงร้อยละ 60 แต่ในปี 1975 มีจำนวนถึงร้อยละ 64 อัตราที่เพิ่มขึ้นนี้ไม่ได้เพิ่มขึ้นมาก แต่เมื่อมองดูครอบครัวที่ประกอบด้วยญาติพี่น้อง (KIN-LINKED HOUSEHOLD) ในเวลา 25 ปี ได้เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 62 เป็น 75 เป็นสิ่งแน่นอนที่ว่าถึงแม้ว่าครอบครัวเดี่ยวจะเพิ่มถึงร้อยละ 60 กว่าก็ตาม แต่ก็ไมอาจกล่าวได้ว่าครอบครัวทั้งหมดดังกล่าวนี้เป็นครอบครัวเดี่ยวซึ่งถือหลักเกณฑ์ของระบบโครงสร้างครอบครัวสามีภรรยา ในปัจจุบันแม้ครอบครัวเหล่านี้จะมีแนวโน้มเป็นครอบครัวเดี่ยวก็ตาม แต่ด้วยพื้นฐานของการสืบเชื้อสายโดยตรงเช่นนี้ทำให้โครงสร้างครอบครัวลดรูปเป็นแบบครอบครัวเดี่ยว กล่าวคือเมื่อเวลาผ่านไปเมื่อลูกแต่งงานก็จะอาศัยรวมอยู่รวมกับบิดามารดาด้วย

ตารางที่ 18 ครอบครัวจำแนกตามจำนวนสมาชิก (ร้อยละ)

	1930	1955	1965	1975	1980
1 คน	5.5	3.5	8.1	13.7	15.8
2	11.7	10.8	14.3	16.9	17.6
3	14.8	14.5	18.2	20.1	19.0
4	15.1	16.6	22.3	26.1	26.6
5	14.5	16.7	16.2	12.4	11.7
6	12.7	14.1	10.6	6.4	6.0
7	9.9	10.3	6.1	2.8	2.5
8	6.8	6.5	2.5	0.9	0.7
9 คนขึ้นไป	9.0	7.1	1.8	0.4	0.2
จำนวนสมาชิกโดยเฉลี่ย	4.98	4.97	4.05	3.45	3.33

แหล่งข้อมูล: จากการสำรวจประชามติประชาชนชาติ

อย่างไรก็ตาม ตัวเลขจากตารางทั้ง 2 นี้ (ตารางที่ 18,19) ทำให้เข้าใจได้อย่างแน่ชัดว่าครอบครัวญี่ปุ่นได้เปลี่ยนโครงสร้างไปในระยะหลังสงคราม นั่นคือ สมาชิกได้ลดน้อยลงไปพร้อมทั้งได้กลายเป็นครอบครัวเดี่ยวไป ในปัจจุบันโดยทั่วไปแล้วแนวโน้มเช่นนี้ได้ปรากฏออกมาเป็นคำศัพท์ "NUCLEARIZATION" คำว่า "NUCLEAR FAMILY" เป็นคำศัพท์เทคนิคที่ใช้ทั่วไปในหนังสือ SOCIAL STRUCTURE ซึ่งเขียนโดย จอร์จ พี เมอร์ด็อก หนังสือเล่มนี้ได้รับการตีพิมพ์ภายหลังสงครามคือในปี 1949 วิชาสังคมวิทยาระยะเวลา 20 ปี ก่อนหน้านั้น คำ ๆ นี้ยังไม่เคยได้รับการแปลเป็นภาษาญี่ปุ่นมาก่อนเลย ในปัจจุบันการที่ศัพท์คำนี้ได้ใช้กันอย่างแพร่หลายนั้น ก็เนื่องมาจากสภาพความเป็นจริงที่ว่า การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างครอบครัวญี่ปุ่นได้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

ตารางที่ 19 คร่าวเรือนจำแนกตามโครงสร้างลักษณะครอบครัว (ร้อยละ)

	1955	1965	1975	1980
ครอบครัวลักษณะเครือญาติ (KIN-LINKED HOUSEHOLD)	96.1	91.8	86.2	84.0
1. ครอบครัวเดี่ยว	59.6	62.2	64.0	63.3
สามี-ภรรยาเท่านั้น	6.8	9.9	12.5	13.1
สามี-ภรรยา-ลูก	43.1	45.4	45.7	44.2
พ่อ-ลูก	1.6	1.0	0.8	0.9
แม่-ลูก	8.1	6.3	4.9	5.1
2. ครอบครัวเครือญาติชนิดอื่น	36.5	29.2	22.2	20.7
ครอบครัวไม่มีลักษณะเครือญาติ (NON-KIN HOUSEHOLD)	0.5	0.4	0.2	0.2
ครอบครัวที่มีสมาชิกคนเดียว	3.4	7.8	13.7	15.8

แหล่งที่มา: จากการสำรวจประชามติประชาชาติ

เนื่องและอย่างรวดเร็ว

แต่ทว่าในความเป็นจริงแล้ว ในการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างเช่นนี้ เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้างเล่า

เป็นสิ่งที่ไม่เกินความจริงเลยที่จะกล่าวว่า การแก้ไขกฎหมายแพ่งภายหลังสงครามนี้เป็นการทำทลายโดยตรงต่อระบบอีเอะ ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษของญี่ปุ่นซึ่งเป็นประเพณีมาช้านาน แน่หนอนที่ว่า การแก้ไขระบบกฎหมายไม่ได้เชื่อมโยงกับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เป็นจริงที่มีอยู่ แต่ระบบอีเอะในส่วนที่เป็นประเพณียังคงปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน แต่ทว่า การเปลี่ยนแปลงระบบค่านิยมในทางกฎหมายครอบครัวนั้น จะว่าไม่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของครอบครัวในปัจจุบันเลยก็หาไม่ การสืบสายโดยตรงตามแบบระบบอีเอะนั้นได้คลายตัวลงไปเรื่อย ๆ ตามกาลเวลาที่ผ่านไป และตามจำนวนที่ลดน้อยลงไปของผู้มีอาชีพระดับครอบครัว

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีนัยที่สำคัญคือ ประการที่ 1 จิตสำนึกของ “สถานภาพครอบครัว” ได้อ่อนตัวลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคชนบทแล้ว จิตสำนึกนี้ยังฝังแน่นอย่างมาก แต่กระนั้นก็ตามในภาคชนบทนี้เองได้สะท้อนถึงสภาพปัจจุบันอันเกิดการเปลี่ยนแปลง “สถานภาพครอบครัว” อันเป็นผลจากการปฏิรูปที่ดิน จิตสำนึกที่ให้ความสำคัญต่อสถานภาพครอบครัวนี้ได้อ่อนตัวลงเรื่อยมาภายหลังสงคราม ในปัจจุบันภายหลังจากที่ระบบเจ้าที่ดินได้พังทลายไปจนมาถึงคนรุ่นลูกนี้ สถานะของครอบครัวซึ่งขึ้นตรงต่อความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าที่ดินกับชาวนาไรที่ดินนั้นได้กลายเป็นเรื่องเล่าในอดีตไปภายในเมืองใหญ่สภาพได้ไปไกลกว่านี้อีก

จิตสำนึกที่อ่อนตัวลงไปในเรื่องสถานภาพครอบครัวนี้ ได้เกี่ยวพันไปถึงอำนาจที่ตกต่ำลงไปของหัวหน้าครอบครัวอันเป็นทั้งตัวแทนและเป็นผู้ดูแลครอบครัว ในปัจจุบันเวลาได้ผ่านไปถึง 1 ใน 3 ศตวรรษภายหลังจากการเลิกใช้คำว่า KOSHU (พ่อบ้าน) แล้วนี้ ครอบครัวญี่ปุ่นโดยทั่วไปไม่ใช่ครอบครัวแบบอำนาจนิยมอีกต่อไป การเปลี่ยนจากการใช้คำศัพท์ KOSHU เป็น SETAI

NUSHI (ทั้ง 2 คำแปลว่า พ่อบ้าน) นี้เกี่ยวพันไปถึงการพังทลายตัวของสถานภาพที่เหนือกว่าโดยทั่วไปของ KACHO (พ่อบ้าน) CHICHI OYA (พ่อ) และรวมทั้งผู้ชายด้วย ในกระแสการเปลี่ยนแปลงจากครอบครัวที่ผู้ชายเป็นฝ่ายได้เปรียบในความสัมพันธ์ระหว่างพ่อลูก กลายเป็นครอบครัวที่มีความเสมอภาคระหว่างชายหญิงในความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา นี้ โดยทั่วไปแล้วสถานะของผู้หญิงได้รับการยกระดับขึ้นมา เคยมีคำพูดตลกที่ว่า สิ่งที่น่าเฝ้ามองคงทนขึ้นมาภายหลังสงครามก็คือถุงเท้ากับผู้หญิง ซึ่งไม่ได้ผิดจากความจริงเลย ในความเป็นจริงแล้วยังไม่เคยมีความเสมอภาคระหว่างชายหญิงเลย แต่ทว่าอย่างน้อยที่สุดสถานภาพของภรรยาภายในครอบครัวนั้นสูงขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับก่อนสงคราม

เมื่อเป็นเช่นนี้การแต่งงานจึงแตกต่างจากก่อนสงคราม ก่อนสงครามหญิงแต่งงานเพื่อครอบครัวของตนโดยถูกคาดหวังว่าจะต้องไปเป็น YOME (เจ้าสาว) ของอีอะเออื่น มากยิ่งกว่าการแต่งเพื่อเป็นสามีภรรยา แต่ในปัจจุบันที่ชายหญิงให้ความสำคัญกับการแสดงความคิดเห็นร่วมกันซึ่งนับเป็นความแตกต่างที่สำคัญ ในปัจจุบันยกเว้นมหานครใหญ่แล้ว การแต่งงานเกิดจากการจัด MIAI (การจัดชายหญิงที่ต้องการแต่งงานมาเพื่อคู่ตัวกัน) มีมากยิ่งกว่าการพบรักกันเอง และเป็นธรรมดาที่ว่า MIAI ทำให้ความสัมพันธ์มั่นคงขึ้นหลังจากการหมั้นและออกเดทกันแล้ว แต่เมื่อเปรียบเทียบกับ การแต่งงานสมัยก่อนที่ชายหญิงจะพูดจากันก็ต่อเมื่อภายหลังแต่งงานไปแล้วนั้นมันช่างเปลี่ยนแปลงไปมากเหลือเกิน การอันนี้มุณภายหลังแต่งงานซึ่งแต่ก่อนจำกัดอยู่เฉพาะชนชั้นสูงนั้น ในปัจจุบันได้กลายเป็นเรื่องธรรมดาที่ปฏิบัติโดยทั่วไปแม้ในครอบครัวชนบทก็ตาม ซึ่งเรื่องนี้ไม่อาจเป็นไปได้เลยในระยะ 30 ปีก่อนที่ผ่านมา

ในขณะที่เดียวกันอัตราส่วนของเด็กผู้หญิงที่เรียนต่อสูงขึ้นไปนั้นมีจำนวนสูงขึ้น ในจำนวนนี้ผู้ที่เข้าศึกษาต่อระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายนั้นมีจำนวนมากกว่าเด็กผู้ชาย และสำหรับผู้ที่เข้าศึกษาต่อระดับมหาวิทยาลัยก็มี

จำนวนใกล้เคียงกับเด็กผู้ชาย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะอัตราการจ้างงานมีเพิ่มขึ้น สำหรับในยุคต้นศักราชโชวะ ช่วงอายุการแต่งงานของผู้หญิงนั้นจะแต่งเมื่ออายุ 23 ปี และเพิ่มขึ้น 1 ปีกว่าเรื่อยมา ในปัจจุบันอยู่ในระดับเฉลี่ย 25 ปี ส่วนช่วงอายุการแต่งงานของผู้ชายนั้นไม่ได้แตกต่างจากยุคต้นโชวะเลยคือยังคงอยู่ในช่วง 27 ปี หมายความว่าอายุเฉลี่ยที่แตกต่างกันจากช่วงอายุที่แตกต่างกันถึง 4 ปีขึ้นไปในยุคก่อนสงคราม ได้ลดน้อยลงเป็นแตกต่างกันเพียง 2-3 ปีในยุคปัจจุบัน ช่วงอายุที่ลดลงไปเช่นนี้จะว่าไม่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของลักษณะความสัมพันธ์ของสามีภรรยาในปัจจุบันเลยนั้นก็หาได้ไม่

ชีวิตคู่สมรสใหม่หลังแต่งงานโดยเฉพาะในเมืองแล้วชอบที่จะแยกตัวออกจากพ่อแม่ ในครอบครัวของชนชั้นสูงแม้จะมีที่อยู่อาศัยพอที่จะให้คู่สมรสใหม่อยู่ร่วมกับพ่อแม่ได้ก็ตาม แต่ก็มักจะหาที่อยู่ใหม่ หรือไม่ก็ให้คู่สมรสใหม่อาศัยอยู่ในบ้านซึ่งอยู่ในเขตริ้วเดียวกันกับบ้านพ่อแม่ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เห็นได้บ่อยขึ้น สำหรับชนชั้นกลางและล่างนั้นไม่มีฐานะพอที่จะให้หลักประกันความเป็นอิสระในเรื่องที่อยู่อาศัยกับคู่แต่งงานใหม่ได้ ดังนั้นจึงเป็นธรรมดาที่คู่แต่งงานใหม่จะต้องเช่าที่อยู่เองแยกจากพ่อแม่ การที่ครอบครัวญี่ปุ่นกลายเป็นครอบครัวเดี่ยวนั้นถูกกระตุ้นจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้

แต่ทว่าเมื่อพิจารณาในระดับทั่วประเทศญี่ปุ่นแล้ว รูปแบบการดำเนินชีวิตซึ่งก็คือการสร้างชีวิตครอบครัวใหม่จากการแต่งงานเช่นนี้ไม่ใช่ลักษณะโดยทั่วไป มันเป็นเรื่องธรรมดาที่ว่าในชนบทคู่สามีภรรยาที่เป็นผู้สืบสมบัติยังคงต้องอาศัยร่วมกับพ่อแม่เช่นเดิม แม้ผู้ประกอบอาชีพระดับครอบครัวในเมืองก็ตามก็ยังคงให้ครอบครัวของลูกชายคนโตอาศัยอยู่กับพ่อแม่ตราบเท่าที่บ้านยังคงมีที่ให้อยู่ได้ แต่ถึงแม้จะเป็นเช่นนี้ก็ตาม วัฏจักรชีวิตครอบครัวในปัจจุบันก็ยังต่างจากยุคก่อนสงคราม (MORIOKA, 1973) รูปแบบวิถีชีวิตที่เป็นจริงก็ได้เปลี่ยนไป และถึงแม้การขาดแคลนที่อยู่อาศัยหลังสงครามจะได้ผ่านพ้นไปแล้วก็ตาม แต่เรื่องที่อยู่อาศัยของญี่ปุ่นซึ่งเป็นบ้านประกอบด้วยห้องนอน 2 ห้อง พร้อมห้องทานอาหารหรือห้องครัว อันเป็นแบบบ้านมาตรฐานนี้

มีลักษณะทั้งเล็กและแคบซึ่งเป็นปัญหามานานแม้ในปัจจุบันนี้ กล่าวคือ เป็นบ้านที่มีเนื้อที่ไม่พอกับครอบครัว 2 ครอบครัว คือครอบครัวพ่อแม่และครอบครัวลูกที่จะร่วมกันอยู่ได้ สิ่งนี้ชี้ให้เห็นถึงด้านที่ว่าทำไมครอบครัวเดี่ยวภายในเมืองจึงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

ส่วนในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการแต่งงาน เมื่อพิจารณาถึงเรื่องการแบ่งมรดกแล้ว ตามกฎหมายได้รับการแก้ไขให้แบ่งมรดกแก่ลูกทุกคนเท่า ๆ กัน แต่ในความเป็นจริงมรดกไม่ได้ถูกแบ่งอย่างที่เขียนไว้ นั่นคือตามความคิดเห็นของพ่อแม่แล้วจะแบ่งมรดกให้กับลูกคนที่สืบมรดกก่อน และในทางกลับกันส่วนมากแล้วนั่นก็คือสัญญาในอันที่จะต้องเลี้ยงดูพ่อแม่ในวัยชราอันเป็นรูปแบบที่เป็นแบบแผนประเพณีของญี่ปุ่น โดยเฉพาะในภาคชนบทแล้วเป็นเรื่องที่เห็นได้ชัดเจน แม้ภายในเมืองในหมู่มชนชั้นกลางเก่าก็ยังเป็นเรื่องที่อยู่ในจิตสำนึกโดยทั่วไป แม้ชนชั้นสูงในเมืองก็ตามยังคงเป็นเรื่องที่ยอมรับกันอยู่ “ผู้สืบมรดก” นั้นคนเป็นจำนวนถึงกว่าร้อยละ 60 ยังคงคิดว่าเป็นสิ่งจำเป็นอยู่ ความคิดเห็นที่ว่า “เป็นการดีที่ลูกชายคนโตจะเป็นผู้สืบสกุลของบ้านและเป็นผู้ดูแลพ่อแม่” นั้นคนจำนวนประมาณร้อยละ 40 เห็นด้วย อันเป็นผลจากการสำรวจความคิดเห็นของทั้งสำนักนายกรัฐมนตรีนในปี 1955 และจากการสำรวจของ NHK เมื่อ 20 ปีให้หลัง และเป็นผลจากการสำรวจความคิดเห็นเป็นจำนวนมากได้ชี้ให้เห็นว่า คนเป็นจำนวนถึงประมาณร้อยละ 35 คิดว่าสมบัติของบ้านควรจะมอบให้กับลูกชายคนโตหรือไม่ก็ผู้สืบสกุลไป (จากการสำรวจของ NHK 1975) และจากการสำรวจของสถาบันสถิติและคณิตศาสตร์ดังที่เห็นได้จากตารางที่ 20 นี้ แสดงให้เห็นว่าในปัจจุบันคนมากกว่าร้อยละ 70 ยังคงให้ความเคารพนับถือบรรพบุรุษของตนเป็นอย่างมาก

เมื่อเป็นเช่นนี้ระบบอีเอะก่อนสงครามถึงแม้ว่าจะพิจารณาได้ว่าสลายตัวลงไปมากแล้วก็ตาม แต่ลูกชายคนโตหรือไม่ก็ใครคนใดคนหนึ่งจะต้องเป็นผู้สืบสกุลของอีเอะต่อบรรพบุรุษให้ได้ นี้ หมายถึงว่าในปัจจุบันพิจารณาได้ว่าระบบอีเอะยังคงดำรงอยู่ในใจกลางของความคิดเช่นนี้

ตารางที่ 20 คุณยังคงให้ความเคารพบรรพบุรุษของคุณอยู่ไหม (ร้อยละ)

	เคารพ	ธรรมดา	ไม่ค่อยเคารพ	อื่น ๆ ไม่ทราบ
1953	77	15	5	3
1973	67	21	10	2
1978	72	16	10	2

แหล่งข้อมูล: จากการ "สำรวจลักษณะประจำชาติ" ของสถาบันวิจัยสถิติและคณิตศาสตร์

แต่ถึงแม้ว่าระบบอีเอะตามประเพณียังคงเหลือรอดในปัจจุบันก็ตาม ความผูกพันของครอบครัวขยายซึ่งผูกพันในรูปโดโซคุนั้นได้อ่อนตัวลงอย่างชัดเจน ในขณะที่เดียวกันความผูกพันตามสายเลือดของบุคคลซึ่งซ่อนเร้นอยู่ในความสัมพันธ์แบบบ้านหลัก-บ้านสาขาได้ปรากฏขึ้นมาแทนที่ ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์แบบบ้านหลัก-บ้านสาขา หรือความสัมพันธ์แบบญาติข้างเคียงก็ตาม แต่ทว่าความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่คบหาสมาคมด้วยความเท่าเทียมกันนี้เริ่มมีอิทธิพลครอบคลุมความสัมพันธ์ทางเครือญาติทั้งหมด และไม่ได้มีลักษณะบังคับให้จำยอมดังเช่นความสัมพันธ์ในครอบครัวขยายยุคก่อนสงครามอีกต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเช่นในครอบครัวของลูกจ้างพนักงานนี้ โดยทั่วไปครอบครัวมีอิสระมากขึ้น กล่าวคือ เห็นได้ว่าเริ่มมีการให้คุณค่าแก่ความคิด "MY HOME" ซึ่งแสดงออกถึงลักษณะเอกชนมากขึ้น

บทที่ 16

การสลายตัวของสังคมชุมชนในชนบท

ภายหลังสงคราม อุตสาหกรรมได้เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว เกษตรกรรรมก็มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เมืองได้เจริญขึ้น พร้อม ๆ กับที่หมู่บ้านและเมือง (TOWN) ที่มีลักษณะสังคมชุมชนก็มาถึงจุดเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วด้วยเช่นกัน สังคมชุมชนเหล่านี้ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติในรูปที่เรียกว่า สังคมชุมชนเกิดช่องว่าง หรือ เสื่อมสลาย หรือ แตกสลายตัวลงไป

ก่อนอื่นขอให้พิจารณาสังคมหมู่บ้านก่อน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าครอบครัวเกษตรกรสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ เกษตรกรเต็มเวลาซึ่งเป็นส่วนน้อยกับเกษตรกรนอกการเกษตรที่เป็นคนส่วนข้างมาก นอกจากนี้ยังมีครอบครัวที่มีไร่เกษตรกรเป็นจำนวนมากรวมอยู่ในพื้นที่ชนบทด้วย และยังมีอีกมากที่ครอบครัวเกษตรกรซึ่งเป็นคนหมู่บ้านอยู่อาศัยในหมู่บ้านที่ครอบครัวที่มีไร่เกษตรกรสร้างขึ้นมา ด้วยเหตุนี้สังคมหมู่บ้านเกษตรกรจึงเรียกได้ว่าเป็นสังคมผสมผสานของผู้อยู่อาศัยร่วมกัน

ตารางที่ 21 โครงสร้างหมู่บ้านจำแนกตามชนิดที่มาของรายได้ (จำนวนหลังโดยเฉลี่ย)

	เกษตรกรเต็มเวลา	เกษตรกรเต็มเวลาประเภทที่ 1	เกษตรกรนอกการเกษตรประเภทที่ 2	ครอบครัวเกษตรกร	ครอบครัวที่ไม่ใช่เกษตรกร	รวม
1960	13.4	13.0	12.5	39	25	64
1970	5.8	12.4	18.8	37	44	81
1980	4.4	7.1	21.5	33	108	141

แหล่งข้อมูล: คัดค้านวนจากการสำรวจหมู่บ้าน

ในเรื่องนี้จากผลการสำรวจหมู่บ้านที่กระทำพร้อม ๆ กันในการสำรวจอาชีพเกษตรกรป่าไม้ ดังที่ได้แสดงไว้ในตารางที่ 21 ในปี 1960 โครงสร้างหมู่บ้านโดยเฉลี่ยประกอบด้วยครอบครัวเกษตรกร 39 หลังคาเรือน กับครอบครัวที่มีไร่เกษตรกร 25 หลัง รวม 64 หลัง แต่ในปี 1970 ครอบครัวเกษตรกรมี 37 หลัง และครอบครัวที่มีไร่เกษตรกรมี 44 หลัง รวมเป็น 81 หลัง ยิ่งกว่านั้นในปี 1980 ครอบครัวเกษตรกรมี 33 หลัง กับครอบครัวมีไร่เกษตรกร 108 หลัง รวม 141 หลัง ผลคือหมู่บ้านทั้งหมดโดยเฉลี่ยแล้ว ครอบครัวที่มีไร่เกษตรกรมีมากกว่าครอบครัวเกษตรกรอย่างมากมาย ในปี 1970 หมู่บ้านเกษตรกรที่แท้จริงที่ซึ่งครัวเรือนในหมู่บ้านร้อยละ 80 เป็นครอบครัวเกษตรกร นั้น มีมากกว่าครึ่งของหมู่บ้านทั้งหมด แต่ในปี 1980 ได้ลดลงมาเหลือร้อยละ 35 สิ่งที่ทำให้ครอบครัวมีไร่เกษตรกรมีจำนวนมากกว่าโดยเฉลี่ยทั่วประเทศนั้น เป็นผลมาจากจำนวนครอบครัวที่มีไร่เกษตรกรได้เพิ่มขึ้นในหมู่บ้านรอบ ๆ เมืองใหญ่นั้นเอง ครอบครัวที่มีไร่เกษตรกรได้เพิ่มจำนวนมากขึ้นในหมู่บ้านอย่างเห็นได้ชัด และหมู่บ้านเกษตรกรที่มีครอบครัวเกษตรกรต่ำกว่าครึ่งหนึ่ง นั้นมีจำนวนถึงร้อยละ 30 ครอบครัวที่มีไร่เกษตรกรหรือครอบครัวเกษตรประเภทที่ 2 มีจำนวนเกือบร้อยละ 70 นี่มีความหมายว่า ลักษณะผสมผสานของหมู่บ้านชนบทได้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว และการเปลี่ยนแปลงนี้ได้เกิดขึ้นภายในลักษณะของสังคมหมู่บ้านนั้น

ที่เป็นเช่นนั้นก็เนื่องมาจาก ประการที่ 1 ในขณะที่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นดังที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น หมู่บ้านได้สูญเสียลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมอันใกล้ชิดแบบสังคมชุมชนซึ่งเคยมีมาแต่โบราณไป หมู่บ้านในสมัยก่อนสงครามประกอบด้วยชนชั้นชาวนาที่มีและไม่มีที่ดินทำกิน รวมทั้งกลุ่มชาวนาที่แบ่งไปตามประเภทที่ 1 และ 2 สังคมหมู่บ้านจึงมิได้ประกอบขึ้นด้วยโครงสร้างของชาวนาที่มีสถานะเหมือนกันหมด แต่อย่างไรก็ตาม พวกเขาได้รวมตัวกันเป็นโครงสร้าง โดยมีชนชั้นผู้นำซึ่งประกอบขึ้นด้วยเจ้าที่ดินและกลุ่มผู้นำที่มาจากชาวนา ทั้ง 2 กลุ่มนี้มีฐานะเป็นศูนย์กลางทำหน้าที่จัดการเกี่ยวกับ

ผลิตผลและการดำเนินชีวิตในหมู่บ้าน แต่ในปัจจุบันชนชั้นเจ้าที่ดินได้สูญสลายไปแล้ว ความแตกต่างของคน 2 กลุ่ม คือเกษตรกรเต็มเวลาที่เป็นคนกลุ่มน้อยซึ่งมุ่งที่จะขยายผลิตผลเพื่อการตลาด กับเกษตรกรบางเวลาที่เป็นคนกลุ่มมากซึ่งมีรายได้จากอาชีพอื่นนอกเหนือจากการเกษตรโดยสามารถเลี้ยงตัวเองจากผลผลิตข้าว ทั้งนี้พวกเขาไม่อาจจะทิ้งการทำเกษตรลงได้เพราะมันเป็นการยังชีพเพียงทางเดียวภายหลังจากที่เกษียณจากงานที่ทำประจำแล้ว การแบ่งเป็น 2 กลุ่มเช่นนี้ทำให้สังคมชุมชนหมู่บ้านไม่อาจมีเป้าหมายร่วมกันได้ ในเวลาจากหลังยุคปฏิรูปที่ดินจนถึงก่อนหน้ายุคเศรษฐกิจเจริญเร็ว เกษตรกรที่ถือครองที่ดินมากจะเป็นผู้มีอำนาจในหมู่บ้าน แต่ภายหลังจากนั้น อัตราส่วนของเกษตรกรบางเวลามีมากขึ้น พร้อม ๆ กับที่ชาวนายากจนที่เรียกว่า “ชาวนาหนึ่งเอเคอร์” ที่มีมาแต่ก่อนนั้น มีทรัพย์สินหรือรายได้มากกว่าเกษตรกรที่มีที่ดินมากเสียอีก ดังนั้นเกษตรกรที่ถือที่ดินมากจึงอ่อนกำลังลงไป ยิ่งกว่านั้นเนื่องจากเหตุผลที่ว่าเกษตรกรนอกการเกษตรไม่มีที่อยู่อาศัยภายในเมืองหรือนครใหญ่ จึงทำให้ต้องทำงานแบบเข้าไปเย็นกลับ ลักษณะหมู่บ้านเช่นนี้เริ่มมีจำนวนมากขึ้น ดังนั้นจึงเป็นเรื่องยากอย่างยิ่งที่ชาวบ้านจะฝังตัวอยู่ในขอบเขตเพียงแค่มหาหมู่บ้านเหมือนกับสมัยโบราณ และรวมตัวเป็นสังคมชุมชนแบบเดิม

ประการที่ 2 ภายในหมู่บ้านไม่เพียงแต่มีความแตกต่างกันภายในเท่านั้น แต่กับสังคมภายนอกหมู่บ้านแล้วมีความผูกพันมากยิ่งขึ้นเมื่อเทียบกับก่อนสงคราม ขอบเขตการดำเนินชีวิตของชาวบ้านได้ขยายวงกว้างขึ้นอย่างมาก การเปลี่ยนแปลงจากการใช้รถจักรยานเป็นรถยนต์ได้ขยายวงขอบเขตนี้ให้กว้างขึ้น การยกระดับความก้าวหน้าในการผลิตสินค้ากับมาตรฐานชีวิตขั้นนี้ทำให้หมู่บ้านเชื่อมโยงกับเมืองมากขึ้นทั้งในระดับกว้างและลึก การไปทำงานแบบเข้าไปเย็นกลับของคนในครอบครัวเกษตรกรและมีไร่เกษตรกรนี้ทำให้การติดต่อระหว่างเมืองกับหมู่บ้านกลายเป็นเรื่องในชีวิตประจำวัน การรวมตัวของหน่วยการปกครองเมือง (TOWN) และหมู่บ้านซึ่งเป็นไปตามกฎหมายที่

ออกในปี 1953 นั้น ทำให้เกิดการรวมตัวกับหน่วยการปกครองหมู่บ้านเก่าที่มีมาก่อนปี 1889 กลายเป็นหน่วยการปกครองท้องถิ่นใหม่ที่ขยายใหญ่กว่าเดิมหลายเท่า หมู่บ้านรอบ ๆ เมือง (TOWN) เหล่านี้จึงถูกรวมเข้ากับเมืองศูนย์กลาง เมื่อเป็นเช่นนี้ หมู่บ้านจึงถูกรวมเข้ากับหน่วยการปกครองเดียวกันกับเขตเมือง หน่วยการปกครองท้องถิ่นจึงมีลักษณะเช่นเดียวกับเมืองไป เมืองกับหมู่บ้านจึงมีจุดเชื่อมต่อที่แน่นแฟ้นขึ้น สังคมหมู่บ้านไม่เพียงแต่มีใช้หมู่บ้านเกษตรกรรมล้วน (PURE) ที่อยู่ด้วยเกษตรกรรมเท่านั้น และถ้าตัดส่วนเชื่อมโยงกับเมืองออกด้วยแล้วก็ไม่อาจทำความเข้าใจอะไรได้อีกเลย

นอกจากนี้อุตสาหกรรมที่รวมตัวกันอย่างหนาแน่นนี้ได้ทำให้เกิดภาวะความแออัดมากเสียยิ่งกว่าจะเป็นศูนย์รวมทางเศรษฐกิจ จึงได้มีการโยกย้ายโรงงานไปอยู่ส่วนภูมิภาค และมีการทดลองสร้างพื้นที่อุตสาหกรรมใหม่ขึ้น การทำการพัฒนาพื้นที่ใหม่นั้นจะเป็นตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของหมู่บ้านในพื้นที่นั้น ซึ่งหมู่บ้านเกษตรกรรมนี้มีความเป็นไปได้ที่จะแตกสลายหรือสูญเสียลักษณะเดิมไป นอกจากการพัฒนาพื้นที่ในเขตทั่วประเทศแล้ว จะเห็นถึงแนวโน้มในการที่โรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็กได้แทรกตัวเข้าไปในพื้นที่เกษตรกรรม อันเนื่องมาจากความต้องการในการใช้พื้นที่ราคาถูกในการสร้างโรงงานและแรงงานราคาถูกด้วย สิ่งนี้เป็นเรื่องที่จะให้ความสนใจในการที่สังคมเกษตรกรรมได้ถูกทำให้เปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ในปัจจุบันการที่ผู้คนไม่มีที่อยู่อาศัยในพื้นที่เมืองเนื่องจากที่ดินราคาแพง จึงจำเป็นที่จะต้องอยู่อย่างกระจัดกระจายและบุกรุกเข้าไปอยู่ในเขตหมู่บ้านรอบ ๆ นั้น ทำให้หมู่บ้านเหล่านี้สลายตัวและเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งเป็นประเด็นที่มีอาจมองข้ามได้

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของสังคมหมู่บ้านอาจจะไม่เหมือนกันไปเสียทั้งหมด ซึ่งขึ้นกับเงื่อนไขตามพื้นที่นั้น ๆ แต่อย่างไรก็ตามหมู่บ้านตามแบบสมัยโบราณเริ่มที่จะสูญหายไป สังคมหมู่บ้านกำลังแตกสลายลงไป กำลังของกลุ่มต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้นตามประเพณีเดิมของหมู่บ้านก็อ่อนตัวลง กลุ่มที่ทำกิจกรรมทุกด้านในวิถีชีวิตภายในหมู่บ้านนั้น

จะกลายเป็นเพียงหน่วยการปกครองที่อยู่ปลายสุดของหน่วยการปกครองส่วนภูมิภาค กลุ่มที่จัดงานศพอันเป็นการรวมตัวของชาวบ้านในลักษณะหนึ่งจะมีหน้าที่น้อยลงไป ความเชื่อทางศาสนาก็เสื่อมลงไป โอกาสในการหาความเพลิดเพลินกลายเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวัน การประกอบพิธี การรวมกลุ่มทางศาสนา (KO) กับพิธีกินเจร่วมกันก็ลดน้อยลงไปเรื่อย ๆ กลุ่มต่าง ๆ ที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นโดยหน่วยการปกครองส่วนภูมิภาคตั้งแต่ยุคเมจิ เป็นต้นมา อันมีกลุ่มเยาวชนและกลุ่มแม่บ้านรวมอยู่ด้วย แต่การทำหน้าที่ของกลุ่มทั้ง 2 ได้คลายลงไป โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนเพียงแค่ให้ดำรงอยู่ได้ก็เป็นเรื่องยากเสียแล้ว การเคลื่อนไหวของกลุ่มสหกรณ์การเกษตรในส่วนของกลุ่มเยาวชนและกลุ่มผู้หญิงทำได้ยากลำบากขึ้น การปฏิบัติหน้าที่ของกลุ่มสหกรณ์เพื่อการเกษตรก็อ่อนตัวลงตามลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปของกลุ่มเกษตรกร กลุ่มสหกรณ์ที่ผลิตสินค้าเฉพาะอย่างอันได้แก่ ผลไม้ ผลิตภัณฑ์นม ไข่ ไหม และสหกรณ์การขนส่งร่วม เป็นกลุ่มเกษตรกรที่มีความชำนาญเฉพาะที่จัดตั้งขึ้นมา ซึ่งอยู่นอกเหนือและไม่ได้เกี่ยวพันกับหมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่งโดยเฉพาะ ยุคของหมู่บ้านที่ชาวบ้านรวมตัวกันเป็นหน่วยเดียว โดยไม่คำนึงถึงว่าเป็นเกษตรกรเต็มเวลาหรือบางเวลาที่มีมือร่วมใจกันในทั่วทุก ๆ ด้าน อันเป็นยุคที่มีระเบียบข้อปฏิบัติที่แน่นแฟ้นที่ใช้กับผู้อาศัยทุกคน ยุคดังกล่าวนี้ได้กลายเป็นอดีตไปเสียแล้ว

การอ่อนตัวลงไปของระเบียบข้อปฏิบัติแบบสังคมชุมชนในสวนภูมิภาคมิใช่เกิดแต่เพียงในหมู่บ้านเท่านั้น แต่ในสังคมเมือง (TOWN) ก็ได้มีปรากฏการณ์ที่เห็นได้ชัดเจนกว่า เมื่อนครใหญ่ได้ขยายตัวขึ้น เมืองใหม่ก็ได้รวมติดเข้าไปด้วย เมืองใหม่เหล่านี้ไม่มีเลยที่จะไม่สูญเสียลักษณะชุมชนเดิมของตนไป

ความเจริญอย่างรวดเร็วของเมือง (CITY) ก็เนื่องมาจากนโยบายเศรษฐกิจเร่งรัดนี้ได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างของตัวเมืองไป ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ชนชั้นกลางใหม่และผู้ใช้แรงงานที่เป็นผู้อาศัยในเมืองนั้นนับวันจะมี

มากขึ้นเรื่อย ๆ ในขณะที่เดียวกันกับที่ผู้ที่ทำอาชีพระดับครอบครัวได้ลดน้อยลงไป โรงงานขนาดเล็กระดับครอบครัวที่กระจายตัวอยู่ในเมืองใหญ่เหล่านี้เริ่มมีจำนวนน้อยลง โรงงานที่ยังคงอยู่รอดต่อไปนั้นก็ล้วนแต่มีขนาดที่มีดมณเมื่อเป็นเช่นนี้ผู้คุมกิจการค้าและโรงงานระดับครอบครัวมีอำนาจน้อยลงเป็นอย่างมากเมื่อเทียบกับก่อนสงคราม แม้แต่ในย่านชานเมืองเก่า (SHITAMA-CHI) ก็ไม่อาจรักษาไว้ซึ่งลักษณะความสัมพันธ์แบบสังคมชุมชนที่มีมาแต่เก๋าก่อนไว้ได้ ดังนั้นสังคมนานชานเมืองเก่าที่วานี้ ไม่อาจนับได้ว่าเป็นสังคมเมืองแบบชุมชนที่เป็นแบบอย่างอีกต่อไปได้

ชนชั้นกลางใหม่และผู้ใช้แรงงานที่เพิ่มจำนวนขึ้นจากผลของเศรษฐกิจเจริญเร็วนี้ ในทางหนึ่งได้อาศัยอยู่ในห้องเช่าเอกชนที่มีอยู่กระจุกกระจายภายในบริเวณย่านเก่าแก่ของเมืองและบริเวณรอบ ๆ เมือง ในอีกทางหนึ่งก็ได้อาศัยอยู่ใน DANCHI (ห้องเช่าคล้ายแฟลต) หรือเขตก่อสร้างบ้านใหม่ แต่คนทั้ง 2 กลุ่มก็ได้หลุดพ้นจากอิทธิพลของชนชั้นกลางเก่าแล้ว พวกเขาเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในห้องเช่าที่ทำด้วยไม้เพียงห้องเดียวด้วยค่าเช่าที่แพงมาก รวมทั้งไม่มีความสนใจที่จะเข้าร่วมสมาคมกับคนในท้องถิ่นนั้นด้วย พวกเขาเพียงแต่คิดที่จะรีบหนีออกจากสถานที่อยู่นั้นให้เร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้เท่านั้น ผู้ที่อาศัยใน DANCHI หรือเขตก่อสร้างใหม่เหล่านี้ก็คือผู้ที่เข้ามาอยู่ในเขตของผู้ที่มีอำนาจในท้องถิ่นมาก่อน โดยเฉพาะผู้ที่อาศัยอยู่ใน DANCHI นั้นได้เข้าร่วมเป็นสมาคม ซึ่งมีลักษณะแตกต่างจากสมาคมเมือง (CHONAIKAI) ในอดีต แม้พวกเขาจะมีจิตสำนึกที่สูงในด้านสิทธิโดยรวมตัวกันผ่านชื่อสมาคมเพื่อเรียกร้องการปรับปรุงสภาพแวดล้อมการดำเนินชีวิตจากเขตปกครองท้องถิ่นก็ตาม แต่ทางด้านชีวิตความเป็นอยู่แล้ว ต่างคนต่างก็เรียกร้องเสรีภาพการดำเนินชีวิตจึงต่างก็ทำสิ่งที่ตัวเองต้องการไป นั่นคือระเบียบและวิถีปฏิบัติแบบสังคมชุมชนแบบดั้งเดิมนั้นได้เลิกใช้กันไปหมดแล้ว

เมื่อเป็นเช่นนี้ สังคมชุมชนในญี่ปุ่นไม่ว่าจะเป็นในเมืองหรือชนบทไม่ได้รวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นเมื่อเทียบกับก่อนสงคราม การกอดตันจาก

สมาชิกชุมชนรวมทั้งกฎข้อบังคับในลักษณะที่ไม่เป็นประชาธิปไตยก็ได้สูญหายไป บุคคลแต่ละคนมีอัตตาสูง ลักษณะของความร่วมมือที่จำต้องทำกิจกรรมร่วมกันจึงมีน้อย ด้วยเหตุนี้ในรอบสิบปีที่ผ่านมา จึงมักมีผู้ที่พูดถึงความจำเป็นในการสร้างชุมชนขึ้นมาใหม่ ในปี 1917 คำว่า "COMMUNITY" (ชุมชน) ได้กลายเป็นศัพท์เทคนิคเป็นครั้งแรก จากตำราซึ่งเขียนโดย ROBERT M. MACIVER ซึ่งเป็นนักวิชาการวิเคราะห์ คำว่าชุมชนที่เขียนนั้นได้จำกัดความว่าจะต้องเป็นชุมชนแบบประชาธิปไตยก็หาไม่ แต่ว่าณปัจจุบันภายหลังจากการคลายตัวลงของความผูกพันที่เป็นปีกแผ่นของชุมชนที่ไม่เป็นประชาธิปไตยนี้ การเรียกร้องถึงวิถีทางใหม่ในการรวมผู้อาศัยในเมืองอย่างประชาธิปไตย และวิถีทางใหม่ในการปลุกจิตสำนึกของความเป็นปีกแผ่นและร่วมมือกันนี้ ก็ได้ปรากฏในคำอธิบายโดยใช้คำศัพท์ต่างประเทศคำนี้ ด้วยการเรียกร้องอย่างแรงกล้าในการสร้างชุมชนแบบนี้อเอง ซึ่งให้เราเห็นถึงแนวโน้มของการสลายตัวลงของสังคมชุมชนทั้งในเมืองและหมู่บ้านว่ารุนแรงเพียงใด

ภาคที่ 3

สังคมญี่ปุ่นปัจจุบัน

บทที่ 17

โครงสร้างทางจิตสำนึกของคนญี่ปุ่น

เมื่อวันเวลาได้ผ่านไปแล้วกว่า 1 ใน 3 ของศตวรรษ ควรกล่าวได้ว่า มันเป็นการเปิดประเทศเป็นครั้งที่ 2 หลังจากพ่ายแพ้สงคราม ในระยะเวลาดังกล่าว การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในสังคมญี่ปุ่นได้เกิดขึ้นดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว ในภาคที่ 2 ท่ามกลางซากปรักหักพังหลังสงคราม ไม่มีคนญี่ปุ่นแม้สักคนที่จะคาดคิดถึงการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่นี้ ดังนั้นท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ จิตสำนึกของคนญี่ปุ่นก็พลอยเปลี่ยนตามไปด้วย

แต่ว่าโดยทั่วไปแล้ว วัฒนธรรมทางด้านวัตถุเปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็วตามประสิทธิภาพที่เพิ่มขึ้น แต่สถาบันทางวัฒนธรรมและวัฒนธรรมทางปัญญาไม่ใช่สิ่งที่สามารถเปลี่ยนได้ในช่วงเวลาชั่วข้ามวันข้ามคืน จิตสำนึกและบุคลิกภาพของคนเราได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางสังคม แต่ทว่าโครงสร้างทางจิตสำนึกเปลี่ยนแปลงได้ช้ากว่ามาก

ผลก็คือ เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็วเช่นนี้ คนที่เกิดมาในยุคก่อนสงครามกับคนที่เกิดในยุคหลังสงครามในสังคมที่เปลี่ยนอย่างรวดเร็วเช่นนี้มีความแตกต่างกันอย่างมาก ผู้ที่เกิดและเติบโตมาในยุคเมจิไทโซ อันเป็นช่วงของการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย กับผู้ที่เกิดในยุคโชวะและยังเด็กอยู่ในยุคหลังสงคราม กับผู้ที่เกิดและเติบโตในยุคหลังสงคราม ต่างก็ได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงหลังสงครามแตกต่างกันไป ถึงแม้จะเป็นคนญี่ปุ่นเหมือนกันก็ตาม แต่นั่นก็ทำให้บุคลิกภาพแตกต่างกันไปเป็นธรรมดา ผู้ที่เติบโตมาในยุคโชวะ ในปัจจุบันมีมากกว่าร้อยละ 80 ของจำนวนประชากรทั้งหมด และผู้ที่เกิดหลังสงครามมีประมาณครึ่งหนึ่งของประชากร ดังนั้นแม้ลักษณะพื้นฐานของสังคมไม่เปลี่ยนแปลงไปก็ตาม แต่เมื่อคนรุ่นใหม่เกิดมาเรื่อย ๆ การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่กำลังจะเกิดขึ้น คนญี่ปุ่นแบ่งได้ออกเป็น

3 รุ่น คือ ก่อนสงคราม ระหว่างสงคราม และหลังสงคราม หรือกล่าวอีกอย่างก็คือ สามารถที่จะเห็นความแตกต่างที่เด่นชัดอย่างมากระหว่างเด็กที่เกิดหลังสงคราม กับผู้ที่เกิดในปี 1930 และคนรุ่นเก่าที่เกิดก่อนหน้านั้น ในความหมายดังกล่าวนี้ คนญี่ปุ่นปัจจุบันได้รับผลที่แตกต่างกันจากการเปลี่ยนแปลงไปตามคนแต่ละรุ่น หรืออาจกล่าวได้ว่า คนญี่ปุ่นมีบุคลิกภาพทางสังคมที่สลับซับซ้อนจากช่วงผ่านของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในขณะที่เดียวกับที่บุคลิกลักษณะตามประเพณีเดิมยังคงดำรงอยู่

ณ ที่นี้จะไม่กล่าวถึงคนญี่ปุ่นปัจจุบันในรุ่นต่าง ๆ แต่ก่อนอื่นอยากจะกล่าวถึงจิตสำนึกโดยส่วนรวมของคนญี่ปุ่นในปัจจุบัน ต่อจากนั้นจะกล่าวเพิ่มเติมถึงลักษณะเด่นของคนแต่ละรุ่นในภายหลัง

ดังที่ได้เห็นแล้วว่าระบบครอบครัววิเอะ หมู่บ้าน และเมือง (TOWN) ซึ่งได้สร้างแบบและตีกรอบบุคลิกของคนญี่ปุ่นขึ้นมาได้แตกสลายถูกทำลายไป การจัดระเบียบของสถานภาพทางชนชั้นก็พลอยแตกสลายไปด้วย บุคลิกภาพของคนญี่ปุ่นก็ต้องเปลี่ยนไปด้วยเช่นกัน คนญี่ปุ่นถูกสอนอย่างฝังหัวในเรื่องพันธะหน้าที่และภาพพจน์ ดังคำสอนที่มักใช้บ่อย ๆ ก็คือ “อย่าทำให้คนอื่นหัวเราะเยาะ มั่นหน้าขายหน้า” แต่ในปัจจุบันถ้าแม้ว่าการอบรมเช่นนี้ยังได้รับการปฏิบัติอยู่ก็ตาม แต่ในระดับจิตสำนึกของคนญี่ปุ่นแล้วได้ปฏิเสธความคิดนี้แล้ว กล่าวคือ จากการวิจัยลักษณะประจำชาติของสถาบันวิจัยสถิติและคณิตศาสตร์ในปี 1953 ได้พบว่า ผู้ที่เห็นด้วยกับคำสอนที่ว่า “เป็นเรื่องสำคัญในการสั่งสอนเด็กไม่ให้ยึดถือในเรื่องการรักษาหน้าและเกียรติภูมิของตน” นั้นมีถึงร้อยละ 40 และ 20 ปีหลังในปี 1973 เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 70 (NHK, 1975)

แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ผู้ที่เห็นด้วยกับคำพูดที่ว่า “ในโลกปัจจุบัน เป็นการไม่สมควรที่จะไม่ให้ความสำคัญต่อพันธะหน้าที่ (GIRI) และมิตรภาพ (MINJO)” จากรายงานการสำรวจความคิดเห็นประชาชนหลาย ๆ ฉบับพบว่า มีถึงประมาณร้อยละ 40 สำหรับผู้ที่ยังเชื่อถือในเรื่องโชคกลาง เช่น “วัน TOMOHIKI (วันมิตรสหาย) จะไม่จัดงานพิธีศพ หรือวัน BUTSUMETSU

ตารางที่ 22 ควรทำตามประเพณีเดิมไหม (ร้อยละ)

	ทำสิ่งที่คิดว่าถูกต้อง	ทำตามประเพณี	ขึ้นอยู่กับกรณี	อื่น ๆ และไม่รู้
1953	41	35	19	5
1958	41	35	19	5
1963	40	32	25	3
1968	42	34	20	4
1973	36	32	29	3
1978	30	42	24	4

แหล่งข้อมูล: สถาบันวิจัยสถิติและคณิตศาสตร์ จากการวิจัย "ลักษณะประชากรชาติ"

(วันปรีณิพานของพระพุทธเจ้า)²⁴ จะไม่จัดงานแต่งงาน" คนเหล่านี้มีจำนวนลดน้อยลง แต่คนส่วนใหญ่คิดว่าที่ไม่จัดงานต่าง ๆ นั้นเป็นเพราะเป็นประเพณีนั่นเอง นอกจากนี้จากการสำรวจของสถาบันสถิติและคณิตศาสตร์โดยใช้คำถามเดียวกันนี้โดยตลอดคือ "ถ้าท่านคิดว่าท่านทำถูกต้องแล้วท่านก็จะทำไปแม้จะต้องฝ่าฝืนประเพณีก็ตาม หรือคิดว่าการทำตามประเพณีเดิมเป็นการถูกต้องมากกว่า" ผู้ที่คิดว่าทำตามประเพณีเดิมดีกว่านั้นจากการสำรวจครั้งที่ 1 มีถึง 1 ใน 3 ส่วนการสำรวจครั้งที่ 6 มีถึงร้อยละ 40 กว่า สำหรับผู้ที่คิดฝ่าฝืนประเพณีเดิมกลับกันคือตกจากจากร้อยละ 40 เป็น 30 ดังนั้นความคิด "ประเพณีเดิมยังคงความสำคัญอยู่" ยังไม่ได้เสื่อมสลายลงไป ถ้าจะอ้างคำพูดของ DAVID RIESMAN ที่ว่า คนญี่ปุ่นแม้จะอยู่ในสังคมสมัยใหม่แล้วก็ตามแต่ลักษณะตามประเพณียังคงอยู่ แต่หลังสงครามคือในปัจจุบัน แทนที่ลักษณะภายในจะเจริญขึ้นแต่กลับเปลี่ยนแปลงเป็นลักษณะอื่นไป (D. RIESMAN, LONELY CROWD, 1950)

ตารางที่ 23 วิถีทางชีวิต (ร้อยละ)

	อยากรวย	อยากมีชื่อเสียง	ทำตามสิ่งที่สนใจ	ตามสบาย	ถูกต้อง ยุติธรรม	รับใช้สังคม	อื่น ๆ ไม่รู้
1931	14	9	12	4	32	24	-
1940	9	5	5	1	41	30	-
1953	15	6	21	11	29	10	8
1958	17	3	27	18	23	6	6
1963	17	4	30	19	18	6	6
1968	17	3	32	20	17	6	5
1973	14	3	39	23	11	5	5
1978	14	2	39	22	11	7	5

แหล่งข้อมูล: สถาบันวิจัยสถิติและคณิตศาสตร์ จากการศึกษา "ลักษณะประจำชาติ"

ดังนั้น ท่ามกลางความเสื่อมลงของระบบครอบครัวอียิปต์ ในขณะที่จิตสำนึกของระบบอียิปต์ยังคงหลงเหลืออยู่นี้ คนญี่ปุ่นจึงยังคงให้ความสำคัญกับระบบครอบครัวอยู่และมุ่งหวังต่อการอยู่ "MY HOME" อย่างอิสระด้วยความสงบสุขจากการวิจัยครั้งเดียวกันนี้ในตารางที่ 23 ในปี 1953 ผู้ที่ต้องการ "ใช้ชีวิตอยู่กับสิ่งที่ตนเองสนใจโดยไม่คำนึงถึงเงินทองและเกียรติยศ" และ "ใช้ชีวิตในแต่ละวันตามสบาย" มีร้อยละ 32 แต่ภายหลังจากนั้น 25 ปีคือในปี 1978 ตัวเลขเพิ่มเป็น 61 ในด้านตรงข้าม ผู้ที่ต้องการ "มีชีวิตรอยู่อย่างถูกต้องบริสุทธิ์ยุติธรรมโดยขจัดความไม่เป็นธรรมในสังคมให้สิ้นซาก" นั้นมีจำนวนลดลงจากร้อยละ 29 เหลือเพียง 11 (เพื่อเป็นการอ้างอิงในตารางที่ 23 นี้ ได้นำเอาผลการวิจัยที่ได้ทำขึ้นในระหว่างการสำรวจความคิดเห็นของคน

หนุ่มสาวในระยะก่อนสงครามเข้าใจด้วย จากการตอบอย่างเป็นพิธีการ (TATEMAE) โดยเฉพาะในปี 1940 ซึ่งจำเป็นที่จะต้องนำมาพิจารณาใหม่ แม้กระนั้นก็ตามความแตกต่างที่เห็นได้อย่างชัดเจนนี้ก็ปฏิเสธไม่ได้เช่นเดียวกัน) ในการวิเคราะห์การสำรวจความคิดเห็นของคนทั่วไปของ NHK ผู้ที่คิดถึงสังคมและปรับตัวตามสังคมมีประมาณไม่ถึงร้อยละ 10 ส่วนในจำพวกที่มุ่งหวังเพื่อตนเองซึ่งเป็นบุคคลที่ให้ความสำคัญต่อความเป็นอยู่ของตนก่อนสังคมนั้น จำนวนร้อยละ 50 เป็นแบบ MY HOME TYPE ซึ่งเป็นลักษณะที่บุคคลในครอบครัวทุกคนต่างให้ความสำคัญต่อการร่วมกิจกรรมของครอบครัว มากยิ่งกว่าการใช้ชีวิตตามความพอใจของแต่ละบุคคล และจำนวนร้อยละ 28 เป็นแบบ INDIVIDUAL TYPE ซึ่งแต่ละบุคคลในครอบครัวให้ความสำคัญต่อการใช้เวลาส่วนตน ซึ่งไม่ใช่เพียงแต่ร่วมกิจกรรมของครอบครัวอย่างเดียวเท่านั้น (จากการสำรวจของ NHK ปี 1979 จากหนังสือ “โครงสร้างจิตสำนึกของคนญี่ปุ่นปัจจุบัน”)

เมื่อเป็นเช่นนี้จึงกล่าวได้ว่า ในบรรดากลุ่มแบบ (TYPE) ต่าง ๆ ของคนญี่ปุ่นปัจจุบัน ผู้ที่สังกัดกลุ่ม MY HOME ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มมุ่งหวังเพื่อตนเองนี้มีจำนวนมากที่สุด ในปัจจุบันคนกลุ่มนี้ได้แก่ลูกจ้างพนักงานเป็นส่วนใหญ่หาเลี้ยงชีพด้วยการทำงานตามแผนกงานต่าง ๆ ซึ่งในที่ทำงานเหล่านี้ถึงแม้ว่าความคิดแบบครอบครัวนิยมจะไม่เหมือนกับสมัยก่อนสงครามก็ตาม แต่ก็ยังคงดำรงอยู่อย่างมั่นคง ภายหลังสงครามเหมือนกับสภาพก่อนการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย ญี่ปุ่นได้รับอิทธิพลทางความคิดการบริหารงานจากอเมริกา โดยใช้วิธีฝึกอบรมภายในองค์กรและการบริหารงานบุคคลซึ่งปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรอังกฤษตามแนวนอนก็ตาม แต่เหนือสิ่งอื่นใดแล้วการบริหารงานแบบครอบครัวนิยมของญี่ปุ่นอันเป็นความคิดพื้นฐานนี้ยังคงดำรงอยู่ สิ่งนี้จึงเป็นสิ่งที่หนุนหลังความเจริญทางอุตสาหกรรมและการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ผลพวงจากความเจริญทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วนี้แม้จะวิจารณ์ความทันสมัย (MODERNISTIC CRITICISM) ซึ่งมีวิจารณ์การรวม

ตารางที่ 24 รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ต้องการ (ร้อยละ)

	สัมพันธ์แบบทางการ		สัมพันธ์บางส่วน		สัมพันธ์ทั่วด้าน	
	1973	1978	1973	1978	1973	1978
ความสัมพันธ์						
กับเพื่อนบ้าน	15	15	50	53	35	32
ความสัมพันธ์กับเพื่อน						
ร่วมงานในที่ทำงาน	11	10	26	31	59	55

แหล่งข้อมูล: NHK จากการสำรวจ "จิตสำนึกของคนญี่ปุ่น"

กลุ่มแบบครอบครัวนิยม ก็ได้เริ่มเกิดความเชื่อมั่นขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง

จากการสำรวจความคิดเห็นทั่วไป NHK ในปี 1973 และ 1978 ได้ทำการวิจัยโครงสร้างจิตสำนึกของคนญี่ปุ่นขึ้น ในแบบการสำรวจนั้นได้เสนอเรื่องการคบหาสมาคมระหว่างเพื่อนบ้านกับเพื่อนร่วมงานในที่ทำงาน และเสนอทางเลือกระหว่างการคบแบบทางการ (เป็นลักษณะการคบกันภายในขอบเขตที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่การงานโดยตรง มีการแสดงออกโดยการกล่าวคำทักทายเมื่อพบเห็น) และการคบเพียงบางส่วน (คบในลักษณะพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ หรือพูดคุยและหยอกล้อเล่นกันภายหลังจากเลิกงานแล้ว) และการคบหาในลักษณะทั่วด้าน (สามารถปรึกษาและช่วยเหลือกันได้) (จากหนังสือจิตสำนึกของคนญี่ปุ่นปัจจุบัน) จากตารางที่ 24 ผลก็คือ จำนวนมากกว่าครึ่งเป็นผู้ที่ต้องการการคบหาแบบทั่วด้านในที่ทำงาน ส่วนการคบหากับเพื่อนบ้านมีแนวโน้มไปสู่การคบหาเพียงบางส่วนเท่านั้น นั่นคือเป็นการแสดงถึงปรากฏการณ์การเสื่อมสลายของสังคมชนบท และการเพิ่มความสำคัญให้กับความสัมพันธ์ทางสังคมในที่ทำงานขึ้น สังคมที่ทำงานนี้จึงเป็นที่ที่คนญี่ปุ่น

ฝากชีวิตไว้ เรียกว่าสังคมญี่ปุ่นเป็นสังคมรวมศูนย์อยู่ ณ ที่ทำงาน ซึ่งความสัมพันธ์ทางสังคมในที่ทำงานนี้จะประสบผลสำเร็จได้หรือไม่มันมีส่วนสัมพันธ์กับความสุขหรือความทุกข์ในชีวิตครอบครัวแบบ MY HOME

ณ ที่ทำงานนี้ ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบครอบครัวนิยมตามประเพณีเดิมยังคงมีอยู่แม้ในปัจจุบัน จากรายงานการสำรวจของสถาบันวิจัยสถิติและคณิตศาสตร์ โดยให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เลือกระหว่างหัวหน้า (ที่ไม่ได้มุ่งหวังให้คุณทำงานมากตามกฎระเบียบ แต่นอกเหนือจากเวลางานแล้วก็จะไม่ดูแลรับผิดชอบคุณ) กับหัวหน้า (ที่ในบางครั้งจะให้งานคุณมากตามกฎระเบียบที่วางไว้ แต่ทั้งนี้นอกเหนือจากเวลางานแล้วจะดูแลรับผิดชอบทุกข์สุขของคุณ) จากการสำรวจตั้งแต่ปี 1953 เป็นต้นมา ผู้ถูกสัมภาษณ์ราวร้อยละ 80 ซึ่งเป็นจำนวนที่มากอย่างท่วมท้นได้เลือกเอาหัวหน้างานแบบหลังโดยตลอด แม้ในปี 1978 จำนวนได้เพิ่มถึงร้อยละ 87 นั่นคือการสำรวจครั้งนี้ก็เช่นเดียวกับการสำรวจความคิดเห็นทั่วไปของ NHK ครั้งก่อนดังที่กล่าวมาแล้ว คนจำนวนถึงร้อยละ 70 เป็นผู้ที่ต้องการคบกับเพื่อนร่วมงานที่ดี แม้ความสามารถจะด้อยมากเสียยิ่งกว่าเพื่อนร่วมงานที่มีความสามารถสูงแต่คบยาก จากผลของการวิจัยครั้งนี้แสดงว่า คนญี่ปุ่นมุ่งหวังความสัมพันธ์ด้านอารมณ์จิตใจมากกว่าความสามารถส่วนตัว และในองค์การอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นต้องการเน้นความร่วมมือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและความกลมเกลียวทางด้านจิตใจเป็นสำคัญ

แต่เท่านี้ในการวิจัยนี้ ถ้ามองอย่างทั่วด้านโดยสัมพันธ์กับคำถามอื่น ๆ อีกแล้วจะเห็นได้ว่า จะมีความแตกต่างเป็นอย่างมากระหว่างจำนวนผู้มุ่งหวังต่อความสามารถกับผู้มุ่งหวังด้านอารมณ์ก็หาไม่ พร้อมกันนี้เป็นที่แน่ชัดว่ามีความแตกต่างในความคิดระหว่างคนแต่ละรุ่นด้วย และในความสัมพันธ์ระหว่างการคบหาสมาคมจากการวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า คนรุ่นเก่ามีแนวโน้มที่จะคบหาสมาคมแบบทั่วด้านหรือ "WET" ส่วนคนรุ่นหนุ่มสาวมีแนวโน้มที่จะคบหาสมาคมแบบเฉพาะส่วนหรือ "DRY"

นอกจากนี้ ในสถานที่ทำงานซึ่งมีความสัมพันธ์ทางสังคมชนิดการรวม

กลุ่มแบบครอบครัว (FAMILISTIC GROUPISM) นี้ยังคงดำรงไว้ซึ่งหลักพื้นฐานการรวมตัวเป็นกลุ่มอยู่ แม้ภายในองค์การสหภาพแรงงานอันเป็นที่รวมทั้ง BLUE และ WHITE COLLAR ในบริษัทเดียวกัน ความจงรักภักดีต่อทั้งบริษัทและสหภาพแรงงานโดยไม่เกิดปัญหาความขัดแย้งที่ขยายตัวเช่นนี้ เป็นเงื่อนไขสำคัญต่อความเจริญอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น และทำให้คนญี่ปุ่นทุ่มเทกำลังกายและใจให้กับการทำงานมากขึ้น แต่สิ่งที่ไม่ควรมองข้ามไปก็คือ ลักษณะการทำงานอย่างขยันขันแข็งเหมือนผึ้งนี้มีแนวโน้มที่จะหย่อนคลายลงไปในปัจจุบัน จากการสำรวจในปี 1955 ผู้ตอบคำถามจำนวนร้อยละ 50 เป็นผู้ที่ "ต้องการทำงานหนักกว่าคนอื่น" ยิ่งเสียกว่า "ต้องการทำงานหนักเท่าคนอื่น" ต่อมา 20 ปีให้หลังคือปี 1974 ผู้ต้องการทำงานแบบหลังมีจำนวนเพิ่มเป็นร้อยละ 70 ในการสำรวจ "จิตสำนึกของคนญี่ปุ่น" ของ NHK ในปี 1973 และ 1978 นี้ จำนวนร้อยละ 40 กว่าเป็นผู้ที่คิดว่า "งานต้องมาก่อน" ในขณะที่ร้อยละ 25 คิดว่า "ต้องการเวลางานเท่ากับเวลาพักผ่อน" และร้อยละ 30 คิดว่า "เวลาว่างต้องมาก่อน" (NHK 1975, 1973) และเช่นเดียวกันในปี 1978 จากการสำรวจของ NHK ในด้านจิตสำนึกทางอาชีพ ต่อคำถามที่ว่า "ท่านจะยอมเสียสละเวลาทั้งหมดของท่านเพื่อทำงานรับใช้บริษัท (หรือกลุ่ม) หรือไม่" ร้อยละ 69 ตอบรับว่า "จะทำ" ซึ่งในจำนวนตัวเลขนี้ ร้อยละ 25 ตอบรับอย่างหนักแน่น ส่วนร้อยละ 44 ตอบรับอย่าง "แบ่งรับแบ่งสู้"

ตารางที่ 25 ความรู้สึกต่อองค์จักรพรรดิ

	เคารพ	ชอบ	ไม่ยินดียินร้าย	ไม่ชอบ	อื่น ๆ ไม่รู้
1973	33.3	20.3	42.7	2.2	1.4
1978	30.2	21.9	44.1	2.4	1.5

แหล่งข้อมูล: สถาบันค้นคว้าความคิดเห็นสาธารณะ จากการสำรวจ "จิตสำนึกของคนญี่ปุ่น"

เท่านั้น ต่อคำถามที่ว่า “ค่าของชีวิตคนอยู่ที่งานหรือสิ่งทีนอกเหนือจากงาน” ในปี 1969 จำนวนร้อยละ 54 ซึ่งเกินกว่าครึ่งตอบว่า “อยู่ที่งาน” แต่ในปี 1974 จำนวนลดลงเป็นร้อยละ 46 และในปี 1978 ลดเป็นร้อยละ 37 (NHK 1979)

แต่อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปแล้วคนญี่ปุ่นปัจจุบันมีชีวิตอยู่กับครอบครัว และที่ทำงาน ส่วนสังคมทีนอกเหนือจากนี้แล้วไม่ได้ให้ความสนใจเลย จาก การพังทลายลงของระบบรัฐแบบครอบครัวทำให้ความจงรักภักดีต่อรัฐเจือจางลง ต่อคำถามที่ว่า “เพื่อทำให้ประเทศเจริญมั่นคง บางทีต้องเสียสละเสรีภาพส่วนบุคคลไป” ในปี 1956 มีผู้ทีเห็นด้วยกับความคิดดังกล่าวถึงร้อยละ 50 กว่า แต่ ในปี 1975 ลดลงมาเหลือร้อยละ 30 ก่อนสงครามร้อยละ 80 ของคนญี่ปุ่น คิดว่าจักรพรรดิเป็นเทพเจ้าหรือไม่ก็อยู่เหนือกว่าคนธรรมดา แต่ตามตารางที่ 25 ชี้ให้เห็นว่าในปัจจุบันร้อยละ 30 ยังคงให้ความเคารพอยู่ ร้อยละ 20 ยังคง มีทัศนคติทีดีอยู่แต่โดยเฉพาะคนเกือบครึ่งหนึ่งแล้วไม่รู้สึกยินดียินร้ายใด ๆ ทั้งสิ้น ต่อสถาบันจักรพรรดิซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของประเทศญี่ปุ่นนั้น คนรุ่นเก่าเป็น จำนวนมากอยากให้คงอยู่ ส่วนคนรุ่นใหม่คิดว่ามีก็ได้ไม่มีก็ได้ ส่วนคน ประมาณร้อยละ 30 ตอบว่าไม่มีจะดีกว่า จากผลของการวิเคราะห์การสำรวจ ความคิดเห็นโดยทั่วไปหลาย ๆ ฉบับแสดงให้เห็นว่า ความคิดเห็นต่อความ เคารพและไม่ยินดียินร้ายต่อสถาบันจักรพรรดินั้น ในปี 1933 เป็นจุดแบ่งของ ความคิดของผู้ทีเกิดก่อนและหลังปีนั้น กล่าวคือ ผู้ทีเกิดก่อนปี 1933 ส่วนใหญ่ แล้วเป็นผู้ทีให้ความเคารพต่อองค์จักรพรรดิ ส่วนผู้ทีเกิดหลังจะเป็นกลุ่มคนที ไม่ยินดียินร้าย นั้นแสดงให้เห็นว่า พร้อม ๆ กับการเปลี่ยนแปลงของเวลา คนกลุ่มหลังมีแนวโน้มทีจะมีจำนวนมากขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับญี่ปุ่นก่อน สงครามซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สถาบันจักรพรรดิมีความมั่นคงอยู่แล้ว กล่าวได้ว่า สิ่งนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของญี่ปุ่นทีเดียว

บทที่ 18

โครงสร้างสังคมญี่ปุ่นปัจจุบัน

โครงสร้างสังคมญี่ปุ่นภายหลังสงคราม ชนชั้นเจ้าที่ดินได้สลายตัวไปหมดสิ้น ภายใต้การพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม อัตราส่วนของเจ้าที่ดินเริ่มน้อยลง และเมื่อเริ่มศักราชโชวะปี 1930 ชนชั้นนี้ไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นชนชั้นปกครองในสังคมญี่ปุ่นอีกต่อไป แต่กระนั้นก็ตามการสูญสลายไปของชนชั้นเจ้าที่ดินเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ที่แบ่งสภาพสังคมญี่ปุ่นก่อนสงครามและหลังสงคราม

ตารางที่ 26 โครงสร้างทางชนชั้นของญี่ปุ่น (ร้อยละ)

	1950	1955	1965	1980
ชนชั้นนายทุน	1.9	2.0	3.6	6.3
ผู้มีอาชีพระดับครอบครัว	58.9	53.2	38.3	27.3
ผู้มีอาชีพทำนา ป่าไม้ ประมง	44.6	37.7	23.0	9.8
ผู้ประกอบการอาชีพค้าขายและบริการ	7.1	8.5	7.8	8.4
ผู้ชำนาญการและช่างเทคนิค	1.0	0.9	1.2	2.4
ชนชั้นผู้ใช้แรงงาน	38.2	43.2	56.9	65.0
ชนชั้น SALARY MAN	11.9	12.5	17.0	22.7
ผู้ใช้แรงงานทางการผลิต	20.0	22.4	29.2	28.1
ผู้ใช้แรงงานที่ไม่เกี่ยวกับการผลิต	4.3	6.8	9.3	11.8

แหล่งข้อมูล: ข้อมูลปี 1950-65 มาจาก OHASHI 1971, ปี 1980 จากการสำรวจความเห็น
ประชาชนชาติ

แต่เมื่อสงครามสิ้นสุดลงใหม่ ๆ นั้น ในโครงสร้างสังคมญี่ปุ่น ผู้มีอาชีพระดับครอบครัวมีอยู่ถึงร้อยละ 60 กล่าวคืออัตราส่วนของชนชั้นกลาง-เก่ายังมีอยู่สูง จากตารางที่ 26 ที่แสดงถึงโครงสร้างที่รวบรวมจากผลของการสำรวจในปี 1950 มีชนชั้นแรงงานที่ทำการผลิตอยู่ร้อยละ 20 ชนชั้น SALARY MAN ร้อยละ 10 กว่า แต่ว่าดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ภายหลังเมื่อเปลี่ยนแปลง อัตราส่วนของผู้มีอาชีพทางเกษตรและป่าไม้เริ่มลดลงปีต่อปี ผู้มีอาชีพในระดับครอบครัวได้ลดลงเหลือไม่ถึงร้อยละ 30 ส่วนชนชั้นแรงงานกลับเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 60 กว่า อัตราส่วนของผู้มีอาชีพในระดับครอบครัวกับอัตราส่วนชนชั้นผู้ใช้แรงงานนั้นผันแปรกันอย่างสิ้นเชิง ชนชั้น SALARY MAN มีอัตราส่วนเพิ่มเกือบเท่าตัวจากร้อยละ 10 กว่า เป็น 20 ชนชั้นแรงงานการผลิตเพิ่มจากร้อยละ 20 เป็น 30 ชนชั้นแรงงานที่ไม่เกี่ยวกับการผลิตโดยตรงที่ทำงานด้านพาณิชย์และการบริการอัตราเพิ่มสูงขึ้นเกือบ 3 เท่า

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม โครงสร้างสังคมญี่ปุ่นปัจจุบันประกอบด้วยชนชั้นต่าง ๆ เหล่านี้คือ ชนชั้นนายทุนเพียงจำนวนหยิบมือซึ่งถือเป็นจุดยอด ต่อมาคือ เกษตรกรเกือบร้อยละ 10 ชนชั้นผู้มีอาชีพระดับครอบครัว เป็นชนชั้นกลาง-เก่าซึ่งควบคุมกิจการร้านค้า-บริการมีไม่ถึงร้อยละ 10 ชนชั้น SALARY MAN ประมาณร้อยละ 20 ชนชั้นผู้ชำนาญการ-ช่างเทคนิคเป็นชนชั้นกลาง-ใหม่ มีจำนวนเพียงเล็กน้อย และชนชั้นผู้ใช้แรงงานซึ่งมีประมาณร้อยละ 40

แต่จำนวนตัวเลขดังที่กล่าวมานี้รวบรวมขึ้นอย่างหยาบ ๆ จากผลของการสำรวจ ทำให้ไม่สามารถรู้ถึงข้อเท็จจริงที่เป็นจริงได้ เป็นต้นว่า กลุ่มของชนชั้นนายทุนซึ่งในอัตราส่วนที่เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 2 เป็น 6 นี้จะรวมทั้งผู้ก่อตั้งบริษัทที่เปิดขึ้นจากการจดทะเบียนสมาชิกครอบครัวให้เป็นพนักงาน การดำเนินการดังกล่าวก็เพื่อความได้เปรียบในการจ่ายภาษีอากรให้รัฐ แม้ในหมู่ชนชั้นผู้มีอาชีพระดับครอบครัวเอง ถ้ามองด้านการดำเนินการแล้วก็ไม่ได้ดำเนินกิจการอย่างเดียวกันทั้งหมด ถ้ามองด้านรายได้ บางส่วนยังมีรายได้ต่ำกว่าชนชั้นผู้ใช้แรงงานเสียอีก ยิ่งกว่านั้นเมื่อพูดถึงชนชั้นนายทุนแล้ว

บริษัทส่วนใหญ่ในปัจจุบันถูกควบคุมโดยผู้ดำเนินการที่มีความชำนาญ การพังทลายลงของกลุ่มไซบัตจีหลังสงคราม แม้กิจการที่ล้มไปแล้วจะได้ฟื้นคืนชีพรวมตัวขึ้นมาใหม่ก็ตาม แต่ก็ทำให้อัตราส่วนของนายทุนลดน้อยลงไป จากการสำรวจผู้นำทางธุรกิจของญี่ปุ่น (MANNARI, อ้างแล้ว "BUSINESS ELITE") ในระยะก่อนปี 1910 ผู้จัดการที่บริหารงานแบบองค์กรที่มีความชำนาญเฉพาะมีร้อยละ 20 ปี 1920 มีร้อยละ 40 กว่า แต่ทว่าในปี 1960 เพิ่มเป็นร้อยละ 70 กว่า ซึ่งสูงกว่าจำนวนผู้ก่อตั้งซึ่งมีเพียงร้อยละ 10 และผู้ที่รับมรดกมาซึ่งมีจำนวนร้อยละ 20 กว่า ภายในชนชั้นผู้ใช้แรงงานเอง รายได้ที่ใกล้เคียงกันมากของ SALARY MAN กับผู้ใช้แรงงานการผลิต ถึงขนาดที่มีศัพท์ใหม่ขึ้นมาเรียกว่า ชนชั้น GREY COLLAR แต่ก็นับว่ายังมีความแตกต่างระหว่างคน 2 กลุ่มนี้อยู่ แต่แม้ว่าจะแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มเช่นนี้แล้วก็ตาม ในความเป็นจริงยังมีความสลับซับซ้อนมากกว่านี้

ในการอธิบายถึงโครงสร้างสังคมญี่ปุ่นปัจจุบัน ในที่นี้อยากจะให้มองเข้าไปในโครงสร้างสังคมซึ่งได้กล่าวมาแล้วข้างต้นให้ละเอียดยิ่งขึ้น

อันดับแรก ชนชั้นผู้นำ (ELITE) ซึ่งปกครองญี่ปุ่น ถ้าไม่นับรวมผู้บริหารงานในกิจการขนาดกลางและเล็กแล้ว ก็ได้แก่ ผู้บริหารงานเพียงจำนวนหยิบมือในบริษัทผูกขาดขนาดใหญ่ ในบริษัทรวมทุนเพื่อการค้าของญี่ปุ่นที่มีเงินทุน 1 พันล้านเยนขึ้นไปนั้น มีจำนวน 2,140 บริษัท หรือเป็นจำนวนไม่ถึงร้อยละ 0.2 แต่ทว่าบริษัทเหล่านี้ครอบครองเงินทุนอยู่เป็นจำนวนถึงร้อยละ 65 ของทุนทั้งหมด กลุ่มคนผู้ซึ่งยึดกุมบริษัทขนาดยักษ์เหล่านี้เองที่เป็นผู้มีอำนาจในญี่ปุ่น ซึ่งรวมไปถึงนักการเมืองพรรคอนุรักษนิยมและข้าราชการชั้นสูงผู้ซึ่งเป็นชนชั้นปกครองญี่ปุ่นในปัจจุบัน

ต่อมาคือ ชนชั้นกลาง ประกอบด้วย เจ้าของบริษัทขนาดกลาง-เล็ก, ผู้อำนวยการ, ผู้จัดการตำแหน่งสูงของ WHITE COLLAR รวมทั้งชนชั้นนายทุนที่มีกิจการส่วนตัว-รุ่นใหม่ ซึ่งก็คือช่างเทคนิคและผู้ชำนาญการเฉพาะ ชนชั้นกลางเหล่านี้ได้สูญเสียบทบาทการปกครองของชนชั้นกลางเก่าไป

ชนชั้นเจ้าที่ดินเองก็ได้เริ่มเสื่อมลง เจ้าที่ดินก็หมดไป แต่อย่างไรก็ตาม เจ้าของบริษัทขนาดกลาง-เล็กได้กุมบทบาทของคนกลางซึ่งแสดงถึงอิทธิพลทางการเมืองในเรื่องผลประโยชน์ท้องถิ่น ส่วนพวก WHITE COLLAR ชั้นสูงทำหน้าที่เป็นคนกลางระหว่างบริษัทขนาดใหญ่กับบริษัทขนาดเล็ก จากจุดนี้จะเห็นได้ว่าโครงสร้างนี้ได้มีมาตั้งแต่ระยะก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่เดียว

แต่ถึงแม้ว่าโครงสร้างสังคมจะเป็นเช่นนี้ก็ตาม เมื่อพิจารณาคุณลักษณะโดยทั่วไปแล้ว ชนชั้นกลางได้เริ่มอ่อนตัวลง อำนาจที่ใช้ในการปกครองชนชั้นล่างก็เริ่มคลายตัว ดังนั้นชนชั้นปกครองต้องควบคุมชนชั้นผู้ถูกปกครองโดยตรงมากยิ่งขึ้นกว่าเมื่อก่อนสงคราม แต่ว่าภายในชนชั้นผู้ถูกปกครองเองได้เริ่มมีโครงสร้างที่ซับซ้อนและขยายตัวมากขึ้น

ในช่วงเวลาดังกล่าว ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ชนชั้นเกษตรกรไม่สามารถที่จะรวมตัวเป็นชนชั้นที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ซึ่งประกอบไปด้วย JIRITSU KEIEI NOKA-เกษตรกรเต็มเวลาที่มีรายได้จากการเกษตรเป็นหลัก ต่อมาคือ เกษตรกรที่มีที่ดินเป็นของตนเองมีชีวิตที่มั่นคงสมบูรณ์จากงานนอกการเกษตร และเกษตรกรยากจนที่ไม่รวมอยู่ในสองกลุ่มแรก ส่วนภายในเมือง (TOWN) ถ้าไม่นับชนชั้นกลางที่เป็นเจ้าของกิจการขนาดกลาง-เล็กที่เคยเป็นชนชั้นปกครองในเขตชนบทมาก่อน เป็นชนชั้นที่ดำเนินกิจการที่ประกอบด้วย 1.กลุ่มที่มีชีวิตที่มั่นคง 2.กลุ่มที่มีกิจการไม่มั่นคงแต่ด้วยความช่วยเหลือจากครอบครัวทำให้เปิดกิจการได้ 3.กลุ่มคนที่ล้มละลาย ส่วนภายในชนชั้น BLUE COLLAR ที่เป็นกลุ่มใหญ่นี้จะยังมีความแตกต่างของค่าจ้างในกิจการใหญ่-กลาง-เล็ก-ย่อย และความแตกต่างนี้ลดน้อยลงตั้งแต่ก่อนสงครามก็ตาม แต่ความแตกต่างนี้ก็ยังคงมีอยู่ภายในชนชั้นนี้ พร้อม ๆ กันนี้แนวโน้มในปัจจุบันก็คือสัดส่วนที่เพิ่มขึ้นของชนชั้นแรงงานผลิตจะน้อยลงในทางตรงข้ามชนชั้นแรงงาน-ไม่ผลิตที่ทำงานด้านการขายและบริการจะมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นและจะมีอัตราที่สูงขึ้นภายในชนชั้นแรงงานด้วยกัน แต่ทว่ายังมีความแตกต่างด้านประเภทของผู้ใช้แรงงานอยู่ แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่ได้ถือว่า

มิใช่คนกลุ่มเดียวกับ BLUE COLLAR ด้วย ในอีกด้านหนึ่งชนชั้นผู้ใช้แรงงานที่ทำงานภายในสำนักงาน (NON-MANUAL) ซึ่งรวมทั้งข้าราชการด้วยในทางเศรษฐกิจแล้วใกล้เคียงกับ BLUE COLLAR มาก แต่ทว่าในทางจิตสำนึกจะเป็น WHITE COLLAR ซึ่งก็คือยังคงมีเส้นแบ่งอยู่ระหว่างคน 2 กลุ่มนี้

สำหรับชนชั้นล่างผู้ถูกปกครองนั้น แม้อาจแบ่งออกได้เป็นหลายกลุ่มและมีความซับซ้อนมากก็ตาม แต่ต่างก็มีมาตรฐานชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นซึ่งผิดกับสภาพก่อนสงคราม และเมื่อมองจากโครงสร้างสังคมแล้ว แม้ชนชั้นกลางลดน้อยลงชนชั้นล่างเพิ่มจำนวนมากขึ้นก็ตาม แต่เมื่อมองจากโครงสร้างทางจิตสำนึกแล้ว จะเป็น "ชนชั้นกลาง" อันเป็นผลสะท้อนจากมาตรฐานการครองชีพที่สูงขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งในทางความเป็นจริงแล้วยังคงห่างไกลจากชนชั้นกลางอยู่มาก กล่าวคือจากการสำรวจความคิดเห็นของสาธารณะหลังสงคราม โดยตั้งคำถามถึงจิตสำนึกในการจัดกลุ่มทางชนชั้นที่ว่า "คุณคิดว่าระดับชีวิตความเป็นอยู่ของคุณจัดอยู่ในชั้นไหน ชั้นสูง, กลาง-สูง, กลาง-กลาง, กลาง-ต่ำ, ชนชั้นล่าง" จากการสำรวจชีวิตความเป็นอยู่ประชาชนของสำนักนายกรัฐมนตรีนีซึ่งกระทำทุกปีตั้งแต่ปี 1958 เป็นต้นมา ยกเว้นปี 1962-63 จากตารางที่ 27 จะเห็นได้ว่าคนที่คิดว่าตนเองสังกัดชนชั้นกลาง-กลางนั้น ครั้งแรกมีไม่ถึงร้อยละ 40 แต่ต่อมาเพิ่มทีละน้อยติดต่อกันมาจนในปี 1979 เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 60 กว่า ในปี 1980 เกิดภาวะตกต่ำของค่าแรงซึ่งก่อให้เกิดผลลบต่อจิตสำนึกของชนชั้นกลางนี้ แต่กระนั้นก็ตามในปีนั้นชนชั้นกลาง-กลางก็ยังมีมากกว่าครึ่งหนึ่งของทั้งหมด ในปี 1970 อันเป็นปีที่ความเจริญเติบโตขึ้นสูงสุดเมื่อรวมชนชั้นกลาง-บนและกลาง-ล่างเข้าด้วยแล้วจะกลายเป็นเกือบร้อยละ 90 ก็คือคนญี่ปุ่นโดยส่วนใหญ่แล้วคิดว่าตนเองเป็น "ชนชั้นกลาง" ทางเศรษฐกิจ²⁵ และเมื่อมองจากโครงสร้างจิตสำนึกแล้ว ความสำนึกใน "ชนชั้นกลาง" ทางค่านิยม²⁶ ได้แพร่ขยายออกไปเป็นอย่างมาก ในเรื่องดังกล่าวในปี 1955 สมาคมสังคมวิทยาแห่งประเทศไทยได้จัดโครงการของสมาคมสังคมวิทยา

ตารางที่ 27 จิตสำนึกในการสังกัดชนชั้น

	ชนชั้นสูง	กลาง-สูง	กลาง-กลาง	กลาง-ต่ำ	ต่ำ
1958	11	3	37	32	17
1965	5	7	50	30	8
1975	5	7	59	23	5
1980	1	7	54	28	7

แหล่งข้อมูล: สำนักนายกรัฐมนตรีจากการสำรวจ "ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน"

	ชนชั้นสูง	กลาง-สูง	กลาง-ต่ำ	ต่ำ-สูง	ต่ำ-ต่ำ
1955	0.2	7.1	35.4	38.6	18.8
1960	0.4	12.8	43.5	33.8	9.5
1975	1.2	23.3	53.7	17.6	4.2

แหล่งข้อมูล: TOMINAGA, 1979 หน้า 376

ตารางที่ 28 จิตสำนึกในการสังกัดชนชั้น

	ชนชั้นนายทุน	ชนชั้นกลางทางเศรษฐกิจ	ชนชั้นผู้ใช้แรงงาน
1955	1.4	23.1	75.5
1960	3.4	31.4	65.2
1975	4.9	24.1	71.0

แหล่งข้อมูล: TOMINAGA, 1979 หน้า 385

นานาชาติขึ้น ซึ่งผลของการวิจัยเรื่องนี้ก็เป็นที่น่าประหลาดอย่างเด่นชัดจากการวิจัยเรื่อง "ชนชั้นทางสังคมกับการเคลื่อนย้าย" จากปีนั้นเป็นต้นมานักสังคมวิทยาได้กระทำต่อเนื่องกันมา (TOMINAGA "โครงสร้างสังคมญี่ปุ่น" ปี 1979) แต่ในการวิจัยครั้งเดียวกันนี้ ต่อข้อถามที่ว่า "ถ้าแบ่งชนชั้นออกเป็น ชนชั้นแรงงาน, ชนชั้นกลาง, และชนชั้นนายทุนแล้ว ท่านสังกัดชนชั้นไหน" จากตารางที่ 28 ผู้ตอบร้อยละ 70 คิดว่าตนเองสังกัดชนชั้นแรงงาน ถึงแม้ว่าเมื่อรวม ชนชั้นกลาง-บน และกลาง-ล่าง เข้าไปรวมเป็นเกือบร้อยละ 80 ซึ่งมีจิตสำนึกเป็นชนชั้นกลาง-ทางค่านิยมก็ตาม แต่คนที่คิดว่าตนเองสังกัดอยู่ชนชั้นกลางทางเศรษฐกิจนั้นไม่ถึง 1 ใน 4 การมีจิตสำนึก 2 อย่างซึ่งแตกต่างกันมากนี้ เป็นกุญแจสำคัญอันหนึ่งซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจในโครงสร้างทางการเมืองของญี่ปุ่นในปัจจุบัน

กล่าวคือทางด้านชนชั้นทางเศรษฐกิจนี้ คนส่วนใหญ่ซึ่งคิดว่าตนเองสังกัดชนชั้นผู้ใช้แรงงานนั้นคิดว่าตนเองอยู่ในชนชั้นกลาง-ทางค่านิยม แต่ในภาวะที่ค่าครองชีพถีบตัวสูงขึ้นเรื่อย ๆ นั้น พวกเขาปิดตาตนเองลงต่อชีวิตที่ขาดความสมดุลและไม่มั่นคง รวมทั้งจมอยู่ในความเฟ้อฝันของชนชั้นกลาง-ทางเศรษฐกิจ เมื่อมองชนชั้นกลาง-ทางเศรษฐกิจที่มีความมั่นคงปราศจากอันตรายทั้งปวงที่คาดไม่ถึงแล้ว จิตสำนึกที่สังกัดอยู่ชนชั้นกลาง-ทางเศรษฐกิจนี้กล่าวได้ว่าขยายตัวมากกว่าความเป็นจริง (ตัวอย่าง ในปี 1980 จากการสำรวจแนวโน้มการออมทรัพย์ของสำนักนายกรัฐมนตรีพบว่า ชนชั้นร้อยละ 20 ซึ่งสังกัดชนชั้นสูงนั้นมีรายได้ประจำปีเป็นจำนวน 8.57 ล้านเยน โดยเฉลี่ยจะมีเงินสะสมเพียง 11.77 ล้านเยนและหนี้สิน 3.55 ล้านเยน) แต่อย่างไรก็ดี ในหมู่คนที่ไม่แน่ใจที่จะเรียกตนเองได้ว่าเป็นชนชั้นกลางทางเศรษฐกิจหรือเป็นชนชั้นผู้ใช้แรงงานนั้น ก็ยังคงยอมรับว่าเป็นชนชั้นกลางซึ่งมองได้จากพฤติกรรมการณ์ลงเสียงเลือกตั้งโดยมีส่วนร่วมในการสนับสนุนพรรคอนุรักษนิยมนั่นเอง

แต่สิ่งที่ไม่ควรมองข้ามก็คือ ถึงแม้ว่าจิตสำนึกของชนชั้นกลาง-ทางค่า

นิยมจะขยายออกไปก็ตาม แต่ประชากรจำนวนประมาณร้อยละ 5 นั้น เป็นประชาชนชั้นล่างหรือชั้นล่างของชั้นล่าง คนส่วนนี้ไม่เคยได้รับการเหลียวแลจากสังคมและเป็นชนชั้นที่อยู่ต่ำสุดของโครงสร้างสังคม มีชีวิตอยู่ได้ด้วยสวัสดิการสังคมเป็นบ้านจำนวนร้อยละ 2.4 จากทั้งหมด ประกอบด้วยประชากรประมาณร้อยละ 0.12 และรวมทั้งกลุ่ม BORDER LINE (กลุ่มก้ำกึ่ง) ที่อาจจะมิแนมน้อมเข้าไปรับการสงเคราะห์เรื่องที่อยู่อาศัยด้วย ชนชั้นนี้เองเป็นฐานที่อยู่ต่ำสุดของผู้ถูกปกครองและไม่ได้รับผลประโยชน์ใด ๆ จากการเจริญเติบโตสูงสุดทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น ตรงข้ามกลับเป็นผู้ที่ถูกผลักดันให้รับภาระหนักที่สุด

บทที่ 19

พรรคอนุรักษ์และพรรคปฏิวัติ

ภายหลังสงครามสิ้นสุดลงใหม่ ๆ ในช่วงการเปลี่ยนแปลงสังคมครั้งใหญ่ นั้น การเมืองญี่ปุ่นก็เปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน พรรคการเมืองฝ่ายอนุรักษ์นิยมยังคงดำรงอยู่ โดยการเปลี่ยนชื่อและรวมตัวจากพรรคการเมือง 2 พรรค คือ เซอียูกะและมินเซอิโต ส่วนพรรคปฏิวัติซึ่งไม่ค่อยจะมีอำนาจอยู่ก่อนแล้ว ก่อนสงคราม ได้เติบโตขึ้นอย่างเห็นได้ชัดภายใต้นโยบายการส่งเสริมประชาธิปไตยของกองทัพผู้ยึดครอง ภายในระยะเวลาอันสั้นแม้แต่รัฐบาลร่วมระหว่างพรรคสังคมนิยมและพรรคอนุรักษ์ก็ได้อุบัติขึ้นมา แต่ทว่าดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น พื้นฐานของนโยบายฝ่ายผู้ยึดครองเปลี่ยนจากนโยบาย “ทดลองประชาธิปไตย” เป็น “สร้างฐานเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์” แทน เมื่อเป็นเช่นนี้ภายหลังจากการที่รัฐบาลผสมระหว่างพรรคสังคมนิยมกับพรรคประชาธิปไตยได้ลาออกในปี 1949 และตั้งแต่พรรคเสรี (LIBERAL PARTY) ได้รับชัยชนะอย่างท่วมท้นในการเลือกตั้งนั้น พลังทางการเมืองของญี่ปุ่นจากรัฐธรรมนูญฉบับใหม่นี้ได้สร้างจุดหมายที่จะสร้างสรรค์ระบอบประชาธิปไตยใหม่เพื่อให้ “สอดคล้องกับสภาพลักษณะวัฒนธรรมแบบญี่ปุ่น” จึงเรียกได้ว่าเป็นเส้นทางการเมืองที่ “พลิกกลับ” นั่นคือพรรคอนุรักษ์ได้ปรับลักษณะทางการเมืองเป็น “ปฏิวัติ” และจากผลลัพธ์เช่นนี้ในทางตรงข้ามพรรคปฏิวัติได้รักษาภาพ “อนุรักษ์” ทางการเมืองของตนไว้ภายใต้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ดังนั้นสภาพทางการเมืองดังกล่าวนี้กลายเป็นรูปเป็นร่างขึ้นจากการรวมตัวของทั้งฝ่ายอนุรักษ์และปฏิวัติจนกลายเป็นลักษณะทางการเมืองหลังสงครามของญี่ปุ่นดังจะได้กล่าวในภายหลัง นั่นคือสิ่งที่เรียกว่า “ระบบการเมือง ปี 1955”

เป็นระยะเวลา 10 ปีภายหลังจากการสลายตัวลงของพรรคการเมือง

IMPERIAL RULE ASSISTANCE ASSOCIATION ซึ่งเป็นพรรคการเมืองพรรคเดียวในระหว่างสงครามนี้ เป็นช่วงระยะเวลาที่มีพรรคการเมืองหลายพรรคหลายฝ่ายทั้งขวาและซ้าย ต่างก็อยู่ในช่วงการรวมและแยกตัว สับสนวุ่นวาย ซึ่งถูกกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากการจัดผู้นำพลเรือนภายในช่วงสงครามและการปลดข้าราชการเก่าทิ้ง ในปี 1955 นี้เป็นปีของการสิ้นสุดของยุคการรวม-แยกพรรคการเมือง ในปีนั้น พรรคสังคมนิยม (NIHON SHAKAI TO) ซึ่งแตกแยกภายในก็รวมตัวขึ้นใหม่ ซึ่งเป็นตัวเร่งให้ฝ่ายอนุรักษักรวมตัวกันเป็นพรรคเสรีประชาธิปไตย (JIYU MINSHUTO) เบื้องหลังการรวมตัวของฝ่ายอนุรักษักรุ่นนั้นก็คือ เป็นการรวมตัวขึ้นใหม่โดยมีสาเหตุมาจากการเรียกร้องพิเศษจากการเกิดสงครามเกาหลี และการบีบบังคับจากกลุ่มการ

ตารางที่ 29 การครอบครองที่นั่งของพรรคการเมืองในสภาผู้แทนราษฎร

การเลือกตั้ง	เสรี	สังคมนิยม	สังคม	โคเมอิโต	คอมมิวนิสต์	กลุ่มเสรี	
ปี-เดือน	ประชาธิปไตย		ประชาธิปไตย				ใหม่
1958 พ.ค.	287	166	—	—	1	—	
1960 พ.ย.	296	145	17	—	3	—	
1963 พ.ย.	283	144	23	—	5	—	
1967 ม.ค.	277	140	30	25	5	—	
1969 ธ.ค.	288	90	31	47	14	—	
1972 ธ.ค.	271	118	19	29	38	—	
1975 พ.ย.	249	123	29	55	17	17	
1979 ต.ค.	253	107	36	58	41	4	
1980 มิ.ย.	286	107	33	34	29	12	

หมายเหตุ: ยกเว้นผู้ไม่ได้สังกัดพรรคการเมือง

เงินซึ่งเป็นตัวการสำคัญในการฟื้นฟูเศรษฐกิจญี่ปุ่นให้เติบโตขึ้นมาใหม่ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ในปี 1955 ได้มีการออกหนังสือปกขาว (WHITE PAPER) ทางเศรษฐกิจซึ่งได้ประกาศว่า “ญี่ปุ่นได้ฟื้นจากสภาพหลังสงครามแล้ว” ในหนังสือนี้ คำว่า “นวัตกรรมทางเทคโนโลยี” (TECHNOLOGICAL INNOVATION) ได้ปรากฏขึ้นอันแสดงให้เห็นถึงการเปิดทัศนะไปสู่ความก้าวหน้าขึ้นของประเทศญี่ปุ่น

เมื่อเป็นเช่นนี้ ตั้งแต่ญี่ปุ่นเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจเจริญเร็วเป็นต้นมา การเมืองก็เข้าสู่ยุคสมัยของการแบ่งเป็นพรรคอนุรักษ์และปฏิวัติซึ่งมีจุดยืนตรงกันข้าม ถ้าจะพูดให้ตรงมากขึ้นก็คือเป็นการเผชิญหน้ากันระหว่างพรรคการเมือง 2 ฝ่าย ซึ่งสภาวะการเมืองเช่นนี้จะยังคงอยู่ต่อมาเป็นระยะเวลาติดต่อกันนานปี นั่นคือการคุมเสียงข้างมากอย่างท่วมท้นของฝ่ายอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง เมื่อเป็นเช่นนี้ฝ่ายพรรคปฏิวัติตำรงอยู่ด้วยเสียงเพียง 1 ใน 3 เพียงพอสำหรับป้องกันไม่ให้เกิดการแก้ไขรัฐธรรมนูญเท่านั้น ขณะที่ฝ่ายปฏิวัติก็ไม่ได้โตไปมากกว่านี้ ส่วนพรรคการเมืองใหม่ก็เกิดขึ้นเรื่อยโดยที่เสียงส่วนใหญ่ก็ไม่ได้อยู่กับพรรคเล็กพรรคน้อย นอกจากนี้ท่ามกลางการแตกแยกขัดแย้งของพรรคฝ่ายปฏิวัติข้างน้อยนี้ พรรคโคเมอิโตก็เกิดขึ้น พรรคคอมมิวนิสต์ก็ขยายตัวใหญ่ขึ้น ด้วยประการเช่นนี้ ความแตกแยกของพรรคฝ่ายค้านยังเป็นการเพิ่มความแข็งแกร่งให้กับฝ่ายอนุรักษ์มากยิ่งขึ้นนั่นเอง

การเมืองญี่ปุ่นที่ควบคุมโดยฝ่ายอนุรักษ์นี้สามารถคงไว้ซึ่งสนธิสัญญาป้องกันร่วม AMPO ระหว่างญี่ปุ่น-สหรัฐไว้ รวมทั้งมีลักษณะที่จะแก้ไขรัฐธรรมนูญใหม่ด้วยถ้าโอกาสอำนวยให้ ซึ่งลักษณะที่ว่านี้แสดงออกอย่างแข็งกร้าวในการแก้ไขสัญญาฉบับนี้ในปี 1960 แต่ทว่าการณ์ประจวบเหมาะที่จะแก้ไขสัญญาที่ไม่เป็นประชาธิปไตยนี้ ถูกระงับไว้จากกระแสสูงของการเดินขบวนต่อต้านจากประชาชนที่ไม่พอใจต่อสัญญาฉบับนี้ ภายหลังจากนั้นฝ่ายอนุรักษ์หันไปมุ่งที่นโยบายเร่งความเจริญทางเศรษฐกิจจากการพัฒนานวัตกรรมทางเทคโนโลยี ในขณะที่เดียวกันก็ยกย่องประสิทธิผลของสนธิสัญญา

AMPO ฉบับนี้ จากนโยบายการเร่งความเจริญทางเศรษฐกิจเช่นนี้ ผลิตรวมของญี่ปุ่นได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วปีต่อปี รายได้ประชาชนเพิ่มขึ้น ระดับความเป็นอยู่ก็ดีขึ้นตาม โครงสร้างสังคมของญี่ปุ่นจึงเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด นั่นคืออาจกล่าวได้ว่าความก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมนี้เจริญขึ้นอย่าง “ปฏิวัติ”

การเมืองญี่ปุ่นในรอบปี 1960 นี้ การบริหารของฝ่ายอนุรักษได้ผ่านไปอย่างเรียบร้อย กลไกของฝ่ายอนุรักษดำรงอยู่อย่างมั่นคง ทั้งในชนบทอันกว้างใหญ่ซึ่งเป็นฐานในการสนับสนุนฝ่ายอนุรักษ รวมทั้งพื้นที่ชานเมืองของเมืองใหญ่อันเป็นศูนย์รวมของอุตสาหกรรมครอบครัว ส่วนทางฝ่ายผู้ไ้แรงงานซึ่งควรจะเป็นผู้ที่ให้การสนับสนุนฝ่ายปฏิวัตินั้นเล่า ก็เกิดลักษณะที่ไม่สนใจการเมืองและแปลกแยกต่อระบบพรรคการเมือง ดังนั้นทราบเท่าที่ยังไม่มีความสมานฉันท์ในหมู่สหภาพแรงงานแล้ว ก็ยังไม่อาจเห็นการปกครองของฝ่ายอนุรักษล้มครืนลงไปได้ ฐานอำนาจที่สำคัญของพรรคอนุรักษคือชนบทชนบทภายหลังสงครามได้ผ่านการปฏิรูปที่ดินแล้วซึ่งแตกต่างจากชนบทก่อนสงคราม ระบบกลไกที่ผู้ลงคะแนนเสียงจะลงให้กับผู้ที่เป็นชนชั้นเจ้าที่ดินเสมอมานั้นก็ได้พังทลายไปแล้ว แต่ทว่าคะแนนเสียงส่วนใหญ่ของชาวชนบทนั้นยังคงเทให้ผู้สมัครพรรคอนุรักษอยู่ ดังนั้นชนบทจึงยังคงเป็นฐานสำคัญของฝ่ายอนุรักษเช่นเดิมเรื่อยมา เพียงแต่ว่าการคำนวณฐานที่สำคัญแห่งนี้ต้องใช้เงินเป็นจำนวนมหาศาล ก่อนสงครามถ้าสามารถกุมเสียงชนชั้นเจ้าที่ดินจำนวนหยิบมือได้ เสียงสนับสนุนจากพื้นที่นั้น ๆ ก็จะได้รับการประกัน แต่ภายหลังสงครามชนชั้นที่มีอำนาจมีหลากหลายมากขึ้น การที่จะได้รับการสนับสนุนนั้นต้องอาศัยความสัมพันธ์กับคนที่มีอำนาจเหล่านี้ด้วย ทั้งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ส่วนตัวได้ส่วนเสียของท้องถิ่นนั้น ๆ กล่าวคือเป็นเรื่องของการหาเงินทุนซ่อมสร้างถนน สะพาน เป็นต้น รวมทั้งการที่จะต้องช่วยจัดการหาบุคคลที่จะมาดำเนินงานเพื่อให้ได้มาซึ่งเงินกู้และเงินช่วยเหลือจากรัฐบาลเพื่อช่วยท้องถิ่นตน ความหวังในการได้รับเลือกเป็นผู้แทนของเขตนั้นอยู่ที่การ

ชักชวนผู้มีอำนาจมาก-น้อยทั้งหลายในท้องถิ่นเหล่านี้ออกเสียงให้กับตน สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหลายต่างก็จัดตั้งผู้ที่มีอำนาจเหล่านี้เป็นกลุ่ม หนุนหลัง และต้องบำรุงเลี้ยงฐานอำนาจนี้อย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้พวกเขายังสร้างเครือข่ายผู้แทนสภาจังหวัดและโยงเครือข่ายนี้กับคณะกรรมการตำบล และหมู่บ้าน เพื่อการนี้จึงจำเป็นต้องใช้เงินทุนจำนวนมาก เงินสนับสนุนทางการเมืองนี้บางส่วนทางพรรคเองได้รับจากองค์กรที่รวมเงินทุนทางการเมือง ซึ่งจัดตั้งโดยกลุ่มการเงิน และบางส่วนเป็นเงินทุนที่ตัวผู้สมัครเอง หรือกลุ่ม ผู้นำพรรครวบรวมมาจากบริษัทธุรกิจต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ การเมืองญี่ปุ่นจึง เกาะแน่นอยู่กับผลประโยชน์ของกลุ่มธุรกิจอุตสาหกรรมขนาดใหญ่เหล่านี้ ผู้มีสิทธิออกเสียงในชนบทถึงแม้ว่าจะรู้เรื่องเหล่านี้ดีก็ตาม แต่ก็ต้องทำตามคำแนะนำของผู้นำท้องถิ่นเพื่อรักษาผลประโยชน์ของท้องถิ่นตน พวกผู้นำท้องถิ่นเหล่านี้ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน, กำนัน, และสมาชิกสภาตำบล หมู่บ้าน โดยตอบแทนสมาชิกสภาผู้แทนที่ตนสนับสนุนด้วยการคุ้มครองผลประโยชน์ในท้องถิ่นให้กับสมาชิกสภาผู้นั้น ด้วยเหตุนี้ ผู้นำท้องถิ่นเหล่านี้จึงหวังที่จะทำหน้าที่เป็น ตัวกลางคือเป็นปากเสียงให้กับผลประโยชน์ท้องถิ่นตนกับรัฐสภาได้ ด้วยการผ่านกลไกนี้ ผู้นำท้องถิ่นเหล่านี้จึงสามารถรักษาสถานภาพของผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจไว้ได้ ซึ่งเพื่อการนี้พวกเขาจึงต้องแบกรับภาระการเป็นเครื่องมือในการ กุมเสียงให้กับสมาชิกสภาผู้แทนเหล่านั้นอย่างกระตือรือร้นนั่นเอง

ในพื้นที่แถบชนบทเมืองใหญ่ก็ตาม กลไกนี้ก็ดำเนินไปเช่นเดียวกันกับชนบท ถ้าพูดถึงเมืองใหญ่แล้ว ในเมืองใหญ่ของญี่ปุ่นที่ขณะนั้นเต็มไปด้วยสาธารณูปโภคที่เก่าล้าสมัย หัวหน้าครอบครัวที่เป็นอุตสาหกรรมครัวเรือนโดยส่วนใหญ่แล้วจะเป็นสมาชิกสภาเทศบาล-ตำบล และเป็นผู้ดำเนินงานให้กับสมาคมเมือง (CHONAIKAI) ของตนเอง ซึ่งก็คืองานเกี่ยวกับ “ท่อระบายน้ำและการกำจัดขยะ” พวกเขาสัมพันธ์กับเครือข่ายของผู้แทนทั้งของเมืองและชนบท และในเครือข่ายนี้พวกเขาเป็นสมาชิกของกลุ่มหนุนหลังให้กับสมาชิกสภา ทำให้พวกเขาสามารถคุมตำแหน่งผู้แทนท้องถิ่นนั้น ๆ ได้ และมีความรู้สึก

ภาคภูมิใจต่อการเป็นบุคคล ๆ หนึ่งที่มีบทบาทนำทางการเมืองในระดับล่างสุดของประเทศ เพื่อไม่ให้สูญเสียตำแหน่งและความภาคภูมิใจนี้ ในการเลือกตั้งครั้งหนึ่ง ๆ พวกเขาจึงต้องต่อสู้เพื่อให้ผู้แทนที่ตนสนับสนุนได้ดำรงอยู่ระดับสุดยอดของเครือข่ายนี้ให้จงได้ ดังนั้น ทั้งในชนบทและย่านชานเมืองเก่าล้วนแต่เป็นฐานทางการเมืองที่เข้มแข็งของฝ่ายอนุรักษ์ด้วยกันทั้งสิ้น

แต่ทว่าสิ่งที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ยิ่งเมืองเจริญมากขึ้นเท่าไร ฐานของฝ่ายอนุรักษ์ในเมืองก็จะอ่อนลงเท่านั้น สังคมย่านชานเมืองเก่ากำลังเสื่อมสลายไปรวมทั้งจากอัตราส่วนของจำนวนพนักงานบริษัทที่เพิ่มขึ้นนี้ ทำให้ประสิทธิภาพในการคุมคะแนนเสียงของผู้แทนในเขตชนบทของฝ่ายอนุรักษ์เริ่มตกลงไป แต่ทว่าแม้กระนั้นก็ตามฐานของฝ่ายอนุรักษ์ก็ยังคงหลงเหลืออยู่ในเมือง (TOWN) ในเขตภูมิภาค แม้คะแนนเสียงในเมืองใหญ่จะเปลี่ยนไปก็ตามแต่ก็ไม่ได้ส่งผลสะท้อนต่อโครงสร้างทั้งหมดมากนัก ทั้งนี้ด้วยเหตุที่ว่า ตัวระบบการแบ่งเขตเลือกตั้งเองนั้นจุดที่มีความสำคัญอยู่ที่ภาคเกษตรกรรมชนบทมากกว่าในตัวเมืองใหญ่เอง โดยทั่วไปคะแนนเสียงภายในเมืองยกเว้นมหานครแล้วก็เหมือนกับในชนบท กล่าวคือฝ่ายอนุรักษ์เป็นฝ่ายคุมคะแนนเสียงอยู่และยังเป็นเขตพื้นที่ชนบทเท่าไรฝ่ายอนุรักษ์ก็ยิ่งรักษาความเป็นต่อมากขึ้นและนั่นคือเป็นที่มาของการสนับสนุนคำจูนฐานทางการเมืองของฝ่ายอนุรักษ์นั่นเอง

ในทางตรงข้าม ฝ่ายปฏิวัติที่กลักลายเป็น “อนุรักษ์” นั้นไม่สามารถที่จะต่อกรกับฝ่ายตรงข้ามอย่างมีประสิทธิภาพได้ เนื่องจากโครงสร้างรัฐธรรมนูญใหม่ไม่เพียงแต่ไม่สามารถทำลายระบบกลไกของฝ่ายอนุรักษ์ที่ครอบคลุมตำบลหมู่บ้านทั่วประเทศลงได้เท่านั้น แม้แต่ฐานที่สนับสนุนคนที่ขยายออกไปโดยการเพิ่มจำนวนขึ้นของชนชั้นผู้ใช้แรงงานสมองก็ยังไม่สามารถรักษาเอาไว้ได้ระบบการเมืองปี 1955 ที่อุบัติขึ้นนั้นยังพอที่จะคาดหวังถึงความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วของพรรคสังคมนิยม (SHAKAITO) ได้ แต่จากการที่พรรคเสรีประชาธิปไตย (JIMINTO) ได้ดำเนินการ “ปฏิวัติ” ความเจริญทางเศรษฐกิจ

อย่างรวดเร็วเช่นนี้ ทำให้ความคาดหวังดังกล่าวนั้นพังทลายลง หลักการพื้นฐานในการปกป้องรัฐธรรมนูญของพรรคสังคมนิยมนี้เริ่มไม่มีความหมายเมื่อพรรคเสรีประชาธิปไตยเลิกล้มแผนการที่จะแก้ไขรัฐธรรมนูญ ส่วนเส้นทางการปฏิวัติไปสู่สังคมนิยมจากการความยากจนที่ทวีขึ้นตามแบบแผนความเชื่อของฝ่ายซ้ายนั้น ก็ได้ถูกลบทิ้งไปจากการปฏิวัติทางเทคโนโลยีอันนำมาซึ่งความเจริญทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว พรรคสังคมนิยมไม่สามารถที่จะสร้างนโยบายทางการเมืองที่เด่นชัดเพื่อตอบสนองกับการพัฒนาทางอุตสาหกรรมและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมได้ รวมทั้งไม่ได้พยายามที่จะขยายฐานทางการเมืองที่จะสนับสนุนฝ่ายตนด้วย

ภายหลังสงครามสิ้นสุดลงใหม่ ๆ ส่วนใหญ่ของผู้แทนรัฐสภาฝ่ายพรรคปฏิวัติล้วนแล้วแต่เป็นผู้ที่เคยทำงานเคลื่อนไหวเพื่อสังคมนิยมก่อนหน้านี้ สงครามทั้งสิ้น แต่เมื่อเวลาผ่านไปผู้แทนเหล่านั้นได้ถูกแทนที่โดยผู้ที่มาจากการเคลื่อนไหวของสหภาพแรงงานซึ่งเข้าสู่การเมืองภายหลัง ด้วยเหตุที่ว่าฐานที่สนับสนุนพรรคแต่เริ่มแรกนั้นเป็นสหภาพแรงงาน และผู้ที่เติบโตมาจากฐานนี้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ จึงทำให้พรรคสังคมนิยมมีลักษณะพรรคสหภาพ ยิ่งกว่านั้นกลุ่มธุรกิจเงินทุนที่สนับสนุนพรรคอนุรักษ ซึ่งได้แก่กลุ่มเคตังเรง, นิคเคอโรง, นิซโซ, เคอโซ โดยโก มีความคิดทางการเมืองและมีความสามัคคีกันเป็นหนึ่งเดียว แต่ตรงข้ามกลุ่มพรรคสหภาพอันได้แก่ไซเฮียว, โดเมย, จูริจี โรเรง, ซิงซังเบจี นี้มีลักษณะแตกแยกทางความคิดเห็นตามอุดมการณ์ของตนไป ในท่ามกลางความไม่ลงรอยกันนี้ พรรคสังคมนิยมประชาธิปไตย (MINSHATO) ก็แยกตัวออกจากพรรคสังคมนิยม ดังนั้นด้วยพื้นฐานความแตกต่างในโครงสร้างการรวมตัวของพรรคสหภาพนี้ทำให้เห็นได้ว่าทำไมพรรคปฏิวัติจึงไม่สามารถที่จะต่อกรกับพรรคอนุรักษซึ่งได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มการเงินที่รวมตัวกันเป็นหนึ่งเดียวได้

นอกจากนี้ พร้อม ๆ กับความเจริญทางเศรษฐกิจ ผู้ใช้แรงงานเริ่มห่างเหินจากฝ่ายปฏิวัติและพรรคการเมืองอื่น ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าผู้ใช้

แรงงานซึ่งรวมตัวเป็นองค์กรไปตามบริษัทของตนนั้น โดยลักษณะพื้นฐานแล้ว รวมตัวกันในที่ที่ทำงานในบริษัทโดยมีจิตสำนึกความจงรักภักดีต่อทั้งบริษัท และทั้งสหภาพ ซึ่งเป็นจิตสำนึกชั้น 2 ชั้นร่วมกันอยู่โดยปราศจากความขัดแย้ง การรวมตัวเป็นสหภาพของผู้ใช้แรงงานลักษณะนี้กลายเป็นอุปสรรคต่อการรวมตัวเป็นกลุ่มก้อนของฝ่ายปฏิวัติ นอกจากนี้ดังที่ได้ชี้ให้เห็นแล้วว่า อัตราการรวมตัวเป็นสหภาพองค์กรแรงงานมีแนวโน้มต่ำลง พร้อม ๆ กับที่ผู้ใช้แรงงานจำนวนเกือบร้อยละ 70 ก็ไม่ได้เข้าร่วมองค์การ ดังนั้นจนกระทั่งบัดนี้ก็ยังไม่ปรากฏความคิดความต้องการที่จะเชื่อมโยงผู้ใช้แรงงานที่รวมตัวเป็นองค์การกับที่ไม่ได้เข้าร่วมองค์การ และขยายความร่วมมือนี้ให้กว้างขึ้น เพื่อทำลายกลไกควบคุมของฝ่ายอนุรักษ์ให้พังทลายลงได้ ยิ่งกว่านั้น ความเคลื่อนไหวของสหภาพแรงงานของรัฐยังตอกลิ้มทำให้ช่องว่างของผู้ใช้แรงงานกว้างขวางขึ้น

เมื่อเป็นเช่นนี้ การสนับสนุนพรรคสังคมนิยมจึงหยุดชะงักลง ชั่วร้ายยัง กลับลดน้อยลงไปด้วย พรรคสังคมนิยมไม่เพียงแต่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากผู้ใช้แรงงานเท่านั้น แม้แต่กับชาวเกษตรกรซึ่งมีฐานะสันคลอนจากความก้าวหน้าในการพัฒนาเศรษฐกิจเจริญเร็วนี้ พรรคทำได้เพียงบ่าวร้องให้ขึ้นราคาข้าวเท่านั้น ซึ่งก็เช่นเดียวกับที่ผู้แทนฝ่ายอนุรักษ์ได้กระทำ ดังนั้นแม้ในหมู่ชาวเกษตรกรเองแล้ว พรรคก็ยังไม่มีความสามารถที่จะเรียกร้องความสนับสนุนได้ พรรคสังคมนิยมถึงแม้จะเป็นพรรคสหภาพแล้วก็ตาม ก็ยังไม่สามารถทำการเคลื่อนไหวหรือร่างนโยบายที่จะเตือนถึงภัยอันตรายจากการพัฒนาของโครงสร้างสังคมนิยมใหม่นี้ได้ พรรคสังคมนิยมซึ่งเหมือนกับปรัมมิตหัวกลับที่ขาดฐานรองรับนี้ ซึ่งโดยลักษณะของพรรคที่ควบคุมโดยผู้แทนรัฐสภานี้ยังคงรักษาไว้ซึ่งหลักการเดิมของพรรคอย่างเหนียวแน่นไม่เปลี่ยนแปลง ดังนั้นพรรคปฏิวัติที่ “อนุรักษ์” นี้ไม่มีความสามารถพอที่จะต่อกรกับพรรคอนุรักษ์ที่ “ปฏิวัติ” ได้

ผลก็คือฐานของพรรคสังคมนิยมที่ควรจะเป็นแกนกลางของการ

เปลี่ยนแปลงปฏิวัตินั้นได้แคบเข้า จากการแยกตัวออกไปของพรรคสังคมนิยม
ประชาธิปไตย (MINSHATO) และรวมทั้งได้รับการคุกคามจากพรรคคอมมิวนิสต์
ซึ่งอยู่ภายใต้การนำของพวกหัวรุนแรงที่ได้แผ่ขยายองค์การจัดตั้งที่เคย
หยุดชะงักมานานให้ขยายตัวออกไป ชั้นกลาง-เก่าในเมืองที่ควรให้การ
สนับสนุนก็ถูกคุกคามเสียโดยพรรคโคเมโต ดังนั้น แทนที่ฐานของพรรคอนุรักษ
จะอ่อนลง แต่ตรงข้ามฐานของพรรคปฏิวัติเองกลับที่จะแตกแยกและทรุดตัว
ลงพร้อม ๆ กับที่จะแตกกระจายเป็นพรรคเล็กพรรคน้อยไป

บทที่ 20

ฐานการเมืองของฝ่ายอนุรักษ์

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทก่อนหน้า ถ้าไม่นับรวมช่วงเวลาของการรวมพรรคระหว่างฝ่ายปฏิวัติกับฝ่ายอนุรักษ์ในช่วงระยะเวลาไม่ถึง 7 เดือนแล้ว อำนาจทางการเมืองของญี่ปุ่นภายหลังสงครามได้ถูกปกครองโดยฝ่ายอนุรักษ์มาตลอด รัฐบาลของพรรคเสรีประชาธิปไตย (JIMINTO) ได้ครองอำนาจติดต่อกันมาเป็นเวลาถึง 1 ใน 4 ของศตวรรษ

ผู้ที่หนุนหลังอำนาจทางการเมืองฝ่ายอนุรักษ์คือ กลุ่มธุรกิจขนาดยักษ์ ไชบัตสึซึ่งบริจาคเงินสนับสนุนทางการเมืองเป็นจำนวนมาก ในขณะเดียวกันก็ได้รับประโยชน์เป็นการตอบแทนจากการลงทุนของภาครัฐอันเป็นจำนวนเงินมหาศาลและระบบภาษีที่เกื้อกูลธุรกิจ แม้ว่าการระบบชุมชนท้องถิ่นได้สลายตัวลงภายหลังสงครามแล้วก็ตาม แต่ชนชั้นผู้ประกอบการอุตสาหกรรมครอบครัวซึ่งส่วนใหญ่อาศัยในหมู่บ้านและเมืองเล็ก ก็ได้ให้การสนับสนุนฝ่ายอนุรักษ์โดยระบบกลไกดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ผ่านมา ระบบการแบ่งเขตเลือกตั้งก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ช่วยค้ำจุนฐานอำนาจให้กับฝ่ายอนุรักษ์ กล่าวคือถึงแม้ว่าพลเมืองในเขตตัวเมืองใหญ่ (CITY) จะมีเพิ่มมากขึ้นจากการหลั่งไหลของชาวชนบทมาก็ตาม แต่ระบบการแบ่งเขตเลือกตั้งที่มีการแบ่งเขตมากและมีจำนวนผู้แทนมากในเขตท้องที่ชนบทอันกว้างใหญ่ ซึ่งระบบการแบ่งเขตเช่นนี้ยังไม่ได้รับการปรับปรุงแก้ไขเลยเป็นเวลานาน ทำให้ฐานของฝ่ายอนุรักษ์ยังคงเข้มแข็งเช่นเดิม

แต่สิ่งที่ไม่ควรจะลืมก็คือ จำนวนผู้ประกอบการอุตสาหกรรมครอบครัวได้ลดน้อยลงไป แต่จำนวนลูกจ้างพนักงานได้เพิ่มจำนวนมากขึ้น แต่ถึงแม้ว่าอัตราส่วนจะกลับหัวกลับหางกันเช่นนี้ก็ตามก็ยังไม่ได้ทำให้ฐานของฝ่ายปฏิวัติเลย ดังที่ได้กล่าวมาแล้วก่อนหน้านี้ว่า ถ้าคิดเสียว่าในจำนวนประชากร

จำนวนร้อยละ 70 เป็นชนชั้นผู้ใช้แรงงานแล้ว ในจำนวนนี้ผู้ที่คิดว่าตนเองสังกัดชนชั้นกลาง-กลางนั้นค่อย ๆ เพิ่มจากร้อยละ 40 เมื่อ 20 ปีก่อนเป็นร้อยละ 60 กว่าในปลายปี 1970 ตัวเลขนี้ถ้าเพิ่มชนชั้นกลาง-สูงซึ่งมีจำนวนไม่ถึงร้อยละ 10 และกลาง-ต่ำซึ่งมีจำนวนร้อยละ 20 กว่าแล้ว ตัวเลขจะเพิ่มเป็นร้อยละ 90 ด้วยสภาพของสังคมที่ผู้คนเปลี่ยนจิตสำนึกไปเช่นนี้ ถ้าฝ่ายปฏิวัติไม่เพิ่มความพยายามให้มากขึ้นแล้วก็จะไม่ได้รับเสียงสนับสนุนเพิ่มขึ้นเลย

คำถามจึงเกิดขึ้นมาว่า ทำไมจิตสำนึกของชนชั้นกลางจึงขยายตัวออกไปมากเช่นนี้ คำตอบก็เป็นผลจากการพัฒนาเศรษฐกิจเจริญเร็วนั่นเอง โดยเฉพาะเป็นผลจากการเพิ่มขึ้นของรายได้ของประชาชน รวมทั้งความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นมาก อันเป็นผลจากการมุ่งนโยบาย "ปฏิวัติ" ของฝ่ายอนุรักษที่มุ่งเปลี่ยนประเทศให้เจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียว

การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วของญี่ปุ่นนี้ เปลี่ยนวิถีชีวิตการบริโภคตามแบบแผนประเพณีของคนญี่ปุ่นอย่างใหญ่หลวง คนญี่ปุ่นในสมัย

ตารางที่ 30 ระดับการบริโภค (1965 = 100)

	ทั่วประเทศ	ครอบครัวที่ไม่ใช่เกษตรกร	ครอบครัวเกษตรกร
1960	77.1	78.9	72.8
1965	100.0	100.0	100.0
1970	131.8	126.7	146.9
1975	155.8	143.8	194.1
1980	167.8	153.6	211.6

แหล่งข้อมูล: กรมวางแผนเศรษฐกิจ กองการวิจัยแผนสถิติ "ระดับการบริโภค"

ก่อนสงครามถือว่าการบริโภคเป็นสิ่งเลวร้าย แม้แต่ในปัจจุบันก็ยังไม่ถือว่าเป็นสิ่งดีงามก็ตาม แต่จากเสียงเรียกร้องให้ประหยัดทรัพยากรและพลังงานที่เกิดขึ้นเมื่อเร็ว ๆ นี้ทำให้เห็นว่า การบริโภคไม่ได้เป็นสิ่งเลวร้ายอีกต่อไป ระดับการประกันสังคมนั้นถึงแม้ว่าจะยังต่ำอยู่ และแม้ลักษณะนิสัยการประหยัดและการออมทรัพย์ยังคงมีอยู่อย่างมั่นคงก็ตาม แต่ระบบการตลาดซึ่งใช้สื่อมวลชนโฆษณานั้นได้ดูดซับรายได้ที่เพิ่มมากขึ้นนี้ไปเสีย ดังจะเห็นได้จากตารางที่ 30 นี้ ระดับการบริโภคของคณูญี่ปุ่นไม่ว่าในเมืองหรือชนบทก็เพิ่มสูงขึ้นทั่วด้าน

ระดับการบริโภคของคณูญี่ปุ่นเมื่อเปรียบเทียบกับก่อนสงครามได้ลดลงมาอย่างมากมาจากการแพ้สงคราม ในขณะที่แพ้สงครามใหม่ ๆ ระดับการบริโภคได้ลดลงมาอย่างมากมา เกือบจะครึ่งหนึ่งของระดับการบริโภคในสมัยก่อนสงครามในต้นรัชการโชวะ (1920) ในยุคขาดแคลนอาหารหรือยุค “ยังชีพด้วยหน่อไม้” คณูญี่ปุ่นโดยเฉพาะในเขตตัวเมืองมีความยากลำบากมากในเรื่องอาหารการกิน แต่เมื่อเวลาผ่านไป 10 ปีหลัง ระดับการบริโภคได้ฟื้นคืนมาสู่ระดับก่อนสงครามอีกครั้ง และหลังจากนั้นก็เพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว สัดส่วนของรายได้ในอัตราเองเกลที่ใช้ในด้านอาหารในระยะก่อนสงครามประมาณปี 1935 นี้ ครอบครัวชาวนาอยู่ในระดับร้อยละ 50 ครอบครัวผู้ใช้แรงงานในเมืองร้อยละ 36 ในปี 1960 ไม่ว่าในเมืองหรือชนบทเพิ่มเป็นเกือบร้อยละ 40 ส่วนในปัจจุบันในเมืองร้อยละ 28 ส่วนในชนบทเป็นร้อยละ 23

พร้อม ๆ กับการลดระดับของการใช้จ่ายทางด้านอาหารลงนี้ ในที่สุดโครงสร้างการบริโภคของคณูญี่ปุ่นเริ่มสูงขึ้นตั้งแต่ปี 1955 เป็นต้นมา ในปี 1956 ภายใต้อภิวาทกรรมที่ดีขึ้นหลังจากการฟื้นฟูเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับยุคที่เรียกว่า “JINMU KEIKI”²⁷ หรือเครื่องใช้ 3 อย่างของพระเจ้าซึ่งในปัจจุบันเปรียบได้กับทีวี เครื่องซักผ้าไฟฟ้า ตู้เย็นไฟฟ้า ได้เริ่มเป็นที่นิยมแพร่หลาย ในไม่ช้าเครื่องใช้เหล่านี้ได้กลายเป็นของใช้ประจำวันของคนทั่วไป ชีวิตความเป็นอยู่เริ่มเปลี่ยนไปเป็นแบบตะวันตก แบบแผนการกินเริ่มเปลี่ยนไป เครื่องใช้ในบ้านและเครื่องแต่งกายก็เปลี่ยนไปด้วย ครั้นเมื่อเริ่มเข้าสู่ปี 1970 รถยนต์ ทีวีสี

เครื่องปรับอากาศ หรือสิ่งที่เรียกว่า 3C นี้ โดยเฉพาะรถยนต์ได้เริ่มแพร่หลายอย่างรวดเร็ว ถึงแม้ในภายหลังการพัฒนาเศรษฐกิจเร่งรัดไปได้ด้วยดีนั้นสามารถประมาณการณ์ได้ว่า บ้านที่มีรถส่วนตัวมีจำนวนถึงร้อยละ 59 ซึ่งแม้ในปัจจุบันก็ยังคงตัวเลขนี้อยู่ อัตราการถือครองสิ่งบริโภคถาวรนี้ได้เพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็วในระยะเวลานั้น การบริโภคได้ขึ้นสู่ระดับที่สูงและได้เพิ่มความหลากหลายมากขึ้น

โดยเฉพาะในภาคชนบทซึ่งเห็นได้ชัดในเรื่องค่าใช้จ่ายภายในบ้าน การเพิ่มขึ้นของค่าใช้จ่ายจึงคาดเห็นได้อย่างชัดเจน สิ่งนี้เป็นผลจากการเพิ่มขึ้นของอัตราการเข้าศึกษาต่อชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายซึ่งมีถึงร้อยละ 95 ของเด็กมัธยมศึกษาตอนต้น อัตราการเข้าศึกษาต่อมหาวิทยาลัยซึ่งมีถึงเกือบร้อยละ 40 รวมทั้งค่าใช้จ่ายในการพักผ่อนด้วย แต่ถึงแม้จะมีความลำบากเกี่ยวกับภาวะในเรื่องค่าใช้จ่ายในการศึกษาต่อก็ตาม แต่เป็นเรื่องธรรมดาที่จะต้องส่งเสียลูกหลานของตนให้เข้าเรียนถึงระดับมหาวิทยาลัยให้ได้ การดูทีวีหรือการพักผ่อนอยู่กับบ้านเป็นวิธีการธรรมดาในการใช้เวลาว่างในวันหยุดให้หมดไป แต่ในระยะเวลาไม่นานมานี้ชาวญี่ปุ่นมีความต้องการที่จะใช้เวลาว่างให้ได้ประโยชน์มากขึ้น แต่ภายหลังวิกฤตการณ์น้ำมันทำให้เห็นแนวโน้มที่ลดลงในเรื่องการใช้จ่ายในด้านท่องเที่ยวและหาความบันเทิง แต่ว่าอัตราการท่องเที่ยวและพักผ่อนนั้นคนหนึ่งเกินกว่า 1.4 ครั้ง และผู้ที่พักผ่อนติดต่อกันเกินกว่า 4 คืนมีมากกว่า 1 ใน 3 รวมทั้งการเที่ยวทั้งครอบครัวก็มีมากขึ้นด้วย

จากการสำรวจความเป็นอยู่ของประชาชนของสำนักนายกรัฐมนตรีหลังจากปี 1947 เป็นต้นมา ผู้ที่รู้สึกว่าจะระดับความเป็นอยู่ของตนเองเลวลงเมื่อเปรียบเทียบกับปีก่อนมีมากกว่าผู้ที่คิดว่าระดับชีวิตของตนสูงขึ้น ส่วนจำนวน 2 ใน 3 เห็นว่าเหมือนเดิมไม่เปลี่ยนแปลง สำหรับผู้ที่ “พอใจกับสภาพความเป็นอยู่ปัจจุบัน” ในปี 1980 (ปัจจุบัน) แม้ว่าจะลดลงจากปีที่แล้วร้อยละ 5 ก็ตาม แต่ก็ยังเป็นจำนวนที่เกินร้อยละ 60 จิตสำนึกของ “ชนชั้นกลาง” ได้ขยายตัวออกไปมาก ด้วยเหตุนี้จึงเป็นเรื่องธรรมดาเหลือเกินที่จิตสำนึกในอันที่จะ

เปลี่ยนจากฝ่ายอนุรักษ์ซึ่งคงอยู่มาอย่างติดต่อกันยาวนานไปเป็นฝ่ายอื่นจึงไม่เกิดขึ้น

ด้วยเหตุนี้ พรรคเสรีประชาธิปไตยซึ่งครองอำนาจเพียงพรรคเดียวจึงครองอำนาจติดต่อกันมาได้จนถึงปัจจุบันนี้ ความเจริญอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจก็เป็นสิ่งที่ช่วยหนุนสิ่งนี้อยู่ด้วย แต่ว่าเศรษฐกิจเจริญเร็วซึ่งก้าวหน้าไปด้วยความเร็วที่ผิดปกตินี้ แม้จะยกระดับการบริโภคของประชาชนให้สูงขึ้นก็ตาม แต่ก็ยังไม่สามารถยกระดับคุณภาพชีวิตโดยทั่วด้านอันเกิดจากสต็อกของความยากจน (ความยากจนสะสมจากอดีต) ของชาติ ความไม่สมดุลที่เห็นได้ชัดซึ่งถ้าจะพูดให้กว้างออกไปแล้วจะก่อให้เกิดสำนึกของความยากจนชนิดใหม่ขึ้น ยกตัวอย่างเช่น ขณะที่อาศัยอยู่ในแฟลตของทางการซึ่งประกอบด้วยห้อง 2 ห้องพร้อมห้องครัว 1 ห้อง แต่ก็ยังอดสำหรับมีรถเพื่อเอาไว้ขับเฉพาะวันอาทิตย์เท่านั้น สำหรับผู้ที่อาศัยในอพาร์ตเมนต์ (เป็นภาษาญี่ปุ่นมาจากคำว่า apartment) ซึ่งเป็นห้อง 1 ห้อง ขนาด 6 เสื่อ หรือประมาณ 12 ตารางเมตรนี้ ภายในห้องเต็มไปด้วยเครื่องใช้อุปโภคถาวรตั้งเรียงเกือบเต็มห้อง คนที่อาศัยจึงดูมีขนาดเล็กลงไปและมีเนื้อที่เพียงพอเพื่อนอนเท่านั้น ซึ่งก็คือความไม่สมดุลนี้ยังไม่ได้รับการแก้ไขนั่นเอง ถึงแม้ว่าการแพร่หลายของเครื่องอุปโภคถาวรเหล่านี้จะทัดเทียมกับประเทศพัฒนาแล้วทั้งหลายก็ตาม แต่สต็อกความยากจนจากอดีตยังคงหลงเหลืออยู่ เงินทุนที่ใช้ในการสร้างที่อยู่อาศัยของคนญี่ปุ่นอาจพูดได้ว่าประมาณ 1 ใน 10 ของอเมริกา และ 1 ใน 3 ของเยอรมันตะวันตก ด้วยเหตุนี้ประชาชนจึงไม่พอใจในปัญหาที่อยู่อาศัยนี้มาก ตามมาด้วยความล่าช้าในด้านเครื่องสาธารณูปโภคของประชาชนซึ่งจะกล่าวในบทต่อไป ซึ่งสร้างความไม่น่าเชื่อถือในตัวรัฐบาลมากยิ่งขึ้น นั่นคือถึงแม้ว่าจะไม่ถึงกับหันหลังให้การปกครองของพรรคอนุรักษ์ก็ตาม แต่ก็สร้างความไม่พอใจมากยิ่งขึ้นถึงแม้ว่าจิตสำนึกของ “ชนชั้นกลาง” จะยังคงสนับสนุนพรรคอนุรักษ์อยู่ก็ตาม แต่ก็อยู่ในลักษณะที่คลายตัวลง ซึ่งก็คือยังขาดความคิดจิตใจที่จะปฏิเสธฐานอำนาจของฝ่ายอนุรักษ์ ซึ่งโดยส่วนใหญ่ก็คือบรรดาเจ้าของกิจการอุตสาหกรรม

กรรมครอบครัวที่อยู่ในชุมชนเมืองเล็ก ๆ และในหมู่บ้านนั่นเอง ทำให้การสนับสนุนฝ่ายอนุรักษ์ยังคงดำรงอยู่ในช่วงปลายของระยะเศรษฐกิจเจริญเร็ว เป็นต้นมา คือในระยะที่เข้าสู่ยุคเศรษฐกิจเริ่มตกต่ำลง กำลังสนับสนุนฝ่ายอนุรักษ์ก็ตกต่ำตามลงมาด้วย

ส่วนคะแนนเสียงที่ได้รับในการเลือกตั้งสภาผู้แทนของพรรคเสรีประชาธิปไตยได้เกินร้อยละ 55 ขึ้นไปจนกระทั่งปี 1969 และเริ่มตกลงมาในระหว่างร้อยละ 50 และหลังจากนั้นอยู่ในระหว่างร้อยละ 40 โดยเฉพาะในเขตที่เป็นเมืองใหญ่มากขึ้นเท่าใด อัตราส่วนของลูกจ้างพนักงานก็มากขึ้น และความสามารถในการกุมคะแนนเสียงของผู้มีอำนาจในท้องถิ่นของชนชั้นผู้ประกอบการครอบครัวก็เริ่มลดน้อยลง และหลังจากนี้ไปชนชั้นเจ้าของกิจการ

ตารางที่ 31 คำถาม-คุณสมบัติสนับสนุนพรรคไหน (ร้อยละ)

	พรรคเสรี	พรรคสังคมนิยม	พรรค	พรรค	พรรค	กลุ่ม	ไม่สังกัด	อื่น ๆ
พรรค	พรรค	สังคมนิยม	คอมฯ	โคเมอิ	เสรีใหม่	พรรค		
1953	41	—	23	0	—	—	19	17
1958	38	—	21	0	—	—	20	11
1963	43	3	22	0	2	—	22	8
1968	41	4	22	2	4	—	21	6
1973	33	3	17	3	4	—	33	7
1978	34	3	14	3	4	1	34	7

แหล่งข้อมูล: สถาบันวิจัยคณิตศาสตร์และสถิติ จากการสำรวจเรื่อง "ลักษณะชนชาติ" ในปี 1953 พรรคเสรีประชาธิปไตยยังคงรวมกับพรรคเสรีและพรรคก้าวหน้า พรรคสังคมนิยมยังคงรวมตัวอยู่ที่ปีกซ้ายและปีกขวา

ย่อยซึ่งเลิกกิจการไปก็เริ่มสนับสนุนพรรคโคเมอิและพรรคคอมมิวนิสต์แทน นั่นคืออัตราส่วนคะแนนเสียงที่พรรคเสรีประชาธิปไตยที่ได้รับเริ่มลดลงไปอย่างมาก อัตราส่วนของเสียงสนับสนุนพรรคอนุรักษ์ตั้งแต่ปลายปี 1960 เป็นต้นมาได้เริ่มลดลง และในปี 1970 คะแนนเสียงที่ตกต่ำนี้เริ่มเห็นชัดขึ้น ถ้าจะสรุปจากการมองผลของการสำรวจความคิดเห็นจากรายงานหลาย ๆ ฉบับแล้ว ผู้สนับสนุนพรรคเสรีประชาธิปไตยอย่างแข็งขันได้ตกลงไปจากร้อยละ 40 ลงไปเหลือเพียง 1 ใน 3

แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ก็ยังไม่มีกระแสที่ประชาชนจะหันเข้าสนับสนุนฝ่ายปฏิวัติหรือแม้แต่พรรคฝ่ายค้านก็ตาม นั่นคือคะแนนเสียงเพียงคะแนนเดียวก็มีค่าความแตกต่างอย่างมากไม่ว่าในเมืองหรือในชนบทก็ตาม แต่อัตราส่วนสนับสนุนพรรคฝ่ายอนุรักษ์ที่ลดน้อยลงไปในนั้นก็เชื่อว่าจะเกี่ยวข้องกับการเพิ่มอัตราส่วนของเสียงที่สนับสนุนพรรคฝ่ายค้านก็หาไม่ ใช่แต่เท่านั้นแม้อัตราส่วนของเสียงสนับสนุนพรรคสังคมนิยมซึ่งเป็นพรรคฝ่ายค้านแนวหน้าก็ลดน้อยลงเช่นเดียวกัน คือจากประมาณร้อยละ 20 ลดลงเหลือเกือบร้อยละ 10 เท่านั้น ในระยะยาวแล้วจะมีแนวโน้มที่คะแนนเสียงตกต่ำไปเรื่อย กล่าวคือผู้ที่สนับสนุนผู้สมัครไร์พรรคมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดโดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่เยาวชน การสนับสนุนพรรคอนุรักษ์ของคนหนุ่มสาวนี้ได้เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์มาแล้วในหลายปีมานี้ แต่ตามความเป็นจริงแล้วแทนที่จะพูดว่าคนหนุ่มสาวสนับสนุนพรรคอนุรักษ์ ควรจะพูดเป็นว่าไม่สนับสนุนพรรคใดเลยจะเหมาะกว่า อย่างไรก็ตามผู้ที่ “ไม่สนับสนุนพรรคใด” เหล่านี้กลับมีจำนวนใกล้เคียงกับผู้สนับสนุนพรรคอนุรักษ์ (ตารางที่ 31) ในจำนวนคนร้อยละ 30 กว่านี้เมื่อถูกถามว่า “ถ้าท่านคิดจะเลือกแล้วท่านจะเลือกพรรคใด” จำนวนร้อยละ 10 กว่าเลือกพรรคอนุรักษ์ ดังนั้นในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งด้วยคนจำนวนเหล่านี้ก็จะเพิ่มคะแนนเสียงให้กับผู้สนับสนุนพรรคเสรีประชาธิปไตยจำนวน 1 ใน 3 นี้ให้มากขึ้นจนเกินร้อยละ 40 ขึ้นไป

เมื่อเป็นเช่นนั้น เมื่อเข้าสู่ระยะเศรษฐกิจตกต่ำเป็นต้นมา การปกครอง

โดยพรรคเสรีประชาธิปไตยเพียงพรรคเดียวจึงไม่อาจอยู่อย่างมั่นคง แต่เพื่อที่จะยับยั้งการดำรงอยู่ของฝ่ายรัฐบาลไว้ ฝ่ายอนุรักษจึงพยายามอย่างยิ่งที่จะหลีกเลี่ยงความแตกแยกภายในพรรค แต่ทว่าการต่อสู้ภายในพรรครุนแรงขึ้น หลังจากที่เรื่องการคอร์รัปชันภายในโครงสร้างพรรคเกิดแดงขึ้นมา อำนาจเงินซึ่งมีต้นเหตุจากการเลือกตั้งที่ต้องใช้เงินจำนวนมากเกินไปก่อให้เกิดการโกงกินในรูปแบบต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งการปิดรับฟังเรื่องเช่นนี้ไม่อาจกระทำต่อไปได้ เมื่อเข้าสู่ปี 1980 จุดกลับซ้ายขวาของพรรคฝ่ายค้านจึงควรที่จะเป็นจริงขึ้นมา ทั้งที่ยังไม่เคยเกิดเลยและควรที่จะเกิดมานานแล้ว แต่ว่าจากการเลือกตั้งของทั้ง 2 สภาในเวลาเดียวกันนี้ พรรคเสรีประชาธิปไตยได้ชัยชนะไปอย่างท่วมท้น ความไม่สามัคคีกันเองของพรรคฝ่ายค้านที่มีแผนรวมตัวกันอย่างรวดเร็วนี้ นำมาซึ่งความไม่แน่นอนทางการเมือง แม้จะได้รับคะแนนเลือกตั้งสูงกว่าก็ตาม แต่กลุ่มที่ไม่นิยมพรรคการเมืองดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ได้แต่เสียงให้กับพรรคเสรีประชาธิปไตย เนื่องจากพวกเขายังคงไว้ซึ่งจิตสำนึกแบบอนุรักษที่ไม่ชอบการเปลี่ยนแปลงนั่นเอง ดังนั้นในปัจจุบันนี้ ในส่วนที่ลดลงไปของพวกที่ไม่นิยมพรรคนี้มีจำนวนเท่ากับส่วนที่เพิ่มความสนับสนุนให้กับพรรคเสรีประชาธิปไตย ซึ่งทำให้อัตราส่วนเสียงสนับสนุนพรรคมากเกินกว่าร้อยละ 40 ขึ้นไป

ในภายภาคหน้า การปกครองโดยพรรคการเมืองเพียงพรรคเดียวไม่อาจเป็นไปได้ และในกรณีถ้ามีการเปลี่ยนอำนาจการปกครองซึ่งมีความเป็นไปได้สูงและรวมตัวเป็นพรรคในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งแล้ว พฤติกรรมการลงคะแนนเสียงของประชาชนก็อาจจะเปลี่ยนแปลงไป และถ้าเกิดความยากลำบากทางเศรษฐกิจซึ่งเกิดจากวิกฤตการณ์น้ำมันเพิ่มขึ้นด้วยแล้ว ผู้ที่ไม่อาจทนต่อความไม่พอใจเหล่านี้ก็จะหลีกเลี่ยงการรอยแย่งชิงที่เกิดภายหลังยุคการพัฒนาเศรษฐกิจเร่งรัด และอาจตั้งความหวังใหม่ต่อระบบการเมืองในรูปแบบใหม่ก็ได้ ด้วยเหตุนี้ในครึ่งปีหลังของปี 1980 จะเป็นยุคที่กลไกซึ่งช่วยค้ำจุนการปกครองของฝ่ายอนุรักษอาจเกิดการเปลี่ยนแปลงไปไม่มากนัก

นั่นคือ การปกครองโดยพรรคเดียวสิ้นสุดลง และหมายความว่า

การเริ่มต้นของยุครัฐบาลผสม แต่ว่าการปกครองของรัฐบาลผสมนี้สำหรับชาวญี่ปุ่นซึ่งเคยชินกับการปกครองโดยพรรคอนุรักษ์พรรคเดียวเป็นระยะเวลาอันยาวนานนี้ เป็นระบบการเมืองที่ไม่เคยมีประสบการณ์มาก่อน และอาจจะต้องตั้งต้นจากความวุ่นวายซึ่งเกิดจากการรวมตัวแยกตัวของพรรคการเมืองอีกเมื่อหันกลับไปมองปัญหาของญี่ปุ่นซึ่งย่างก้าวเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 แล้ว ถ้าเป็นไปได้จะต้องรีบหลีกเลี่ยงจากความแตกแยกวุ่นวายเหล่านี้ และจะต้องตั้งความหวังอย่างแท้จริงที่จะให้เกิดการปกครองที่จะแก้ไขปัญหานี้อย่างจริงจัง ส่วนจะสมปรารถนาได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับเส้นทางแยกอนาคตที่สำคัญของญี่ปุ่นนับจากนี้ไปนั่นเอง

บทที่ 21

การพัฒนาเศรษฐกิจกับการพัฒนาสังคม

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทก่อนว่า ภายหลังจากสงครามการครองอำนาจของฝ่ายอนุรักษ์ได้ละทิ้งนโยบาย “เศรษฐกิจรุ่งเรือง กองกำลังทหารเข้มแข็ง” ซึ่งเป็นนโยบายก่อนสงคราม แล้วเปลี่ยนเป็นมุ่งสู่การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างรีบเร่งแทน ถึงแม้ว่ากองกำลังที่เรียกว่า “กองกำลังป้องกันตนเอง (JIEITAI)” ได้ก่อกำเนิดขึ้น แต่เมื่อเทียบกับก่อนสงครามแล้วภาวะค่าใช้จ่ายทางทหารยังน้อยอยู่มาก นโยบายของรัฐบาลอนุรักษ์ซึ่งสามารถรวบรวมการลงทุนเพื่อสร้างพื้นฐานการผลิตนี้ ได้นำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว และด้วยความเจริญทางเศรษฐกิจนี้เองที่ทำให้การปกครองโดยพรรคอนุรักษ์พรรคเดียวนี้ดำรงอยู่ได้ตลอดมา

แผนการพัฒนาเศรษฐกิจเจริญเร็วนี้เริ่มพร้อมๆกับเหตุการณ์ที่เรียกว่า โครงสร้างทางการเมืองปี 1955 ซึ่งเป็นปีที่ตั้งความหวังไปสู่การเป็นประเทศที่เจริญทางเศรษฐกิจโดยใช้ GNP (ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ) เป็นเครื่องวัด เมื่อใช้ GNP ของปี 1955 เทียบเท่ากับ 100 แล้ว เมื่อขึ้นปี 1960 ตัวเลขจะกลายเป็น 168 ตัวเลข GNP ที่สูงนี้รองลงมาจาก อเมริกา รัสเซีย เยอรมัน ตะวันตก อังกฤษ ฝรั่งเศส และเท่ากับอิตาลีโดยอยู่ในระดับที่ 6-7 ของโลก ประชาชนในเวลานั้นพยายามอย่างยิ่งที่จะให้ได้มาซึ่ง “เครื่องใช้ 3 อย่างของพระเจ้า” อันได้แก่ ทีวี เครื่องซักผ้า ตู้เย็น ซึ่งอยู่ในช่วงเวลาที่เรียกว่า JIMMU BOOM และ IWATO BOOM แต่ทว่ามวลชนก็ยังคงขาดแคลนซึ่งจิตสำนึกดังประเทศมั่งคั่งทั้งหลายมี เส้นทางพัฒนาประเทศญี่ปุ่นส่วนใหญ่เป็นเส้นทางที่ลู่หลักเหมือนรถยนต์วิ่งฝ่ากลุ่มควันและทราย โดยจะมีความรู้สึกเหมือนกับการคลานขึ้นมาจากกันบ่อน้ำหลังสงคราม

ตั้งแต่นั้นมาการพัฒนาเศรษฐกิจเจริญเร็วได้เร่งฝีจักรมากขึ้นอย่างเห็น

ได้ชัด การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วนี้เริ่มจากเขตริมทะเลชายฝั่งด้านแปซิฟิก โดยได้สร้างเมืองอุตสาหกรรมใหม่ขึ้น รวมทั้งได้มีการตั้งเป้าหมายการพัฒนาทั่วประเทศขึ้น GNP ได้เพิ่มเป็นเท่าตัวทุก 5 ปี ในปี 1970 ได้เพิ่มขึ้น 6.7 เท่าของปี 1955 GNP ของปี 1965 ซึ่งเพิ่มขึ้น 2 เท่าตัว ในช่วงเวลา 5 ปีที่ผ่านมาใกล้เคียงใกล้เคียงใกล้เคียงกับของ อังกฤษ ฝรั่งเศส และอยู่อันดับที่ 4 ของโลก การตั้งเป้าหมายโดยให้ความสำคัญแก่การผลิตเป็นอันดับหนึ่งนี้ได้ผลเร็วเกินกว่าที่คาดหมายไว้ แต่ก็ก่อให้เกิดความผิดพลาดและความไม่สมประกอบถึงขนาดที่ไม่สามารถมองข้ามไปได้ แม้แต่นายกรัฐมนตรีที่พูดยกย่องการเพิ่มรายได้เป็นเท่าตัวนี้ ก็ยังต้องเอ่ยถึงการแก้ไขเปลี่ยนแปลงความผิดพลาดที่กล่าวมานี้

ในฤดูร้อนของปี 1963 ความผันในการเป็นเขตพัฒนาได้แพร่ขยายออกไป เขตการปกครองท้องถิ่นต่างก็แข่งขันกันเองเพื่อระบุเขตของตนให้เป็นเขตเมืองอุตสาหกรรมใหม่ สภาที่ปรึกษาปัญหาประชากรได้เสนอเอกสารแสดงความคิดเห็นใน “เรื่องควรให้ความสำคัญกับพื้นที่ที่พัฒนาไปปัญหาประชากร” บันทึกนี้แสดงให้เห็นถึงความไม่สมดุลในด้านความเป็นอยู่ของประชาชนที่ได้ถูกทำลายลงจากการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว และได้เน้นให้เห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาสังคมให้ควบคู่ไปกับการพัฒนาที่เน้นเศรษฐกิจ คำว่าพัฒนาสังคมนี้ได้ปรากฏเป็นคำศัพท์ทางการในหนังสือแสดงความคิดเห็นฉบับนี้เป็นครั้งแรก

การใช้ศัพท์คำนี้มาจากความคิดขององค์การสหประชาชาติ คำศัพท์เดิมคือ “SOCIAL DEVELOPMENT” ซึ่งถูกใช้ในความหมายของการพัฒนาสังคมและใช้อย่างแพร่หลายทั่วไป นั่นคือเป็นคำที่รวมความหมายที่เรียกว่า “ทำให้พัฒนา” รวมอยู่ด้วย ซึ่งมีได้หมายความถึงการที่สังคมเปลี่ยนแปลงด้วยตัวเอง แต่เป็นการแปลคำศัพท์เป็นการทำให้สังคม “พัฒนา” ไป รายงานเกี่ยวกับสภาวการณ์ของสังคมโลกได้เสนอไปสู่ที่ประชุมทางเศรษฐกิจและสังคมขององค์การสหประชาชาติ ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาสังคมควบคู่

กับการพัฒนาเศรษฐกิจ ในการประชุมสามัญขององค์การสหประชาชาติในปลายปี 1961 ได้ลงมติให้ถือความสำคัญของ "การพัฒนาความสมดุลทางเศรษฐกิจและสังคม" ญี่ปุ่นก็ได้นำความคิดนี้มาใช้เช่นกัน คำว่า KEISAI KAIHATSU ตรงกับคำว่า ECONOMIC DEVELOPMENT ซึ่งใช้ทั่วไปหลังสงคราม ส่วน SOCIAL DEVELOPMENT ใช้กับ SHAKAI KAIHATSU ด้วย

นับตั้งแต่เริ่มตั้งองค์การสหประชาชาติขึ้นมา ก็ได้ผลักดันในเรื่องนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจในหมู่ประเทศกำลังพัฒนา และได้พบอยู่เสมอว่า การพัฒนาเศรษฐกิจมีอุปสรรคจากการไม่รู้หนังสือ ระดับการศึกษาที่ต่ำ ชนชั้นวรรณะในสังคม และความเชื่อทางไสยศาสตร์ และเริ่มสำนึกได้ว่า การที่จะพัฒนาพลังความสามารถของมนุษย์โดยไม่เตรียมการเงื่อนไขทางสังคมไว้ก่อนล่วงหน้าแล้วก็ไม่อาจพัฒนาเศรษฐกิจให้ก้าวหน้าไปได้ กล่าวคือได้สะท้อนวิธีคิดที่ว่า ถ้าทำการพัฒนาเศรษฐกิจโดยเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างเดียวแล้วก็จะทำให้ทั้งมนุษย์และสังคมเกิดความทันสมัยขึ้นในตัว ซึ่งเป็นความคิดที่ผิด และยอมรับว่าเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องผลักดันนโยบายการพัฒนาสังคมก่อนเพื่อที่จะให้การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นไปได้อย่างดี ในปี 1960 การพัฒนาสังคมได้กลายเป็นหัวข้อสำคัญขององค์การสหประชาชาติไป

ความคิดเรื่องการพัฒนาสังคมในกรณีที่น่ามาใช้กับญี่ปุ่น โดยมองถึงปัญหาพื้นฐานที่เผชิญหน้าองค์การสหประชาชาติอยู่ จะเห็นได้ว่าในไม่ช้าญี่ปุ่นจะไม่อยู่ในหมู่ประเทศที่กำลังพัฒนาอีกต่อไป และนโยบายที่คิดขึ้นโดยสหประชาชาตินี้ก็ไม่สามารถนำมาปรับใช้กับญี่ปุ่นได้อย่างตรง ๆ เป็นต้นว่า ด้านการศึกษา มันไม่ใช่ปัญหาของการขยายการศึกษาให้แพร่หลาย แต่เป็นปัญหาของการเพิ่มงบประมาณการศึกษาและขยายการศึกษาให้สูงขึ้น และในเรื่องประกันสังคม ก็ไม่ใช่ปัญหาเกี่ยวกับการจัดตั้งสถาบันการประกันสังคมแต่เป็นปัญหาของการเพิ่มประสิทธิภาพการประกันสังคมให้ดีขึ้น ถ้าเป็นปัญหาของความไม่สมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจและการพัฒนาสังคมแล้ว ก็เป็นปัญหาที่มาจากความจริงที่ว่าในเวลานั้นญี่ปุ่นเป็นประเทศอันดับหนึ่งใน

เรื่องการผลิต เป็นอันดับสองในด้านรายได้ประชาชาติและการบริโภค และเป็นอันดับสามทางด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม ความก้าวหน้าของสังคมญี่ปุ่นสมัยใหม่รวมศูนย์อยู่ที่นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจโดยยอมละทิ้งนโยบายการพัฒนาสังคม และเมื่อสิ่งนี้รวมตัวกับความผิดปกติที่เกิดจากนโยบายเศรษฐกิจเร่งรัดหลังสงครามแล้ว ความขัดแย้งภายในสังคมก็ทวีขึ้นตามลำดับ การพัฒนาสังคมของญี่ปุ่นจะต้องเผชิญหน้ากับปัญหาที่เกิดจากการทับถมของความล้าสมัยตั้งแต่แรกเริ่ม รวมทั้งความผิดปกติที่เกิดจากการพัฒนาเศรษฐกิจหลังสงครามด้วย

ในขณะที่ปัญหา "การพัฒนาสังคม" ยังไม่เป็นที่รู้อย่างลึกซึ้งดีพอ ปัญหานี้ก็กลายเป็นคำขวัญที่ใช้กันในหมู่ผู้แข่งขันสมัครเลือกตั้งหัวหน้าพรรคเสรีประชาธิปไตยปี 1964 และได้กลายเป็นนโยบายหลักของคณะรัฐมนตรีที่สืบเนื่องต่อจากคณะรัฐมนตรีที่ดำเนินนโยบายเพิ่มรายได้ประชาชาติเป็น 2 เท่า แต่เดิมมาการพัฒนาเศรษฐกิจดำเนินไปก็เพื่อความผาสุกของมนุษย์ แต่เหนือสิ่งนี้ขึ้นไปด้วยพื้นฐานของลักษณะทุนนิยมซึ่งยึดหลักทฤษฎีของการผลิตนี้ ทำให้ความคิดเกี่ยวกับผลกำไรได้แทรกซึมผ่านแผนพัฒนาเหล่านี้โดยตลอดอย่างง่ายดาย เพื่อการหยุดยั้งกระบวนการนี้จะต้องวางแผนการพัฒนาสังคมที่วางรากฐานสวัสดิการสังคมควบคู่กันไปเพื่อสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นในกรณีทีละทีการพัฒนาสังคมไป ความสมเหตุสมผลของการพัฒนาเศรษฐกิจในระยะยาวก็ไม่อาจจะเป็นไปได้ ในขณะที่เมื่อให้ความสำคัญต่อความสมดุลในด้านการพัฒนาสังคมซึ่งถึงแม้ว่าจะขัดแย้งกับการพัฒนาเศรษฐกิจในระยะนั้นก็ตาม แต่ในระยะยาวแล้วเป็นสิ่งที่สมเหตุสมผลซึ่งจิตสำนึกเช่นนี้จะต้องเริ่มวางตั้งแต่รากฐานก่อนเลยทีเดียว แต่ทว่าจิตสำนึกเหล่านี้หาได้บังเกิดขึ้นไม่ สีของกระดานที่เขียนนโยบายการพัฒนาสังคมซึ่งยังไม่ได้รับการปฏิบัติเลยนี้ได้เริ่มเลื่อนหายไป ในขณะที่นายกรัฐมนตรีพูดด้วยตนเองว่า "การให้ความสำคัญต่อความเป็นมนุษย์ได้ถูกละทิ้งไปเนื่องจากนโยบายที่ให้ความสำคัญต่อการผลิตเป็นอันดับแรก และการฟื้นฟูความเป็น

มนุษย์ที่ได้ถูกลืมนโยบายการผลิตรเป็นอันดับแรกนี้ก็ยังไม่ได้ลงมือทำ ด้วยพื้นฐานเช่นนี้การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจึงยังไม่บังเกิดขึ้น ในปี 1964 เป็นครั้งแรกที่คำว่า "สังคมน" ได้ถูกสอดแทรกเข้ามาไว้ในแผนเศรษฐกิจที่เรียกว่า "แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมน" ซึ่งได้ถูกบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรถึงการเพิ่มประสิทธิผลทางเศรษฐกิจพร้อม ๆ กับการผลักดันด้านการพัฒนาสังคมน แต่ตามความเป็นจริงแล้ว จากการเพิ่มประสิทธิผลทางเศรษฐกิจนี้เอง ทำให้มีการวางจุดหนักอยู่ที่การเพิ่มกำลังการแข่งขันในตลาดโลกนั่นเอง ซึ่งก็คือเป็นการตัดสินใจที่ได้วางแผนล่วงหน้าก่อนที่จะขยายขมเค็กให้ใหญ่ขึ้น เหมือนกับการพูดว่าถ้าเศรษฐกิจไม่เติบโตขึ้น ก็อย่าได้หวังเลยว่าสวัสดิการสังคมนจะมีขึ้นได้

เมื่อเป็นเช่นนั้น ในที่สุดแล้วก็ไม่มีใครกล้าเสี่ยงพอที่จะเปลี่ยนแปลงนโยบายที่นำเอาการพัฒนาเศรษฐกิจขึ้นหน้านี้ ดังนั้นในปี 1968 ในหมู่ประเทศเสรี GNP ของญี่ปุ่นเลยหน้าเยอรมันตะวันตก และขึ้นเป็นอันดับ 2 ของโลก คือรองจากสหรัฐอเมริกา โซเวียต และอยู่ในอันดับ 3 ของโลก ซึ่งรายงานในเรื่องนี้เป็นที่สะกิดใจของคนญี่ปุ่นมาก ในช่วงต้นปีดังกล่าวจากการสำรวจแรงงานเมื่อได้ปรากฏตัวเลขของประชากรเกษตรกรรมได้ลดลงไปเหลือร้อยละ 10 นั้น เรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงการเข้าสู่ระดับมาตรฐานของประเทศที่พัฒนาแล้วนั่นเอง ซึ่งเป็นช่วงเวลาของพวกนักคิดที่ได้วาดภาพอนาคตในด้านสดใส ในขณะที่เดียวกันก็ปรากฏ VISION จำนวนหนึ่งซึ่งวาดภาพในอนาคตถึงการเปลี่ยนแปลงและสภาพที่จะเปลี่ยนแปลงไปด้วย

แต่คำว่า VISION นอกจากมีความหมายของ "การมองตลอดไปข้างหน้า" แล้ว ยังมีความหมายรวมถึง "ภาพเพื่อฝัน" รวมอยู่ด้วย VISION และทฤษฎีอนาคตนี้ได้วาดภาพความเพื่อฝันว่าถึงแม้ปัจจุบันจะยากลำบากแต่ในอนาคตญี่ปุ่นจะกลายเป็นสวรรค์ ซึ่งสิ่งนี้ทำให้ผู้คนลืมนความเป็นจริงในปัจจุบัน ภาพเพื่อฝันนี้ทำให้เกิดการรวมศูนย์เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจขึ้น และทำให้

เศรษฐกิจของญี่ปุ่นขยายตัวนับตั้งแต่คณะรัฐบาลที่มีแผนเพิ่มรายได้เป็น 2 เท่าดำเนินการเป็นต้นมา ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจของญี่ปุ่นขยายตัวอย่างรวดเร็วก็คือการลงทุนระดับสูงของรัฐบาล เมื่อพิจารณาปี 1970 ซึ่งเป็นช่วงที่เศรษฐกิจเจริญอย่างสุดขีดเมื่อเทียบกับเมื่อ 10 ปีที่แล้ว GNP ได้เพิ่มเป็น 3.5 เท่า บัญชีรายจ่ายทั่วไปได้เพิ่มเป็น 4 เท่า ในขณะที่เดียวกับการลงทุนของรัฐบาลได้เพิ่มสูงขึ้นเป็น 5 เท่ากว่า เงินลงทุนนี้ส่วนใหญ่เป็นเงินสะสมทางไปรษณีย์และเงินประกันสะสมที่จ่ายให้รัฐในรูปต่าง ๆ เงินเหล่านี้ก็คือเงินสะสมของมวลประชานั่นเองที่ใช้เป็นฐานในการสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจโดยใช้ชื่อว่า "การลงทุนของรัฐ" ผลจากความเจริญทางเศรษฐกิจเจริญเร็วนี้ทำให้ระดับการบริโภคของประชาชนสูงขึ้น รายจ่ายเพื่อการบริโภคก็เพิ่มมากขึ้นด้วย แต่ตามความเป็นจริงรายจ่ายของบุคคลที่เป็นอัตราส่วนของรายจ่ายรวมประชาชาตินี้ในปี 1970 ได้ลดลงจากร้อยละ 56 เป็นเกือบ 50 ในขณะที่การลงทุนเพิ่มจากร้อยละ 31 เป็น 36 เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศที่พัฒนาแล้วซึ่งรายจ่ายการบริโภคส่วนบุคคลเกินกว่าร้อยละ 60 ในขณะที่มีการลงทุนประมาณร้อยละ 20 แล้ว การลงทุนของญี่ปุ่นจึงสูงอย่างผิดปกติ นี่เป็นลักษณะพื้นฐานซึ่งเกิดจากความเจริญทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ลักษณะพื้นฐานนี้จะได้รับการแก้ไขด้วยการพัฒนาสังคมเท่านั้น ซึ่งไม่ใช่เป็นเพียงแต่คำที่เขียนบนกระดานดำเท่านั้น

การดำเนินนโยบายให้ความสำคัญต่อการผลิตต่อเนื่องกันไปนี้ นอกจากจะสร้างผลลัพธ์ที่เกิดสภาพผิดปกติขึ้นแล้วยังได้เพิ่มความขัดแย้งที่สะสมกันมามากขึ้นด้วย ความล้าหลังของอุปกรณ์สาธารณูปโภคเป็นประจักษ์พยานที่ชัดเจนตามจำนวนการผลิตที่เพิ่มมากขึ้น ความก้าวหน้าที่ยังพึ่งพิงต่อวิธีการผลิตเช่นนี้ได้ทำลายสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติลงไปมาก การรณรงค์ต่อต้านสภาพแวดล้อมเป็นพิษในปี 1970 สะท้อนถึงสิ่งที่บุคคลทั่วไปรู้จักกันว่า ความรุนแรงของสภาพแวดล้อมเป็นพิษนี้เป็นผลเสียที่เกิดจากนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจนั่นเอง ในปี 1970 นี้จึงเป็นเวลาทีที่ประชาชนได้ตื่นจากการ

ผันหวานที่คิดว่าเมื่อการพัฒนาเศรษฐกิจก้าวหน้าขึ้นเท่าไรการพัฒนาสังคมก็จะเป็นไปเองในอนาคต นายกรัฐมนตรีผู้ซึ่งจำใจต้องกล่าวว่า “ถ้าไม่มีสวัสดิการสังคมก็จะเป็นไม่มีความเจริญทางเศรษฐกิจด้วย” หลังจากปลดเกษียณแล้ว คำขวัญ “การพัฒนาสังคม” ก็ได้ถูกเขียนขึ้นป้ายอีกครั้งหนึ่ง

แต่ทว่าป้ายที่แขวนใหม่นี้เป็น “แผนการปฏิรูปหัวหมูเกาะญี่ปุ่น” ซึ่งพื้นฐานของความคิดนี้ก็คือ “นโยบายการให้ความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นที่หนึ่ง” เช่นเดิมที่เคยเป็นมาในปี 1970 แผนการพัฒนาเศรษฐกิจฉบับใหม่ได้เขียนไว้ในหัวข้อย่อยที่ว่า “จุดมุ่งหมายเพื่อความสมบูรณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมของมนุษย์” ได้กล่าวบรรยายถึงการกระจายประโยชน์และกล่าวว่าปัจจุบันเป็นเวลาที่สามรถที่จะเลือก “สังคมที่มีสวัสดิการสูงและอัตราภาษีที่สูง” ได้ สิ่งนี้ในความหมายทางการปฏิบัติแล้วก็คือการนำเอาส่วนเกินจากผลของเศรษฐกิจเร่งรัดมาเสริมให้แก่การพัฒนาสังคมนั่นเอง สิ่งนี้ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงลักษณะพื้นฐานของสังคมญี่ปุ่นเลย ในปี 1973 นโยบายที่กล่าวว่าปีนี้เป็นปีเริ่มต้นสวัสดิการสังคมนี้ในขณะที่ตัวเขียนหมึกยังไม่แห้งก็ได้กล่าวถึงการพิจารณาสวัสดิการสังคมขึ้นใหม่เป็นการเร่งด่วนอีกซึ่งเป็นผลจากวิกฤตการณ์น้ำมัน ด้วยผลของความเจริญทางเศรษฐกิจที่ลดลง ญี่ปุ่นเริ่มจ่ายหนี้ค้างที่เกิดจากนโยบายเศรษฐกิจเร่งรัด ยิ่งกว่านั้นด้วยผลของความเจริญทางเศรษฐกิจที่ลดลง หมายความว่านโยบายที่โน้มเอียงไปทางการพัฒนาเศรษฐกิจยังคงดำเนินต่อไปด้วยรากฐานที่แข็งแกร่ง และก็ยังมีส่วนต่อการกระจายงบประมาณการพัฒนาสังคมด้วย แผนการพัฒนาสังคมที่ได้กล่าวข้างต้นดูเหมือนจะอ้างว่างเปล่าเปลี่ยวเสียเหลือเกิน

บทที่ 22

ภาพที่เป็นจริงของมหาอำนาจเศรษฐกิจญี่ปุ่น

เมื่อ GNP ของญี่ปุ่นอยู่ในอันดับที่ 3 ของโลกในปลายปี 1960 นั้น ญี่ปุ่นเองและนานาชาติต่างก็ยอมรับในความเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจของ ญี่ปุ่น ในปี 1969 นักหนังสือพิมพ์ชาวสวีเดนชื่อ HAKEN DENBERG ได้เสนอความเห็นไว้ว่า ในราวกลางปี 1980 ญี่ปุ่นจะไล่ทันสหรัฐอเมริกาและจะกลายเป็นอภิมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ แต่จากเหตุการณ์ดอลลาร์ซ็อกปี 1971 วิกฤตการณ์น้ำมันปี 1973 รวมทั้งเหตุการณ์ด้านลบต่าง ๆ ที่ทำให้การพัฒนาทางเศรษฐกิจล่าช้า ได้ทำให้การคาดการณ์ของเขาผิดพลาดไป แต่ว่าต่อมาภายหลังญี่ปุ่นที่ได้ผ่านวิกฤตการณ์มาได้นั้นก็ได้กลายเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจขึ้นมาได้ ภายหลังจากนั้น 10 ปีในปี 1979 นักสังคมวิทยาชาวอเมริกันชื่อ EZLA F. VOGEL ได้ยกย่องญี่ปุ่นว่าเป็นประเทศระดับนำ (JAPAN AS NUMBER ONE 1979) เขาได้เสนอแม้กระทั่งให้อเมริกาศึกษาบทเรียนความสำเร็จจากญี่ปุ่น

คำสรรเสริญเหล่านี้ญี่ปุ่นควรมีทำอย่างไรดี? ความเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นนี้เป็นความจริงที่ไม่บิดเบือน มหาอำนาจทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นเป็นความจริงที่มีโช่ภาพลวงตา แต่ว่าต้องไม่ลืมสิ่งที่ HEDBERG ขนานนามความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นว่าเหมือนกับ การพัฒนาเศรษฐกิจชนิด “เฮฟวี เวทย์” บนผืนแผ่นดินชนิด “ฟรายเวทย์” ปราศจากทรัพยากร และเตือนว่ามันเหมือนกับนักมวยปล้ำซูโม่ตัวใหญ่โต เดินร่ำด้วยรองเท้าบัลเลต์คู่เล็ก และ “ละครบทโศกนาฏกรรมของญี่ปุ่นก็อยู่ที่นั่น” การที่ญี่ปุ่นเจริญขึ้นเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจซึ่งยืนอยู่ที่หัวแถวของประเทศที่พัฒนาแล้วนั้นไม่มีใครสามารถปฏิเสธได้ แต่ถ้ามองภาพที่เป็นจริงแล้ว ญี่ปุ่นมีปัญหามากมายในตัวเศรษฐกิจของญี่ปุ่นเอง กล่าวคือ นโยบาย

เศรษฐกิจเร่งรัดไม่ได้ทำลายโครงสร้าง 2 ชั้นที่มีมาแต่ก่อนสงคราม หรืออาจกล่าวได้ว่าโครงสร้าง 2 ชั้นนี้เองเป็นตัวค้ำจุนให้กับโครงการเศรษฐกิจเร่งรัดนั้น นอกจากนี้การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่พัฒนาก่อนเช่นนี้ทำให้นโยบายพัฒนาสังคมต้องล่าช้าลงไป ผลจากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเช่นนี้แม้ว่าโครงสร้างพื้นฐานด้านสาธารณูปโภคจะได้รับการปูพื้นฐานในระดับหนึ่ง รวมทั้งได้ยกระดับการประกันทางสังคมขึ้นมาแล้วก็ตาม แต่สภาพการดำรงชีวิตกับวิถีทางการผลิตซึ่งไม่ได้สมดุล ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทก่อน ยังคงดำรงอยู่เช่นเดิมยังไม่ได้รับการแก้ไขให้หมดสิ้นไป

ในประเทศญี่ปุ่นปัจจุบัน ระดับการผูกขาดทางเศรษฐกิจมีค่อนข้างสูง ในจำนวนอุตสาหกรรมหนักที่ผูกขาดนี้มี 6 บริษัทที่อยู่ในบัญชีรายชื่อ 50 บริษัทใหญ่ของโลก แต่ในด้านกลับบริษัทขนาดเล็กมีอยู่อย่างมากมายซึ่งก็คือน่าจะมีโครงสร้างซ้อน 2 ชั้นดำรงอยู่ ยกตัวอย่างเช่น ถ้ามองดูขนาดของโรงงานแล้ว อัตราของโรงงานที่มีคนทำงานเกินกว่า 500 คนในระยะเวลาประมาณ 20 ปีนี้ เพิ่มจากร้อยละ 21 เป็น 23 ซึ่งเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนเล็กน้อย แต่โรงงานขนาดเล็กที่มีคนงานไม่ถึง 50 คนนั้น แต่ก่อนมีไม่ถึงร้อยละ 50 ได้ลดลงไปเหลือเพียงร้อยละ 45 เท่านั้น และอัตราส่วนของโรงงานอุตสาหกรรม

ตารางที่ 32 การเปรียบเทียบโรงงานที่จำแนกไปตามขนาดของแรงงานนานาชาติ

		1-99 คน	100-499	500-900	1000-
ญี่ปุ่น	(1979)	58.3	21.3	7.0	13.4
อเมริกา	(1977)	25.4	18.0	29.1	27.5
เยอรมันตะวันตก	(1979)	18.9	30.0	13.2	37.9

แหล่งที่มา: NIHON KOKUSAI ZUE, 1982 p.326

กรรมหนักที่มีคนงานเกินกว่า 1,000 คนมีต่ำกว่าร้อยละ 15 ไม่เปลี่ยนแปลงซึ่งถึงแม้ว่าเศรษฐกิจจะเจริญขึ้นอย่างมากมายก็ตาม จากตารางที่ 32 นี้ในโรงงานที่มีคนงานเกินกว่า 1,000 คน อัตราส่วนของโรงงานของสหรัฐอเมริกา มีประมาณร้อยละ 30 ของสหพันธรัฐเยอรมันมีเกือบร้อยละ 40 ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบแล้วญี่ปุ่นเป็นประเทศที่มีโรงงานขนาดกลางและเล็กเท่านั้น นอกจากนี้ในกรณีที่เปรียบเทียบโรงงานที่มีคนงานไม่ถึง 100 คนซึ่งญี่ปุ่นจะมีถึงร้อยละ 58 ในขณะที่เยอรมันมี 20 และอเมริกามี 25 จากตัวเลขนี้อาจกล่าวได้ว่าญี่ปุ่นเป็นประเทศที่มีแต่โรงงานขนาดเล็กก็ว่าได้ แม้ญี่ปุ่นจะมีบริษัทขนาดใหญ่ติดอันดับโลกก็ตาม แต่ในอีกด้านหนึ่งบริษัทขนาดเล็กก็ยังคงมีอัตราส่วนที่สูงอยู่ บริษัทเล็ก ๆ เหล่านี้ในขณะที่ต้องต่อสู้แข่งขันเพื่อความอยู่รอดอย่างทรหดอยู่นั้น ยังคงมีสภาพเป็นเพียงผู้รับช่วงงานย่อยจากบริษัทใหญ่ และเป็นแกนกลางในแผนเศรษฐกิจเร่งรัดซึ่งรวมศูนย์อยู่ที่บริษัทใหญ่เหล่านั้น

นั่นคือค่าแรงที่ต่ำที่เผชิญหน้าคนงานในบริษัทขนาดเล็กนั้นเกี่ยวพันกับการพัฒนาเศรษฐกิจเร่งรัดอย่างไม่ต้องสงสัย ความแตกต่างของค่าแรงในบริษัทขนาดใหญ่และเล็กได้ลดลงเป็นอย่างมากในช่วงของการเติบโตอย่างสุดขีดทางเศรษฐกิจ ในปี 1960 ค่าแรงของคนงานที่ทำงานในบริษัทขนาดเล็กที่มีคนงานไม่ถึง 30 คน เมื่อเปรียบเทียบกับบริษัทที่มีคนงานเกินกว่า 500 คนแล้ว มีค่าแรงไม่ถึงครึ่ง แต่ในปี 1965 เพิ่มขึ้นร้อยละ 60 กว่า ส่วนค่าแรงของคนงานในบริษัทที่มีคนงานเกิน 30 คนกับบริษัทที่มีคนงานไม่ถึง 100 คนแล้ว ค่าแรงได้เพิ่มจากไม่ถึงร้อยละ 60 เป็น 70 เมื่อมองความเปลี่ยนแปลงภายหลังจากนั้นแล้ว ความแตกต่างนี้ไม่ได้ลดลงไปอีกและหยุดอยู่เพียงแค่นั้น เท่านั้นยังไม่พอ บริษัทขนาดเล็กและขนาดย่อมที่มีคนทำงานไม่ถึง 100 คน จากปี 1955 เป็นต้นมาเป็นเวลา 20 ปีนี้ ในช่วงเวลาครั้งแรกค่าแรงได้เพิ่มมากขึ้น แต่ในช่วงเวลาหลังค่าแรงกลับตกต่ำลง และหลังจากปี 1975 ก็ดำรงอยู่เช่นนั้นเรื่อยมา ในปัจจุบันคนทำงานในประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจนี้ดำรงอยู่ด้วยโครงสร้างซึ่งประมาณครึ่งหนึ่งของคนงานกิน

เงินเดือนไม่ถึงร้อยละ 70 ของคณงานระดับสูงที่มีจำนวนเพียงประมาณร้อยละ 20 เท่านั้น

แต่ถึงแม้จะมีปัญหาเช่นนี้ก็ตาม ระดับค่าแรงของผู้ใช้แรงงานในญี่ปุ่นก็สูงขึ้น ค่าแรงในการผลิตของญี่ปุ่นยังไม่ถึงขนาด 14 เท่าของอเมริกาและเยอรมันตะวันตก แต่ก็สูงกว่าฝรั่งเศสมากและก็ยังสูงกว่าอังกฤษและอิตาลี ค่าแรงในอเมริกาในปี 1965 แพงเป็น 5 เท่าของญี่ปุ่น ในปี 1970 เป็น 3.6 เท่า และถ้าประเมินจากค่าเงินเยนที่เพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ ค่าแรงในญี่ปุ่นจะสูงขึ้นเมื่อคิดจากมาตรฐานของนานาชาติ

ระดับค่าแรงที่เพิ่มสูงขึ้นนี้ทำให้ระดับค่าครองชีพสูงขึ้น และรวมทั้งทำให้จิตสำนึกของชนชั้นกลางขยายตัวมากขึ้นด้วย แต่ระดับค่าครองชีพที่สูงขึ้นนี้ไม่ได้หมายความว่าระดับชีวิตความเป็นอยู่จะดีขึ้นตามขึ้นมาด้วย ถึงแม้ว่ารายได้จะเพิ่มขึ้นและระดับค่าครองชีพจะสูงขึ้นก็ตาม ถ้าคิดรวมถึงสต็อกความยากจนแล้ว ระดับชีวิตความเป็นอยู่ของ "เศรษฐกิจใหม่" นี้ซึ่งถึงแม้ว่ารายได้ในปัจจุบันจะลดน้อยลงก็ตาม ก็ยังไม่ดีเท่าชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนที่อยู่อย่างสมบูรณ์ในสมัยโบราณ แม้ว่า GNP จะเพิ่มสูงขึ้น รายได้ของประชากรจะเพิ่มมากขึ้นก็ตาม แต่ญี่ปุ่นซึ่งวางจุดหนักอยู่ที่การขยายและเพิ่มทุนซึ่งเกี่ยวข้องกับกำลังผลิต ก็ไม่ได้ทำการแก้ไขเปลี่ยนแปลงทุนที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ซึ่งยังคงมีสต็อกของความยากจนอยู่ ความร่ำรวยของมหาอำนาจทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นนี้ก็เหมือนกับการเป็น "เศรษฐกิจใหม่" เท่านั้น ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับ "ครอบครัวผู้ดีเก่า" ที่ทรงอำนาจแล้วกล่าวได้ว่าก็ยังคงยากจนอยู่ ดังนั้นเมื่อดูถึงระดับชีวิตความเป็นอยู่โดยถ้วนทั่วแล้ว ถึงแม้ว่าระดับครองชีพจะสูงขึ้นด้วยก็ตาม แต่ก็ยังต้องกระตาคใจต่อการได้รับสมญานามว่าเป็น "ประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ" เช่นนี้

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า การแพร่กระจายของทรัพย์สินถาวรเป็นไปอย่างเห็นได้ชัด แต่สำหรับทางด้านที่อยู่อาศัยแล้วก็ไม่อาจคิดว่าญี่ปุ่นเป็นประเทศที่เจริญทางเศรษฐกิจ คิดโดยเฉลี่ยทั่วประเทศแล้วจะมี 0.8 คนต่อ

ตารางที่ 33 การเปรียบเทียบมาตรฐานบ้านทางสากล

	ญี่ปุ่น (1978)	อเมริกา (1970)	อังกฤษ (1971)	เยอรมันตะวันตก (1972)
จำนวนห้องต่อบ้าน	4.5	5.1	4.9	4.2
จำนวนคนต่อห้อง	0.8	0.6	0.6	0.7
อัตราส่วนการใช้น้ำประปา	92.7	97.5	-	99.2
อัตราส่วนการใช้ส้วมซึม	45.9	96.0	98.9	94.2

แหล่งที่มา: NIHON KOKUSAI ZUE, 1980, P. 121

ห้อง มีห้อง 4.5 ห้องต่ออาคาร 1 หลัง ซึ่งเป็นตัวเลขที่ไม่น้อยเมื่อเปรียบเทียบกับนานาประเทศดังที่ได้แสดงไว้ในตารางที่ 33 แต่ห้องจะเล็กกว่าโดยเฉลี่ย 1 คนต่อ 8 เสื่อ (1 คนต่อ 15 ตารางเมตร) ซึ่งถ้าจำกัดเฉพาะเขตเมืองใหญ่แล้วก็จะเห็นว่ายิ่งเล็กลงไปอีก จำนวนที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้นทุกปีแต่หลังจากวิกฤตการณ์น้ำมันแล้วอัตราเพิ่มขึ้นนี้ได้ลดลง การเพิ่มขึ้นของราคาที่ดินอย่างผิดปกติทำให้บุคคลธรรมดาไม่อาจที่จะมีบ้านส่วนตัวได้ง่าย สิ่งนี้สะท้อนจากความจริงที่ว่าในปี 1950 ผู้ที่มีบ้านเป็นของตนเองนั้นมีถึงร้อยละ 80 ต่อมาลดเหลือ 50 ในปัจจุบันมีเพียง 60 เท่านั้น ประชาชนจึงตั้งความหวังกับนโยบายการสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ของรัฐบาลขึ้น ในแต่ละปีรัฐบาลสร้างได้ไม่ถึงร้อยละ 50 เท่านั้น ยิ่งกว่านั้นมาตรฐานที่ใช้ในระยะยาวคือสร้าง "บ้าน 2 ห้อง" เท่านั้น ด้วยมาตรฐานที่แบ่งเป็นห้องนอนและห้องครัวนี้คงจะเพียงพอในระยะแรก แต่การแบ่งห้องนอนนั้นไม่ได้คำนึงถึงว่าเด็ก ๆ ในไม่ช้าก็ต้องเติบโตขึ้นมาซึ่งต้องการห้องนอนเพิ่มมากขึ้น ซึ่งก็คงไม่ต้องพูดถึงว่าเมื่อยามชราแล้วการที่จะอยู่ร่วมกับครอบครัวของลูกหลานย่อมเป็นไปได้ไม่ได้อย่าง

แน่นอน ญี่ปุ่นที่เป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจในปัจจุบันกำลัง “มีปัญหา” กับเรื่องที่อยู่อาศัยอันเป็นปัญหาพื้นฐานที่ใกล้ตัวที่สุด

ไม่ใช่เฉพาะเรื่องที่อยู่อาศัยที่จำเป็นต่อชีวิตเท่านั้น ชีวิตครอบครัวนอกบ้านก็ยังคงประสบปัญหาโครงสร้างพื้นฐานทางสาธารณูปโภครวมอยู่ด้วย โครงสร้างพื้นฐานทางสาธารณูปโภคนี้ กล่าวด้วยความหมายที่แคบก็คือ น้ำประปา ท่อระบายน้ำ ท่อระบายน้ำจากห้องน้ำ พลังงานก๊าซและไฟฟ้า รวมทั้งสนามเด็กเล่น ในความหมายที่กว้างแล้วหมายถึง โรงเรียนเด็ก โรงเรียนอนุบาล โรงเรียน ห้องสมุด เป็นต้น ซึ่งเป็นเครื่องมือทางการศึกษา โรงพยาบาลและคลินิกซึ่งเป็นสถาบันทางการแพทย์ ถนน รถประจำทางซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นทางการคมนาคม และบ้านพักคนชราซึ่งเป็นสถาบันทางสวัสดิการสังคม

เมื่อเปรียบเทียบกับอดีตแล้ว สิ่งนี้ได้รับการพัฒนาปรับปรุงจากผลของกระบวนการเติบโตอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจ เมื่อดูเครื่องอำนวยความสะดวกทางสาธารณูปโภคในความหมายที่แคบแล้ว ในด้านการประปาอาจจะดีแต่ในด้านท่อระบายน้ำแล้วมีประชาชนเพียงร้อยละ 20 กว่าเท่านั้นที่ได้ใช้ท่อระบายน้ำร่วมกัน ซึ่งเมื่อดูจากมาตรฐานของประเทศที่พัฒนาแล้วจะมีถึงร้อยละ 60 กว่า และเมื่อดูอังกฤษซึ่งมีอัตราใช้ถึงร้อยละ 90 แล้ว การระบายน้ำของญี่ปุ่นยังคงเป็นเพียงประเทศกำลังพัฒนาเท่านั้น การจัดการเกี่ยวกับการระบายอุจจาระร้อยละ 70 ใช้วิธีการตักหรือปั๊มออกมา ในด้านการจัดการกับขยะมูลฝอย ครั้งหนึ่งใช้วิธีเผา ส่วนที่เหลือเป็นจำนวนมากใช้วิธีฝังกลบดิน กล่าวคือการทำที่ฝังขยะเหล่านี้กับสงครามทำลายขณะนี้ได้นั้นยังห่างไกลจากความเป็นจริงอยู่มาก นอกจากนี้สวนสาธารณะและสนามเด็กเล่นก็ยังมีน้อยมาก เมื่อเปรียบเทียบกับของประเทศยุโรปอเมริกา ซึ่งอาจเป็นเพราะพื้นที่ประเทศญี่ปุ่นเองที่มีน้อยและคับแคบก็ได้

ความล่าช้าทางด้านโครงสร้างพื้นฐานด้านสาธารณูปโภคนี้เป็นผลจากการขาดแคลนของญี่ปุ่นสมัยใหม่ แต่คนญี่ปุ่นก็ได้เคยชินกับสภาพเช่นนี้ ซึ่งก็

เป็นผลจากผู้ที่อาศัยในเมืองใหญ่ไม่ได้เรียกร้องอย่างแข็งขันที่จะให้ทางการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้ คนญี่ปุ่นที่ใช้ชีวิตอยู่ในที่ทำงานเป็นส่วนใหญ่และปิดตัวเองอยู่กับบ้านส่วนตัว MY HOME ภายหลังสงคราม ไม่ได้มีความสนใจเลยต่อสภาพสังคมรอบตัวที่ตนอาศัยอยู่ ถ้าพวกเขาตัดสินใจเรียกร้องอย่างแข็งขันให้ลงทุนทางสังคมเพื่อปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นแล้ว ทางการเองก็อาจทำอะไรบางอย่างกับเป้าหมายการผลิตเป็นอันดับหนึ่งที่ได้ตั้งไว้ แต่ในความเป็นจริงก็คือ การลงทุนด้านสังคมส่วนใหญ่ถูกใช้ในด้านการผลิตเป็นอันดับแรก การลงทุนด้านสวัสดิการสังคมจึงอยู่ในอันดับรองลงมา

เมื่อเป็นเช่นนี้ คุณภาพระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจกับการพัฒนาทางสังคมจึงไม่ได้เป็นอย่างที่ควร ญี่ปุ่นซึ่งมี GNP ติดอันดับ 3 ของโลก แต่มาตรฐานสภาพแวดล้อมชีวิตแล้วกล่าวได้ว่าอยู่ในระดับ 2 ใน 3 ของประเทศพัฒนาแล้วของทางยุโรป-อเมริกาเท่านั้น นี่คือภาพความเป็นจริงของมหาอำนาจทางเศรษฐกิจญี่ปุ่น มีคำกล่าวที่พูดเกินความจริงไปเล็กน้อยแต่ก็ไม่ใช่คำวิจารณ์ที่ไร้เหตุผลเสียทีเดียวที่ว่า คนญี่ปุ่นทำงานแบบ WORKAHOLIC และอาศัยอยู่บ้านเล็กเท่ารังกระต่าย ซึ่งเป็นคำพูดที่ก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์โดยทั่วไป แต่สิ่งที่ VOGEL ได้พูดถึงคุณค่าของความสำเร็จที่คนญี่ปุ่นสร้างขึ้นนั้นหมายความว่าอย่างไรนั้นก็ยังไม่เป็นที่ทราบอย่างชัดเจนได้ แต่สำหรับคนญี่ปุ่นแล้วควรที่จะได้สำนึกถึงคุณค่าของความสำเร็จที่ได้รับมา

บทที่ 23

การประกันสังคมกับการสังคมสงเคราะห์

เป็นที่ประจักษ์ชัดเจนแล้วว่าการพัฒนาสังคมล้าหลังเมื่อเปรียบเทียบกับด้านเศรษฐกิจ แม้แต่การประกันสังคมและสวัสดิการสังคมก็เช่นกัน ประเทศญี่ปุ่นซึ่งได้ไต่ลำดับขั้นมาอยู่ตำแหน่งที่ยิ่งใหญ่ทางเศรษฐกิจนี้มีผลทำให้เกิดการล่าช้าในการทุ่มเทงบประมาณในด้านสังคมไป

คำว่า สังคมสงเคราะห์ ถูกใช้ในความหมายที่กว้างคือการประกันสังคมและรวมทั้งสวัสดิการสังคมซึ่งเป็นความหมายที่แคบด้วย ในขณะที่เดียวกัน คณะกรรมการการประกันสังคมผู้ซึ่งได้วางรากฐานระบบการประกันสังคมภายหลังสงครามได้กำหนดความหมายไว้ดังนี้ การประกันสังคมในความหมายที่กว้าง คือ นอกจากจะเป็นการให้ความมั่นคงในสังคมโดยส่วนใหญ่เป็นการประกันทางรายได้และการประกันสุขภาพ ทั้งยังรวมถึงงานทางด้านสังคมสงเคราะห์และสาธารณสุขด้วย ในกรณีเช่นนี้การประกันสังคมกินความหมายมากกว่าสังคมสงเคราะห์

เมื่อเป็นเช่นนี้คำศัพท์ 2 คำนี้จึงเป็นคำที่ใช้ในความหมายทั้งแคบและกว้างสลับกันไป โดยทั่วไปแล้วสังคมสงเคราะห์ถูกใช้ในความหมายเดียวกันกับ SOCIAL WORK มาก่อน คำว่า SOCIAL WORK นี้ก่อนสงครามเคยใช้ในความหมายว่าสังคมสงเคราะห์ และคำย่อของสังคมสงเคราะห์จึงถูกใช้ในความหมายทั่วไป กลุ่มประสานงานสังคมสงเคราะห์ทั้งของภาครัฐและเอกชนซึ่งใช้ชื่อว่าคณะกรรมการสังคมสงเคราะห์นั้นได้กระจายตัวอยู่ทั่วประเทศ จึงทำให้คำว่าสังคมสงเคราะห์เป็นศัพท์ที่คุ้นหูของคนทั่วไป คำว่าการประกันสังคมจึงถูกใช้ในความหมายที่ตรงข้ามกับความหมายที่แคบดังที่ได้กล่าวข้างต้น ดังนั้นคำว่าสังคมสงเคราะห์ซึ่งถึงแม้ว่าตามแนวความคิดแล้วจะถูกใช้ในความหมายที่กว้างก็ตาม แต่เมื่อเทียบเคียงกับการประกันสังคมแล้วพิจารณาได้ว่า

เป็นคำ SOCIAL WORK ที่ใช้อย่างแพร่หลายภายหลังสงคราม

แต่ทว่าดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น การประกันสังคมและสังคมสงเคราะห์ที่ล่าหลังของญี่ปุ่นนี้แม้ก่อนสงครามมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างมากกับระบบความช่วยเหลือฉันท์พี่น้องในหมู่บ้านและเมือง (TOWN) กับระบบอีเอะกล่าวคือ ก่อนสงครามเป็นเรื่องธรรมดาที่พ่อแม่เมื่อแก่เดมาจะพึ่งพิงลูกชายคนโตในการเลี้ยงดูตน การประกันสังคมจึงไม่อาจเกิดขึ้นได้ ในยุคที่ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านใกล้เคียงสามารถยื่นมือเข้าช่วยเหลือแม่ในยามขัดสนได้เช่นนี้ การสังคมสงเคราะห์จึงยังไม่ได้เป็นปัญหาที่สำคัญ แต่ทว่าเมื่อประชากรในเมืองเพิ่มมากขึ้น คนที่ไม่มีบ้านเกิดในชนบทที่จะพึ่งพิงได้ก็เพิ่มมากขึ้น ดังนั้นเมื่อคนเหล่านี้ไม่สามารถที่จะหวังหลักประกันจากญาติพี่น้องได้นี้เพิ่มมากขึ้น การช่วยเหลือจากกลุ่ม REGULATIONS FOR CHARITABLE ASSISTANCE ในยุคเมจิเริ่มไม่เป็นการเพียงพอ ในปี 1929 จึงมีการออกกฎหมายให้ความคุ้มครองช่วยเหลือฉบับพิเศษขึ้น กระนั้นก็ตามในชนบท การมีญาติที่ได้รับความช่วยเหลือจากทางการซึ่งถึงแม้จะเป็นญาติห่าง ๆ ก็ตามกลายเป็นเรื่องที่น่าขายหน้า ถึงแม้ในเมืองก็ตาม การลงทะเบียนรับบัตรช่วยเหลือจากทางการกลายเป็นหลักฐานว่าผู้นั้นได้ลดระดับตัวเองสู่ชนชั้นผู้ใช้บัตร ซึ่งก็คือถูกสังคมมองว่าเป็นชนชั้นผู้ยากไร้และอยู่ระดับต่ำสุดของสังคม จิตสำนึกที่ว่า การได้รับความช่วยเหลือจากทางการอันเป็นสิทธิของตนที่ควรจะได้รับนั้นยังไม่ได้เกิดขึ้นมา

ในสภาพเช่นนี้ การดูแลเด็กกำพร้าและผู้สูงอายุที่ขาดที่พึ่งโดยส่วนใหญ่จึงต้องตกอยู่กับสถาบันที่ดำเนินการด้วยความอนุเคราะห์ของเอกชน เป้าหมายหลักของงานสงเคราะห์นี้คือการดูแลผู้ที่อยู่อย่างไรที่พึ่งพิงและผู้ที่ต้องแก่การสงเคราะห์ ส่วนความคิดที่ว่าคนเหล่านี้ก็มีสิทธิพื้นฐานอันชอบธรรมที่จะเรียกร้องได้ก็ยังไม่เกิดขึ้น ภายในสถาบันเหล่านี้ในส่วนที่เป็นที่รู้จักก็คือ สถาบันการกุศลของศาสนาคริสต์ที่ดำเนินการจากการบริจาคของผู้มั่งมี การเกี่ยวข้องกันระหว่างกาสังคมสงเคราะห์กับศาสนาคริสต์ซึ่งเป็นที่

มาจากความเมตตา แต่เป็นกฎหมายที่ตั้งอยู่บนจุดยืนของการประกันสิทธิในการดำรงชีวิต นั่นหมายความว่า การประกันสังคมและสังคมสงเคราะห์ในญี่ปุ่นได้เริ่มเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก

ดังนั้นในโครงร่างระบบการประกันสังคมที่ได้ร่างในปีต่อมาคือปี 1947 นี้ ก็ได้มีจุดยืนที่หลุดพ้นจากความคิดลักษณะเมตตาสงสาร นอกจากนั้นในปีต่อมาคือปลายปี 1948 ได้มีการจัดตั้ง “สภาการประกันสังคม” (SOCIAL SECURITY COUNCIL) ขึ้น ในปี 1950 เมื่อมีการ “แนะนำเรื่องการประกันสังคม” ซึ่งได้ใช้กฎหมายรัฐธรรมนูญมาตราที่ 25 ซึ่งเขียนไว้ว่า “ประชาชนทุกคนมีสิทธิในการดำเนินชีวิตขั้นต่ำสุดในระดับมาตรฐานทางวัฒนธรรมและสุขภาพที่แข็งแรง” รัฐจะ “ใช้ความพยายามเพื่อยกระดับหรือเพิ่มพูนการสังคมสงเคราะห์ การประกันสังคมรวมทั้งการสาธารณสุขขึ้น” หลังจากนั้นได้มีการออกกฎหมายเกี่ยวกับการสังคมสงเคราะห์ฉบับแล้วฉบับเล่า

แต่ทว่าบุคคลผู้โชคไม่ดีที่ตกหล่นจากเป้าหมายของกฎหมายเหล่านี้ เป็นผู้ที่มักจะถูกทอดทิ้งในท่ามกลางการแข่งขันเพื่อสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจ ซึ่งคนเหล่านี้ไม่มีพลังอำนาจพอที่จะเรียกร้องความต้องการของตน ความสมบูรณ์ทางด้านกฎหมายสังคมสงเคราะห์ฉบับต่าง ๆ ก็ยังขาดตกบกพร่อง เพื่อการนี้สถาบันที่จำเป็นและการจ่ายค่าจ้างให้กับบุคคลที่ทำงานในสถาบันนั้นก็ล้วนไม่ได้รับความสนใจจากรัฐ ทั้งนี้ก็เนื่องจากรัฐบาลคลั่งของรัฐที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลักนั่นเอง แต่ทว่าเมื่อเปรียบเทียบกับก่อนสงครามแล้ว อาจกล่าวได้ว่างานสังคมสงเคราะห์ในปัจจุบันได้เปลี่ยนไปจากหน้ามือเป็นหลังมือ องค์กรสงเคราะห์เอกชนซึ่งทำงานทางสังคมสงเคราะห์ในปัจจุบันเริ่มได้รับงบประมาณการดำเนินงานจากรัฐหรือองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น ในขณะที่ด้วยกันองค์กรการของรัฐก็ได้เพิ่มจำนวนขึ้น อัตราส่วนขององค์กรการของรัฐและเอกชนจึงกลับตรงข้ามกัน และเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง ดอกผลของความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจก็ได้นำมาใช้ในงานสังคมสงเคราะห์ เครื่องมืออุปกรณ์ในสถาบันเหล่านี้ก็ได้รับการปรับปรุงและมีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น

แต่อย่างไรก็ตามจำนวนสถาบันที่มีอยู่ก็ยังไม่พอเพียง และยังคงต้องปรับปรุงทางด้านคุณภาพด้วย การสังคมสงเคราะห์ที่ควรจะมีในประเทศยักษ์ใหญ่ทางเศรษฐกิจนี้ยังคงอยู่ห่างไกลจากความจริงเสียเหลือเกิน

ในด้านเงินเลี้ยงชีพอันเป็นรากฐานของการช่วยเหลือรายได้ในหลักการการประกันสังคมนี้ สภาพการณ์ก็เป็นเช่นเดียวกัน การประกันเงินเลี้ยงชีพของผู้ใช้แรงงานในระหว่างสงครามก็คือเงินสวัสดิการ (KOSEI NENKIN) เงินบำนาญของข้าราชการก็ได้จัดให้อยู่ในลักษณะของกองทุนช่วยเหลือรวมทั้ง 2 ฝ่าย และนอกจากนี้กองทุนร่วมลักษณะนี้ก็ได้ออกจัดขึ้นอีกมากแห่ง นอกจากนี้เมื่อพูดถึงเงินเลี้ยงชีพทางวิชาชีพด้วยแล้ว ผู้ที่ไม่ได้อยู่ในสังกัดของระบบเงินเลี้ยงชีพของรัฐก็จะถูกจัดเข้าอยู่ในระบบเงินเลี้ยงชีพท้องถิ่นซึ่งอยู่ในระบบเงินเลี้ยงชีพของรัฐ นั่นเป็นสิ่งที่ได้ตราขึ้นเป็นกฎหมายเงินเลี้ยงชีพของประชาชนในปี 1959 และเริ่มนำมาใช้ปฏิบัติจริงในปี 1961 ญี่ปุ่นก็ได้สร้างระบบเงินเลี้ยงชีพทั่วด้านขึ้นแม้จะประสบปัญหาบ้างก็ตาม แต่กระนั้นก็ตามในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเงินช่วยเหลือผู้ชราภาพแล้วยังไม่ได้มีเสียงเรียกร้องที่ต้องการที่ดังพอ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในขณะที่ระบบอีอะะกำลังเสื่อมสลายลงไปแต่จิตใจที่จะดูแลพ่อแม่ผู้ชราภาพของทายาทผู้รับช่วงมรดกก็ยังคงมีอยู่ในใจของคนส่วนใหญ่ พรอม ๆ กันนี้ความหวังและความต้องการที่จะปรับปรุงการประกันสังคมให้ดีขึ้นอย่างรวดเร็วก็ยังไม่เกิดขึ้นอย่างจริงจัง ดังนั้นสาเหตุสำคัญเพียงพอที่จะก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อการนี้จึงยังไม่เกิดขึ้น ในเรื่องสังคมสงเคราะห์แล้วในระยะยาวจึงยังไม่ได้เป็น “เสียง” ที่สำคัญในการเลือกตั้ง ดังนั้นรัฐบาลญี่ปุ่นจึงสามารถตั้งเป้าหมายการพัฒนาเศรษฐกิจเร่งรัดอย่างเป็นที่น่าพอใจได้จนกระทั่งปัจจุบัน และสามารถที่จะอ้างเหตุผลโดยยืนอยู่บนจุดยืนนี้ตลอดมาว่า การทำให้ชนมเด็กใหญ่ขึ้นนี้เป็นสิ่งที่ต้องกระทำก่อนอื่นเพื่อที่จะแบ่งชนมเด็กในภายหลังได้

ผลที่ตามมาก็คือระบบเงินเลี้ยงชีพมีข้อจำกัดในตัวมาก ในขณะที่เริ่มต้นนั้นเป็นเพียงเงินสงเคราะห์ที่สะสมที่ไม่ใช่เงินช่วยเหลือเพื่อจ่ายให้กับผู้สูงอายุที่เกิน

70 ปีขึ้นไป ส่วนการจ่ายเงินช่วยเหลือจริงนั้นยังสามารถยืดเวลาการจ่ายออกไปได้ถึง 10 ปีด้วย และจำนวนเงินที่จ่ายก็เป็นจำนวนที่ไม่มากนัก ซึ่งในเวลานั้นเหมือนกับเป็นเงินติดกระเปาะให้กับคนชราเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ค่าใช้จ่ายของรัฐเพื่อการประกันสังคมจึงถูกกดให้อยู่ในระดับต่ำมากเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศที่เจริญแล้วทั้งหลาย กล่าวคือประเทศต่าง ๆ ในยุโรป ในปี 1960 รายได้ประชาชนที่เป็นรายได้หมุนเวียนมีเกือบร้อยละ 15 หรือ 20 ส่วนประเทศญี่ปุ่นนี้แม้จะยังไม่ได้เป็นสังคมผู้สูงอายุก็ตามก็อยู่ในระดับร้อยละ 5 หรือ 6 ซึ่งเป็นระดับที่ต่ำ นั่นคือในปี 1975 ขึ้นสูงถึงร้อยละ 10 แต่เมื่อเทียบกับประเทศที่มีถึงร้อยละ 30 แล้วมีความแตกต่างที่เห็นได้ชัดซึ่งยังมีมาจนถึงในปัจจุบันนี้ เมื่อมองในระดับสากลแล้ว การประกันสังคมมีมาตั้งแต่ก่อนสิ้นศตวรรษที่แล้วและสืบสาวไปได้ถึงก่อนประวัติศาสตร์ คำว่า "SOCIAL SECURITY" นี้ได้เริ่มนำมาใช้ตั้งแต่ปี 1930 แต่โดยทั่วไปแล้วได้ขยายวงกว้างออกไปในระยะก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 กล่าวคือประเทศที่ก้าวหน้าต่าง ๆ ในยุโรปพยายามที่จะปรับปรุงประเทศในยุคที่ยากลำบากภายหลังสงคราม

ตารางที่ 34 ค่าใช้จ่ายในการประกันสังคมของประเทศชั้นนำ (1978)

จำนวนเงินต่อประชากร 1 คน (เยน) อัตราส่วน GNP (ผลผลิตรวมในประเทศ)

ญี่ปุ่น	19.6	11.0
อิตาลี	23.5	24.5
สหรัฐอเมริกา	25.7	13.6
สหราชอาณาจักร	34.9	20.6
ฝรั่งเศส	56.3	25.5
เยอรมันตะวันตก	70.7	26.7
สวีเดน	81.2	30.2

แหล่งที่มา: NIHON KOKUSEI ZUE, 1982, P.505

ส่วนในญี่ปุ่นดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า จังหวะก้าวในเรื่องนี้ได้ดำเนินไปอย่างล่าช้ามาก ซึ่งก็คือ เกิดจากลักษณะพิเศษทางโครงสร้างของสังคมญี่ปุ่น และรวมทั้งผลสำเร็จที่เกิดจากการพัฒนาเศรษฐกิจเร่งรัดด้วย

แต่ว่าการสังคมสงเคราะห์และการประกันสังคม ซึ่งไม่ได้โยงถึงเรื่องการลงคะแนนเสียงเป็นระยะเวลาอันนานมาแล้วนี้ ในที่สุดก็เกี่ยวโยงกันจนได้ท่ามกลางความก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมภายใต้การพัฒนาเศรษฐกิจเร่งรัดซึ่งนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในปลายปี 1972 เรื่องเงินเลี้ยงชีพได้กลายเป็นประเด็นโต้แย้งขึ้นมา จากการแก้ไขกฎหมายในปี 1973 จำนวนเงินเลี้ยงชีพได้เพิ่มจำนวนขึ้นพร้อม ๆ กันนี้ระบบการปรับอัตราขึ้นลงตามอัตราเงินเพื่อก็ก็นำมาใช้ด้วย ผลจากการนี้ก็คือระบบเงินเลี้ยงชีพนี้เป็นสิ่งที่สามารถพึงพิงได้ จำนวนเงินที่ได้กำหนดไว้ก็ได้รับระดับกับมาตรฐานสากล ถ้าจะกล่าวอย่างเป็นทางการแล้วก็คืออยู่ในระดับที่สูงนั่นเอง แต่ว่าจำนวนเงินเลี้ยงชีพนี้ถึงแม้ว่าจะไม่ได้ยิ่งหย่อนกว่าประเทศก้าวหน้าทั้งหลายก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาถึงเรื่องค่าใช้จ่ายในเรื่องที่อยู่อาศัยที่สูงอย่างผิดปกติแล้ว ก็ไม่อาจกล่าวได้ว่าเงินจำนวนนี้สูงเกินไป

แต่ว่าเรื่องที่สำคัญกว่าสิ่งอื่นใดก็คือ ท่ามกลางการวางนโยบายหลักอยู่ ที่การพัฒนาเศรษฐกิจแบบเร่งรัดนี้ การบริหารงานเกี่ยวกับเงินเลี้ยงชีพนี้ไม่ได้ตั้งอยู่บนนโยบายการคลังของรัฐอย่างมั่นคงจากการรวบรวมเงินทุนเพื่อใช้ในการจัดระบบเงินเลี้ยงชีพนี้ทำให้เกิดการเสียสมดุลขึ้น กองทุนบางประเภทอยู่ในระยะใกล้ล้มละลาย และเมื่อจำนวนคนผู้รับเงินนี้เพิ่มมากขึ้นในภายหลังและถ้าสภาพการณ์ยังคงเป็นอยู่เช่นนี้ ไม่ช้าก็เร็วระบบนี้จะไม่สามารถดำรงอยู่ได้ ดังนั้นการแก้ไขที่พื้นฐานจึงเป็นสิ่งจำเป็น การเปลี่ยนแปลงพื้นฐานนี้จะต้องดำเนินการอย่างรวดเร็วเพื่อเปิดทางให้กับโครงการนี้ซึ่งเป็นสิทธิ์ที่จะพึงหวังและไม่สามารถที่จะเพิกเฉยได้ นี่คือใบแจ้งหนี้รายใหญ่ซึ่งญี่ปุ่น-ยักษ์ใหญ่ทางเศรษฐกิจได้สร้างขึ้นไว้จากการก้าวเดินไปตามนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเดียว ปัญหาที่ว่ามียุทธวิธีบางอย่างที่จะจัดการกับหนี้สินนั้นนั้นจะได้กล่าวในบทต่อไป

ซึ่งก็คือเป็นปัญหาที่ว่า ภายในโครงสร้างประชากรของญี่ปุ่นนี้คนชราได้เพิ่มมากขึ้น ดังนั้นสังคมญี่ปุ่นจึงกลายเป็นสังคมที่ก้าวเดินไปสู่จุดนี้อย่างรวดเร็ว

ในกรณีเช่นนี้ การที่จะแก้ไขปัญหานี้สิ่งที่จะต้องจำใส่ใจไว้ก็คือ สังคมญี่ปุ่นได้สูญเสียกลไกในการดูดซับปัญหาความยากจนซึ่งได้มีมาแต่เนิ่นนานแล้ว ผู้คนที่พึ่งพิงญาติและครอบครัวเมื่อประสบปัญหาความแร้นแค้นนี้มีเกินกว่าร้อยละ 70 ในขณะที่โครงการพัฒนาเศรษฐกิจเริ่มต้นขึ้น ในจำนวนนี้ผู้ที่รับบริการประกันสังคมมีไม่ถึงร้อยละ 15 20 ปีให้หลังผู้ที่พึ่งครอบครัวและญาติกลายเป็นจำนวน 1 ใน 3 ส่วนผู้รับบริการมีจำนวนเกินกว่าครึ่ง (NHK 1975) นั่นก็คืออาจกล่าวได้ว่า สิ่งนี้ชี้ให้เห็นว่าถ้าไม่เปลี่ยนลักษณะการเมืองญี่ปุ่นแล้วปัญหานี้ก็ไม่สามารถแก้ไขได้ และกล่าวได้ว่า ความต้องการที่จะเปลี่ยนประเทศจากประเทศที่เจริญทางเศรษฐกิจให้เป็นประเทศที่มีสวัสดิการพร้อมนี้ในที่สุดแล้วไม่ใช่เป็นเรื่องที่จะทำได้ง่าย ๆ เลย

บทที่ 24

ปัญหาที่เผชิญหน้าสังคมญี่ปุ่นในอนาคต

สังคมปัจจุบันได้ชื่อว่าเป็นสังคมผู้สูงอายุ เพราะสังคมผู้สูงอายุที่ไม่เคยปรากฏที่ไหนมาก่อนในโลกกำลังจะมาถึงในไม่ช้า ในศตวรรษที่ 21 ขั้นตอนทางสังคมที่เรียกว่าสังคมผู้สูงอายุนี้อาจจะมาถึง เนื้อหาของปัญหานี้ค่อนข้างจะรุนแรง นอกจากนี้สังคมญี่ปุ่นยังเป็นสังคมที่เรียกว่า “สังคมคุณวุฒิสูง” โดยเฉพาะเมื่อเร็ว ๆ นี้จากการสอบแข่งขันที่เข้มข้นขึ้น ทำให้คำว่าสังคมคุณวุฒิเป็นคำศัพท์ที่ใช้โดยทั่วไป นอกจากนี้จากการเปลี่ยนแปลงของคนแต่ละรุ่น “สังคมของคนจบมหาวิทยาลัย” จึงได้ปรากฏขึ้นในสังคมญี่ปุ่นที่คนประมาณร้อยละ 40 จบมหาวิทยาลัยนี้ เมื่อถามคำถามที่ว่า จะทำอย่างไรจึงจะทำให้สังคมมั่นคงขึ้นนั้น มันจะเป็นปัญหาที่ใหญ่หลวงทีเดียว

นอกจากปัญหาสังคมที่ควรจะต้องแก้ไขในปัจจุบันนี้แล้วยังจะขอเสนออีกหลายประการแต่ว่าในตอนท้ายของภาคที่ 3 นี้ อาจจะเสนอปัญหาอีกสัก 2 หัวข้อ ซึ่งในที่นี้จะไม่ขอก้าวในรายละเอียด

ญี่ปุ่นภายหลังสงครามได้เกิด “การปฏิวัติ” ทางด้านประชากรขึ้น กล่าวคือ ญี่ปุ่นในยุคทันสมัยเปลี่ยนสภาพจากขั้นตอนอัตราเกิดและอัตราตายสูงของประชากร มาเป็นอัตราเกิดที่สูงและอัตราตายที่ต่ำ ภายหลังสงครามได้กลายเป็นอัตราเกิดและอัตราตายอยู่ในระดับต่ำ ซึ่งในจุดนี้ญี่ปุ่นนับได้ว่าอยู่ในกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้ว ประชากรญี่ปุ่นภายหลังจากแพ้สงครามมีประชากร 72 ล้านคน ในปี 1967 เพิ่มขึ้นเป็น 100 ล้านกว่า ในปัจจุบันมี 117 ล้านคน การเพิ่มขึ้นของประชากรเช่นนี้ถ้าไม่นับรวมยุคที่ที่เรียกว่า BABY BOOM แล้ว อัตราการเกิดก็จะไม่สูงขนาดนี้ หลังจากที่ญี่ปุ่นเข้าสู่ยุค “เศรษฐกิจเจริญเร็ว” เป็นระยะเวลา 10 ปี อัตราการเกิดกลายเป็น 17 หรือ 18 คนต่อประชากร 1000 คน อัตราการเกิดโดยเฉลี่ยรวมของเด็กเท่ากับ 2 คน (โดยคิดจากอัตราเฉลี่ย

ของอายุแม่ในแต่ละช่วงอายุว่าจะมีบุตรจำนวนเท่าไรในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ๆ แล้วหาอัตราเฉลี่ยรวมออกมาอีกครั้ง) และเมื่อแยกเป็นเพศชายหญิงแล้ว อัตราส่วนนี้จะเท่ากับหนึ่ง ซึ่งหมายความว่าจำนวนประชากรจะมีแนวโน้มลดลง จนกระทั่งสิ้นปี 1973 อัตราเกิดเพิ่มเป็น 17 ต่อ 1000 ซึ่งมีแนวโน้มสูงขึ้น แต่หลังจากปี 1975 เป็นต้นมา อัตราเกิดได้ลดลงมาเหลือ 15 และในปัจจุบันลดลงมาเหลือเพียง 13 คน เมื่อพิจารณาดูอัตราเกิดโดยเฉลี่ยรวมแล้วจะเท่ากับ 1.8 คน ซึ่งก็คือจำนวนประชากรจะคงที่ ทั้งนี้เป็นจำนวนอัตราเกิดที่น้อยเกินกว่าความคาดหมายเสียอีก แต่ถึงกระนั้นก็ตามเมื่อมองจากโครงสร้างประชากรแล้ว ประชากรก็ยังคงเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะเกิดจากอายุขัยที่ยืนยาวนี้ ช่วงระยะเวลาก่อนสงครามอายุเฉลี่ยประมาณ 50 ปี ได้ยืนยาวขึ้นเป็น ชาย 73.5 ปี หญิง 78.9 ปี ญี่ปุ่นกลายเป็นประเทศอันดับแรกในการมีประชากรที่มีอายุยืนที่สุดในโลก ถึงแม้ว่าจะเป็นเรื่องที่น่ายินดีก็ตาม แต่อัตราประชากรวัยแรงงานที่ต่ำกับอัตราประชากรวัยชราที่เพิ่มขึ้นจะกลายเป็นปัญหารุนแรงที่กำลังชอนตัวอยู่

กล่าวคือ ประชากรสูงอายุจะมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างแน่นอน จากตารางที่ 35 นี้ ประชากรวัย 65 ปีขึ้นไปในปัจจุบันมีร้อยละ 9 ใน 20 ปีหลังจากเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 จะเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 15 กว่า (จากสถาบันค้นคว้าปัญหา

ตารางที่ 35 โครงสร้างอายุประชากรในอนาคตโดยการคาดการณ์

	ถึง 14	15-64	65 ขึ้นไป	15-59	60 ขึ้นไป
1980	23.6	67.4	9.0	63.6	12.9
1990	18.3	70.1	11.6	64.6	17.1
2000	17.6	66.8	15.6	60.9	21.5

แหล่งข้อมูล: สถาบันค้นคว้าปัญหาประชากรโดยการคาดการณ์ปี 1981

ประชากร ตัวเลขที่คาดการณ์ในปี 1976 มีร้อยละ 14.3 จากตัวเลขของ YASUKAWA เท่ากับร้อยละ 15.4 และจากของ KURODA เท่ากับ 14.9) นี้หมายความว่าในประชากรวัยแรงงานตั้งแต่อายุ 15 ถึง 64 ปีนี้ คนจำนวน 7.5 คนจะต้องบำรุงเลี้ยงคนชรา 1 คน และใน 20 ปีหลัง จำนวนคนเลี้ยงจะลดเหลือเพียง 4.3 คนเท่านั้น ปัจจุบันในประชากรวัย 15 ถึง 59 ปี คนจำนวน 4.9 คนจะต้องบำรุงเลี้ยงคนที่มีอายุเกิน 60 ปี 1 คน และในอีก 20 ปีหลังจะกลายเป็น 2.8 คนซึ่งจะกลายเป็นภาระที่หนักยิ่งขึ้น ญี่ปุ่นซึ่งมีประชากรที่อายุยืนยาวขึ้น หลังวัยชราจะมีชีวิตที่มีความมั่นคงหรือไม่เป็นปัญหาที่รุนแรง ซึ่งในเรื่องนี้ไม่ได้กล่าวเกินจริงไปเลย การจัดตั้ง IOU ที่สืบทอดจากอดีตซึ่งเป็นปัญหาของการชดเชยดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่แล้วนั้น ในอนาคตจะเพิ่มความยากลำบากมากขึ้น

ด้วยสถานการณ์เช่นนี้ ในปัจจุบันเริ่มที่จะมีเสียงเรียกร้องอย่างแข็งขันให้มีสวัสดิการสังคม “แบบญี่ปุ่น” ซึ่งหวังที่จะให้ครอบครัวเป็นพื้นฐานในการเป็นภาระดูแลสวัสดิการคนชราเหล่านี้ แต่ครอบครัวซึ่งประกอบด้วยคนชราและลูกหลานหรือญาติ ๆ ซึ่งอาศัยอยู่ร่วมกันในลักษณะนี้เริ่มที่จะมีอัตราลดลง ซึ่งในปัจจุบันมีประมาณร้อยละ 70 กว่า แต่เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศที่เจริญแล้วทางยุโรป-อเมริกาซึ่งมีเพียงร้อยละ 20 หรือ 30 แล้วนับว่าญี่ปุ่นยังมีอัตราส่วนที่สูงอยู่ สิ่งนี้เกิดจากการที่ไม่ได้เรียกร้องอย่างแข็งขันที่จะให้มีการประกันสังคมขึ้นมาดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่แล้ว แต่ว่าหลักประกันภายหลังชราภาพที่จะอาศัยรวมอยู่กับครอบครัวนั้น จนถึงขณะนี้และนับจากนี้ไปจะมีสภาพเหมือนกันได้หรือไม่ยังคงเป็นปัญหา ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า อัตราของการอาศัยอยู่ร่วมกันเช่นนี้เริ่มลดน้อยลงไป และคนที่เป็นลูกหลานที่จะเป็นที่พึ่งในอนาคตของคนชราเหล่านี้ได้ก็มีแนวโน้มลดลง กล่าวคือ ในด้านจิตสำนึกที่จะต้องเลี้ยงดูพ่อแม่ของตนเองนั้นไม่ได้เสื่อมคลายลงไป แต่ว่าอัตราการแยกบ้านออกไปอยู่ตามลำพังส่วนตัวนั้นมีสูงขึ้น การแยกบ้านอยู่นั้น ถ้าเป็นการตกลงเลือกเองจากการปรึกษากันภายในครอบครัวแล้วก็คงจะไม่มี

ปัญหาอะไร แต่เป็นเพราะว่าสภาพที่อยู่อาศัยที่คับแคบทำให้การอยู่อาศัยร่วมกันเป็นไปได้ไม่ได้นั้น ในขณะที่ยังไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงนโยบายในเรื่องที่อยู่อาศัยของรัฐนี้แนวโน้มของการแยกบ้านอยู่ก็จะมีเพิ่มขึ้น ในปัจจุบันแม้คนชนชั้นล่างในเมืองใหญ่ก็มีไม่น้อยที่ถูกบังคับจากสภาพการณ์ให้แยกบ้านอยู่ โดยเฉพาะเมื่อสามีหรือภรรยาของตนเกิดตายและตนเองป่วยจนต้องถูกย้ายให้อยู่ร่วมกับลูกหลานของตน สภาพจึงกลายเป็นว่าไม่ใช่ว่าตนเองจะไม่มีความสุขเพียงฝ่ายเดียวเท่านั้น แต่จะเกี่ยวโยงถึงความทุกข์สุขของลูกหลานของตนเองด้วย การหวังที่จะประหยัดค่าใช้จ่ายในด้านกาประกันสังคมและสังคมสงเคราะห์โดยการหวังพึ่ง “สวัสดิการสังคมแบบญี่ปุ่น” ซึ่งเป็นไปตามประเพณีของระบบอียะที่พ่อแม่ลูกอาศัยร่วมกันนั้น มันกลายเป็นแต่เพียงความเฟ้อฝันเท่านั้น ซึ่งอาจลงท้ายด้วยการต้องจ่ายด้วยราคาที่แพงขึ้น เพื่อที่จะค้ำจุนสวัสดิการสังคมแบบญี่ปุ่นเช่นนี้ อย่างน้อยที่สุดจะต้องหวังการค้ำจุนจากมาตรการกาประกันสังคมในปัจจุบัน และการขยายนโยบายด้านสวัสดิการสังคมขึ้นให้พอเพียงและมีประสิทธิภาพ

อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปแล้วผู้สูงอายุที่อยู่ร่วมกับลูกหลานนั้นโชคดีมากกว่าผู้สูงอายุที่ไม่มีลูกหลาน จากการสำรวจของกรมสาธารณสุขและสวัสดิการพบว่า ในบ้านที่เรียกว่า “บ้านผู้สูงอายุ” ที่ประกอบด้วยผู้สูงอายุชายอายุ 65 ขึ้นไป หญิง 60 ขึ้นไป และเด็ก ๆ ที่อายุไม่ถึง 18 หรือหลาน ๆ นั้น ในปี 1960 มีประมาณร้อยละ 2 ของทั้งหมด แต่ปัจจุบันมีเพียงร้อยละ 5 กว่า ซึ่งในจำนวนนี้ 1 ใน 6 หลังคาเรือนได้รับการอนุเคราะห์จากการประกันสังคม แต่ผู้ที่ได้รับการอนุเคราะห์เหล่านี้เมื่อคิดเป็นอัตราส่วนแล้วจะเป็นจำนวนถึงร้อยละ 80 ของจำนวนบ้านคนชราทั้งหมด บ้านผู้สูงอายุเหล่านี้นับจากนี้ไปคาดว่าจะเพิ่มขึ้น คนเหล่านี้เป็นผู้ที่ถูกทิ้งจากความฝันเรื่อง “สวัสดิการสังคมแบบญี่ปุ่น” สิ่งที่พวกเขาต้องการคือการประกันในรูปแบบเงินเลี้ยงชีพ ทั้งนี้โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพิงความช่วยเหลือใด ๆ จากทางการ

เพื่อที่จะค้ำประกันเงินเลี้ยงชีพนี้ จำเป็นที่จะต้องเพิ่มภาระเงินช่วย

เหลือมากขึ้น และจำเป็นที่จะต้องขึ้นภาษีในบางรูปแบบเพื่อช่วยเหลือการจ่าย
เงินของรัฐ จากการสำรวจของสำนักนายกรัฐมนตรี ผู้ที่คิดว่าการเพิ่มภาระ
ทางด้านภาษีขึ้นเพื่อการประกันสังคมเป็นสิ่งที่ต้องยอมรับนี้ ในระยะปี 1960 มี
ถึงร้อยละ 40 กว่า ปี 1970 มีร้อยละ 30 แต่เมื่อเร็ว ๆ นี้ในปี 1980 นี้ ผู้ที่
เห็นด้วยมีร้อยละ 24 ซึ่งในด้านตรงข้าม ผู้คัดค้านมีสูงถึงร้อยละ 40 ด้วย
สภาพปัจจุบันที่เป็นเช่นนี้ วิธีการที่จะจ่ายภาษีเพื่อการประกันสังคมกลายเป็น
ประเด็นในการต่อสู้ของคนแต่ละรุ่นในสังคม ผลก็คือเกิดความคิดที่จะเพิ่ม
อายุของผู้ที่จะได้รับเงินเลี้ยงชีพนี้ขึ้นเป็น 65 ปี ซึ่งในที่สุดก็จะต้องเป็น
เช่นนี้ ดังนั้นเพื่อการนี้ อายุวัยแรงงานจะต้องเพิ่มสูงขึ้น จากเดิม 56 เป็น 64 ปี
ซึ่งหมายความว่าต้องทำงานจนถึงอายุระดับนี้ให้ได้ เสียงเรียกร้องที่จะให้
เพิ่มอายุเกษียณเป็น 60 ปีนั้นก็มาเป็นเวลานานแล้ว แต่ในปัจจุบันปี 1980 นี้
บริษัทที่กำหนดเกษียณอายุ 60 ปีขึ้นไปนั้นมีมากกว่าบริษัทที่กำหนดอายุ 55
ปีเล็กน้อย แต่ทว่าก็เป็นจำนวนถึงร้อยละ 40 ของยอดรวมทั้งหมด ซึ่งเมื่อ
มองจากสภาพปัจจุบันนี้แล้วเป็นปัญหาที่ยาก แต่จะยากเย็นอย่างไรก็ตาม
ปัญหาของการประสานนโยบายการประกันสังคมกับนโยบายการจ้างงานนี้
เป็นปัญหาที่สังคมญี่ปุ่นจะต้องเผชิญเมื่อย่างก้าวสู่ยุคศตวรรษที่ 21

ในปัจจุบัน ประเทศญี่ปุ่นมีผู้สูงอายุวัยเกิน 65 ปีขึ้นไปที่ยังคงทำงานซึ่ง
มีมากกว่าประเทศทางแถบยุโรป-อเมริกา เหตุผลก็คือเพราะพวกเขาไม่รู้จักไป
ทำอะไรนอกจากการทำงาน แต่ทั้งนี้ก็รวมถึงผู้ที่ถ้าไม่ทำงานก็อยู่ไม่สุขด้วย
ถ้ารวมผู้สูงอายุเหล่านี้เข้าไปในประชากรวัยแรงงานแล้ว จากปี 1960 ซึ่งมี 44
ล้านคน ในปี 1975 จะเป็น 54 ล้านคนซึ่งเพิ่มขึ้น 10 ล้านคน ถ้ารวมอัตรา
เกิดประชากรในระยะ BABY BOOM เข้าไปด้วยแล้วจะเพิ่มขึ้นเป็น 16 ล้านคน
จำนวนที่ต่างกัน 6 ล้านคนนี้ก็คือผู้ที่เข้าศึกษาต่อระดับมัธยมปลายและ
มหาวิทยาลัยซึ่งมีอัตราส่วนสูงขึ้น รวมทั้งผู้ที่จบจากมัธยมศึกษาตอนต้นและ
ปลายแล้วเข้าสู่ตลาดแรงงานซึ่งมีอัตราลดลง ประมาณ 20 ปีก่อนนี้ในจำนวน
ประชากรที่อยู่ในวัยระหว่าง 15 ถึง 20 ปี อัตราของผู้เข้าเรียนจะเป็นชาย

ประมาณเกือบร้อยละ 30 หญิงประมาณ 1 ใน 4 คน แต่ในปัจจุบัน ชายเพิ่มเป็นเกือบร้อยละ 50 หญิงมีมากกว่า 1 ใน 3 ผู้ที่เข้าเรียนต่อมัธยมศึกษาตอนปลายเพิ่มขึ้นมากกว่าร้อยละ 90 และถ้ารวมอัตราส่วนของผู้ที่เข้าเรียนมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยในปัจจุบันแล้ว อัตราส่วนจะเป็นชายร้อยละ 40 และหญิงมากกว่าร้อยละ 30 และถ้าอัตราส่วนสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ เช่นนี้แล้ว โครงสร้างประชากรแรงงานก็จะเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก เมื่อเข้าสู่ยุคศตวรรษที่ 21 ใน 20 ปีจากนี้ไป คนรุ่นที่เกิดยุค BABY BOOM ก็จะสามารถเข้าสู่วัยกลางคน (40-50 ปี) ซึ่งในโครงสร้างประชากรแรงงาน 2 ใน 5 จะเป็นผู้มีอายุวัยกลางคน ซึ่งคนเหล่านี้เมื่อเปรียบเทียบกับคนรุ่นเดียวกันในปัจจุบันแล้วจะมีประวัติการศึกษาที่แตกต่างกันอย่างมาก ปริมาณและคุณภาพของแรงงานจะเป็นที่ต้องการหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับการปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงนี้ ซึ่งเมื่อรวมปัญหาของสังคมผู้สูงอายุเข้าด้วยแล้ว สังคมคุณวุฒิสูงของญี่ปุ่นก็จะมีปัญหาประชากรวัยกลางและสูงอายุที่ขยายตัวใหญ่ขึ้น อันเป็นปัญหาใหญ่ที่รอ

ตารางที่ 36 โครงสร้างการศึกษาจำแนกตามอายุ

อายุ	เท่าประถมหรือ ไร่การศึกษา	เท่าประถม-มัธยมต้น ระบบใหม่-มัธยมต้น	เท่า-มัธยมต้น ใหม่-มัธยมปลาย	เท่า-มัธยมปลาย ใหม่-วิทยาลัย- มหาวิทยาลัย
60-69	29.7	39.4	20.1	10.0
50-59	15.7	46.0	22.9	14.9
40-49	7.6	45.1	31.3	15.9
30-39	—	37.9	42.7	19.2
20-29	—	23.0	49.1	27.4

แหล่งข้อมูล: TOMINAGA, 1979 P.145

ญี่ปุ่นอยู่เบื้องหน้า

จากผลของการวิจัยของกลุ่มซึ่งทำการวิจัยโครงสร้างชนชั้นสังคมญี่ปุ่นในปี 1975 โดยทำการแบ่งชั้นการเรียนตามวัย ดังปรากฏในตารางที่ 36 นี้ (TOMINAGA, 1979) ผลที่ออกมาคือระดับการศึกษาโดยเฉลี่ยจะสูงขึ้นไปในอนาคต สิ่งที่เรียกว่าสังคมคุณภาพสูงของญี่ปุ่นนี้ ผู้ที่ได้รับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายจะเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 10 เป็น 30

สังคมญี่ปุ่นเมื่อมาถึงขณะนี้จึงเรียกว่าสังคมคุณภาพสูงอยู่เสมอ ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วก่อนหน้านี้อัน สังคมญี่ปุ่นในยุคการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยหรือก่อนสงครามนั้น โดยทั่วไปแล้วลูกหลานของคนชั้นสูงถ้าได้รับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายแล้วก็จะได้เข้าสังกัดชนชั้นผู้นำ นั่นคือ โดยหลักแล้วสามารถที่จะพูดได้ว่าเป็น "ASCRPTION" (สถานภาพที่ได้มาแต่กำเนิด-ผู้แปล) แต่ในขณะที่เดียวกันด้วยระบบที่มองจากการทำงานแล้วก็พิจารณาได้ว่าเป็น "ACHIEVEMENT" (สถานภาพที่ได้รับจากผลงาน-ผู้แปล) ขณะที่ความเจริญทางอุตสาหกรรมกำลังก้าวหน้าไปนั้น ชนชั้นที่สามารถส่งลูกหลานเข้าเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายได้นั้นได้ขยายตัวมากขึ้น ซึ่งภายหลังสงครามขยายกว้างมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ในญี่ปุ่น คุณวุฒิการศึกษาที่สูงนั้นเริ่มพิจารณาจากอาชีพ แต่ในภายหลังเกี่ยวข้องกับไปถึงสถานภาพด้วย ในปี 1970 กลุ่มวิจัยการศึกษา OECD ซึ่งวิจัยระบบการศึกษาของญี่ปุ่นได้วิจารณ์ว่า สิ่งที่เราเรียกว่า "คุณวุฒินิยม" นี้ มีความยืดหยุ่นเมื่อเทียบกับระบบการสอบทออาชีพ แต่ก็ยังขาดความยืดหยุ่นเมื่อเทียบกับระบบซึ่งผลงานของบุคคลที่ผ่านมาเป็นระยะเวลายาวนานจะเป็นเครื่องตัดสินแบ่งตำแหน่ง อาชีพ ตามความเหมาะสมให้กับบุคคล และให้การศึกษาตามความจำเป็นต่อสิ่งที่บุคคลต้องการ และยังกว่านั้นยังจัดเตรียมที่จะให้โอกาสเลื่อนตำแหน่งตามความสามารถที่พัฒนาขึ้นไปของบุคคลนั้นด้วย การเลื่อนชนชั้นไปสู่ชนชั้นสูงในระหว่างคนรุ่นต่าง ๆ นี้ได้เปิดโอกาสมากขึ้น ซึ่งถึงแม้ว่าจะมีแนวโน้มที่จะจำกัดอยู่เฉพาะคนชั้นกลางเท่านั้น แต่การเลื่อนตำแหน่งของคนในรุ่นเดียวกันมีอยู่น้อยมากเนื่องจากการ

เลื่อนชั้นตัดสินกันด้วยวุฒิทางการศึกษา ด้วยเหตุนี้การเข้าศึกษาต่อชั้นมหาวิทยาลัยจึงขยายตัวมากขึ้นเพื่อมุ่งหวังคุณวุฒิที่สูงขึ้น ดังนั้นการศึกษาต่อก็มีใช้เพื่อคุณวุฒิต่างๆเท่านั้น แต่ต้องเป็นคุณวุฒิจากมหาวิทยาลัยที่ดีด้วย สิ่งที่เรียกว่าคุณวุฒินิยามนี้เป็นสิ่งลวงตาและเป็นสิ่งที่ทำร้ายความรู้สึกส่วนตัวเท่านั้น มีการวิเคราะห์ว่าในความเป็นจริงนั้น บริษัทเริ่มที่จะไม่ถือความแตกต่างระหว่างคุณวุฒิทางการศึกษาจากมหาวิทยาลัยที่ต่างกันในการเลื่อนตำแหน่ง แต่จะใช้ความสามารถเป็นเครื่องวัดแทน (KOIKE, WATANABE 1979) แต่ทว่าถ้านับรวมสังคมข้าราชการเข้าไปด้วยแล้ว ภาพความคิดนี้ก็ยังไม่เกิดเป็นจริงขึ้น ในปัจจุบันการก้าวขึ้นไปสู่ตำแหน่งชั้นสูงในระบบข้าราชการและบริษัทใหญ่ที่มีความมั่นคงได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับว่าเขาผู้นั้นได้จบจากมหาวิทยาลัยอะไรมา เพื่อก้าวเข้าสู่ตำแหน่งสุดยอดเหล่านี้ จึงจำเป็นที่ต้องฟันฝ่าอุปสรรคทางการเรียนแบบปิดเตี๊อดตั้งแต่เด็กจนถึงสอบแข่งขันเข้ามหาวิทยาลัย ซึ่งนั่นเป็นสิ่งที่ผิดปกติ จากรายงานการสำรวจความคิดเห็นทั่วไปของ NHK กล่าวว่าประมาณเกือบร้อยละ 70 ของผู้ถูกถามคิดว่าการสอบแข่งขันนี้เป็น "อุปสรรคทำให้เด็กไม่ได้เติบโตตามธรรมชาติเท่าที่ควร" และประมาณ 2 ใน 3 เห็นว่าการสอบแข่งขัน "นรก" นี้จะ "รุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ" (NHK 1980) ในปัจจุบันถึงแม้ว่าคุณวุฒินิยามจะไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของภาพลวงตาก็ตาม แต่โดยทั่วไปแล้วเริ่มเปลี่ยนเป็นการให้ค่านิยมแก่ความสามารถของบุคคล ซึ่งในช่วงเศรษฐกิจเจริญเร็วนี้การบรรจุตำแหน่งให้กับผู้จบการศึกษาสูงยังอยู่ในขั้นที่เป็นไปได้ แต่ในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำแล้วสิ่งนี้จะเป็นไปได้เลย ในช่วงต้นศตวรรษที่ 21 นี้ ประชากรที่มีการศึกษาสูงในช่วงวัยสูงอายุและกลางคนจะไม่สามารถที่จะดำรงตำแหน่งผู้บริหารได้อย่างแน่นอน สังคมคุณวุฒิสุงนี้ก็จะพังทลายลงในเวลานั้นนั่นเอง ถ้ามองไปในภายภาคหน้าเช่นนี้ สภาพปัจจุบันของสนามสอบนรกซึ่งผู้สอบต้องทนทุกข์ทรมานตนเองเช่นนี้เป็นเรื่องของความบ้าและเป็นละครบทโศกเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม สังคมคุณวุฒิสุงนี้จะทำลายสมดุลของอุปสงค์-อุปทานใน

ตลาดแรงงานลง และจะทำให้ความตึงเครียดในสังคมทวีสูงขึ้นอย่างแน่นอน
ยิ่งกว่านั้นขณะที่เกิดการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากการพัฒนางานอาชีพของสตรีที่
ก้าวหน้าขึ้นไปนั้น ปัญหาที่จะยิ่งหนักมากขึ้นไปอีก การเปลี่ยนแปลงทางคุณ
ภาพของสังคม "ที่ทำงาน" จากค่านิยมทางคุณวุฒิไปสู่ค่านิยมทางความสามารถนั้น
จะบรรเทาความตึงเครียดและเปลี่ยนแปลงสมดุลของตลาดแรงงานใหม่ได้หรือ
ไม่นั้น เป็นคำถามที่กำลังรอคำตอบจากสังคมญี่ปุ่นในภายภาคหน้า

บทส่งท้าย

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ญีปุ่นก่อนสงครามกับญีปุ่นปัจจุบันซึ่งผ่านการเปลี่ยนแปลงภายหลังสงครามนั้น เปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งแม้ว่าจะยังคงหลงเหลือด้านที่ยังไม่เปลี่ยนแปลงบ้างก็ตาม

คนญีปุ่นโดยส่วนใหญ่คิดว่า การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดนี้ทำให้สภาพต่าง ๆ ดีขึ้น กล่าวคือ เมื่อดูจากการรายงานการสำรวจความคิดเห็นทั่วไปของสำนักนายภขในปี 1955 หรือภายหลังสงคราม 10 ปี ในกรณีเปรียบเทียบสภาพสังคมก่อนสงครามและหลังสงคราม มีคนจำนวนเพียงร้อยละ 16 เท่านั้นที่ชอบสภาพสังคมหลังสงคราม แต่จำนวนเกือบครึ่งคือประมาณร้อยละ 45 ชอบสภาพก่อนสงครามมากกว่า แต่เมื่อเวลาผ่านไป 20 ปี คือในปี 1974 ผลจากการสำรวจของ NHK กลับกันอย่างตรงข้าม กล่าวคือ ผู้ที่ชอบสภาพหลังสงครามมากกว่ามีถึงร้อยละ 51 ส่วนผู้ที่ชอบสภาพก่อนสงครามลดเหลือร้อยละ 20 เหตุผลก็คือจากการสำรวจของสำนักนายภขในปี 1956 อันเป็นปีที่เริ่มการพัฒนา ผู้ที่คิดว่าระดับความเป็นอยู่ของประชาชนสูงขึ้นมากกว่าก่อนสงครามมีร้อยละ 20 ต่อมาประมาณ 10 ปีหลัง คือปี 1965 ตัวเลขเพิ่มเป็นร้อยละ 80 กว่า ซึ่งไม่ต้องกล่าวก็ทราบกันว่านั่นเป็นผลที่ได้รับจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจเร่งรัดนั่นเอง

จากการสำรวจความคิดเห็นทั่วไป ตั้งแต่ปี 1955 จนถึงปี 1960 คนประมาณร้อยละ 60 เห็นด้วยกับคำถามที่ว่า “คนญีปุ่นคิดถึงแต่เรื่องของตัวเองมากเกินไป” หรือ “คนที่คิดแต่เรื่องความต้องการและผลประโยชน์ของตัวเองเพิ่มมากขึ้น” หรือ “คนที่คิดแต่เรื่องของตัวเองมีมากขึ้นโดยที่ไม่สนใจเรื่องของคนอื่น” และเมื่อขึ้นปี 1970 ตัวเลขเพิ่มเป็นร้อยละ 70 ดังนั้นคนจำนวนร้อยละ 80 ขึ้นไปคิดว่าเรื่องของตัวเองและครอบครัวต้องมาก่อน ก่อนที่จะคิดถึงเรื่องของคนอื่น

ดั่งที่ได้กล่าวไว้แล้วในภาคที่ 1 คนส่วนใหญ่ยุคก่อนสงคราม พุดให้ถึงที่สุดแล้วก็คือ “ฝั่งตัว” อยู่แต่ในระบบอีเอะ หมู่บ้าน และเมือง ครอบครัวและชุมชนต่างก็เป็นสถาบันที่รัดตึงบทบาทของบุคคลไว้อย่างเหนียวแน่น แต่ในด้านตรงข้ามกล่าวได้ว่า บุคคลก็ได้รับการประกันการอยู่รอดจากอีเอะ หมู่บ้าน และเมืองเช่นเดียวกัน ด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจทุนนิยมซึ่งลักษณะของเศรษฐกิจเช่นนี้ทำลายลักษณะความผูกพันลงไป ในขณะที่เดียวกันก่อให้เกิดพฤติกรรมเห็นแต่ประโยชน์ส่วนตนขึ้น แต่สิ่งนี้ยังไม่เป็นที่ยอมรับกันอย่างเป็นทางการ ถ้ามีการสำรวจความคิดเห็นทั่วไปในสมัยก่อนสงครามแล้ว ไม่น่าเป็นไปได้ที่คนจำนวนร้อยละ 60 หรือ 70 จะทำการวิพากษ์วิจารณ์ลัทธิที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนของคนญี่ปุ่นได้

การเปลี่ยนแปลงภายหลังสงครามนี้แม้ว่าจิตสำนึกแบบอีเอะยังคงดำรงอยู่ แต่สถาบันอีเอะก็ได้ถูกทำลายลงไป ครอบครัวได้เปลี่ยนสภาพเป็น “MY HOME” มากบ้างน้อยบ้าง การแบ่งบทบาทภาวะความรับผิดชอบของสามีภรรยาในครอบครัวอย่างเด่นชัดยังคงดำรงอยู่ แต่ก็มี การเปลี่ยนสภาพของครอบครัวอย่างเด่นชัดจากครอบครัวที่ “ภรรยาเชื่อฟังคำพูดของสามี” ไปเป็นครอบครัวชนิดที่สามีภรรยามีสิทธิเท่าเทียมกัน ดังนั้น ครอบครัวซึ่งมีความสุขแบบ MY HOME นี้ สร้างลักษณะ EGOISM ขึ้นมา ซึ่งมีลักษณะแตกต่างจากความคิดในระบบอีเอะแบบเก่าที่เห็นแต่ประโยชน์เฉพาะกลุ่มตน อีเอะจึงถูกจำกัดตัวอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างญาติคือ RELATIVE ญาติในระดับแนวนอน และ DOZOKU ญาติในระดับแนวตั้ง และผูกพันอย่างเหนียวแน่นกับกลุ่มครอบครัวอีเอะอื่น ๆ EGOISM ของอีเอะนี้ยังไม่อาจทำลายลักษณะร่วมของการรวมกลุ่มญาติและรวมทั้งลักษณะชุมชนชนบทหลงไปได้ แต่ครอบครัวแบบ MY HOME สมัยใหม่นี้เมื่อเปรียบเทียบกับสภาพก่อนสงครามแล้วเป็นอิสระจากการผูกพันกับกลุ่มญาติ หมู่บ้าน และเมือง EGOISM นี้ได้รับการปลดปล่อยจากพันธนาการดังกล่าวจึงสามารถแสวงหาความเป็นอิสระแบบครอบครัวลักษณะ MY HOME อย่างเต็มที่ แต่ในขณะที่เดียวกัน

ครอบครัวนี้จะถูกตัดขาดจากลักษณะแบบชุมชนและกลายเป็นช่องว่างที่ถูก
ล้อมกรอบจากสังคม รวมทั้งมีความวิตกกังวลต่อความไม่มั่นคงของตน
ยิ่งกว่านั้น MY HOME ที่ว่านี้มีลักษณะพื้นฐานแบบ "ครอบครัวสามี-ภรรยา"
ถ้าเป็นครอบครัวที่สืบสายโดยตรง (STEM FAMILY) โดยถือหน่วยเป็น
ครอบครัวเดี่ยว เมื่อลูกชายแต่งงานจะอยู่ร่วมกันกับพ่อแม่ตามประเพณีแบบ
เดิม แต่ทว่าภายในครอบครัวเดี่ยวที่มีคนอยู่ 2 รุ่นนี้ ความตึงเครียดภายในซึ่ง
ซ่อนตัวอยู่และทนกันได้ในระบบอื้อเอะเดิมก็จะปรากฏเป็นตัวตนออกมา ด้วย
ความจริงที่เป็นเช่นนี้ การที่จะพึงสวัสดิการสังคม "แบบญี่ปุ่น" มากเกินไปนี้จึง
เรียกได้ว่าเป็นความเพ้อฝัน

เมื่อเป็นเช่นนี้ ในสังคมญี่ปุ่นปัจจุบัน ครอบครัวบิดแบบเดิมได้เริ่มเปิด
ออก และมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างชุมชนใหม่ขึ้นมา

ในการปรับตัวเข้ากับสภาพปัจจุบันซึ่งคนส่วนใหญ่เป็นลูกจ้างพนักงานนี้
ลักษณะชุมชนดังที่กล่าวก็ต้องเป็นที่ "ที่ทำงาน" ดังที่ได้กล่าวเสมอมาจนถึง
ขณะนี้ว่าญี่ปุ่นภายหลังสงคราม ที่ทำงานนั่นเองคือที่ซึ่ง "FAMILISTIC GROUP"
(กลุ่มแบบครอบครัว) ยังคงหลงเหลืออยู่ กลุ่มนิยามที่ว่านี้ BABA KEINOSUKE
(1980) เรียกว่า MEDIATING GROUP SYSTEM MEDIATING GROUP
SYSTEM นี้ส่งเสริมกระบวนการเติบโตให้ญี่ปุ่นยุคปรับปรุงประเทศ และเมื่อ
ภายหลังสงครามจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญสิ่งหนึ่งซึ่งช่วยโครงการเศรษฐกิจเร่งรัดให้
ประสบความสำเร็จได้ ความคิดในเรื่องการจัดการที่เรียกว่า "การบริหารงาน
แบบครอบครัว" นี้ ดังที่ได้เคยกล่าวไว้แล้ว ตั้งแต่ปี 1950 เป็นต้นมาได้เป็น
เป้าหมายที่ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์กันมากนี้ เมื่อเริ่มเข้าปี 1960 ก็ได้รับการ
ตีค่าใหม่ และได้ชื่อใหม่เป็น "การบริหารลักษณะสวัสดิการ" (HAZAMA, 1971)
นั่นคือหลักการที่ให้ความสำคัญกับความสมานฉันท์ (HARMONY) และเพิ่ม
สวัสดิการให้กับผู้ทำงาน ในขณะที่การยกระดับสวัสดิการคนงานตามกฎหมาย
กำหนดนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ค่อยได้รับความสนใจเท่าไรนัก แต่ทว่าภายในโครงสร้าง
บริษัทญี่ปุ่นนั้นการให้สวัสดิการอย่างครบถ้วนเป็นสิ่งที่ได้รับการเอาใจใส่เป็น

อย่างยิ่ง แต่อย่างไรก็ตาม ความผูกพันของคนในที่ทำงานนั้นเริ่มคลายตัวลง ความก้าวหน้าของการใช้เครื่องจักรและเครื่องทุ่นแรงยิ่งก้าวหน้าไปมากเท่าไร บรรยากาศของความสมานฉันท์ภายในที่ทำงานก็ต้องเปลี่ยนไปมากเท่านั้น ตามความคิดของคนส่วนใหญ่แล้วหวังที่จะให้เจ้านายดูแลตนไม่ว่าทั้งทางด้านการงานและส่วนตัว แต่ความเป็นจริงที่กำลังเปลี่ยนไปนี้สวนทางกับความคิดหวังเช่นนั้น ซึ่งในที่ทำงานทั้ง WHITE COLLAR และ BLUE COLLAR ก็อยู่ในสภาพเดียวกัน แนวโน้มที่ว่าระบบอาวุโสที่ใช้ในที่ทำงานจะต้องถูกยกเลิกไปแล้วใช้ผลงานและความสามารถเป็นเครื่องวัดนั้นจะมีมากขึ้นในอนาคตอย่างแน่นอน การหวังที่จะใช้ที่ทำงานเป็นที่พึ่งพิงทางความสัมพันธ์ทางสังคมนั้น เริ่มเป็นไปได้ยากขึ้น

ดังนั้นญี่ปุ่นนับจากนี้ไป ครอบครัวที่มีลักษณะเปิดในพื้นที่อยู่อาศัยในที่ต่าง ๆ จะต้องสร้างบูรณาการทางสังคมชนิดใหม่ขึ้นมา ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนท้ายของบทที่ 2 ว่า จะต้องสร้างชุมชนใหม่ขึ้นมา คำว่า COMMUNITY นี้เริ่มใช้เป็นที่แพร่หลายในญี่ปุ่นในปี 1969 โดยคณะกรรมการสวัสดิการเพื่อประชาชน ได้จัดตั้งคณะกรรมการตรวจสอบและได้ประกาศผลเป็นรายงานชื่อ "COMMUNITY กับการฟื้นฟูคุณลักษณะมนุษย์ในสถานที่ที่อาศัยอยู่" ซึ่งรายงานนี้มีผลต่อการดำเนินนโยบายของรัฐน้อยมาก การสร้างบูรณาการของชุมชนชนิดใหม่ขึ้นแทนบูรณาการแบบเก่าของชุมชนชนบทที่สูญหายไปนั้นไม่ใช่เป็นเรื่องง่ายเหมือนพูด เป็นที่ทราบกันดีว่าจากสาเหตุของการเกิดภาวะการขาดแคลนโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกและเกิดสภาวะแวดล้อมเป็นพิษนี้ ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวเรียกร้องของผู้อยู่อาศัยขึ้น แต่การแก้ปัญหาหนึ่ง ทางหนึ่งก็คือการหนีปัญหาไปอยู่บ้านส่วนตนหรือ MY HOME ซึ่งรวมศูนย์ที่ผลประโยชน์เฉพาะครอบครัวตน ซึ่งไม่ได้เป็นการแก้ปัญหาเลย การเคลื่อนไหวเรียกร้องของผู้อยู่อาศัยก็ยังคงดำรงอยู่ต่อไป แม้ปัญหาเล็กน้อยจะแก้ไขให้หมดไปได้บ้างแล้วก็ตาม และตัวอย่างที่เป็นจริงในการสร้างชุมชนใหม่นี้ยังไม่เคยปรากฏมามากนัก นั่นคือเป็นเรื่องยากจริง ๆ

ในการสร้างชุมชนใหม่

แต่ถึงแม้จะยากอย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวเพื่อสร้างชุมชนใหม่เป็นสิ่งจำเป็นต่อการฟื้นฟูและถ่วงดุลกับความล้มเหลวทางด้านโครงสร้างพื้นฐานทางสาธารณสุข โภค สภาพแวดล้อม และผลลบที่เกิดขึ้นอย่างมากมาจากการที่รัฐถือเป้าหมายการผลิตเป็นหลักใช้อยู่ในปัจจุบัน ส่วนทางด้านสวัสดิการสังคมนั้น ในปัจจุบันดังที่ได้มีการให้ความสำคัญต่อ COMMUNITY CARE นี้ การสร้างชุมชนใหม่จึงจำเป็นต่อทั้งคนยากจนและคนพิการ ซึ่งไม่ใช่เฉพาะแต่คนเหล่านี้เท่านั้น แต่สำหรับสวัสดิการทั้งหมดแล้วยังจำเป็นที่จะต้องสร้างบูรณาการของชุมชนแผนใหม่แทนของเก่าที่เสื่อมสูญไปด้วย

การจัดเตรียมสภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิตในด้านต่าง ๆ จะต้องดำเนินไปในชุมชนทุกระดับท้องที่ เพื่อที่จะใช้เวลาว่างที่มีอยู่อย่างมากให้เกิดประโยชน์มากที่สุดเพื่อการเจริญเติบโตของเด็ก และเพื่อป้องกันพฤติกรรมเบี่ยงเบนด้านอาชญากรรมและวัฒนธรรมที่เสื่อมลงของวัยรุ่น เพื่อที่จะให้ครอบครัวสามีภรรยามีส่วนช่วยเหลือในการแก้ปัญหาคนพิการและคนชราที่เจ็บป่วยนี้ จำเป็นที่จะต้องสร้างระบบความช่วยเหลือชุมชนแบบองค์การขึ้นภายในชุมชนใหม่นี้ มันเป็นปัญหาที่ท้าทายคนญี่ปุ่นในปัจจุบันที่จะสร้างชุมชนที่เต็มไปด้วยชีวิตจิตใจที่อึมเิบและเบิกบาน นั่นคือต้องเกิดจากการเข้าร่วมปรึกษาของผู้อยู่อาศัยและเสนอข้อเรียกร้องต่อผู้รับผิดชอบประจำท้องถิ่น การเสนอข้อเรียกร้องเช่นนี้จะทำให้ตนเองเข้าใจถึงการเมืองระดับประเทศได้ และด้วยผลของวัฏจักรเช่นนี้อาจมีผลต่อนโยบายของรัฐซึ่งจะช่วยแก้ปัญหาในระดับท้องถิ่นลงไปได้ เมื่อวัฏจักรที่ชั่วร้ายทางการเมืองของญี่ปุ่นในปัจจุบันถูกแทนที่ด้วยวัฏจักรที่ถูกต้องดังมาแล้ว เมื่อนั้นประเทศญี่ปุ่นจะได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่สามารถยืนเคียงบ่าเคียงไหล่กับนานาประเทศได้

จากการสำรวจของสถาบันสถิติและคณิตศาสตร์ ดังที่ปรากฏในตารางที่ 37 นี้ ในปี 1953 ผู้ที่คิดว่าคนญี่ปุ่นด้อยกว่าคนยุโรปมีเกือบร้อยละ 30 แต่ในระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจเร่งรุดนั้นตัวเลขนี้ลดลงอย่างรวดเร็ว ในปี 1968

ตารางที่ 37 คนญี่ปุ่นกับคนยุโรป (ร้อยละ).

ปี	คนญี่ปุ่น	เหนือกว่า	ด้อยกว่า	เท่ากัน	ไม่สามารถพูดได้	ไม่ทราบ
1953	20	28	14	23	15	
1963	33	14	16	28	9	
1968	47	11	12	22	8	

แหล่งที่มา: สถาบันสถิติและคณิตศาสตร์ จากการสำรวจเรื่อง "ลักษณะประจำชาติ"

ตัวเลขเหลือเพียงร้อยละ 10 เท่านั้น ส่วนผู้ตอบเกือบร้อยละ 50 คิดว่าคนญี่ปุ่นเลิศกว่า (สถาบันสถิติและคณิตศาสตร์ 1970) และจากการสำรวจของ NHK ในปี 1978 มีคนจำนวนร้อยละ 70 ที่คิดว่ามีเรื่องที่ญี่ปุ่นจะต้องศึกษาจากต่างประเทศอีกมาก และเกือบครึ่งหนึ่งของผู้ตอบคิดว่าญี่ปุ่นเป็นประเทศชั้นหนึ่ง (NHK 1975, 1979a) ความมั่นใจของประชาชนได้ฟื้นคืนชีพขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง

เพื่อที่จะหนุนหลังความมั่นใจนี้ สังคมญี่ปุ่นจะต้องเป็นสังคมที่ให้ความสำคัญต่อการแบ่งปันผลประโยชน์ของคนในชาติอย่างเท่าเทียมเสมอภาคกัน แทนที่จะมุ่งขยายผลประโยชน์นี้ให้กว้างขึ้น และเป็นสังคมที่ให้ความสำคัญต่อการจัดเตรียมและป้องกันสภาพแวดล้อมต่อชีวิตผู้คน รวมทั้งขยายและเพิ่มเติมการประกันสังคมให้ดียิ่งขึ้น จากการเปลี่ยนจากประเทศที่มั่งคั่งและกองกำลังทหารเข้มแข็งไปเป็นประเทศที่มั่งคั่งอย่างเดี๋ยวนี้ ในปัจจุบันเมื่อมองเส้นทางของญี่ปุ่นในการฟื้นฟูกองกำลังทหารขึ้นมาใหม่แล้วเป็นสิ่งที่ยากมาก ใช้จ่ายของสวัสดิการซึ่งไม่ได้นำมาซึ่งผลประโยชน์ทางวัตถุและไม่ได้เกี่ยวโยงโดยตรงต่อการเพิ่มกำลังการผลิตนี้ได้ถูกยับยั้งอยู่เสมอมา นั่นเป็นประเพณีที่สืบมาถึงปัจจุบันและเป็นวิถีทางที่เกิดขึ้นเป็นประจำทางการเมืองของญี่ปุ่น

แต่ถ้าถ้าไม่เอาชนะความไม่สนใจและความเมินเฉยต่อเส้นทางประเพณีนี้แล้ว สังคมญี่ปุ่นจะกลายเป็นสังคมที่น่าภาคภูมิใจไปไม่ได้ สังคมสงเคราะห์ในปัจจุบัน และในความหมายที่กว้างแล้วไม่ได้อยู่ที่ปัญหาการยื่นความอนุเคราะห์ต่อคนยากจนที่มีจำนวนเพียงหยิบมือ คนชราที่มีชีวิตยากแค้น และคนพิการจำนวนน้อยเท่านั้น แต่เกี่ยวพันไปถึงคนทั่วทั้งประเทศ เมื่อเข้าสู่วัยชราแล้วทุกคนไม่ควรที่จะต้องทนทุกข์ต่อไปต่อชีวิตที่ยืนยาวขึ้น แม้เป็นครอบครัวที่ประกอบด้วยแม่และลูกที่ถูกโชคชะตาเล่นงาน หรือคนพิการทางร่างกายและจิตใจ ก็จะมีชีวิตอยู่ได้โดยไม่มีปัญหา เมื่อเราสร้างแผ่นดินที่ซึ่งผู้คนทำงานอย่างหนัก แม้จะไม่มีความถนัดในการทำงานแต่มีหลักประกันที่เท่าเทียมกันที่จะอยู่อย่างมีมาตรฐานทางสุขภาพและชีวิตทางวัฒนธรรมที่ดี ซึ่งทั้งหมดถ้าได้เขียนไว้ในรัฐธรรมนูญแล้วเมื่อใด เมื่อนั้นประเทศญี่ปุ่นจึงจะสามารถที่จะเรียกได้ว่าเป็นประเทศอันดับหนึ่งของโลกได้

คำอธิบายศัพท์

1. เหตุการณ์ปะทะกันในมหาวิทยาลัยโตเกียวได้เกิดขึ้นในราวกลางทศวรรษ 1960 และในปลายปี 1960 ก็ได้แพร่ขยายไปทั่วประเทศภายใต้คำขวัญ “มหาวิทยาลัยจงพิณาศ” เหตุการณ์ครั้งนี้เกิดขึ้นร่วมกับการปะทะกันในมหาวิทยาลัยอื่นเป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้ อันเป็นส่วนหนึ่งของการปะทะกันในมหาวิทยาลัยทั่วประเทศ เหตุการณ์เริ่มจากปัญหาการปรับปรุงคณะแพทยศาสตร์ของมหาวิทยาลัยโตเกียว ซึ่งใช้เวลายาวนาน เกิดการต่อรองอย่างตึงเครียดระหว่างสภาคณาจารย์กับนักศึกษาแพทย์และแพทย์ฝึกหัดขึ้นในเดือนมกราคมปี 1968 กรรมการนักศึกษาแพทย์และแพทย์ฝึกหัดรุ่นปี 66 ได้ก่อการประท้วงโดยไม่มีกำหนดในเรื่องระบบการลงหน่วยกิตขึ้น ในเดือนกุมภาพันธ์ปีเดียวกันได้เกิดกรณีเหตุการณ์ฮาร์มิ กล่าวคือ มีการกักขังและข้อมนายฮาร์มิซึ่งเป็นคณบดีคณะแพทยศาสตร์ขึ้น สภาคณาจารย์ได้ออกคำสั่งขับนักศึกษา 17 คนและแพทย์ฝึกหัดจำนวนมากออกจากคณะ ในจำนวนนี้รวมทั้งนักศึกษาที่ไม่ได้อยู่ในเมืองโตเกียวในวันเกิดเหตุด้วย ซึ่งเรื่องนี้ทำให้การประท้วงรุนแรงขึ้น ในวันที่ 15 มิถุนายน ผู้นำนักศึกษาคณะแพทยศาสตร์ที่ประท้วงได้ประกาศยึดหอประชุมยาสึตะ ส่วนทางมหาวิทยาลัยได้ตอบโต้ด้วยการนำกำลังรปภ.เข้ามาเคลียร์พื้นที่ในมหาวิทยาลัย ด้วยจุดเริ่มต้นนี้ทำให้การต่อสู้ลุกลามไปทั่วทั้งคณะ ในวันที่ 20 มิถุนายน นักศึกษา 7 คณะ (ยกเว้นกฎหมาย วิทยาศาสตร์ และเภสัชกรรม) ได้ทำการสไตรค์โดยไม่มีกำหนด ส่วนนักศึกษาอีก 1 หมื่นคนได้เข้าร่วมโดยชุมนุมอยู่หน้าหอประชุม ในวันที่ 2 กรกฎาคม ผู้ประท้วงได้เข้ายึดหอประชุมยาสึตะอีกครั้ง ในวันที่ 5 เดือนเดียวกัน ผู้ประท้วงได้จัดการประชุมนักศึกษาทั้งหมดขึ้นในหอประชุมนั้นและได้ประกาศการต่อสู้โดยเสนอข้อเรียกร้อง 7 ข้อ เช่น ขอให้ถอนคำสั่งลบบชื่อนักศึกษาแพทย์ รวมทั้งให้ทางมหาวิทยาลัยพิจารณาตนเองในเรื่องการนำกำลังเข้ามาเคลียร์พื้นที่เป็นต้น การต่อสู้ร่วมกันครั้งนี้ได้ก่อตัวขึ้นโดยการตั้งคำถาม

กับจุดยืนทางวิชาการจนถึงรากลึกกับสภาคณาจารย์ที่ก่อความรุนแรงและพวกนักศึกษาฝ่ายซ้าย และต้องการต่อสู้โดยไม่ยอมอ่อนข้อซึ่งปฏิเสธความมีลักษณะพิเศษของมหาวิทยาลัยโตเกียวด้วย ในวันที่ 18 มกราคม 1969 ทางมหาวิทยาลัยได้วางแผนปิดล้อมหอประชุมยาสิตะโดยได้นำกำลังรบก.จำนวน 8,500 คนเข้ามาทำการเคลียร์อาคารแต่ละหลัง ๆ แต่นักศึกษาที่ยึดหอประชุมยาสิตะซึ่งมีประมาณ 500 คน ได้ต่อสู้ป้องกันตนเองกับกองกำลังจนถึงเช้าวันที่ 19 และการต่อสู้ได้ขยายตัวออกไป ในการปะทะครั้งนี้ นักศึกษาประมาณ 600 คนถูกจับกุม มีผู้บาดเจ็บจำนวนมาก

2. เป็นคำศัพท์ที่นักสังคมวิทยาชื่อ FERDINAND TONNIES นำมาใช้ เขาได้แบ่งสังคมออกเป็น 2 ประเภท อธิบายโดยย่อคือ

GEMEINSCHAFT - คือสังคมที่มีลักษณะชนบท มีความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเครือญาติ เน้นประเพณี

GESELLSCHAFT - คือสังคมที่มีลักษณะสังคมเมืองที่ทันสมัย ความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นแบบทางการ

3. คำว่าเมืองมีความหมายในภาษาญี่ปุ่น เป็นได้ทั้ง SHI และ MACHI (TOWN) ดูคำอธิบายที่หมายเลข 22

4. IRORI เป็นเตาผิงที่มีมาแต่โบราณของญี่ปุ่น ลักษณะ 4 เหลี่ยมสร้างอยู่กลางพื้นห้องชั้นล่าง ใช้ถ่านในการให้ความร้อนและทำความอบอุ่นให้กับบ้าน รวมทั้งใช้ต้มน้ำร้อนน้ำชาและประกอบอาหารได้ด้วย

5. กลุ่มสังคมของญี่ปุ่น เป็นระบบสังคมที่ผูกพันอยู่ในพื้นที่หมู่บ้าน เป็นการใช้ชีวิตร่วมกันภายในหมู่บ้าน กลุ่มหนึ่ง ๆ ประกอบด้วยบ้าน 2 ถึง 10 หลัง เป็นการจัดระบบในการทำงานร่วมกัน เช่น ทำความสะอาดท่อระบายน้ำงานสาธารณสุข โดยเฉพาะงานศพ ชื่อกลุ่มก็มีแตกต่างกันไป เช่น กลุ่มผู้หญิง กลุ่มเยาวชน กลุ่มทั้ง 5 หรือ GONIN GUMI เป็นต้น กลุ่มเหล่านี้เป็นกลุ่มที่มีลักษณะให้ความร่วมมือช่วยเหลือกันอย่างเสมอภาค มีกิจกรรมต่างกัน ลักษณะเช่นนี้เป็นโครงสร้างทั่วไปของหมู่บ้านญี่ปุ่น

6. พระเจ้า (KAMISAMA) ของญี่ปุ่นมีลักษณะ 2 ด้าน คือ ด้านคุ้มครองรักษาและด้านทำลาย คนญี่ปุ่นซึ่งมีความเคารพต่อพระเจ้านี้จึงผูกพันกับลักษณะ 2 ด้านของพระเจ้านี้

7. NOREN เป็นผ้าม่านที่บอกชื่อร้านแขวนไว้หน้าร้านเพื่อบอกเวลาเปิดร้านและปิดร้าน มีมาแต่สมัยโบราณ NOREN WAKE หมายถึง ลูกจ้างที่ทำงานในร้านนั้นมานานจนมีประสบการณ์และความไว้นื้อเชื่อใจ เมื่อลูกจ้างนั้นจะแยกตัวออกไปตั้งร้านค้าของตนขึ้น เจ้าของร้านเดิมจะอนุญาตยอมให้เอาชื่อร้านของตนไปใช้ได้ พร้อมทั้งยังใจกว้างยอมแบ่งลูกค้าของร้านให้ด้วย

8. DETCHI เด็กที่ทำงานในร้านโดยไม่ได้รับเงินเดือน แต่กินและอยู่กับร้านที่ตนทำงาน

9. TEDAI (ผู้ช่วย) เป็นผู้ที่เลื่อนตำแหน่งขึ้นมาจาก DETCHI โดยมีประสบการณ์ขึ้นมาบ้างและได้รับเงินเดือนเล็กน้อย

10. BANTO (ผู้จัดการ) เป็นแขนขาโดยตรงของเจ้าของร้าน มีเงินเดือนประจำและมีประสบการณ์มากที่สุด

11. กลุ่มปรมุญมิ คือกลุ่มที่มีจำนวนคนน้อย รู้จักกันดี มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดส่วนตัว

12. กลุ่มทุตยุมิ คือกลุ่มที่มีคนจำนวนมาก สมาชิกติดต่อกันตามสถานภาพ ความสัมพันธ์แบบไม่เป็นส่วนตัวหรือค่อนข้างเป็นทางการ

13. BINNEN-ASSEN MORAL เป็นคำศัพท์ที่เวเบอร์ใช้อธิบายถึงความสัมพันธ์ทางสังคมของคน กล่าวคือ ต่อคนภายในกลุ่มตนหรือตระกูลจะมีความสัมพันธ์อย่างสนิทสนม ยอมสละตนโดยไม่มีเงื่อนไขต่อข้อกำหนดต่าง ๆ แต่ต่อคนภายนอกกลุ่มแล้วจะมีลักษณะศัตรู มีความรังเกียจ ไม่เห็นความสำคัญ

14. คนญี่ปุ่นเมื่อเวลาอยู่นอกกลุ่มของตน พวกเขาไม่จำเป็นจะต้องปฏิบัติตัวเคร่งครัด แต่มักจะทำตามใจตนโดยไม่ต้องระวังตัวหรือระมัดระวังใจ ดังเช่นนักท่องเที่ยวเมื่อเดินทางไปเที่ยวอื่น มักปฏิบัติตัวตามใจตนเองโดยไม่ต้องระวังคนรอบข้างว่าจะคิดอย่างไร

15. 1 เฮคเตอร์ เท่ากับ 6.25 ไร่

16. SOCIAL DUMPING เป็นการใช้แรงงานราคาถูกจำนวนมากเข้า
ทำการผลิต เป็นการทุ่มแรงงานเพื่อให้ผลผลิตต่อหน่วยมีราคาต่ำลง

17. TONARIGUMI เป็นการจัดตั้งกลุ่มเพื่อนบ้านใกล้เคียง เป็นหน่วย
ปลายสุดของสมาคมเมือง (เดิมเรียกว่า HAN หรือ RINHOHAN) เคยเป็น
ชื่อเรียกที่ใช้ในสมัยปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 ในปี 1940 มีคำสั่งให้จัดตั้ง
กลุ่มนี้ให้มีหน้าที่ตามกฎหมายในการควบคุมดูแลพื้นที่และควบคุมประชาชนใน
เขตหนึ่ง ๆ ตามคำสั่งเบื้องบน

18. 1 เอเคอร์ เท่ากับ ประมาณ 2.53 ไร่

19. เกษตรกรเต็มเวลา หมายถึง เกษตรกรที่มีรายได้จากการทำเกษตร
อย่างเดียว

20. เกษตรกรนอกการเกษตรประเภทที่ 1 หมายถึง เกษตรกรที่มี
รายได้จากการเกษตรมากกว่ารายได้จากอาชีพอื่น

21. เกษตรกรนอกการเกษตรประเภทที่ 2 หมายถึง เกษตรกรที่มี
รายได้จากอาชีพอื่นมากกว่าการทำเกษตร

22. การปกครองส่วนท้องถิ่นของญี่ปุ่นเรียงลำดับจาก TO, DO, FU,
KEN - จังหวัด (TO ใช้กับ โตเกียว, DO ใช้กับ ฮอกไกโด, FU ใช้กับ เกียวโต
โอซาก้า, KEN ใช้กับ จังหวัดนอกเหนือจากที่กล่าวมาทั้งหมด), GUN - อำเภอ,
SHI - เมือง, MACHI - เมือง (เดิมที่เป็นหมู่บ้านเกษตรกรรม แต่ระบบ
เศรษฐกิจพื้นฐานได้เปลี่ยนจากการทำเกษตรเป็นการผลิตหัตถกรรมหรือ
อุตสาหกรรมย่อยเป็นหลัก), MURA - ตำบล, KU - หมู่บ้าน

การจัดระเบียบการบริหารเช่นนี้มีรายละเอียดที่น่าสนใจคือ

เมือง (MACHI) เป็นเขตพื้นที่ที่รวมร้านค้าต่าง ๆ โดยเฉพาะในญี่ปุ่นนั้น
ในยุคกลาง (ปี 1185-1333) MACHI เป็นสถานที่ที่ประกอบด้วย ศาลเจ้า ทำเรือ
ที่หักค้ำแรมชั่วคราว ตลาด ปราสาท และอื่น ๆ

การยกระดับการบริหารจากตำบลสู่เมือง (MACHI) นั้น TO, DO, FU,

KEN คือจังหวัดจะเป็นผู้กำหนด ซึ่งในแต่ละจังหวัดก็จะมีเงื่อนไขในรายละเอียดแตกต่างกันไป แต่โดยทั่วไปแล้วจะมีเงื่อนไขดังต่อไปนี้คือ

ก. มีพลเมืองประมาณ 8,000-20,000 คนขึ้นไป มีพลเมืองร้อยละ 60 ขึ้นไปอาศัยอยู่ใจกลางของเมือง

ข. ในจำนวนครัวเรือนทั้งหมด ครัวเรือนที่ประกอบการอุตสาหกรรมจะต้องมีมากกว่าร้อยละ 60 ขึ้นไป

ค. มีสำนักงานตัวแทนจังหวัดมากกว่า 1 แห่งขึ้นไป

ง. ในกรณีที่เป็นพื้นที่ที่มีแนวโน้มว่าพลเมืองจะเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ เป็นต้น การยกระดับการบริหารจากเมือง (SHI) สู่มือง (MACHI) นั้น ตั้งแต่ปี 1947 เป็นต้นมารัฐบาลจะเป็นผู้กำหนด โดยมีเงื่อนไขโดยทั่วไปคือ

ก. เป็นเมืองที่มีพลเมืองตั้งแต่ 5 หมื่นคนขึ้นไป มีพลเมืองร้อยละ 60 ขึ้นไปอาศัยอยู่ใจกลางของเมือง

ข. ครัวเรือนที่ประกอบอุตสาหกรรมในเมืองจะต้องมีมากกว่าร้อยละ 60 ขึ้นไป

ค. นอกจากนั้นให้เป็นไปตามเงื่อนไขของ TO, DO, FU, KEN ของแต่ละจังหวัดที่จะกำหนด

ระเบียบในการขอเสนอยกระดับการบริหารก็คือ ผ่านการตัดสินใจขอยกระดับจากเมือง (SHI-MACHI) รายงานสู่จังหวัด จากจังหวัดรายงานสู่รัฐบาล (กระทรวงดูแลภูมิภาค-JICHISHO) กระทรวงก็จะประกาศรับรองอย่างเป็นทางการต่อไป

23. กลุ่มอ้างอิง หมายถึง กลุ่มบรรทัดฐานที่บุคคลใช้อ้างอิงในการพิจารณาตัดสินใจ หรือแสดงทัศนคติ พฤติกรรม กลุ่มบรรทัดฐานนี้ส่วนใหญ่จะได้แก่กลุ่มที่ตนเองสังกัดใกล้ชิดเช่น ครอบครัว เพื่อนซึ่งมีอิทธิพลต่อการแสดงออกของเขา แต่กลุ่มที่ตนเองไม่ได้สังกัดในปัจจุบัน เช่น กลุ่มสังกัดในอดีตหรืออนาคต ก็ถือว่าเป็นกลุ่มบรรทัดฐานด้วยเช่นกัน คำนี้ใช้เป็นครั้งแรกโดย HYMAN ในปี 1942 ใช้ประโยชน์ในการอธิบายสังคมปัจจุบันที่มี

การเผชิญหน้ากันระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ได้

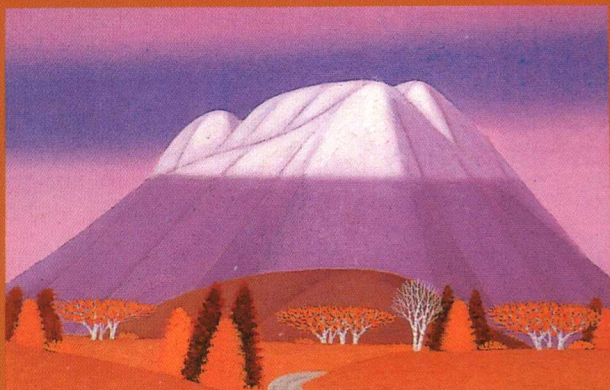
24. ในหนึ่งสัปดาห์จะมีวันที่คนญี่ปุ่นเชื่อถืออยู่คือ TOMOBIKI, BUTSUMETSU, SHAKKU, SENSHO, SENFU, TAIAN. วัน TAIAN, TOMOBIKI ถือว่าเป็นวันจัดทำพิธีมงคลได้ เช่น แต่งงาน

25. ชนชั้นกลาง ทางการผลิตหรือทางเศรษฐกิจ ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า KAIKYU หรือ CLASS คำ ๆ นี้อาจอธิบายได้จากความคิดของมาร์กซ์ในเรื่องการแบ่งชนชั้นทางสังคมอันเนื่องมาจากการควบคุมกรรมสิทธิ์ในการผลิต ทำให้เกิดการแบ่งชนชั้นเป็นชนชั้นผู้ปกครอง-ผู้ถูกปกครอง นายทุน-กรรมกร ชนชั้นกลางในความหมายนี้จึงเป็นผู้ควบคุมกรรมสิทธิ์การผลิตส่วนหนึ่ง ซึ่งอยู่ระหว่างกลางระหว่างชนชั้นนายทุนหรือชนชั้นสูงและกรรมกรหรือชนชั้นล่าง

26. ชนชั้นกลาง ทางค่านิยม ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า KAISO หรือ STRATUM เป็นคำศัพท์ที่มีแนวความคิดจากเวเบอร์ หมายถึงการแบ่งชนชั้นโดยดูจากอาชีพ, รายได้, การศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเน้นในเรื่องค่านิยมในสังคมซึ่งเกี่ยวกับเกียรติยศ ชื่อเสียง อันมีความหมายต่างกับความหมายแรก

27. JINMU KEIKI คือยุคเศรษฐกิจเฟื่องฟูเหมือนดังจักรพรรดิ JINMU เสด็จลงมาจากสวรรค์

28. เป็นปีที่พรรคเสรีประชาธิปไตยตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 1955 โดยรวมจาก 2 พรรคใหญ่ฝ่ายอนุรักษนิยมคือ พรรคประชาธิปไตยและพรรคเสรี เมื่อรวมแล้วมี ส.ส.ในสภา 298 ที่นั่งจากจำนวนทั้งหมด 467 ที่นั่ง

โครงสร้างสังคมญี่ปุ่น

“โครงสร้างสังคมญี่ปุ่น” เป็นมุมมองทางสังคมวิทยาของ ฟุคุทาเคะ ทาดาจิ ที่ทำความเข้าใจสังคมญี่ปุ่น ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว และกลุ่มทางสังคม ตลอดทั้งความคิดและค่านิยม ที่มีความเปลี่ยนแปลงและคงอยู่นับจากปีที่ญี่ปุ่นถูกบังคับให้เปิดประเทศโดยเรือปืนของอเมริกาหรือก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงสมัยปัจจุบัน

“โครงสร้างสังคมญี่ปุ่น” เป็นหนังสือที่แม้แต่คนญี่ปุ่นเองก็ต้องอ่าน หากคิดจะทำความรู้จักตัวเอง

ก่อนหน้าสงครามโลกครั้งที่ 2 คนญี่ปุ่นทั้งประเทศต่างพากันชูมือร้องตะโกนนโยบาย “เศรษฐกิจรุ่งเรือง กองกำลังทหารเข้มแข็ง”

แต่หลังจากการยอมรับความพ่ายแพ้ในสงคราม เสียงพร่ำร้องเหลือเพียง “เศรษฐกิจรุ่งเรือง” ไม่มี “กองกำลังทหารเข้มแข็ง” อีกต่อไป

ในปัจจุบัน คนญี่ปุ่นครึ่งประเทศคิดว่าตนมีฐานะเหนือกว่าคนยุโรปหรือพวกฝรั่ง และในชีวิตไม่หวังที่จะเป็นเศรษฐี หากหวังว่า ชีวิตจะสามารถทำตามใจตนเองได้เสียทีโดยไม่ถูกรัฐ สังคม ครอบครัว กัดฉุด

ISBN 974-89018-5-8